

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE

Culegere de lucrări științifice de specialitate

Partea 1/2020

Chișinău • 2020

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE

Culegere de lucrări științifice de specialitate

Partea 1/2020

Chișinău • 2020

**Culegerea este recomandată spre publicare de către
Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

Culegerea de lucrări științifice de specialitate „Studii și cercetări juridice”, nr. 1/2020 diseminează rezultatele programului de stat 20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană”.

Lucrarea reflectă sinteza cercetărilor științifice realizate în cadrul proiectului din primul semestru al anului 2020. Cercetările științifice înfățișate în culegere dezvăluie dimensiunea juridică a parcursului european al Republicii Moldova, impactul pandemiei coronavirus în reconfigurarea direcțiilor strategice de dezvoltare a Republicii Moldova, uniformitatea practicii judecătorești ca indicator al calității justiției, probleme privind cadrul legal al protecției drepturilor omului pe internet, probleme actuale de drept privat, penal și procesual penal, precum și de securitate și drepturi ale persoanei.

Cercetările înfățișate în culegere pot servi drept suport de asistență pentru factorii decizionali la elaborarea politicilor publice în domeniul justiției și armonizarea legislației naționale la standardele europene. Totodată, lucrarea poate fi de interes și utilitate pentru cei antrenați în cercetare, pentru reprezentanții instituțiilor de drept și, nu în ultimul rând, pentru deputați, politicieni și alte persoane cu implicație în viața social-politică din Republica Moldova.

Colegiul de redacție:

Valeriu CUȘNIR, *doctor habilitat în drept, profesor universitar, coordonator științific*
Iurie FRUNZĂ, *doctor în drept, conferențiar universitar, secretar științific de ediție*
Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice, profesor universitar*
Serghei SPRINCEAN, *doctor habilitat în științe politice, conferențiar cercetător*
Andrei SMOCHINĂ, *doctor habilitat în drept, profesor universitar*
Gheorghe COSTACHI, *doctor habilitat în drept, profesor universitar*
Mircea DUȚU, *doctor habilitat în drept, profesor universitar, București; România*
Florin TUDOR, *doctor în drept, profesor universitar, Galați, România*
Mihai FLOROIU, *doctor în drept, profesor universitar, Galați, România*
Camelia IGNĂTESCU, *doctor în drept, conferențiar universitar, Suceava, România*

Redactor științific: Iurie Frunză, doctor în drept, conferențiar univerversitar.

Prepress: Lilia Stefu, cercetător științific stagiar.

Procesare computerizată: Elena Curmei

Copertă: Vitalie Leca

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Studii și cercetări juridice: Culegere de lucrări științifice de specialitate / Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice; colegiul de redacție: Valeriu Cușnir [et al.]; redactor științific: Frunza Iurie. – Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2020 – – ISBN 978-9975-3201-1-5.

Partea 1-a. – 2020. – 224 p.: tab. – Texte: lb. rom., rusă. – Cuprins paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. rom., engl., rusă. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. și în subsol. – 1000 ex. – ISBN 978-9975-3201-2-2.

34(082)=135.1=161.1

S 93

CUPRINS

PREFAȚĂ	7
CAPITOLUL I. REPUBLICA MOLDOVA ȘI CRIZA PANDEMICĂ	
1.1. GUȘTIUC Andrei, GUȘTIUC Ludmila. Impactul pandemiei coronavirus: reconfigurarea direcțiilor strategice de dezvoltare a Republicii Moldova	10
CAPITOLUL II. DREPT EUROPEAN ȘI INTEGRARE EUROPEANĂ	19
2.1. CHIRTOACĂ Leonid, CHIRTOACĂ Natalia. Principii aplicabile în procedura Curții Europene a Drepturilor Omului	19
2.2. CHINDÎBALIUC Oleana. Европейский вектор энергетической политики Республики Молдова: тенденции и вызовы	31
CAPITOLUL III. DREPT PUBLIC	42
3.1. COSTACHI Gheorghe, IACUB Irina. Uniformitatea practicii judecătorești – indicator al calității justiției	42
3.2. GUȘTIUC Andrei. Reflecții asupra regimului juridic de organizare a sectorului bancar din Republica Moldova	54
3.3. ODAINIC Mariana. Dreptul contribuabilului la facilități fiscale în perioada stării de urgență	63
3.4. ȚĂRNĂ Alexandru. Probleme privind cadrul legal al protecției drepturilor omului pe internet	78
CAPITOLUL IV. DREPT PRIVAT	85
4.1. ФРУНЗЭ Юрий, ТАТАР Ольга. Возмещение ущерба в случае потери благоприятной возможности, как новый институт гражданского права Республики Молдова	85
4.2. СОСНА Борис, НАСИРЛИ Емил. Совершенствование правовой защиты охраны здоровья и безопасности труда женщин и лиц с семейными обязанностями	100
4.3. СИЧИНСКИЙ Константин. Правовое регулирование и условия субсидирования страхования производственных рисков в сельском хозяйстве	113

CAPITOLUL V. DREPT PENAL ȘI DREPT PROCESUAL PENAL	131
5.1. CUȘNIR Valeriu, RUSU Vitalie. Sistemul de evidențe în prevenirea și combaterea infracțiunilor	131
5.2. OSOIANU Tudor, CALENDARI Dumitru. Erorile de drept comise de instanțele de apel în cauzele penale - temeieri pentru casarea deciziilor	143
5.3. CERNOMOREȚ Sergiu, MAZUREȚ Roman. Remediul compensator aplicat condițiilor de detenție care afectează drepturile condamnatului sau ale prevenitului – experiența Republicii Moldova	155
5.4. CORCEA Nicolae, NASTAS Andrei. Reflecții privind răspunderea penală pentru faptele de violență în familie (alin.(1), art.2011 Cod penal al Republicii Moldova)	165
5.5. CARAJELEASCOV Cristina. Aprecierea probelor de către judecătorul de instrucție în contextul realizării măsurilor speciale de investigație	181
CAPITOLUL VI . SRCURITATEA ȘI DREPTURILE PERSOANEI	188
6.1. BENCHECI Marcel. Perspectivele consolidării securității naționale și asigurarea dreptului persoanei la siguranță prin prisma implementării Acordului de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană	188
6.2. ALBU Natalia. Cadrul politico-juridic privind implemntarea agendei Femeile, Pacea și Securitatea în Republica Moldova	202
6.3. BENCHECI Marcel, HÎRBU Diana. Rolul serviciilor de informații în prevenirea și combaterea terorismului internațional	216

CONTENT

FOREWORD	7
CHAPTER I. THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE PANDEMIC CRISIS ..	10
1.1. GUȘTIUC Andrei, GUȘTIUC Ludmila. The impact of coronavirus pandemic: reconfiguration of the strategic directions for the development of the Republic of Moldova	19
CHAPTER II. EUROPEAN LAW AND EUROPEAN INTEGRATION	19
2.1. CHIRTOACĂ Leonid, CHIRTOACĂ Natalia. Principles applicable in the procedure of the European Court of Human Rights	19
2.2. CHINDÎBALIUC Oleana. European energy policy vector of the Republic of Moldova: trends and challenges	31
CHAPTER III. PUBLIC LAW	42
3.1. COSTACHI Gheorghe, IACUB Irina. Uniformity of judicial practice - justice quality indicator	42
3.2. GUȘTIUC Andrei. Reflections on the legal regime of organization of the banking sector in the Republic of Moldova	54
3.3. ODAINIC Mariana. The taxpayer's right to tax facilities during the state of emergency	63
3.4. ȚĂRNĂ Alexandru. Problems regarding the legal framework of protection of human rights on the internet	78
CHAPTER IV. PRIVATE LAW	85
4.1. ФРУНЗЭ Юрий, ТАТАР Ольга. Damage in case of loss of favorable opportunity as a new institute of civil law of the Republic of Moldova	85
4.2. СОСНА Борис, НАСИРЛИ Емил. Improving the legal protection of health and labor protection of women and persons with family responsibilities (comparative legal study)	100
4.3. СИЧИНСКИЙ Константин Legal regulation and conditions for subsidizing insurance of production risks in agriculture	113

CHAPTER V. CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURAL LAW	131
5.1. CUȘNIR Valeriu, RUSU Vitalie. The role of criminal and special investigative records in crime investigation and discovery	131
5.2. OSOIANU Tudor, CALENDARI Dumitru. Errors of law committed by the courts of appeal in criminal cases - grounds for repealing decisions	143
5.3. CERNOMOREȚ Sergiu, MAZUREȚ Roman. Compensatory remedy applied to the conditions of detention affecting the rights of the convicted or of the defendant - the experience of the Republic of Moldova	155
5.4. CORCEA Nicolae, NASTAS Andrei. Reflections on criminal liability for domestic violence (paragraph (1), art. 201/1 criminal code of the Republic of Moldova)	165
5.5. CARAJELEASCOV Cristina Assessment of the evidence by the investigating judge in the context of special investigative measures	181
CHAPTER VI. HUMAN RIGHTS AND RIGHTS	188
6.1. BENCHECI Marcel. Perspectives for strengthening national security and ensuring the person's right to security through the implementation of the association agreement Republic of Moldova-European Union	188
6.2. ALBU Natalia. Legal and political framework on implementation of the women, peace and security agenda in the Republic of Moldova.....		202
6.3. BENCHECI Marcel, HÎRBU Diana. The role of information services in preventing and combating international terrorism	216

PREFAȚĂ

Republica Moldova trece printr-o perioadă de tranziție, de reformare a sistemului de drept și de implementare a Strategiei naționale de reformă judecătorească, care are drept obiectiv ajustarea cadrului normativ material și procesual privind organizarea judecătorească, înfăptuirea justiției, dar și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova în spiritul statului de drept, implicit ridicarea nivelului de încredere a societății în sistemul judecătoresc. Ignorarea celor trei criterii de calitate – accesibilitate, previzibilitate și claritate, precum și lipsa unui concept unic în dezvoltarea reformelor în domeniul justiției condiționează tergiversarea implementării acestora, fapt ce induce la menținerea calității precară a actului de justiție per ansamblu pe țară, cât și la tergiversarea valorificării clauzelor Acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană. Analiza detaliată a rezultatelor Strategiei de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011-2016, aprobată prin Legea Republicii Moldova nr. 231 din 25.11.2011 a relevat discordanțe dintre prevederile ei și rezultatele scontate. Totodată, potrivit Raportului Indicele Statului de Drept – 2019 (WJP Rule of Law Index 2019)¹, la capitolele independența judiciară și imparțialitatea magistraților Republica Moldova se situează pe penultimul loc în lume. Din rezultatele acestui Raport se desprinde concluzia – carențele din justiție generează probleme grave în domeniul economiei, în sensul că blochează orice dorință a investitorilor străini de a investi în Republica Moldova. În ultimă instanță, acest fapt blochează prosperitatea societății și buna guvernare.

Fiind determinate de restanțele și controversese în implementarea reformei justiției, de situația dezastruoasă din domeniul justiției, cercetătorii științifici din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice au arătat la impactul defectuos al acestora asupra cursului de integrare europeană, iar riscul nu vor fi remediate, inclusiv prin intermediul instrumentelor științifico-doctrinare, vor continua să erodeze statul Republica Moldova.

Prin urmare, întru eficientizarea procesului de reformare reală a sectorului justiției, la finele anului 2019 grupul de cercetători științifici a aplicat în cadrul Programului de Stat 2020-2023 cu propunerea de proiect 20.80009.1606.05

¹ World Justice Project. Rule of Law Index – 2019. Ed. World Justice Project. Washington. 2019. 201 p.

„Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană”. În aceste condiții Proiectul dat impune necesitatea fundamentării științifice a politicilor publice îndreptate spre consolidarea mecanismelor de protecție a drepturilor omului prin promovarea competenței și integrității actorilor implicați direct sau indirect în procesul de desfășurare a actului de justiție. Tocmai din aceste considerente, se cere o reconsiderare și reconceptualizare a mersului reformelor în domeniul justiției, în sensul îmbinării armonioase a tradițiilor justiției europene cu realitățile justiției europene contemporane versus tradițiile justiției autohtone.

Astfel, contabilizând toate raționamentele și motivele expuse supra, prin prezentul proiect echipa de cercetători științifici vine cu ideea de a reconsidera mersul reformelor în domeniul justiției, proiectându-le pe o traiectorie cât mai aproape de standardele europene, adaptându-le nevoilor și așteptărilor populației. Există nevoia de a suplini eforturile reformatoare ale entităților publice autohtone cu idei și proiecte științifico-practice noi, de natură să favorizeze eforturile respective, să le asigure fundament științific, și nu în ultimul rând eficiență și utilitate – pe măsura așteptărilor populației Republicii Moldova. Luând în considerare faptul, că de calitatea actului de justiție depinde în mod direct gradul de funcționalitate a instituțiilor statului, nivelul de încredere a populației în justiție, starea socială și economică a societății etc., caracterul complex și pluridisciplinar al proiectului se manifestă prin abordarea și tratamentul calității actului de justiție și protecția drepturilor persoanei în Republica Moldova prin prisma dreptului, filozofiei, politologiei, sociologiei ș.a. ramuri științifice, precum și prin participarea în echipa de cercetare a specialiștilor din diverse domenii sociale, dar și prin implicarea unui ansamblu de instituții în asigurarea calității actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei.

Către începutul anului 2020, Republica Moldova s-a pomenit cu un sector al justiției lipsit de încrederea societății și privit drept unul imprezvizibil, lipsit de integritate, ostil și chiar agresiv față de cetățean. În mare parte, acest fapt se datorează investigării și judecării tardive a fraudei bancare de miliarde și a faptului că rambursarea datoriei a fost pusă pe umerii fiecărui cetățean în parte al societății noastre. Culegerea de lucrări științifice de specialitate „Studii și cercetări juridice”, nr. 1/2020 reflectă sinteza cercetărilor științifice realizate în cadrul proiectului și diseminează rezultatele acestuia din primul semestru al anului 2020. Cercetările științifice desfășurate în culegere dezvăluie o gamă

de probleme juridice, existente în parcursul european al Republicii Moldova – impactul pandemiei coronavirus în reconfigurarea direcțiilor strategice de dezvoltare a Republicii Moldova, uniformitatea practicii judecătorești ca indicator al calității justiției, probleme privind cadrul legal al protecției drepturilor omului pe internet, probleme actuale de drept privat, penal și procesual penal, precum și de securitate și libertăți ale persoanei.

Cercetările de față pot servi drept suport de asistență pentru factorii decizionali la elaborarea politicilor publice în domeniul justiției și armonizarea legislației naționale la standardele europene. Totodată, lucrarea poate fi de interes și utilitate pentru cei antrenați în cercetare, pentru reprezentanții instituțiilor de drept și, nu în ultimul rând, pentru deputați, politicieni și alte persoane cu implicație în viața social-politică din Republica Moldova.

Valeriu CUȘNIR, dr.hab., prof. univ., coordonator de ediție
Iurie FRUNZĂ dr. în drept, conf. univ., secretar științific

CAPITOLUL I. REPUBLICA MOLDOVA ȘI CRIZA PANDEMICĂ

IMPACTUL PANDEMIEI CORONAVIRUS: RECONFIGURAREA DIRECȚIILOR STRATEGICE DE DEZVOLTARE A REPUBLICII MOLDOVA

THE IMPACT OF CORONAVIRUS PANDEMIC: RECONFIGURATION OF THE STRATEGIC DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

GUȘTIUC Andrei,
dr., conf. univ., cercetător științific coordonator ICJPS,

GUȘTIUC Ludmila,
cercetător științific ICJPS

Summary

In the present study, the team of the Institute for Legal, Political and Sociological Research within the Ministry of Education, Culture and Research, we intend to analyze some elements of the impact that the Coronavirus pandemic could have on our society. Especially when it comes to effects on the anthropological-legal dimension. We dare to believe that notions such as: Quarantine, Social Distancing, Telemedicine, E-learning – are just some of the expressions that will become common in the usual vocabulary of the citizens of the Republic of Moldova in the near future.

The present and especially the immediate future will highlight a new reality: human practices will not be the same as before. In the following lines, we present some of the most important changes produced by the coronavirus pandemic and which could have an impact on the development directions of the society in the Republic of Moldova.

Simulările apocaliptice și scenariile ce vor marca viitorul, au trezit mereu interesul, atât din partea oamenilor de știință, cât și din cea a societății.

Spre exemplu, la 18 octombrie 2019, la New York, în cadrul unei mese rotunde, denumită **Evenimentul 201**, au avut loc simulări ale impactului unei pandemii asupra omenirii [2]. Desfășurat sub egida Johns Hopkins Center For Health Security în parteneriat cu World Economic Forum și Bill and Melinda Gates Foundation, evenimentul a dedus științific că o eventuală pandemie respiratorie va avea o durată de cel puțin 18 luni și va produce 65 milioane de decese în rândul omenirii, sau, procentual vorbind – până la 1% din populația planetei [3].

Un alt efort a fost direcționat spre analiza impactului economic provocat de pandemie. În acest sens, cercetătorii științific de la **RAND Corporation** au estimat pierderi financiare devastatoare și creșterea rapidă a ratei șomajului [1].

În studiul de față, echipa **Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice** din cadrul Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, ne propunem să analizăm unele elemente ale impactului pe care ar putea să-l aibă pandemia Coronavirus asupra societății noastre. Cu precădere fiind vorba de efecte pe dimensiunea antropologico-juridică.

Îndrăznim să credem că, noțiuni precum: Carantină, Distanțare socială, Tele-medicină, E-learning – sunt doar unele dintre expresiile ce vor deveni frecvente în vocabularul uzual al cetățenilor Republicii Moldova în viitorul apropiat. Prezentul și în special viitorul imediat va scoate în evidență o nouă realitate: practicile umane nu vor mai fi ca cele de altă dată.

În rândurile ce urmează, prezentăm unele dintre cele mai importante schimbări produse de pandemia coronavirus și care ar putea avea impact asupra direcțiilor de dezvoltare societății din Republica Moldova:

1. **Distanțarea umană.** Prezența personală, implicarea personală și interacțiunea cu alți indivizi va deveni o raritate, o apartenență la elitism sau o ciudățenie ancorată în trecutul arhaic, aidoma fotografiatului pe film sau ascultării muzicii prin intermediul plăcilor de pe un pick-up. Lumea va deveni mai distanțată și mai digitală. De teama unor viruși lumea va renunța la săruturi, strângerea mâinii și îmbrățișări, dar și la contacte directe. Demonstrarea afecțiunii va fi rezervată doar pentru cei cu adevărat dragi și ai familiei. Fiind un popor cu rădăcini latine, vom trece cu greu peste această realitate nouă.

2. **Activitatea profesională online.** ON-line-ul va domina OFF-line-ul. Ședințele personale sau în grup se vor reduce dramatic. Managerii vor fi puși în situația de a organiza ședințe cu prezența angajaților doar atunci când acest lucru este absolut necesar și vital. În rest, ședințele vor avea loc online, fără contactul direct. Provocarea ține de faptul că se pierde acel contact personal. Dar pe de altă parte, recurgerea la instrumentele online va permite angajatorului să

fie practic non-stop în contact cu angajații, să interacționeze mult mai operativ, atunci când apare nevoia. Iar angajatul se va simți mereu „conectat” la serviciu, fapt care ar putea induce o stare de stres.

3. **Centre de carantină.** Există șansa apariției unor centre de izolare – destinate tuturor celor care aparent prezintă careva semne de sănătate ce ar putea pune în pericol sănătatea publică și implicit ar răspândi anumiți viruși. Respectiv, aceste centre vor fi entități care vor găzdui persoanele bănuite de contaminare cu viruși, care prezintă pericol pentru restul societății. Descrise încă de Mihai Eminescu și implementate pe timpul luptei cu pandemia Coronavirus, aceste centre ar putea depăși starea de urgență și respectiv, ar putea fi moștenite și utilizate în continuare. Opinia publică ar putea fi favorabilă activității unor astfel de centre de izolare, fiind ghidați de instinctul de autoapărare. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, frica de a trăi o nouă epidemie va fi adânc implantată în ADN-ul oamenilor ce au supraviețuit pandemia actuală. De aici și acțiuni preventive drastice, care în situații obișnuite ar fi de neconceput. Prin urmare, se cere o reglementare detaliată a condițiilor de plasare și aflare în centrele de carantină.

4. **Program flexibil de muncă.** Conceput și aplicat pe scară largă în țările scandinave, acest concept modern de organizare a activității de muncă va cunoaște o dezvoltare în perioada ce urmează. Realitățile pandemiei coronavirus au demonstrat că activitatea de muncă poate fi organizată nu neapărat după un program standard și rigid: 08:00-17:00, ci în funcție de binele cetățeanului. Prin urmare, acei pași timizi făcuți de legiuitorul Republicii Moldova privind introducerea în Codul Muncii a conceptului de program flexibil de muncă vor trebui să fie sprijiniți de către juriști, specialiști în domeniul dreptului muncii.

5. **Program redus de muncă.** Conceptul precum căruia cetățeanul trebuie să muncească 8 ore pe zi și 40 de ore pe săptămână pare să fi primit o lovitură grea din partea coronavirusului. Chiar dacă părea de neclintit, astăzi respectivul concept nu mai reprezintă o dogmă. Carantina pandemică a demonstrat că, pentru ca procesele sociale să se miște nu este nevoie de prezența neapărată la serviciu 8 ore pe zi. Respectiv, cetățenii vor conștientiza faptul că activitățile profesionale în Republica Moldova pot fi aranjate în felul ca lumea să petreacă la serviciu doar, spre exemplu, 6 ore pe zi și doar 4 zile lucrătoare. Pe termen îndelungat acest lucru aduce fericire și sănătate în societate. Prin urmare, succes la electorat vor avea acei politicieni care primii vor folosi aceste tendințe în beneficiul politic propriu. Iar specialiștilor în dreptul muncii nu le rămâne decât să susțină aceste tendințe prin elaborarea unui cadru legal adecvat.

6. **Concedieri forțate mai dificile.** Un alt aspect ce ține de dreptul muncii, influențat de pandemie constă în faptul că, vor fi instituite condiții mai drastice privind concedierea forțată a angajaților. Considerăm că, Codul Muncii urmează a fi completat cu dispoziții de natură să fortifice protecția socială a persoanelor. Capitalismul „sălbatic” va ceda și mai mult în fața abordării protecționiste din partea statului. Respectiv, aceste tendințe urmează a fi reflectate în legislația în vigoare. Or, riscul pandemiei va putea ceda locul riscului unei revolte sociale. Și nu se știe care dintre ele devine mai periculoasă.

7. **Stare de urgență perpetuă.** Există riscul ca starea de urgență declarată în Republica Moldova, apropo, pentru prima dată în istoria sa, să se perpetueze și să devină una ordinară, cotidiană. Evident că, motivarea extinderii acestei stări va fi una de interes național și colectiv. Nu este neapărat un rău în sine și pe de altă parte, societatea este cointerесată să supraviețuiască cu pierderi minime diferite epidemiei și pandemiei. Totuși, se cere definitivarea clară a hotarelor dintre starea ordinară-normală și cea de urgență: motivele de instituire și aria de restrângere a drepturilor și libertăților fundamentale. Iar faptul că vor exista reglementări clare și algoritmice – sunt garanția neadmiterii derapării de la procesele democratice.

8. **Realitatea virtuală.** Realitatea virtuală va lua locul călătoriilor și socializării. Astfel, călătoriile vor deveni un lux, sau poate un risc..., iar participările în cadrul unor ședințe (serviciile divine bisericesti, întrunirile electorale, ședințele de lucru etc.) vor deveni periculoase și de evitat. În consecință, vor fi aplicate pe scară largă elemente ale realității virtuale, care vor crea iluzia călătoriilor sau a participării la diferite întruniri și aflării în diverse localuri. Credem că industria digitală va oferi foarte curând o multitudine de platforme ale realității virtuale și care vor asigura prezența virtuală a persoanei într-un anumit loc, fără necesitatea deplasării fizice. Este o realitate pe care pandemia de coronavirus o va transpune în viață.

9. **Activități sportive individuale.** Sportul în grup va ceda în fața activităților sportive individuale. Astfel, activități sportive precum fotbalul, hocheiul, rugby-ul etc., ar putea pierde din popularitate și substituite de acele activități care presupun un contact mai distanțat dintre sportivi și prin urmare, nu expun riscului unor contaminări.

10. **Reforma sistemului de sănătate.** Chiar dacă suntem la începutul materializării pandemiei în Republica Moldova, deja devine clară necesitatea unei reforme fundamentale a sistemului de sănătate. Finanțarea și Telemedicina (diagnoza și tratamentul la distanță) sunt direcțiile prioritare de acționat. Prin ur-

mare, la publicul larg vor avea priză doar acele acțiuni ale politicienilor, care vor avea drept scop sporirea investițiilor în domeniul sănătății, modernizarea și accesibilitatea la servicii medicale de calitate. Sănătatea și viața sunt aspirațiile ce vor coagula societatea. Iar politicienii și cei care vor contribui cu reformarea legislației ar trebui să țină cont de noile realități.

11. **Reconceptualizarea sistemului de salarizare.** În lunile ce urmează vor fi martori ai redirecționării cheltuielilor bugetare spre segmente considerate a fi mult mai vitale. În acest sens, statul urmează să revitalizeze domeniul sănătății (părăsit de specialiștii plecați peste hotarele Republicii Moldova) prin majorarea substanțială a salariilor și avantajelor. Pandemia va aduce o reconfigurare a paradigmei: ce este mai vital pentru o societate – un procuror sau judecător cu un salariu de 30.000 lei și o pensie consistentă sau un medic cu un salariu de 6.000 lei și care luptă pe prima linie pentru salvarea vieților omenești?!

12. **E-learning-ul** este una din primele consecințe ale pandemiei coronavirus, cu aplicare imediată în practică. Suntem martorii reconfigurării paradigmei formării personale, care presupune faptul că, fiecare cadru didactic va deveni un moderator on-line al proceselor de instruire. Forma de predare clasică (face-to-face) va cădea în desuetudine. În consecință, platformele de studii online vor cunoaște o dezvoltare vertiginoasă, fiind solicitate de mediul academic. Prin urmare, urmează a fi elaborate standarde comune de instruire online, cu aplicare universală de către toate instituțiile de învățământ.

13. **Polarizarea societății va suferi un declin.** Prioritară va deveni sănătatea și viața fiecărui individ, supraviețuirea în caz de pandemii. Respectiv, divizarea societății pe criterii de limbă, etnie, teritoriu etc., va suferi o diminuare considerabilă. Prin urmare, anticipăm o coagulare a societății, o coabitare mai armonioasă dintre toți locuitorii Republicii Moldova.

14. **Purificare spirituală.** Pericolul ce planează asupra sănătății și vieții cetățenilor Republicii Moldova va duce spre explorarea și scoaterea în evidență a celor mai frumoase calități ale omenirii: altruismul, compasiunea, spiritul de ajutor al celor mai defavorizați, caritate etc. Prin urmare, societatea noastră va trece printr-o purificare spirituală și își va îndrepta atenția spre fapte mai bune, spre acțiuni de caritate și contribuție semnificativă la binele societății. Prin urmare, se cere adoptarea unor reglementări legale și instituirea unor platforme electronice care ar facilita și ar încuraja aceste porniri umane.

15. **Reducerea consumator-ismului.** Aidoma generațiilor post-război, generația care va supraviețui epidemiei coronavirus, se va abține de la cheltuieli,

în special cele ce țin de obiecte de lux sau nu tocmai de primă necesitate. Multă lume, ghidați de reflexul autosalvării, vor reduce activitatea de consum doar la tot ceea ce este strict necesar, fiind permanent într-o stare de „așteptare” a unei noi pandemii sau unor cataclisme sociale de anvergură, gen război. Acest lucru înseamnă că statul fie că trebuie să identifice instrumente ce ar încuraja consumul, fie că identifică mecanisme de investiții profitabile ale mijloacelor financiare deținute de populație.

16. Triumful colectivismului și riscul dictaturii. În viitorul post-epidemic vom fi martorii edificării unei societăți în care individualismul este forțat să cedeze în fața unor interese și activități de grup. Putea oare să-și imagineze cineva că, vor veni timpurile când toată lumea va șede în carantină la domiciliu, fără dreptul de a se afla în locuri publice?! Respectiv, o eventuală abatere a unui individ este privită de restul societății extrem de negativ, cu o doză de tolerare minimală. Prin urmare, binele societății va prevala asupra manifestării individuale. Altfel zis, individualismul va fi o manifestare de lux, accesibilă prioritar elementelor rare asociale și celor extrem de bogați. Pe de altă parte, această tendință poate aduce la putere forțe autoritare sau chiar dictatoriale, care, paradoxal, s-ar bucura de susținere din partea societății. Anume pe această dimensiune ar trebui să-și consacre efortul său științific specialiștii în domeniul dreptului constituțional: a modifica-completa legislația în sensul consacării unei separațiuni mai clare și categorice dintre cele trei puteri din stat.

17. Universul gadgeturilor. Situația pandemică va genera o extindere a ariei de aplicare a gadgeturilor. Respectiv, telefonul mobil, încărcat cu o multitudine de aplicații, va deveni instrumentul de interacțiune dintre individ și stat și dintre individ și alți indivizi. Tendințele actuale de petrecere a timpului în internet se vor amplifica, iar telefonul mobil va deveni indispensabil, aidoma televizorului în era socialistă. Prin urmare, statul ar trebui să-și îndrepte atenția spre instruirea vârstnicilor în ceea ce ține de operarea gadgeturilor. Totodată, comunicarea dintre stat și individ va cunoaște o îndepărtare de la televizorul clasic (și devenit deja arhaic) spre platforme digitale și programele din telefonul mobil.

18. Fiecare individ poate avea propria televiziune. În viitorul apropiat vom fi martori ai diminuării influenței televiziunii asupra vieții societății și transferul de forță ideologică și de influență către live-view-urile personale. Fiecare individ ce posedă un smartphone poate deveni o stație de emisie televizată, având publicul său (followers). Prin urmare, se vor accentua tendințe ca prin intermediul unor așa numiți „influenceri” și în interesul unor grupuri economice

sau politicieni, masele populare să fie manipulate spre anumite reacții și anumit comportament. Probabil că și astăzi există o categorie vastă de populație (preponderent generațiile mai tinere) pentru care opinia unui blogger cântărește mai mult decât cele auzite la televizor. Prin urmare, apare nevoia unor reglementări în domeniul dreptului în internet.

19. **Votul electronic.** Dreptul electoral va simți foarte curând influența pandemiei. Astfel, în viitorul apropiat urmează a fi pus la punct sistemul de vot electronic. Așa cum procesele democratice nu pot fi suspendate (sau cel puțin, suspendarea lor poate atrage nemulțumirea societății), trecerea la sistemul de vot electronic devine vitală și nu suferă amânare. Ca o soluție intermediară, până la instituirea votului electronic, am putea institui un sistem de vot ce durează nu doar o singură zi, dar, spre exemplu, 30 de zile. Prin aceasta am putea evita aglomerări și riscuri de contaminare, chiar și în perioada de post-pandemie (când va continua să domine frica de contaminare).

20. **Businessul autohton.** Din punct de vedere economic, vom fi martorii producerii și consumului a tot ceea ce este autohton. Lumea va avea o mai mare încredere în ceea ce este produs în imediata apropiere, decât în ceea ce a fost produs la mii de kilometri. Prin urmare, se cere acordarea unui sprijin producătorilor autohtoni. Respectivul sprijin poate lua forma unor subvenții, credite cu fără dobânzi, facilități fiscale etc.

21. **Compensarea pierderilor.** Un alt aspect ce ține de economie, vizează o posibilă inechitate – drept una din consecințele pandemiei. Afacerile vor avea de suferit. Multe din entitățile economice vor ajunge în insolvență. Cetățenii vor suferi pierderi financiare majore. În aceste circumstanțe, este de datoria statului de a veni cu soluții și compensări care ar diminua și ar anihila diferențele economice considerabile dintre cei bogați și cei defavorizați. Sau cel puțin, să nu se admită situații când pandemia este privită drept un mijloc de îmbogățire a unor indivizi și de sărăcire a restului societății.

22. **Odihna în parcuri.** Amenajarea parcurilor și edificarea unei infrastructuri recreaționale este următoarea consecință a pandemiei. Societatea obosită de carantină și avidă de natură își va îndrepta atenția spre parcuri și păduri. Lumea va căuta modalități de a petrece în natură și a savura tot ceea ce oferă planeta. În aceste circumstanțe, statul urmează să investească în domeniul respectiv, să ofere cetățenilor posibilitatea de a fi în natură și a duce un mod de viață sănătos.

23. **Stat protector.** Pandemia va aduce cu sine și sporirea rolului statului în viața societății. Astfel, indivizii vor conștientiza necesitatea unei protecții din

partea statului, vor simți nevoia unei griji permanente. Prin urmare, rolul și locul statului va fi reconceptualizat, fiind îndreptat prioritar spre asigurarea unei existențe decente către toți membrii societății.

24. **Brățară inteligentă.** Există motive întemeiate să credem că într-o perspectivă nu atât de îndepărtată, omenirea va fi obligată să poarte brățări inteligente, altfel zis – dispozitive electronice care în timp real efectuează scanarea întregului organism și care eventual ar depista prezența coronavirus-ului, altor agenți patogeni, sau altor stări ale sănătății conform setărilor electronice. Aparent, acest lucru ar aduce beneficii societății, ar fi manifestare de grijă pentru sănătatea individuală și colectivă. Dar există și reversul mai puțin plăcut: filajul total al cetățenilor și drept urmare generarea unui sentiment de o supraveghere permanentă și lipsă de intimitate. Totodată, ar putea exista și consecințe mult mai grave. Imaginați-vă pentru o clipă situația când toată lumea poartă o brățară inteligentă care va transmite la un centru de prelucrare a datelor orice informație privind schimbările din organismul nostru precum: pulsul, tensiunea arterială, starea hormonală etc.etc. Iar toate aceste date sunt folosite de conducătorii statali autoritari care ar putea astfel verifica în ce măsură sunt loiali adepții săi sau cetățenii. Respectiv, centrele medicale de recepționare și prelucrare a datelor medicale personale, ar putea pune la dispoziția dictatorilor informația despre toți cei care în momentul audierii discursului dictatorului au demonstrat alte stări decât „fericirea” și „venerarea”. Este simplu de prezis că, atare persoane ar putea fi plasați în categoria indivizilor „nedemne de încredere” cu perspectiva de a fi înlăturați de la serviciu sau chiar plasați în penitenciare. Credem că, chiar și în sec.XXI ar exista regimuri cu tentative de implementarea a acestor tehnologii.

25. **Noua ordine mondială.** Aidoma războaielor, pandemia Coronavirus poate genera o nouă ordine mondială, de natură să afecteze și dezvoltarea de mai departe a Republicii Moldova. Credem că, de gestiunea crizei pandemice din Italia depinde existența de mai departe a Uniunii Europene. Or, italienii frustrați de lipsa unui ajutor eficient din partea Uniunii Europene, ar putea să-și îndrepte frustrările și supărările către un ItalExit, adică părăsirea Uniunii Europene. Similar, se pot produce perturbări în vectorul strategic al Republicii Moldova. Trebuie să fim conștienți de faptul că, geostrategic vorbind, acel actor internațional care va fi alături de Republica Moldova în perioada tumultuoasă și plină de tragism a pandemiei în derulare, va dobândi un credit de încredere în societatea noastră și drept rezultat – va fi în măsură să producă schimbări în paradigma vectorului strategic extern. Urmează să urmărim cu

atenție aplicarea în practică a zicalei: „prietenul bun la nevoie se cunoaște”. În consecință, acele state care vor fi alături de Republica Moldova pe timpul pandemiei și vor acorda sprijin cetățenilor, se vor bucura de simpatia societății noastre pentru următorii zeci de ani.

26. **Reconceptualizarea existenței.** În fine, vom fi martorii unei reconceptualizări fundamentale ale existenței. Reglementările de altă dată vor cădea în desuetudine și vor face loc pentru unele noi, de natură să satisfacă interesul societății. Anume la această etapă istorică de răscruce a dezvoltării Republicii Moldova, comunitatea științifică trebuie să-și ofere sprijinul și întreaga diligență.

Evident, toate aceste previziuni nu sunt altceva decât niște scenarii relative, care în funcție de gestiunea crizei provocate de pandemia Coronavirusului, pot accelera materializarea unor aspecte discutate mai sus, sau, eventual, ar putea imprima alte traiectorii evoluționiste. În acest sens, vom monitoriza îndeaproape evoluția evenimentelor și vom reveni cu actualizări ce vor cuprinde analize și soluții pentru societate.

Referințe bibliografice:

1. **Bouey Jennifer.** Assessment of COVID-19's Impact on Small and Medium-Sized Enterprises. Implications from China. Los Angeles, March 10, 2020. 15 p. A se vedea: <https://www.rand.org/pubs/testimonies/CT524.html> (accesat la 17.03.2020)
2. **Event 201.** <http://www.centerforhealthsecurity.org/event201/> (accesat la 15.03.2020)
3. **Houser Kristin.** In a recent simulation, a coronavirus killed 65 million people: we are woefully unprepared for a pandemic. A se vedea: <https://futurism.com/neoscope/recent-simulation-coronavirus-killed-65-million-people> (accesat la 16.03.2020).

CAPITOLUL II. DREPT EUROPEAN ȘI INTEGRARE EUROPEANĂ

PRINCIPII APLICABILE ÎN PROCEDURA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

PRINCIPLES APPLICABLE IN THE PROCEDURE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

**CHIRTOACĂ Leonid, dr., conf. univ.,
cercetător științific coordonator ICJPS,**

**CHIRTOACĂ Natalia, dr., conf. univ.,
cercetător științific coordonator ICJPS**

Summary

The human rights protection mechanism set up by the European Court of Human Rights (ECtHR), also known as the „Strasbourg Court”, aims to systematise the procedure for human rights complaints against Council of Europe member states. The Republic of Moldova became a member of the Council of Europe on July 13, 1995, and the European Convention on Human Rights (ECHR) was ratified by the Parliament of the Republic of Moldova on July 24, 1997. The European Court of Human Rights should not be confused with the Court of Justice of the European Union (CJEU), which is based in Luxembourg and is responsible for resolving disputes and issues concerning European Union law.

The principles applicable in the proceedings of the European Court of Human Rights create a complex unitary system of criteria for the interpretation and application of the text of the Convention, as well as the conditions to be observed by applicants in the process of defending their rights before the Court. These principles, in addition to ensuring the unity, homogeneity, coherence and balance between the positive obligation of states to respect human rights and the mechanism of their protection have an important role to play in the administration of justice, and those empowered to apply the Convention must know not only the legal norm, but also its spirit.

Theoretical and practical knowledge of the principles applicable in the ECtHR procedure outlines guidelines for the entire legal system and takes constructive action to guarantee fundamental human rights and freedoms.

Mecanismul de protecție a drepturilor omului creat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO), numită și „Curtea de la Strasbourg”, are rolul sistematizării procedurii plângerilor în materia drepturilor omului depuse împotriva statelor membre ale Consiliului Europei. Republica Moldova a devenit membră a Consiliului Europei la 13 iulie 1995, iar Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), a fost ratificată de Parlamentul Republicii Moldova la 24 iulie 1997¹.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu trebuie confundată cu Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE), care are sediul la Luxembourg și este însărcinată cu soluționarea litigiilor și problemelor referitoare la dreptul Uniunii Europene.

Astăzi deși la nivel mondial există o multitudine de tratate și declarații privind drepturile omului și a persoanelor cu dizabilități, adoptate de ONU și alte organizații internaționale, acestea, cu părere de rău nu sunt însoțite de un mecanism unde persoana se poate plânge individual și unde poate spera să obțină o soluție favorabilă, precum prin intermediul mecanismului de protecție creat de CtEDO, care la moment, este unicul eficient în protecția drepturilor omului.

Pentru a ajunge în fața CtEDO este obligatoriu să se parcurgă căile interne de acces la justiție, după care putem sesiza Curtea, iar dacă se obține câștig de cauză, urmează etapa de implementare a hotărârilor CtEDO, unde chiar dacă mai există anumite probleme, ori încă nu toate statele implementează în plan intern măsurile generale solicitate de Curte, aceste cazuri sunt singulare.

Referitor la principiile prevăzute în CEDO, vom analiza câteva din ele pentru a contura regulile esențiale aplicate de CtEDO.

1. Principiul exercitării drepturilor și libertăților cu bună credință.

Acest principiu are două componente:

- a) Interzicerea abuzului de drept;
- b) Interzicerea cererilor abuzive.

Este de menționat că, la începuturile aplicării Convenției Europene a Drepturilor Omului în Republica Moldova, când părțile invocau în fața instanțelor judecătorești naționale prevederile CEDO, unii judecători nefiind pătrunși de valoarea juridică a acestor prevederi, fie treceau cu vederea, fie chiar luau în zeflema acele persoane. Aplicarea acestui principiu ține loc mai

¹ Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 1298 din 24.07.1997 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și a unor protocoale adiționale la aceasta, publicată în Monitorul Oficial nr. 54-55 art. 502 din 21.08.1997.

mult de nostalgie, cu o valoare sentimentală, deoarece se referă la începuturile aplicării CEDO în țara noastră.

Referitor la componentele acestui principiu în sistemul CEDO, adică interzicerea abuzului de drept și a cererilor abuzive, nu trebuie confundate, ori cererea abuzivă se referă la exercitarea dreptului procesual, iar abuzul de drept se referă la dreptul substanțial.

Potrivit art.17 CEDO, este interzis abuzul de drept, astfel niciuna din dispozițiile Convenției nu poate fi folosită în scopul distrugerii drepturilor sau libertăților recunoscute de Convenție sau de a limita aceste drepturi sau libertăți mai mult decât le limitează Convenția.

Altfel spus, nu poți să te folosești de principii democratice ca să distrugi democrația, deci persoana nu poate beneficia de avantajele pe care i le oferă sistemul democratic, pentru a distruge acest sistem. De exemplu, într-un discurs de tip fascist, dacă există o ingerință a statului de a sancționa acest discurs, autorul discursului poate invoca libertatea de exprimare prevăzută în art.10 din Convenție. În acest sens, motivul esențial ține de exercitarea cu bună credință a acestui drept, ori în măsura în care discursul fascist are ca obiectiv negarea societății democratice, a drepturilor și libertăților persoanei prevăzute în Convenție, este evident că acest discurs intră în contradicție cu prevederile art. 17 CEDO, care interzice abuzul de drept, ori potrivit textului acestui articol, *“Nicio dispoziție din prezenta Convenție nu poate fi interpretată ca autorizând unui stat, unui grup sau unui individ, un drept oarecare de a desfășura o activitate sau de a îndeplini un act ce urmărește distrugerea drepturilor sau libertăților recunoscute de prezenta Convenție, sau de a aduce limitări acestor drepturi și libertăți, decât cele prevăzute de această Convenție”*². Din aceleași motive, o adunare publică sau o organizație legal constituită, însă care promovează ideologia fascistă nu poate fi protejată de libertatea de întrunire, nici de libertatea de asociere, libertăți de asemenea garantate de CEDO.

Convenția spune că nici unul din drepturile prevăzute nu poate fi folosit pentru a acționa împotriva principiilor democratice, deși în practică această regulă funcționează doar în materia libertății de exprimare, de întrunire și asociere, de manifestare a convingerilor și libertatea de circulație.

Exercitarea celorlalte drepturi și libertăți din Convenție, precum dreptul de a nu fi supus torturii, dreptul la un proces echitabil, dreptul la siguranță și libertate (dreptul de a nu fi arestat abuziv) nu pot să ducă în mod logic niciodată la

² Art.17 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale din 04.11.1950, publicată în Ediția Oficială Tratatelor internaționale, Chișinău, 1998, vol.1 pag.341.

negarea unor drepturi și libertăți garantate în convenție. Prin interpretare logică, prevederile art. 17 nu sunt aplicabile în astfel de situații.

Prin urmare, prevederile art. 17 CEDO, prin care se interzice și limitează abuzul de drept, este redus la limitarea libertății de exprimare, asociere, libertatea de manifestare a convingerilor și libertatea de circulație.

Cea de-a doua latură, a principiului exercitării drepturilor și libertăților cu bună credință se referă la interzicerea cererilor abuzive, iar aici asemănarea față de dreptul intern este evidentă.

În primul rând cererea individuală adresată Curții trebuie formulată cu bună credință ori dreptul procesual de a te adresa și de a sesiza Curtea, trebuie exercitat precum și în dreptul intern cu bună credință.

Potrivit prevederilor art.11 din Codul civil³, buna-credință este un standard de conduită a unei părți, caracterizată prin corectitudine, onestitate, deschidere și luarea în cont a intereselor celeilalte părți la raportul juridic. În special, este contrar bunei-credințe ca o parte să acționeze în contradicție cu declarațiile pe care le-a făcut anterior sau cu comportamentul pe care l-a avut anterior în cazul în care cealaltă parte, în detrimentul său, s-a bazat în mod rezonabil pe acele declarații sau acel comportament.

Putem admite că cererea adresată Curții este formulată cu rea-credință în situația în care atât în cuprinsul cererii de bază, cât și a altor acte trimise de reclamant, acesta utilizează un limbaj insultător și licențios la adresa Curții. Deseori, în situația când cererea depusă la Curte trece faza de admisibilitate, Guvernul trimite observațiile sale, la care reclamantul reacționează nervos fără să conștientizeze că, la fel ca și orice parte în litigiu pârâtul neagă alegațiile reclamantului. În cazul în care reclamantul în actele trimise folosește expresii injurioase inclusiv la adresa membrilor Curții, chiar dacă un astfel de limbaj poate fi tolerat în instanțele naționale, aceasta va duce cu siguranță la inadmisibilitatea cererii și poate fi considerată o cerere abuzivă de exercitare a dreptului cu rea credință. Deși ar părea o pretenție exagerată din partea Curții, nu se admite formularea unor cereri șicanatorii (sâcâitoare, cârcotașe) sau cereri repetate în care sunt reiterate fapte din cererea anterioară.

O situație distinctă o reprezintă cererile în care încălcările reclamate sunt cauzate de conduita culpabilă a reclamantului sau cererile în care reclamantul dezinformează sau încearcă să inducă în eroare în orice mod Curtea.

³ Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002, republicat în MO nr. 66-75 din 01.03.2019, art.132.

Trebuie să accentuăm că, Curtea contează foarte mult pe sinceritatea și buna - credință a reclamantului, ori potrivit procedurii Curtea nu solicită prezentarea actelor originale sau a copiilor legalizate, fapt ce confirmă despre încrederea pe care o are în ceea ce indică și spune reclamantul. În același timp, Curtea nu admite sub nici o formă să fie mințită, de aceea indiferent în ce fază a procedurii se v-a afla reclamantul, dacă încearcă să mintă Curtea, prin prezentarea unui înscris fals sau a unei probe false, Curtea v-a considera că a fost formulată o cerere abuzivă și v-a decide inadmisibilitatea cererii. De aceea, conduita corectă a reclamantului are o importanță foarte mare în soluționarea plângerii formulate în fața Curții. Un rol deosebit în asemenea situații îl are și Guvernul, care trebuie să observe inadvertențele și manipulările reclamantului și să le invoce în fața Curții.

La acest aspect, conchidem că a minți CtEDO est o chestie foarte gravă, iar în asemenea cazuri cererea va fi declarată inadmisibilă în baza art.35 para 3 lit.a) potrivit căruia, cererea individuală introdusă în virtutea articolului 34, atunci când ea consideră că este incompatibilă cu dispozițiile Convenției sau ale Protocoalelor sale, în mod vădit nefondată sau abuzivă.

2. Principiul teritorialității Convenției.

Acest principiu se regăsește în art. 1 al Convenției potrivit căruia, Înaltele Părți Contractante recunosc oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile și libertățile definite în Titlul I al prezentei Convenții.

Potrivit regulii generale, statul își exercită jurisdicția asupra tuturor persoanelor care se află pe teritoriul său, indiferent dacă sunt cetățeni, apatrizi sau străini.

Acest principiu se aseamănă cu principiul teritorialității din dreptul penal⁴, potrivit căruia toate persoanele care au săvârșit infracțiuni pe teritoriul Republicii Moldova urmează a fi trase la răspundere penală în conformitate cu prezentul cod. Altfel spus, legea penală se aplică tuturor persoanelor care se află pe teritoriul unui stat.

CEDO se aplică oricărei persoane, cetățean străin sau apatrid, care se află pe teritoriul unui stat parte la Convenție. Interpretarea potrivit căreia este obligatoriu să fii cetățean al statului respectiv este eronată, ori potrivit Convenției poți fi cetățean străin sau apatrid, iar dacă te afli pe teritoriul unui stat membru al Convenției, statul respectiv urmează să-ți respecte drepturile și libertățile prevăzute de Convenție.

⁴ Art. 11 din Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002, publicat în MO nr. 72-74 art. 195 cu modificările în vigoare.

Un exemplu de excepție este foarte rar întâlnit în practică. În situația unei acțiuni produsă la bordul unei nave, aeronave sub pavilionul unui stat parte la Convenție, care se află pe teritoriul unui stat care nu este parte la Convenție, intră sub incidența Convenției tot ce se întâmplă la bordul navei sau aeronavei, pentru că este vorba de nava unui stat semnatar al Convenției. Principiul extraterritorialității Convenției, se aplică în afara limitelor stricte ori nava, aeronava aparțin țării respective parte a Convenției.

3. Principiul privind disponibilitatea procedurii

Principiul disponibilității procedurii prevede posibilitatea conferită de lege părților, de a sesiza autoritățile judiciare, de a dispune de obiectul litigiului și de mijloacele de apărare. Disponibilitatea constituie un principiu specific procesului civil și se deosebește de procesul penal guvernat de principiul oficialității.

Potrivit acestui principiu, Curtea nu poate fi sesizată decât în baza celor invocate în cerere. După depunerea cererii la Curte, aceasta nu poate fi modificată, cu excepția cazurilor când există încălcări noi. Descrierea foarte exactă a problemei în cerere și indicarea a cât mai multe articole din Convenție a căror încălcare ar fi legată de situația de fapt ce a avut loc, sporește șansele admisibilității acesteia.

Prin prisma prevederilor art.33 și 34 din Convenție există cereri individuale sau cauze interstatale. Astfel, potrivit art.33 din Convenție, cererile individuale pot fi formulate de orice persoană fizică, organizație neguvernamentală, sau orice grup de particulari, care se pretind victime ale unei încălcări de către una dintre Înaltele Părți Contractante a drepturilor recunoscute în Convenție sau în Protocoalele sale. Înalta Parte Contractantă se angajează să nu împiedice prin nicio măsură exercițiul eficace al acestui drept.

Cererile interstatale sunt întâlnite mai rar și se referă la cauzele când un stat membru al Convenției poate să reclame un alt stat sau state membre a Convenției că încalcă drepturile și libertățile cetățenilor prevăzute de Convenție. De asemenea, conform art.33 din Convenție, orice Înaltă Parte Contractantă poate sesiza Curtea asupra oricărei pretinse încălcări a prevederilor Convenției și ale Protocoalelor sale de către o altă Înaltă Parte Contractantă.

Reclamantul poate să renunțe oricând la cererea adresată Curții și poate tranzacționa cu statul pârât pentru stingerea litigiului prin buna înțelegere. Referitor la soluționarea pe cale amiabilă a cererii, Curtea are o disponibilitate foarte mare și accentuată dacă reclamantul (părțile) dorește să soluționeze amiabil litigiul. Curtea se pune la dispoziția părților să soluționeze amiabil cererea, iar această procedură este confidențială.

4. Principiul aplicării directe a Convenției

Principiul aplicării directe a Convenției a fost primit cu multă reticență de către instanțele și judecătorii naționali, fapt ce confirmă că la 09 iunie 2014 Plenul Curții Supreme de Justiție a adoptat hotărârea nr. 3 din 09.06.2014 cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, abrogând Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție privind aplicarea în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale nr. 17 din 19.06.2000⁵.

Potrivit acestui principiu, din momentul ratificării Convenției de către un stat, aceasta devine parte a dreptului intern și se aplică ca orice lege adoptată de Parlament, fără a fi necesară o altă lege de transpunere a Convenției în dreptul intern, așa cum se întâmplă cu directivele europene, care au nevoie de legi naționale adoptate pentru a fi transpuse în vigoare.

CEDO a fost ratificată de R.Moldova prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 1298 din 24.07.1997 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și a unor protocoale adiționale⁶, iar odată cu publicarea acesteia, Convenția a devenit parte a dreptului intern.

5. Dreptul statelor de a limita, în anumite condiții, unele drepturi și libertăți prevăzute în Convenție

Acest principiu rezidă din faptul că în mare parte drepturile prevăzute de Convenție nu sunt drepturi absolute, deci pot fi limitate sau restricționate. Limitările drepturilor din Convenție constau fie în excepții sau derogări.

Excepțiile sunt prevăzute în articolul în care este consacrat dreptul respectiv. De regulă, în paragraful 2 al articolelor din Convenție sunt prevăzute condițiile în care dreptul poate fi restrâns.

Derogările sunt reglementate într-un articol distinct din Convenție. În art. 15 din Convenție, sunt reglementate derogările în caz de stare de urgență. Astfel, în caz de război sau de alt pericol public ce amenință viața națiunii, orice Înalță Parte Contractantă poate lua măsuri care derogă de la obligațiile prevăzute de prezenta Convenție, în măsura strictă în care situația o impune și cu condiția ca aceste măsuri să nu fie în contradicție cu alte obligații care decurg din dreptul internațional.

⁵ http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=181, accesat la 09.09.2020.

⁶ Monitorul Oficial nr. 54-55 art. 502 din 21.08.1999.

Situațiile în care operează derogările, adică se dă la o parte dreptul prevăzut de Convenție sunt cazurile **de război sau alt pericol public care amenință viața națiunii**.

Dacă starea de război în linii generale este clară, un alt pericol public care amenință viața națiunii rămâne la aprecierea fiecărui stat. Aceste pericole ar trebui să fie comune, cu caracter general la adresa națiunii și cu o gravitate la fel de mare precum pericolul de război. Fiecare stat de la caz la caz, apreciază dacă este vorba de această derogare. În practică, asemenea lucruri nu s-au întâmplat, deși Convenția prevede situații de acest gen.

Există însă anumite drepturi prevăzute de Convenție de la care nu se admit excepții și nici nu se pot face derogări. Acestea sunt 5 la număr din cele 23 de drepturi numărate și grupate în Convenție și protocoalele adiționale. Aceste drepturi sunt **drepturi absolute** asupra cărora nici odată și nici sub careva condiții Părțile contractante, nu pot face excepții sau derogări, și anume:

- a) Dreptul de a nu fi supus pedepsei cu moartea, este primul drept absolut prevăzut în Protocoalele 6 și 13 la Convenție⁷;
- b) Dreptul de nu fi supus torturii sau pedepselor ori tratamentelor inumane ori degradante (art.3 din Convenție);
- c) Dreptul de a nu fi supus sclaviei (nu și muncii forțate) art. 4 para 1 din Convenție;
- d) Dreptul de a nu fi condamnat fără lege sau retroactiv; (art. 7 para 1, 2 din Convenție);
- e) Dreptul de a nu fi judecat și pedepsit de două ori pentru aceeași faptă (non bis in idem) prevăzut de art.4 para 1, 2 din Protocolul 7 la Convenție.

⁷ Convenția este actul inițial, iar când s-a simțit nevoia să mai adauge sau să modifice actul inițial, au fost adoptate acte adiționale denumite – protocoale. Astăzi există în vigoare 14 protocoale, iar pe rol se află Protocolul 15 și 16. Protocolul 16 este așteptat cu o oarecare bucurie deoarece se referă la extinderea competențelor Curții de a emite avize consultative, Protocolul nr. 15 este un protocol de reformă care cuprinde o serie de amendamente procedurale menite să eficientizeze funcționarea Curții Europene a Drepturilor Omului. Acest protocol va limita la 4 luni termenul actual de 6 luni de la epuizarea căilor interne de recurs, în care reclamantii pot sesiza, cu o plângere, instanța de la Strasbourg; va simplifica respingerea ca inadmisibilă a unei cauze, în temeiul criteriului prejudiciului minim, prin eliminarea condiției de examinare anterioară corespunzătoare a acesteia de către instanțele naționale; v-a înlătura posibilitatea statelor părți de a se opune desesizării unei Camere a Curții în favoarea Marii Camere, în caz de risc de divergență jurisprudențială; v-a înlocui actuala limită de vârstă de 70 de ani pentru exercitarea mandatului de judecător al Curții, printr-o limită de vârstă de 65 de ani aplicabilă candidaturilor pentru funcția de judecător; v-a confirma caracterul principal al caracterului subsidiar al mecanismului european de protecție a drepturilor omului și al doctrinei marjei de apreciere a statelor părți prin introducerea de referiri la aceste elemente în Preambulul Convenției.

Celelalte drepturi prevăzute de Convenție sunt **drepturi relative**, asupra cărora pot fi aduse limitări de către state.

În legătură cu restrângerea unor drepturi este de menționat o prevedere care, deși are farmecul ei, intră în desuetudine, deoarece ea nu a fost aplicată niciodată. Este vorba de art.16 din Convenție, care prevede că nici o dispoziție din Convenție care consacră libertatea de exprimare, libertatea de întrunire și asociere și dreptul de a nu fi discriminat nu poate fi considerat că interzice statelor parte a Convenției să impună activități politice străinilor. Acest articol 16 din Convenție, fiind adoptat în anii 50, când a fost adoptată Convenția, prevede că dacă e vorba de activitate politică a străinilor, a unor străini într-un stat membru al Convenției, statul este în drept să limiteze libertatea lor de exprimare în activitatea politică, libertatea de întrunire și asociere, chiar și dreptul de a nu fi discriminat.

Exegeții Convenției prezintă acest articol cu jenă, ori realitatea confirmă că străinii au deplina libertate în țările europene, inclusiv în activitatea politică. Dar, există acest articol din Convenție care nu a fost folosit niciodată în practică, ori Curtea nu a pronunțat nici o hotărâre, care dă dreptul unui stat ca atunci când este vorba de activitate politică a unor cetățeni străini să le restrângă dreptul la libera exprimare, întrunire și asociere și chiar dreptul de a nu fi descriminat.

De exemplu, acțiunile de protest din Londra și Paris ale unor persoane acoperite pe față, care demonstau și purtau pancarte cu înscrierea, “moarte poliției”, au fost manifestații politice, care nu au fost supuse nici unei restricții din partea autorităților engleze sau franceze, deși art.16 ar fi permis statului englez și francez să limiteze aceste drepturi.

Spiritul european și întreaga practică europeană a respins acest articol, adică această posibilitate a statelor de a impune restricții activităților politice a străinilor. Posibil acest articol să devină de actualitate în viitorul apropiat de aceea nu se abrogă.

6. Principiul subsidiarității mecanismului Convenției

Acest principiu va fi reglementat în preambulul Convenției, atunci când va intra în vigoare Protocolul 15 la Convenție. Acest Protocol nu este ratificat de un număr suficient de țări, dar unul din obiective este ca, în preambulul Convenției să fie introdus principiul subsidiarității, care în prezent nu este afirmat, însă este dedus dintr-o condiție de admisibilitate a unei cereri individuale, în sensul că dacă nu a epuizat căile interne de atac, cererea este respnsă ca inadmisibilă.

Principiul subsidiarității mecanismului Convenției are două laturi:

- a) Curtea nu poate fi sesizată decât după ce statul vizat a avut ocazia să remedieze încălcările Convenției, dar nu a făcut-o;
- b) Curtea nu are rol de legiuitor.

Procedural reprezintă obligativitatea pentru cel care dorește să sesizeze Curtea ca, înainte de sesizare să epuizeze căile interne de atac din statul respectiv, pentru remedierea încălcărilor drepturilor sale prevăzute de Convenție. De exemplu, reclamantul să se adreseze justiției naționale, să parcurgă căile de atac fără omisiune și fără să piardă vre-un termen. Deci, să nu piardă vre-o cale de atac ca fiind exercitată tardiv, adică să parcurgă tot drumul privind calea procesuală pe plan intern, iar numai după aceasta să se poată adresa la CtEDO.

Privitor la a doua latură, Curtea nu are rol de legiuitor, deci nu poate să adopte legi prin care să reglementeze conduita unui stat, mai mult, Curtea nu poate să desființeze nici hotărârile unei instanțe naționale. Curtea nu poate decât să constate existența unor încălcări ale drepturilor și libertăților prevăzute de Convenție, de aceea în codurile de procedură penală și procedură civilă, după ratificarea Convenției, a fost prevăzut un caz de revizuire legat de o hotărâre a CtEDO.

Deși Curtea nu are rol de legiuitor, hotărârile acesteia sunt foarte puternice și cu o forță juridică obligatorie. Curtea prin hotărârea adoptată poate să dispună măsuri cu caracter individual sau măsuri cu caracter general.

Măsurile cu caracter individual se referă în linii generale la acordarea de compensații pentru reclamantul – victimă, iar măsurile cu caracter general privesc de regulă măsuri de modificare a legislației deficitare din statul respectiv. În acest sens, CtEDO poate să dispună de astfel de măsuri deși nu are rol de legiuitor, deoarece hotărârea sa este obligatorie pentru statul respectiv. Acesta din urmă este obligat să adopte modificările legislative pe care Curtea le consideră necesare, deși Curtea nu legiferează în mod direct.

7. Principiul forței obligatorii a hotărârilor Curții

Dat fiind faptul că hotărârile CtEDO sunt obligatorii statelor membre, ori statele la ratificarea Convenției s-au obligat să execute hotărârile Curții, această prevedere este prevăzută expres în art. 46 din Convenție potrivit căruia statele se obligă să se conformeze hotărârilor definitive ale Curții, pronunțate în cauzele în care sunt părți. Adresarea numeroasă a persoanelor la CtEDO se datorează

existenței acestui principiu, precum și faptului că, Curtea este printre unicele instanțe internaționale care acordă despăgubiri morale sub formă de bani.

Hotărârea definitivă a Curții se transmite Comitetului de Miniștri, care veghează asupra executării hotărârilor acesteia, iar dacă dispozitivul hotărârii nu este clar și trebuie lămurit, ori nu se prea înțelege ce a dorit să spună Curtea, cel care poate cere lămurirea hotărârii este Comitetul de Miniștri, care o sesizează în acest scop. Practic, rar se întâmplă acest lucru ori Curtea pronunță hotărâri foarte clare. Comitetul de Miniștri are la îndemână mecanisme eficiente pentru a acționa în vederea respectării hotărârilor Curții, mai cu seamă când este vorba de măsuri cu caracter general, ori cele cu caracter individual statele le execută în mare măsură și nu au restanțe la acest capitol.

Măsurile cu caracter general au și o nuanță politică și, de regulă, se realizează mai greu, dar Comitetul de Miniștri veghează la aceasta și dacă un stat refuză să se conformeze, prima dată este notificat statul respectiv despre neexecutarea hotărârii, după care v-a sesiza Curtea în legătură cu neexecutarea hotărârilor sale. Dacă Curtea constată că statul a încălcat obligația de a executa hotărârea, va adopta o hotărâre în acest sens și o va trimite Comitetului de Miniștri, urmând ca acesta să ia măsurile necesare pentru ca statul să se conformeze, fiind vorba de presiuni de natură politică pentru a determina statul să execute măsurile cu caracter general.

În concluzie, în urma analizei efectuate putem menționa că, principiile aplicabile în procedura Curții Europene a Drepturilor Omului crează un sistem complex unitar privind criteriile de interpretare și aplicare a textului Convenției, precum și condițiile ce trebuie respectate de către reclamanți în procesul de apărare a drepturilor sale în fața Curții.

Aceste principii, pe lângă faptul că asigură unitatea, omogenitatea, coerența și echilibrul dintre obligația pozitivă a statelor de a respecta drepturile omului și mecanismul de protecție a acestora au un rol important în realizarea justiției, iar cei abilitați cu aplicarea Convenției trebuie să cunoască nu doar norma juridică, ci și spiritul acesteia.

Cunoașterea teoretică și practică a principiilor aplicabile în procedura CtEDO trasează liniile directoare pentru întregul sistem juridic și exercită o acțiune constructivă, în vederea garantării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Referințe bibliografice:

1. Bârsan Corneliu, Eftimie Marius, Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Editura Hamangiu, București, 2009;
2. Corneliu Liviu Popescu, Protecția internațională a drepturilor omului. Surse, instituții, proceduri. Editura All Beck, București, 2000;
3. Hatneanu Diana Olivia, Cojocar Raluca Stăncescu, Cum să formulăm o cerere la CEDO, Editura Hamangiu, București, 2009;
4. Laura-Cristiana Spătaru-Negură, Protecția internațională a drepturilor omului, Editura Hamangiu, București, 2019;
5. Mazilu Dumitru, Drepturile omului. Concept, exigențe și realități contemporane, ediția a II-a, Editura Lumina Lex, București, 2003;
6. Micu Doina, Garantarea drepturilor omului în practica Curții Europene a Drepturilor Omului și în Constituția României, Editura All Beck, București, 1998;
7. Voicu Marin – Protecția europeană a drepturilor omului, teorie și jurisprudență, Editura Lumina Lex, București, 2001;
8. Monitorul Oficial nr. 54-55 din 21.08.1997;
9. Tratatate internaționale, Ediția oficială, Chișinău, 1998, vol.1;
10. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002, republicat în MO nr. 66-75 din 01.03.2019;
11. Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002, publicat în MO nr. 72-74;
12. Monitorul Oficial nr. 54-55 art. 502 din 21.08.1999;
13. Codul de Procedura Penală al Republicii Moldova nr. 122/2003, republicat în MO nr. 248-251 din 05.11.2013, cu modificările și completările ulterioare;
14. Codul de Procedura Civil al Republicii Moldova nr. 225/2003, republicat în MO nr. 285-294 din 03.08.2018, cu modificările și completările ulterioare;
15. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=181

ЕВРОПЕЙСКИЙ ВЕКТОР ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА: ТЕНДЕНЦИИ И ВЫЗОВЫ

EUROPEAN ENERGY POLICY VECTOR OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: TRENDS AND CHALLENGES

CHINDBALIUC Oiana,
dr., cercetător științific coordonator ICJPS

Summary

The article is devoted to the analysis of the energy policy of the Republic of Moldova in the context of European integration, the main trends and development processes of the energy sector. Particular attention is paid to the prospects for rapprochement with the European gas market, the efforts of the Moldovan authorities to join the Third Energy Package of the European Union, which in practical terms is focused on separating the system of production and supply of energy from the system of its transportation, are analyzed. In this context, it should be noted that the Republic of Moldova signed a corresponding agreement on accession to the Third Energy Package in 2010. In 2014, The Moldova – European Union Association Agreement was signed, under which Moldova pledged to comply with the norms of the Third Energy Package.

All these events have forced many experts to view EU initiatives and programs in the energy sector through the prism of a common foreign and security policy. The inclusion of Moldova in the EU energy agenda began with the EU-Moldova Action Plan, which was adopted on February 22, 2005. The conceptual approach of the Union to energy security is evidenced by the developed and adopted legislative acts in the field of regulation of the electricity and gas sectors.

Analyzing the evolution of cooperation between the Republic of Moldova and the EU in the energy sector in the near future, it was concluded that the main focus of this dialogue will be on ensuring the security of energy supplies through the development of competition between suppliers.

Республика Молдова вписана в энергетическую парадигму как страна-потребитель энергоресурсов с низкой долей вовлеченности в мировой ТЭК. Влияние Молдовы на региональный рынок энергоносителей следует расценивать как незначительное, однако геополитические, энергетические изменения и конфигурация сил на этом рынке могут оказать существенное влияние на энергобезопасность страны.

Несмотря на то, что внимание ученых и экспертов к энергетической политике Молдовы не такое пристальное как к внутривнутриполитическим процессам, анализ текущих показателей энергетического сектора позволяет более детально оценить реальную ситуацию. Через призму энергетической безопасности можно сделать определенные выводы относительно эффективности внешней энергетической политики, определить, какие из текущих направлений являются наиболее актуальными для страны и окажут наиболее сильное влияние на развитие энергетического рынка в последующие годы.

Энергетическую «проблемность» государства определяют несколько факторов. Это низкий уровень самообеспеченности первичными энергоресурсами, крайне высокая зависимость ТЭК от внешних источников энергии и недостаток инвестиций в его развитие. По существу, энергетическая уязвимость Молдовы определяется сильной зависимостью от импортируемых природного газа и электричества, а также устаревшей инфраструктурой.

Размышления об энергетической политике Молдовы это прежде всего рассуждения с позиции страны-импортера. Именно непрерывность и надежность поставок являются краеугольным камнем обеспечения энергетической безопасности. Энергетическая политика, в свою очередь, является лакмусовой бумагой, по которой можно судить о ключевых проблемах в энергетическом секторе, решение которых, не в последнюю очередь, лежит в политико-правовой плоскости. Более того, политизация вопросов энергобезопасности стала настолько явным проводителем энергетической политики Республики Молдова в отношениях с Москвой и Брюсселем, что невольно заставляет задуматься о реальности ее существования как отдельном направлении государственной политики, поскольку наблюдаемое говорит об обратном. А именно о том, что она является «тенью» внешнеполитических и экономических интересов.

Исходя из этого остановимся на следующем определении энергетической политики – это политика, ориентированная на стабильное обеспечение экономики энергетическими ресурсами в необходимых объемах и по приемлемым ценам. По сути, в основе данной дефиниции лежит классические определение энергобезопасности, сформулированное Д. Ергином, согласно которому энергобезопасность – это «доступность достаточного количества поставок энергии по допустимым ценам». [16, с. 70–71].

Казалось бы, от определения мало что зависит, да и сам взгляд на энергетическую политику не отображает всей той сложной и многоликой палитры геополитических вкраплений и противоречий в формировании энергетической

ческого нарратива, которую мы наблюдаем. Однако не все так однозначно. Ведь присутствие энергетического фактора во внешней политике в известной мере уже является отражением того, правомерно ли воспринимать целенаправленный курс на обеспечение энергетической безопасности страны как составную часть государственной политики, в какой степени реализуется на практике энергетический вектор, какие факторы и параметры определяют его направленность.

Предваряя анализ европейского содержания молдавской энергетической политики, отметим, что Молдова крайне медленно приспосабливается к европейским стандартам в области энергетики, в частности, по газу, нефтепродуктам и показателям энергоэффективности, о чем подробнее будет сказано далее.

Среди важных показателей незащищенности энергетического сектора следует отметить отсутствие минимальных запасов энергоносителей. [2, с. 127] В настоящее время в Молдове нет запасов нефтепродуктов на случай возникновения кризисной ситуации из расчета 30-90 дней. Запасы мазута, находящиеся в распоряжении Агентства материальных резервов, государственных закупок и гуманитарной помощи составляют несколько тысяч тонн и не могут приниматься во внимание. Согласно Годовому отчету Секретариата Энергетического сообщества о реализации за 2017-2018 гг., в частности, разделу посвященному поддержанию минимального уровня запасов нефти в Молдове, нужно сказать, что страна сильно отстает по этому показателю, тогда как степень выполнения обязательств составляет всего 10 %. [2]

При этом в Молдове до сих пор отсутствует геодезическое и технологическое решение по идентификации, освоению и эксплуатации нефтяных и газовых месторождений, расположенных на юге страны. Например, газовые бассейны из резидентских зон Готешть, Баурчи, Алуат, Манта. Их освоение позволило бы повысить уровень энергетической защищенности в условиях серьезных вызовов на внутреннем рынке. [6]

Обращая внимание на действующие склады нефтепродуктов, следует иметь в виду, что они были построены исходя из расчета обеспечения их нормальной рабочей деятельности в период между ввозом топлива. При этом их объем варьируется, а не является строго фиксированным, в то время как возможность обеспечения рассчитана в среднем на 15-30 дней потребления. Согласно вышеупомянутому отчету Энергетического сообщества, наличие необходимых запасов нефтепродуктов на указанный период потребления находится под большим вопросом.

Вопрос энергетической незащищенности страны очевиден и продиктован многими факторами. Обеспокоенность проблемами топливного сырья и желание сотрудничать в решении этих проблем не смягчают, а наоборот усиливают стремления страны в согласовании разновекторных подходов к энергетической безопасности.

Энергетическая политика ЕС в отношении стран «Восточного партнерства» (прежде всего Азербайджана, Армении, Беларуси, Грузии, Молдовы, Украины) является важным направлением внешней политики Брюсселя в области энергетики на современном этапе. На географическую привлекательность Молдовы влияет не только тот факт, что это страна-транзитер энергоносителей, но и то, что в будущем она может стать полноценным участником единого европейского энергетического пространства. Прежде всего речь идет о присоединении страны к единой энергосистеме ЕС, а также о поставках газа и электроэнергии из Румынии, т.е. государства Евросоюза.

Энергетическая политика ЕС является все более значимым фактором при определении внешнеполитических и внешнеэкономических приоритетов Союза. [12, с. 201-244] Включение Молдовы в европейскую энергетическую повестку дня началось с Плана действий ЕС-РМ, который был принят 22 февраля 2005 г. О концептуальном подходе Союза к энергетической безопасности говорят разработанные и принятые законодательные акты в сфере регулирования электроэнергетического и газового секторов.

Напомним, что в октябре 2005 г., в Афинах был подписан договор об учреждении Энергетического сообщества, вступивший в силу в июле 2006 г. Договор предусматривал распространение правил и принципов функционирования внутреннего энергетического рынка Евросоюза на страны Юго-Восточной Европы, в частности, на регион Черного моря и за его пределы. [10, с. 67-104] Это своего рода региональный инструмент сотрудничества, при помощи которого ЕС плавно перемещает свое внимание на Балканский регион, выстраивая по своим лекалам архитектуру европейского энергетического рынка.

Одна из важнейших задач создания Энергетического сообщества сводится к поэтапному формированию общего энергетического рынка государств Юго-Восточной Европы, который в перспективе планируется объединить с энергетическим рынком Евросоюза. [15, с. 1] Первоначально акцент ставился на создание единого рынка газа и электроэнергии, но в 2008 г. сфера взаимодействия сообщества расширилась, охватив сектор нефти и нефтепродуктов. [5]

Еще один важный показатель тяготения Молдовы в сторону европейского энергетического рынка – участие в инициативной программе Евросоюза INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe), к которой страна присоединилась в 1996 г. В соответствии с данной программой государствам-участникам оказывалась техническая помощь в целях постепенного сближения их энергетических рынков с нормами и стандартами ЕС. Энергетический сектор – одна из сфер многослойного интеграционного проекта. Региональная программа INOGATE действовала до весны 2016 г. Затем была заменена на более амбициозную европейскую программу EU4Energy, которая осуществляется в рамках деятельности Энергетического сообщества. [14] В 2020 г. программа завершается (хотя не исключено, что она будет продлена).

В рамках EU4Energy намечена интеграция рынков электроэнергии Молдовы и Украины, создание внутренних конкурентных рынков, отвечающих европейским стандартам. Интеграция энергетических рынков Молдовы и Украины должна привести к созданию единого рынка, с общими для всех правилами допуска на этот рынок.

Следует отметить, что на протяжении нескольких последних лет европейские интеграционные проекты действительно стали набирать силу и явились привлекательными для стран, для которых европейские «блага» в некотором смысле стали путеводной звездой на пути к европейской интеграции и преобразованиям. Например, как это можно наблюдать на примере «Восточного партнёрства», страны-участники которого уже были частью программы Европейской политики соседства (European Neighborhood Policy).

Уместно будет напомнить, что в ноябре 2006 г. Молдова получила статус наблюдателя, а в мае 2010 г. стала полноправным членом Энергетического сообщества, обязавшись до 2015 г. имплементировать нормы Третьего энергетического пакета (ТЭП), вступившего в силу 3 сентября 2009 г. В данном контексте отметим, что Молдова подписала соответствующее соглашение о присоединении к ТЭП в 2010 г. В 2014 г. было подписано Соглашение об Ассоциации с Евросоюзом, в рамках которого Молдова обязалась соблюдать нормы Третьего энергопакета. [13, с. 1] В некотором смысле дата 1 июля 2016 г. стала знаковой для страны, поскольку Соглашение об ассоциации полностью вступило в силу.

После заключения Соглашения об ассоциации инструментарий политики ЕС в отношении Молдовы получил новое качественное измерение. Так, основными механизмами реализации принципа кондициональности

стали: вхождение страны-партнера в углубленную и всеобъемлющую зону свободной торговли (DCFTA), доступ к ресурсам европейского энергетического рынка, обеспечение альтернативных маршрутов доставки энергоносителей, Соглашение о либерализации визового режима и т.д. Вышеуказанные факторы являются ключевыми для обеспечения эффективного реформирования энергетического сектора с последующей его интеграцией в европейское пространство. Понятно, что внедрение европейской практики требует своего организационного оформления, создания структур планирования и реализации этих нововведений.

Анализ событий показывает, что энергетическая политика ЕС повлияла на изменение подхода Молдовы к энергетическому рынку и энергетической политике в целом. Иными словами, все отчетливее начали проявляться тенденции к прагматизму и последовательности. Энергетическая стратегия ЕС во многом трансформировала двусторонние взаимоотношения с Молдовой из диалога о партнерстве в тесное энергетическое сотрудничество, подкрепленное законодательной базой и механизмами ее исполнения и регулирования.

Основное внимание сосредоточено на вопросах укрепления энергетической безопасности, строгом соблюдении директив ЕС, увеличении мощности выработки электроэнергии и продвижении энергоэффективности и возобновляемых источников энергии. [7] Чтобы понимать нюансы реформирования энергетического сектора, необходимо обратить внимание на происходящие изменения и обязательства, которыми руководствуется государство, гармонизируя свою энергетическую политику и законодательство в соответствии с Договором об Энергетическом сообществе.

Таким образом, *de jure* нормы Европейского союза в области энергетики, в частности – Третьего энергопакета, уже распространяются на Молдову. По существу, ТЭП направлен на либерализацию газового и электрического рынков страны, [8] установление более транспарентной системы регулирования энергетических отношений. В целом, ТЭП ориентирован на повышение эффективности энергетического рынка. Речь идет об отделении системы производства и поставки энергии от системы её транспортировки. В практической плоскости должно произойти следующее – компании, которые контролируют производство и поставку энергии, с одной стороны, и компании, которые контролируют транспортировку и распределение, с другой, должны быть отделены друг от друга, а также независимы в принятии решений. В итоге, внедрение Третьего энергопакета должно

привести к монополизации молдавского энергетического рынка. Иными словами, это исключает монополию «Газпрома» и делает неизбежным реструктуризацию «Молдовагаз». [4]

Однако у Молдовы пока нет альтернативы поставкам природного газа из России. О том, насколько серьезное значение имеет импорт внешних источников энергии для страны, можно судить по следующим показателям. Более 96% топливных ресурсов импортируется. [11, с.5] По данным за 2019 г. «Газпром» поставил в Молдову 2,89 млрд куб. газа. В 2020 г. объем может возрасти до 3,15 млрд куб. газа. Говорить о том, что газопровод «Яссы–Унгены–Кишинев» на сегодняшний день может выступить альтернативой, пока преждевременно.

Напомним, что строительство газовой ветки «Унгены–Кишинев» началось в феврале 2019 г. и было завершено в августе 2020 г. Протяженность этого участка – 120 км. Проект «Унгены–Кишинев» является продолжением 43-км трансграничного газопровода «Яссы–Унгены», который был сдан в эксплуатацию в 2014 г. пропускной способностью 1,5 млрд куб. м газа.

При этом ежегодные потребности Молдовы в природном газе составляют примерно 1,3 млрд куб. м, а вместе с Приднестровским регионом – около 2,9 млрд куб. м. Газ импортируется из России через территорию Украины.

В отношении маршрута доставки природного газа в Молдову, отметим, что в настоящее время газ поступает в страну по Трансбалканскому газопроводу, являющегося частью экспортного магистрального газопровода «Союз». [18, с. 70-71] Он берёт начало в Оренбурге, проходит через территорию Украины, далее – по южной границе Молдовы, затем в районе Орловки снова выходит на территорию Украины, и оттуда поступает на рынки Румынии и Болгарии.

Особенностью такой схемы является то, что газ из Украины сначала поступает на территорию Приднестровского региона и только потом доставляется в Кишинёв и на юг республики. В принципе, газ в Молдову может поступать и по другому маршруту, менее мощному газопроводу «Богородчаны–Черновцы–Ананьев». Он заходит на территорию Молдовы на севере, в районе Алексеевки, а выходит в Шолданештском районе. Однако технические возможности этого газопровода весьма ограничены и позволяют обеспечить газом только север Молдовы и частично Кишинёв. Максимальная пропускная способность газопровода составляет до 5 млн куб. м газа в день, в то время как потребности страны в газе в отопительный

сезон – не менее 7 млн куб. м газа. В свою очередь, маршрут реверсных поставок по этой нитке газопровода не протестирован. Поэтому доставка газа по нему несет в себе определенные риски. Соответственно, эта схема доставки не рассматривается в качестве основной.

Со сдачей в эксплуатацию газопровода «Яссы–Унгены», нелишне напомнить, что главные вопросы обеспечения энергобезопасности страны не были решены. Прежде всего цена на газ, импортируемый из Румынии, в итоге оказалась выше, чем цена на газ, импортируемый из России. Что было вполне прогнозируемо. К тому же не были завершены работы по модернизации двух компрессорных и регулирующих станций в Румынии – Силиштя и Онешть, а также двух станций измерения и регулирования давления газа в Молдове – в Гидигиче и Тохатине. Более того, газопровод «Яссы–Унгены» изначально не мог пропускать большие объемы газа, поскольку не был протянут до основных потребителей. Как следствие было принято решение о его продлении до Кишинева.

В целях повышения эффективности «Яссы–Унгены–Кишинева» было принято решение о строительстве в Румынии нового газопровода «Онешть–Гэрэешть–Лецкань» и компрессорных станций. Планируется, что после реализации проекта в 2021 г. будут обеспечены необходимое давление и пропускная способность объемом 1,5 млрд куб. м газа в год. [7] Изначально проект планировалось сдать в эксплуатацию в 2017 г.

Важно отметить, что реализация проекта «Яссы–Унгены–Кишинева» стала возможной благодаря поддержке Энергетического сообщества, которое объявило газопровод проектом, представляющим общий интерес для всех государств Энергетического сообщества и стран-партнёров. Газопровод соединяет молдавскую газотранспортную систему с румынской и европейской. Это событие действительно можно назвать успехом в укреплении энергобезопасности страны. Однако, как бы мы не расценивали данный шаг, нужно понимать, что речь в первую очередь идет об укреплении энергетической безопасности, диверсификации маршрутов доставки, а не обретении энергетической независимости. [7]

Возвращаясь к вопросу о нормативно-правовом регулировании внутреннего энергетического рынка, отметим, что в 2019 г. был разработан Кодекс сетей природного газа, [17] который предусматривает обеспечение равного доступа к сетям передачи природного газа, в том числе и к трансграничным сделкам, установление единых процедур взаимодействия между системными операторами передающих систем (ОПС) из Молдовы и соседних стран.

В соответствии с данным Кодексом, в начале 2020 г. НАРЭ утвердило План действий по отделению оператора системы транспортировки природного газа «Молдаватрансгаз», а также правила обеспечения независимости других операторов газотранспортной системы. [3] Между тем за этой важной проблемой видится другая, не менее важная – комплекс вопросов, связанных с перспективой российско-молдавского взаимодействия в энергетической сфере и внедрения норм Третьего энергопакета.

Для того, чтобы обеспечить фактическую имплементацию норм Евросоюза в области энергетики, в рамках соответствующего договора предусмотрены сроки исполнения для каждого государства. Положения Третьего энергопакета предусматривают разделение «Молдовагаз» по видам деятельности: транспортировка, распределение и продажа газа. Разделение планировалось завершить в 2010 г., но из-за неукладчивости и неготовности срок пришлось продлить до 2020 г. Реформирование может коренным образом изменить функционирование молдавского рынка газа. К концу 2020 г. будет создан независимый оператор транспортировки природного газа «Молдаватрансгаз». Иными словами, вместо 12 предприятий по распределению природного газа до конца года планируется создать одно. Согласно новой организационной реформе «Молдовагаз», на энергетическом рынке страны будет действовать одно предприятие по транспортировке газа, одна компания по дистрибуции, одно предприятие по поставке газа конечным потребителям, одно занимающееся вспомогательной деятельностью и т.д. [4] Напомним, что главными акционерами «Молдовагаз» являются «Газпром», который владеет 50% акций (145,3 млн долл.), Агентство публичной собственности Республики Молдова – 35,33% акций (102,7 млн долл.), Приднестровский регион – 13,44% акций (39 млн долл.), физические и юридические лица – 1,23% акций (3,5 млн долл.). [1] Сложность вопроса состоит еще и в том, что в собственности АО «Молдовагаз» находится большая часть газотранспортных и газораспределительных сетей страны.

Тем не менее у «Газпрома» сохраняется сильный рычаг влияния на Молдову через большую задолженность «Молдовагаз» перед «Газпромом». Согласно данным на конец 2019 г., задолженность перед «Газпромом» составила около 7 млрд долл., из которых 6 млрд 819 млн долл. – задолженность «Тираспольтрансгаз» и почти 732 млн – правобережья Днестра. [4]

По словам нынешнего главы «Молдовагаз» В. Чебана, в настоящее время компания работает над Концепцией и Планом действий по созда-

нию механизма оплаты задолженности перед «Газпромом», который будет представлен на экспертизу акционерам в первой половине 2020 г. [9]

Таким образом, можно констатировать, что, несмотря на существующие пробелы, связанные с гармонизацией законодательства Республики Молдова в области энергетики с европейскими требованиями, европейский вектор внешней энергетической политики относится к числу приоритетных. Молдова сама по себе Брюсселю не слишком интересна. Но, в контексте идеи либерализации энергетического рынка, этот фактор создает «добавленную стоимость».

Библиография:

1. Adunarea generală anuală a acționarilor SA „Moldovagaz”. [Online]: <https://www.moldovagaz.md/rom/centrul-de-presa/adunarea-general-a-anuala-a-actio-narilor-sa-moldovagaz-1604> (Дата посещения: 01.09.2020).
2. Annual Implementation Report 2017/2018. Energy Community Secretariat. 1 September 2018. [Online]: file:///C:/Users/User/Downloads/ECS_IR2018.pdf (Дата посещения: 27.07.2020).
3. ANRE a aprobat Planul de măsuri privind separarea operatorului sistemului de transport al gazelor naturale SRL „Moldovatrangaz”. [Online]: <http://www.anre.md/anre-a-aprobat-planul-de-masuri-privind-separarea-operatoru-lui-sistemului-de-transport-al-gazelor-naturale-srl-moldovatrangaz-3-98> (Дата посещения: 21.08.2020).
4. Datoriile regiunii transnistrene nu vor fi puse pe umerii consumatorilor din Republica Moldova. [Online]: <https://www.moldovagaz.md/rom/centrul-de-presa/mesajul-presedintelui/datoriile-regiunii-transnistrene-nu-vor-fi-puse-pe-ume-rii-consumatorilor-din-republica-moldova> (Дата посещения: 11.08.2020).
5. DECISION NO. 2008/03/MG-EnC of 11 December 2008 concerning the implementation to the oil sector of certain provisions of the Treaty and the creation of an Energy Community Oil Forum. [Online]: file:///C:/Users/User/Downloads/Decision_2008_03_MC_OIL.pdf (Дата посещения: 17.09.2020).
6. Hotărârea Guvernului nr. 102 din 05.02.2013 cu privire la strategia energetică până în anul 2030. Publicat: 08-02-2013 în Monitorul Oficial Nr. 27-30 art. 146.
7. How the Ungheni–Chișinău gas pipeline will help Moldova to gain the energy independence. [Online]: <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/stories/how-ungheni-chisinau-gas-pipeline-will-help-moldova-gain-energy> (Дата посещения: 11.08.2020).
8. Infrastructură energetică. [Online]: <https://mei.gov.md/ro/content/infrastructura-energetica> (Дата посещения: 11.08.2020).

9. Interviu pentru NewsMaker: „Noi vom reuși să ne înțelegem cu SAP „Gazprom” din 30 martie 2020. [Online]: <https://www.moldovagaz.md/rom/centrul-de-presa/mesajul-presedintelui/interviu-pentru-newsmaker-noi-vom-reusi-sa-ne-intelegem-cu-sap-gazprom> (Data posesenției: 01.09.2020).
10. Pellerin-Carlin T. The European Energy Union. In: Research handbook on EU energy law and policy. Ed. by Rafael Leal-Arcas, Jan Wouters. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2017, p. 67-104.
11. Postolati V. Suportul procesului de adaptare națională a Republicii Moldova la schimbările climatice pentru sectorul Energie. Chișinău, 2014. 29 p. [Online]: http://adapt.clima.md/public/publications/3658282_md_raport_final_s.pdf (Data posesenției: 09.09.2020).
12. Securitatea energetică a Republicii Moldova – între trecut și viitor. În: Buletin informativ. 2019, nr. 6. 8 p. [Online]: <http://www.viitorul.org/files/Buletin%20informativ%206%20%282%29.pdf> (Data posesenției: 11.08.2020).
13. Schubert S., Pollak J., Kreutler M. Energy policy in the European Union. London; New York, NY: Palgrave Macmillan, 2016. xi, 318 p.
14. „The key is implementing laws in real life”: why Moldova needs energy efficiency. [Online]: <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/stories/key-implementing-laws-real-life-why-moldova-needs-energy-efficiency> (Data posesenției: 11.08.2020).
15. Whose Energy Community? Treaty improvements urgently needed. In: Bankwatch Mail. 20 March 2014. Issue 58. 8 p. [Online]: <https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2014/03/bankwatchmail58.pdf> (Data posesenției: 15.08.2020).
16. Yergin D. Ensuring Energy Security. In: Foreign Affairs. 2006, Vol. 85, No. 2, p. 70-71.
17. Постановление № 420 от 22-11-2019 об утверждении Кодекса сетей природного газа. В: Monitorul Oficial № 14-23 ст. № 60. [Online]: <https://www.chisinaugaz.md/files/files/shares/Legi/Hot420ru.pdf> (Data posesenției: 21.08.2020).
18. Тарлинский В. Трубопроводы – инструмент геополитики? М.: МИК, 2009. 384 с.

CAPITOLUL III. DREPT PUBLIC

UNIFORMITATEA PRACTICII JUDECĂTOREȘTI - INDICATOR AL CALITĂȚII JUSTIȚIEI

UNIFORMITY OF JUDICIAL PRACTICE - JUSTICE QUALITY INDICATOR

COSTACHI Gheorghe,
dr. hab., prof. univ., cercetător științific principal ICJPS

IACUB Irina,
dr., conf. univ., Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată

Summary

Today, justice must be an essential factor of balance and social stability in the rule of law. Achieving this goal is not possible without ensuring the uniformity of judicial practice, other words without ensuring uniform application of law by courts (deficiency own and the national judiciary system). In this scientific approach is proposed to elucidate the significance of the uniform application of law by the courts to ensure legality in the state and the principle of legal certainty.

În prezent, este general recunoscut că obligația cea mai importantă a statului, care îi determină sensul existenței sale și rolul pentru societate, constă în recunoașterea, respectarea și protecția drepturilor și libertăților omului. Realizarea acestei obligații însă este posibilă doar în condițiile interpretării și aplicării uniforme a legilor pe întreg teritoriul statului. În acest sens, caracterul unitar al practicii judiciare devine garanția de bază a principiului egalității tuturor în fața legii și a justiției¹, al respectării securității raporturilor juridice

¹ Дикарев И. Механизмы обеспечения единства судебной практики в уголовном процессе. В: Власть, 2011, №8, p. 148.

(principiului securității juridice²), care impune ca soluția dată în mod irevocabil cu privire la un litigiu să nu mai fie repusă în discuție³. Aceste principii sunt grav afectate dacă în aplicarea uneia și aceleiași legi soluțiile instanțelor judecătorești sunt diferite sau chiar contradictorii⁴.

Așadar, se poate susține că nivelul de asigurare a drepturilor și libertăților omului depinde în mare măsură nu atât de numărul și „calitatea” legilor, cât de obligativitatea legilor și de practica de aplicare uniformă a lor de către instanțe⁵.

Pornind de la faptul că, în prezent, justiției i-a revenit sarcina de a fi un factor esențial de echilibru și stabilitate socială în statul de drept, totuși trebuie să recunoaștem că realizarea acestui deziderat nu este posibilă fără asigurarea caracterului unitar al practicii judecătorești, altfel spus fără asigurarea aplicării uniforme a legislației de către instanțe (deficiență cu care se confruntă încă sistemul național judecătoresc⁶). Sub acest aspect, este important că hotărârile judecătorești au drept scop primordial nu numai soluționarea unui anumit litigiu asigurându-le părților securitatea juridică, dar și stabilirea jurisprudenței pentru a evita apariția altor litigii și a asigura stabilitatea socială.

Privită într-un sens larg, interpretarea și aplicarea uniformă a legilor de către toate organele statului, funcționari publici și cetățeni constituie o condiție necesară pentru menținerea regimului legalității⁷ în cadrul societății.

Chiar de la bun început important este de subliniat că aplicarea uniformă a legii se bazează pe interpretarea uniformă a acesteia, or, altfel spus, este finali-

² Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 5, p. 7; Iacob I. *Securitatea juridică – principiu fundamental în statul de drept*. În: *Revista Științifică Internațională „Supremația Dreptului”*, 2016, nr. 3, p. 102.

³ Hotărîrea Curții Constituționale a Republicii Moldova, Nr. 28 din 14.12.2010 pentru controlul constituționalității prevederilor art.22 alin.(1) lit.b) din Legea nr.544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului” în redacția Legii nr.247-XVI din 21 iulie 2006 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative”. În: *Monitorul Oficial* nr. 254-256 din 24.12.2010.

⁴ Costachi Gh., Railean P. *Aplicarea uniformă a legislației de către instanțe – cerință indispensabilă asigurării legalității în cadrul statului*. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr. 10, p. 32.

⁵ *Monitorizarea încălcărilor drepturilor omului reflectate în hotărârile judiciare irevocabile*. Raport analitic. Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, 2007, p. 83.

⁶ Poalelungi M. *Calitatea soluțiilor judecătorești și unificarea practicii judiciare – restanțe și priorități ale sistemului judecătoresc*. Discurs prezentat în cadrul Adunării Generale a Judecătorilor din 15.02.2013. [resurs electronic]: <http://ajm.md/public/2013/02/15/discursul-presedintelui-curtii-supreme-de-justitie-dlui-mihai-poalelungila-adunarea-generalaa-judecatorilor-din-15-02-2013-calitatea-solutiilor-judecatoaresti-si-unificarea-practicii-judiciare/>.

⁷ Дикарев И. Механизмы обеспечения единства судебной практики в уголовном процессе. В: *Власть*, 2011, №8, p. 148.

tatea interpretării uniforme. În același timp, menționăm că între interpretare și aplicare există o fină distincție (cel puțin din perspectiva principiului securității juridice), care prezintă o anumită semnificație. Este vorba despre faptul că exigența interpretării uniforme a legii vizează nu doar instanțele judecătorești, dar și activitatea legislativă, deoarece de modul în care sunt elaborate, corelate, sistematizate actele legislative, depinde caracterul unitar al interpretării lor⁸.

După intrarea în vigoare a unui act normativ, la elaborarea căruia se presupune că au fost respectate regulile de tehnică legislativă, pe durata existenței acestuia pot interveni diferite evenimente legislative, cum sunt: modificarea, completarea, abrogarea, republicarea, suspendarea sau altele asemenea, în toate aceste cazuri revenind tot legiuitorului sarcina asigurării clarității și coerenței reglementării, precum și integrarea armonioasă a acesteia în sistemul de drept, pentru eliminarea pe cât posibil a divergențelor de interpretare⁹.

Potrivit teoriei generale a dreptului, interpretarea legii constituie o etapă a procesului de aplicare a dreptului, scopul final fiind de a evidenția voința legiuitorului materializată în norma juridică ce se aplică. Mai mult, se consideră că „a interpreta înseamnă a desluși sensul exact și total al legii pentru a i se asigura o aplicare echitabilă și eficientă”. Rațiunea interpretării pleacă de la ideea că, ceea ce se cere a fi aplicat nu este textul, în litera sa, ci dreptul pe care acesta îl cuprinde¹⁰. De aici, se susține, credem judicios, că în timp ce legiuitorul, în baza principiului separației puterilor în stat, are atribuția de *a face legea* (lex), judecătorul, pentru cazul raportului juridic conflictual, ori practicianul dreptului, pentru cazul raportului juridic non-conflictual, au rolul de *a face dreptul* (jus). Spunând dreptul (*jurisdictio*), judecătorul *crează* dreptul¹¹.

Dincolo de aceasta, important este că interpretarea uniformă a legii are menirea de a asigura *stabilitatea situațiilor juridice*¹²,

În ceea ce privește rolul instanțelor judecătorești în asigurarea interpretării și aplicării uniforme a legii, considerăm necesar mai întâi de specificat care este

⁸ Predescu I., Safta M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2009, nr. 1, p. 12-13.

⁹ Costachi Gh., Iacub I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 5, p. 4-9.

¹⁰ Ionescu S. *Justiție și jurisprudență în statul de drept*. București: Universul Juridic, 2008, p. 126.

¹¹ Piperea Gh. *Precedentul judiciar și aplicabilitatea directă în dreptul intern a reglementărilor comunitare europene* (2009). [URL]: <http://www.juridice.ro/39452/precedentul-judiciar-si-aplicabilitatea-directa-in-dreptul-intern-a-reglementarilor-comunitare-europene.html>.

¹² Costachi Gh. *Neretroactivitatea legii – element al principiului securității juridice*. În: «Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene», din 22–23 martie 2019. Chișinău: S.n., 2019, p. 10.

rolul lor la asigurarea securității juridice în general ca principiu. După cum se știe, ponderea acestuia a fost subliniată mai ales în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, lucru ușor de dedus din următoarele raționamente expuse de către C. Danileț, care susține că în virtutea principiului securității juridice¹³:

- Statul trebuie să respecte și să aplice într-o manieră previzibilă și coerentă legile pe care le-a adoptat, care trebuie să fie accesibile publicului destinat și redactate cu suficientă claritate (*CtEDO, Broniowski c. Poloniei, 2005, §184*);
- Trebuie respectată regula *res judicata*, conform căreia soluția definitivă a unei instanțe judecătorești nu poate fi repusă în discuție ulterior; procesul soluționat definitiv nu mai poate fi redeschis pentru a se proceda la o nouă examinare a cauzei (*CtEDO, Brumărescu c. României, 1999, §61; Roșca c. Moldovei, 2005, §24*);
- Hotărârile definitive trebuie puse în executare (*CtEDO, Matheus c. Franței, 2005, §70; Taşkin ș.a. c. Turciei, 2004, §136*);
- Jurisprudența trebuie să fie unitară și constantă; în special la nivelul instanței supreme trebuie evitate deciziile contradictorii și asigurată coerența jurisprudenței (*CtEDO, Beian c. României, 2007, §39*).

Așadar, elementele pe care se bazează principiul securității juridice sunt certitudinea, predictibilitatea dreptului. Acestea sunt necesare pentru a menține încrederea legitimă a cetățenilor în activitatea instanțelor de judecată¹⁴. Din câte se poate observa, certitudinea și predictibilitatea dreptului privește atât legea, cât și jurisprudența. Atunci când în cauzele care conțin situații de fapt similare și în care sunt aplicabile aceleași dispoziții legale se adoptă hotărâri judecătorești diferite, chiar opuse, există o situație de jurisprudență neunitară sau divergență de jurisprudență¹⁵, fapt ce afectează în mod considerabil securitatea juridică a relațiilor sociale¹⁶.

¹³ Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014 (Tipografia-Sirius), p. 13-14.

¹⁴ Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 5, p. 4.

¹⁵ Danileț C. *Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri*. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: S. n., 2014 (Tipografia-Sirius), p. 14.

¹⁶ Costachi Gh., Iacob I. *Reflecții asupra securității juridice în statul de drept*. În: *Legea și Viața*, 2015, nr. 5, p. 4-9.

Aplicarea uniformă a legilor conferă practicii judiciare un caracter uniform (unitar) fiind astfel o garanție principală a asigurării egalității și apărării drepturilor și libertăților constituționale ale omului, precum și a principiului securității relațiilor sociale¹⁷.

În doctrină, prin practică judiciară uniformă se înțelege starea practicii de aplicare a dreptului, caracterizată prin abordarea unitară a interpretării și aplicării de către instanțele judecătorești a normelor de drept. Orice încălcare a legii (materiale sau procesuale) atentează la unitatea practicii judiciare¹⁸. Într-o altă viziune, caracterul unitar al practicii judiciare presupune legalitatea actelor jurisdicționale, la baza căreia stă aplicarea corectă și echitabilă a normelor de drept material și procesual¹⁹.

În contextul dat, cercetătorul G.A. Vișnevski susține că aplicarea uniformă a legii de către instanțe, determinată de necesitatea protecției eficiente a drepturilor omului în baza egalității persoanelor în fața legii și a justiției, urmărește atingerea unui anumit scop – asigurarea supremației dreptului. Astfel, justificată constituțional și uniformă trebuie recunoscută doar o asemenea practică, care formează un model de soluționare a litigiilor exclusiv în baza principiilor dreptului și a legilor, servind ca o protecție eficientă a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului. Practica judiciară uniformă este necesară doar în cazul în care ea permite în realitate excluderea arbitrariului judecătorilor și posibilitatea emiterii de decizii cu încălcarea legii. În același timp, practica judiciară uniformă nu trebuie privită ca o politică formalizată a organelor judiciare de realizare a normelor legislației în vigoare²⁰.

Asigurarea aplicării uniforme a legii de către instanțe întotdeauna a fost privită ca una dintre principalele sarcini ale instanțelor judecătorești supreme. Acest fapt este explicat prin organizarea ierarhică a sistemului judiciar și competențele constituționale și procesuale corespunzătoare ale instanțelor supreme. Acestea le revine sarcina supravegherii activității instanțelor judecătorești inferioare, precum și verificarea în procedurile de revizuire a actelor jurisdicționale²¹.

¹⁷ Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Chișinău: S.n., 2019, p. 339.

¹⁸ Дикарев И. Механизмы обеспечения единства судебной практики в уголовном процессе. В: *Власть*, 2011, №8, p. 148.

¹⁹ Пасленов А.Д. *О единстве судебной практики*. В: *Актуальные Проблемы Российского Права*, 2009, № 3, p. 382.

²⁰ Вишневский Г.А. Единство судебного правоприменения как способ обеспечения верховенства права. В: *Право*, 2011, № 2, p. 10.

²¹ *Hotărîrea Curții Europene a Drepturilor Omului în Cauza Beian împotriva României* (nr. 1) din 6 decembrie 2007, cererea nr. 30.658/05. [URL]: <http://www.scj.ro/strasbourg/beian/%20romania%20RO.html>.

În acest sens relevante sunt dispozițiile art. 1 alin. (2) din *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție*²², care stipulează: „Curtea Supremă de Justiție este instanța judecătorească supremă care asigură aplicarea corectă și uniformă a legislației de către toate instanțele judecătorești, soluționarea litigiilor apărute în cadrul aplicării legilor ...”. În același timp, alin. (3) al art. 1 prevede: „Prin activitatea sa Curtea Supremă de Justiție asigură respectarea principiului prezumției nevinovăției și principiului supremației legii, contribuie la constituirea unui stat de drept.”

*Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*²³ dezvoltă menirea Curții Supreme de Justiție, reglementând în art. 7: „Pentru aplicarea corectă și uniformă a legislației, Curtea Supremă de Justiție generalizează, din oficiu, practica examinării de către instanțele judecătorești a unor anumite categorii de pricini, adoptă și dă publicității hotărâri explicative privind aplicarea corectă a normelor de drept și soluționarea justă a pricinilor civile.”

De aici, reiese destul de clar că rolul instanței judecătorești supreme rezidă în reglarea contradicțiilor apărute în practica judiciară, în cazul când aceasta nu este unitară. Acestei instanțe îi revine funcția de înlăturare a unor asemenea contradicții și stabilirea interpretării ce urmează să fie respectată de către instanțele inferioare. În caz contrar, însăși instanța supremă devine o sursă de incertitudine juridică (care, conform jurisprudenței CEDO, este de natură a reduce încrederea justițiabililor în justiție și contravine principiului securității raporturilor juridice ca element esențial al preeminenței dreptului²⁴). În acest sens, cercetătorii susțin că dacă normele juridice nu sunt rodul imaginației unor persoane, ci sunt rezultatul experienței acumulate de o societate aflată într-un anumit stadiu de dezvoltare, atunci și hotărârile judecătorești care transpun normele juridice la cazuri concrete trebuie să valorifice jurisprudența anterioară, neputând fi lăsate la infinit în voia hazardului²⁵.

²² *Legea privind Curtea Supremă de Justiție*, nr. 789 din 26.03.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 196-199 din 12.09.2003.

²³ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*, nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.06.2003, nr. 111-115.

²⁴ *Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în Cauza Beian împotriva României* (nr. 1) din 6 decembrie 2007, cererea nr. 30.658/05. [URL]: <http://www.scj.ro/strasbourg/beian%20romania%20RO.html>.

²⁵ Piperea P. *Incertitudinea jurisprudențială subminează principiul preeminenței dreptului*. În: Revista de note și studii juridice, 2011. [URL]: <http://www.juridice.ro/162017/incertitudinea-jurisprudențiala-submineaza-principiul-preeminenței-dreptului.html>.

În ceea ce privește interpretarea dată de către instanța supremă, considerăm necesar din start să infirmăm o idee întâlnită în doctrina autohtonă, care consideră greșit că CSJ realizează o *interpretare neoficială* a actelor normative (egalînd-o astfel cu interpretarea făcută de savanți, avocați și cetățeni), care nu dispune de forță juridică obligatorie, dat fiind faptul că interpretările făcute de Plenul Curții nu au caracter obligatoriu în virtutea independenței judecătorilor²⁶. Considerăm că atât legislația, cât și practica oferă destule temeuri și argumente nu doar pentru a recunoaște caracterul oficial al interpretării date de către Curte, ci și pentru recunoașterea obligativității acesteia pentru celelalte instanțe judecătorești²⁷.

În vederea clarificării acestei dileme precizăm că interpretarea dată de către instanța supremă poate fi realizată atât în rezultatul generalizării practicii judiciare (*interpretarea abstractă*), cât și cu ocazia examinării cazurilor concrete (*interpretarea concretă*)²⁸.

Interpretarea abstractă sau *generală* a instanțelor supreme are un rol deosebit în formarea și corectarea practicii judiciare. Explicînd normele de drept în cazul acestei interpretări instanțele supreme adoptă hotărîri în plen (potrivit art. 16 lit. (c) din *Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție*: „Plenul Curții examinează rezultatele generalizării practicii judiciare și adoptă hotărîri cu caracter explicativ”). În general, această interpretare este considerată a fi neobligatorie pentru instanțe. Faptul este confirmat în legislație, în art. 7 alin. (7) din *Codul de Procedură Penală*²⁹: „Hotărîrile explicative ale Plenului Curții Supreme de Justiție în chestiunile privind aplicarea prevederilor legale în practica judiciară au caracter de recomandare pentru organele de urmărire penală și instanțele judecătorești”. Aspectul în cauză a determinat recunoașterea precedentului judiciar al CSJ (în ansamblu) ca neconstituind izvor de drept în sistemul nostru juridic, poziție ce, în viziunea noastră, diminuează considerabil valoarea activității Curții de generalizare a practicii judiciare și de asigurare a uniformității acesteia prin emiterea de hotărîri explicative.

Mai mult, se pare că și Curtea Constituțională a Republicii Moldova este destul de fermă în acest sens, stabilind că „emiterea de către instanțele superi-

²⁶ Negru B., Negru A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Bons Offices, 2006, p. 433.

²⁷ Costachi Gh., Railean P. *Aplicarea uniformă a legislației de către instanțe – cerință indispensabilă asigurării legalității în cadrul statului*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 10, p. 34.

²⁸ Вишнеvский Г.А. Единство судебного правоприменения как способ обеспечения верховенства права. В: Право, 2011, № 2, p. 13.

²⁹ *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.06.2003, nr. 104-110.

oare a directivelor, explicațiilor sau rezoluțiilor trebuie să fie descurajată, dar atît timp cît există, ele nu trebuie să fie obligatorii pentru judecătorii instanțelor inferioare. Astfel, ele reprezintă o încălcare a independenței individuale a judecătorilor. În plus, hotărîrile exemplare ale instanțelor superioare și hotărîrile special elaborate ca precedente de aceste instanțe vor avea statut de recomandări și nu sînt obligatorii pentru judecătorii instanțelor inferioare în alte cazuri. Ele nu trebuie folosite pentru restricționarea libertății instanțelor inferioare în responsabilitatea lor și procesul lor decizional³⁰.

La rîndul său, *interpretarea concretă* sau *cazuală* la fel ca cea abstractă servește la stabilirea unui spațiu juridic uniform (unitar), fapt ce determină semnificația deosebită a hotărîrilor instanțelor supreme în cazuri concrete pentru practica judiciară. *De facto*, hotărîrile instanței supreme servesc ca modele de soluționare a cazurilor similare după caracter și norma aplicată, avînd astfel o semnificație de precedent³¹. Interpretarea concretă se realizează de către CSJ, în principal, prin intermediul instituției recursului, care presupune un control al legalității hotărîrii atacate, exercitat de către instanța de recurs, în considerarea sa de „păzitoare” a legii³².

În principiu, instanța de recurs examinează numai dacă instanțele de fond au făcut sau nu o corectă aplicare a legii la împrejurările de fapt ale cauzei deduse judecării. De aici, controlul exercitat în instanța de recurs a fost calificat în doctrină, ca fiind un control normativ ce presupune identificarea normei de drept incidente cauzei și stabilirea înțelesului și sensului acesteia³³.

Prin scopul în vederea căruia a fost legiferat, precum și prin specificul său de control normativ al hotărîrilor atacate, recursul îndeplinește două funcții: *politică* și *disciplinară*³⁴. *Funcția politică* a recursului tinde la asigurarea unității de interpretare și aplicare a legii de către toate instanțele judecătorești, în strînsă corelație cu respectarea principiilor constituționale ale egalității în drepturi și înfăptuirii justiției. *Funcția disciplinară* a recursului are ca scop să

³⁰ Hotărîrea Curții Constituționale a Republicii Moldova, Nr. 28 din 14.12.2010 pentru controlul constituționalității prevederilor art.22 alin.(1) lit.b) din Legea nr.544-XIII din 20 iulie 1995 „Cu privire la statutul judecătorului” în redacția Legii nr.247-XVI din 21 iulie 2006 „Pentru modificarea și completarea unor acte legislative”. În: Monitorul Oficial nr. 254-256 din 24.12.2010.

³¹ Вишнеvский Г.А. Единство судебного правоприменения как способ обеспечения верховенства права. В: Право, 2011, № 2, p. 14.

³² Bălan I.I. *Motivele de recurs în procesul civil*. Ediția a II-a. București: Wolters Kluwer, 2010, p. 27.

³³ Heron J. *Droit judiciaire prive. 2e ed.* Paris: Montchrestien, 2002, p. 611.

³⁴ BoreJ. *La cassation en matiere civile. 2e ed.* Paris: Dalloz, 1997, p. 893-898.

asigure respectarea de către judecători a îndatoririlor ce le revin, potrivit legii, de a arăta „motivele de fapt și de drept care au format convingerea instanței, cum și cele pentru care s-au înlăturat cererile părților sub sancțiunile prevăzute de lege”³⁵. Motivarea hotărârii judecătorești este indispensabilă controlului normativ exercitat în instanța de recurs; în plus, previne degradarea funcției judiciare și întărește încrederea justițiabililor în justiție³⁶.

Este important de precizat în acest sens că potrivit art. 427 alin. (1) din CPP: „Hotărârile instanței de apel pot fi supuse recursului pentru a repara erorile de drept comise de instanțele de fond și de apel în următoarele temeuri: ...- norma de drept aplicată în hotărârea atacată contravine unei hotărâri de aplicare a aceleiași norme date anterior de către Curtea Supremă de Justiție; ...”. În viziunea unor cercetători aceasta înseamnă că legiuitorul ridică la rangul de izvor de drept obligatoriu pentru judecată spețele penale ale Curții, care odată aplicate într-un dosar penal vor deveni obligatorii și pentru alte dosare penale³⁷.

Relevante sunt în acest sens și dispozițiile art. 431 alin.(2) din CPP, care stabilesc că în procesul îndeplinirii actelor procedurale probatorii, judecătorul-raportor este obligat să determine jurisprudența în problemele de drept aplicabile la soluționarea hotărârii atacate. Mai mult, recursul este inadmisibil dacă „nu abordează probleme de drept de importanță generală pentru jurisprudență” (art. 432 alin. (2) pct. 5 din CPP).

Respectiv, instanța de recurs, stabilind că norma de drept aplicată de către judecător contravine unei hotărâri de aplicare a acestei norme, anulează hotărârea în cauză. De aici rezultă, că hotărârile de aplicare a normei (ale CSJ) sunt totuși obligatorii pentru practica judiciară. Problema constă, însă, în faptul că legea nu concretizează care sunt aceste hotărâri, *a priori* stabilind că hotărârile explicative nu sunt obligatorii.

Indiferent de discuțiile din doctrină referitoare la obligativitatea precedentelor Curții Supreme de Justiție, practica ilustrează următoarea situație. Instanțele judecătorești *de facto* iau în considerație întotdeauna aceste precedente și

³⁵ Bălan I.I. *Motivele de recurs în procesul civil*. Ediția a II-a. București: Wolters Kluwer, 2010, p. 29.

³⁶ Ciobanu M.V. *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*. Vol. II. București: Național, 1996, p. 322.

³⁷ Barbăneagră A., Arseni Al., Cobăneanu S., Osmochescu N., Postolache V. *Precedentul judiciar: importanța, problemele și perspectivele implementării în sistemul juridic din Republica Moldova*. În: Evaluarea necesităților sistemului judecătorec din Republica Moldova. Ediție specială a revistei științifico-practice și informative de drept Avocatul Poporului. Ch., 2006, p. 131.

se conduc permanent de ele³⁸. Respectiv, cercetătorii și practicienii moldoveni consideră că se impune necesitatea modificării legislației naționale în sensul atribuirii unui caracter obligatoriu hotărârilor CSJ, și nu de recomandare, cum este în prezent³⁹.

Trebuie apreciat în context faptul că orientarea de ultim moment a CEDO este aceea de a da putere obligatorie *erga omnes* precedentului judiciar, mai ales în cazul în care procesul respectiv se va fi finalizat în fața instanței supreme, în calea de atac a recursului. Edificatoare, în acest sens, este cauza *Beian contra României* din decembrie 2007, în care s-a arătat, printre altele, că instanța supremă, care are rolul de integrator și de unificator al practicii judiciare, trebuie să asigure predictibilitatea actului de justiție, printr-un sistem de hotărâri de speță care să nu se contrazică între ele și să nu pună în discuție credibilitatea actului de justiție; lipsa de predictibilitate și de credibilitate duce la o încălcare indirectă, dar nu mai puțin periculoasă, a principiului convențional și constituțional al liberului acces la justiție, precum și a dreptului la un proces echitabil; în această optică, o soluție de speță nu poate fi contrazisă de o altă soluție de speță, dacă spețele sunt identice sau similare, de unde concluzia că precedentul judiciar poate avea caracter de izvor de drept în spețe identice sau similare⁴⁰.

Valoarea precedentului judiciar este în prezent conturată și de o altă instituție recent instituită de legislația procesual civilă – *avizul consultativ al CSJ*. Astfel, conform art. 12² alin. (1) CPC, „dacă în procesul judecării pricinii într-o instanță de judecată se atestă dificultăți la aplicarea corectă a normelor de drept material sau procedural, instanța solicită Plenului CSJ, din oficiu sau la cererea participanților la proces, să emită un aviz consultativ cu privire la modul de punere în aplicare a legii (care se publică pe pagina web a CSJ). În

³⁸ Barbăneagră A., Arseni Al., Cobăneanu S., Osmochescu N., Postolache V. *Precedentul judiciar: importanța, problemele și perspectivele implementării în sistemul juridic din Republica Moldova*. În: Evaluarea necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova. Ediție specială a revistei științifico-practice și informative de drept Avocatul Poporului. Ch., 2006, p. 132.

³⁹ Barbăneagră A., Arseni Al., Cobăneanu S., Osmochescu N., Postolache V. *Precedentul judiciar: importanța, problemele și perspectivele implementării în sistemul juridic din Republica Moldova*. În: Evaluarea necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova. Ediție specială a revistei științifico-practice și informative de drept Avocatul Poporului. Ch., 2006, p. 146.

⁴⁰ *Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în Cauza Beian împotriva României* (nr. 1) din 6 decembrie 2007, cererea nr. 30.658/05. [resurs electronic]: <http://www.scj.ro/strasbourg/beian%20romania%20RO.html>.

cazul în care instanța de judecată respinge demersul participanților la proces privind solicitarea unui aviz consultativ din partea Plenului CSJ, aceasta va emite o încheiere nesusceptibilă de recurs. În cazul în care decide respingerea solicitării, Plenul CSJ emite o încheiere motivată irevocabilă care de asemenea se publică pe pagina web a Curții. Avizul consultativ al Plenului nu mai este obligatoriu pentru Curte în cazul în care ulterior se modifică legea sau se schimbă modul de punere în aplicare a acesteia. Până la emiterea avizului consultativ al Plenului judecarea pricinii se amână”. Ultimele sintagme din dispozițiile legale menționate supra demonstrează faptul că crearea unui precedent nu presupune funcționarea acestuia pentru totdeauna, acesta putând fi depășit de timp prin noile realități sociale.

În context, se consideră că atribuirea CSJ a funcției de a emite avize consultative, constituie cel mai eficient remediu de unificare a practicii judiciare, fapt demonstrat de implementarea de către instanțele judecătorești a celor 30 de Recomandări de aplicare a legislației publicate de CSJ pe site-ul său oficial, care de altfel au realizat *a priori* scopul avizelor consultative, aplicabile din 1 decembrie 2012 cu un efect director *ad futurum*⁴¹.

Sub acest aspect, specialiștii susțin că avizele consultative vor exercita o influență considerabilă preventivă și stimulatorie asupra ansamblului actelor normative existente, contribuind la perfecționarea legislației și la crearea unui cadru juridic solid, stabil și funcțional, apt să asigure protejarea valorilor democrației. Consacrarea prin avizele consultative de către CSJ a unei practici unitare, susținută de eforturile continue de armonizare a legislației, constituie inevitabil un progres pentru RM în realizarea unui demers atât de amplu de aliniere la standardele europene, și nu ar putea fi decât benefică. Or, cu cât este mai ridicat nivelul de uniformitate a practicii judiciare, cu atât este mai fermă și forța de convingere a justițiabililor în jurisprudența degajată. Avizele consultative constituie astfel o adevărată provocare lansată pentru CSJ, care urmează să pregătească terenul pentru reforma solidă a justiției, care va contribui evident la asigurarea unei interpretări și aplicări uniforme a legislației de către instanțele judecătorești naționale. Aplicarea uniformă a legislației în vigoare, prin intermediul avizelor consultative, date de Plenul CSJ, va determina în consecință micșorarea numărului de cereri depuse de către justițiabili, cât și micșorarea numărului de cauze aflate pe rolul instanțelor de judecată, creînd

⁴¹ Poalelungi M. *Precedentul judiciar*. În: Manualul judecătorului pentru cauze civile. Ed. a II-a. Chișinău, 2013, p. 102.

o practică judiciară clară și previzibilă nu numai pentru juriști, dar și pentru justițiabili în ansamblu⁴².

În opinia noastră avizele consultative ale CSJ sunt de natură să consolideze rolul precedentului judiciar în sistemul nostru de drept, să accentueze valoarea lui pentru respectarea uniformă a legii de către instanțe și, respectiv, obligativitatea acestuia în practica judiciară⁴³.

Pornind de la cele expuse, în concluzie, precizăm că unificarea practicii judiciare (în baza aplicării uniforme a legii) la nivel național nu mai reprezintă o simplă activitate sau una din atribuțiile instanței supreme. Este vorba de un proces complex, care implică asumarea unei responsabilități de către întregul corp de judecători.

Evident, Curtea Supremă de Justiție, în calitate de instanță supremă, este cu prioritate responsabilă de interpretarea și aplicarea corectă și unitară a legii de către toate instanțele pe întreg teritoriul țării. Însă, primordială este conștientizarea de către magistrați a importanței adoptării soluțiilor unitare la nivel național. În caz contrar, toate acțiunile întreprinse în acest sens vor fi ineficiente, iar securitatea juridică a persoanei va rămâne doar una declarativă.

⁴² Poalelungi M. *Precedentul judiciar*. În: Manualul judecătorului pentru cauze civile. Ed. a II-a. Chișinău, 2013, p. 102.

⁴³ Costachi Gh., Railean P. *Aplicarea uniformă a legislației de către instanțe – cerință indispensabilă asigurării legalității în cadrul statului*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 10, p. 32-39.

REFLECȚII ASUPRA REGIMULUI JURIDIC DE ORGANIZARE A SECTORULUI BANCAR DIN REPUBLICA MOLDOVA

REFLECTIONS ON THE LEGAL REGIME OF ORGANIZATION OF THE BANKING SECTOR IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

GUȘTIUC Andrei,
dr., conf. univ., cercetător științific coordonator ICJPS

Summary

The banking sphere in the Republic of Moldova would probably be a domain that awakens the interest of the entire society. This mainly because of billions of lei bank fraud and secondly because of the scandalous bankruptcy of commercial banks. Both phenomena have emptied the state budget and the pockets of individuals and legal entities.

All these events have revealed the need for substantive banking sector reforms. As a result, we are witnessing some efforts by the National Bank of Moldova to reconfigure the banking legal framework in the sense of not admitting systemic problems in the future.

The scientific approach does not propose radiography of all the latest regulatory changes, but only the analysis of the main ones. In particular, we are speaking about three normative acts adopted and published.

Therefore, these three normative acts are: Law no.202 of 06.10.2017 on banks' activity; Law no. 232 of 03.10.2016 on Bank Recovery and Resolution; Law no.250 on Supplementary Surveillance of Banks / Insurers / Reinsurers and Investment Companies in a Financial Conglomerate.

Către începutul anului 2021, Republica Moldova pășește cu un sector bancar lipsit totalmente de încrederea societății și privit drept unul imprezibil, lipsit de integritate, ostil și chiar agresiv față de cetățean. În mare parte, acest fapt se datorează fraudei bancare de miliarde și a faptului că rambursarea datoriei a fost pusă pe umerii fiecărui cetățean în parte al societății noastre.

Toate aceste evenimente au relevat necesitatea unor reforme de substanță ale domeniului bancar.

Tocmai din toate acele considerente expuse mai sus, misiunea Băncii Naționale a Moldovei de a redobândi încrederea publicului în sectorul bancar este una dificilă și care necesită efort de lungă durată.

Drept urmare, suntem martorii unor eforturi ale Băncii Naționale a Moldovei de a reconfigura cadrul juridic bancar în sensul neadmiterii pe viitor a unor probleme sistemice.

În ultima perioadă, șirul actelor normative lansate de Banca Națională a Moldovei spre consultare și dezbatere în societate a fost unul consistent și care viza diverse aspecte importante din sfera bancară.

În acest studiu ne vom îndrepta atenția spre unele dintre ele, care prin natura instituirii unor raporturi juridice bancare noi vin să reconceptualizeze și să reconfigureze întreaga filosofie bancară din Republica Moldova, cu impact special asupra activității de creditare și de supraveghere a domeniului dat.

Prin urmare, nu ne propunem să efectuăm o radiografie a tuturor modificărilor normative de ultimă oră, ci doar analiza principalelor dintre ele. În particular, este vorba de trei acte normativ adoptate, publicate și care deja au și intrat în vigoare.

Aceste trei acte normative sunt:

1. Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor¹;
2. Legea nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor²;
3. Legea nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor/asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar.³

La moment, activitatea bancară din Republica Moldova este reglementată, în principal, de trei acte normative importante: Legea cu privire la Banca Națională a Moldovei nr. 548 -XIII din 21.07.95⁴; Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor⁵ și Legea nr. 550 – XIII din 21.07.95 cu privire la instituțiile financiare.⁶

Deși legile nr.548 din 21.07.1995 și nr.550 din 21.07.1995 au o perioadă de aplicabilitate de mai bine de două decenii, la o comparație sumară dintre redac-

¹ Legea Republicii Moldova Nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.434-439 din 15.12.2017, art.Nr.727.

² Legea Republicii Moldova Nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.343-346 din 04.10.2016, art.Nr.707.

³ Legea Republicii Moldova Nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor, asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.794 din 29.12.2017.

⁴ Legea Republicii Moldova Nr.548 din 21.07.1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.297-300 din 30.10.2015, art.Nr.544. (republicată).

⁵ Legea Republicii Moldova Nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.434-439 din 15.12.2017, art.Nr.727.

⁶ Legea RM nr. 550 din 21.07.1995 instituțiilor financiare. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78-81 din 13.05.2011, art.Nr.199 (republicată).

tările din 1995 și 2018, ușor constatăm o deosebire radicală atât sub aspectul cantitativ, cât și calitativ.

Cu toate acestea, Legea nr.548 și în special Legea nr.550 devenise depășite moral și nu corespundeau realităților actuale din sfera bancară și aspirațiilor europene ale Republicii Moldova. În consecință, în ultima perioadă am fost și încă vom mai fi martori ai abrogării respectivelor acte normative și adoptării unui cadru normativ nou.

De fapt, Legea nr.550-XIII din 21.07.95 cu privire la instituțiile financiare s-a aplicat integral doar până în data de 31.12.2017, ulterior, începând cu data de 01 ianuarie 2018 să intre în vigoare noua Lege nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor, iar Legea nr.550-XII din 21.07.1995 cu privire la instituțiile financiare urmând a fi aplicată doar parțial, în partea ce se referă la lichidarea băncilor.

În rândurile ce urmează, vom analiza cele trei acte menționate mai sus, demarând studiul cu Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor, ca ulterior să trecem la Legea nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor și să finalizăm cu Proiectul Legii cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor/asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar.

Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor.⁷ Prin această lege, Banca Națională a Moldovei transpune prevederile Directivei 2013/36/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2013 cu privire la accesul la activitatea instituțiilor de credit și supravegherea prudențială a instituțiilor de credit și a firmelor de investiții, de modificare a Directivei 2002/87/CE și de abrogare a Directivelor 2006/48/CE și 2006/49/CE și a Regulamentului nr. 575/2013 al Parlamentului European și al Consiliului din 26 iunie 2013 privind cerințele prudențiale pentru instituțiile de credit și firmele de investiții și de modificare a Regulamentului (UE) nr. 648/2012.

Elementele de noutate ale noii legi sunt multiple și vor constitui obiectul cercetărilor ulterioare, având în vedere caracterul complex al legii, dar și aspectul cantitativ (Legea având un volum de peste 100 de pagini).

Totuși, sunt câteva aspecte de noutate pe care am dori să le evidențiem în mod special:

1. Transpunere în realitățile bancare din Republica Moldova a prevederilor Standardelor Basel III aferente cerințelor de capital, tratamentul prudențial al dife-

⁷ Legea Republicii Moldova Nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.434-439 din 15.12.2017, art.Nr.727.

ritor riscuri (de credit, de piață, operațional etc.) pentru calculul expunerilor ponderate la risc (să nu uităm că anterior erau luate în calcul doar riscurile de credit).

2. A fost modificată semnificația noțiunilor de filială și sucursală, în sensul aducerii lor în concordanță cu practicile internaționale.

3. Sunt instituite derogări de la Legea privind societățile pe acțiuni cu referire la aspecte precum: atribuțiile adunării generale a acționarilor; consiliului și organului executiv; excluderea comisiilor de cenzori în cazul băncilor comerciale din lista organelor de control ale băncilor.

4. Sunt fortificate atribuțiile de supraveghere prudențială ale Băncii Naționale a Moldovei. În comparație cu legislația actuală, proiectul Legii extinde prerogativele BNM în domeniul dat, în principal fiind vorba de: conferirea unor atribuții suplimentare Băncii Naționale a Moldovei în ceea ce ține de procesul de evaluare și supraveghere a băncilor; diversificarea și instituirea unei palete largi de sancțiuni posibile a fi aplicate băncilor comerciale de către BNM.

5. Băncile comerciale sunt solicitate să-și instituie un capital intern care, în funcție de riscurile la care sunt sau pot fi expuse, ar fi adecvat ca distribuție, calitate și cantitate.

6. Sunt stabilite condiții prin care băncile vor aplica strategii și procese de evaluare și menținere a caracterului adecvat al capitalului lor intern.

7. Aplicabilitatea legii se extinde dincolo de dimensiunea generală (băncilor, persoane juridice din Republica Moldova, inclusiv sucursalelor din străinătate ale acestora și sucursalelor băncilor din alte state în ceea ce privește activitatea acestora desfășurată în Republica Moldova), extinzându-se asupra altor categorii de entități: capitolul II titlul V se aplică societăților financiare holding, societăților financiare holding mixte și societăților holding cu activitate mixtă, persoanelor juridice din Republica Moldova; capitolul V titlul III se aplică societăților de audit ale băncilor și societăților de audit ale societăților financiare holding, societăților financiare holding mixte și societăților holding cu activitate mixtă, persoanelor juridice din Republica Moldova.

În esență, Legea nr.202 supune unei reglementări riguroase aspecte precum: atribuțiile Băncii Naționale a Moldovei în domeniul supravegherii bancare; interdicții; cerințe privind accesul la activitatea băncilor; cerințe prudențiale; politici de prevenire și combatere a spălării banilor și finanțării terorismului; secretul bancar și conflictele de interese; supravegherea prudențială și cerințele de publicare pentru Banca Națională a Moldovei.

De menționat că, la data intrării în vigoare a Legii nr.202 (01.01.2018), prevederile Legii nr.550 din 21.07.1995 privind instituțiile financiare au fost abrogate.

De fapt, sunt în vigoare doar prevederile ce se referă la lichidarea băncilor: Capitolul VI¹ – lichidarea silită a băncii și Capitolul VI² – lichidarea benevolă a băncii.

Legea nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor.⁸

Urmând tradiția, era de așteptat ca și acest act normativ să armonizeze cadrul normativ național bancar la legislația și practicile Uniunii Europene. În principiu, așa și este, doar că ar fi oarecum ciudat faptul că în textul Legii nr.232 nu se face referință la procesul de armonizare a legii la standardele Uniunii Europene în domeniul bancar. Cu toate acestea, chiar dacă nu se menționează expres, este evident că la elaborarea legii s-a ținut cont de directivele Uniunii Europene.

Printre principalele elemente de noutate ale Legii nr.232 evidențiem:

1. În textul Legii sunt transpuse prevederile Directivei 2014/59/UE a Parlamentului european și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții și de modificare a Directivei 82/891/CEE a Consiliului și a Directivelor 2001/24/CE, 2002/47/CE, 2004/25/CE, 2005/56/CE, 2007/36/CE, 2011/35/UE, 2012/30/UE și 2013/36/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului, precum și a Regulamentelor (UE) nr.1093/2010 și (UE) nr.648/2012 ale Parlamentului European și ale Consiliului.⁹

2. Sunt prevăzute mai multe acțiuni ce se încadrează la compartimentul „Pregătirea”. Acestea sunt: Planificarea redresării și a rezoluției și Posibilitatea de soluționare.

3. Intervenția timpurie include: Măsurile de intervenție timpurie; Înlocuirea organului de conducere; Desemnarea administratorului temporar.

4. Rezoluția instituită de Lege include: Stabilirea obiectivelor rezoluției; Condițiile de declanșare a procedurii de rezoluție; Administratorul special; Evaluarea; Instrumentele de rezoluție (instrumentul de vânzare a afacerii; instrumentul băncii-punte; instrumentul de separare a activelor; instrumentul de recapitalizare internă); Instrumentele publice de stabilizare financiară; Reducerea valorii instrumentelor de capital; Competențele de rezoluție; Mecanismele de siguranță; Obligațiile procedurale; Dreptul la contestare și excluderea altor măsuri; Mecanismele de finanțare a rezoluției.

⁸ Legea Republicii Moldova Nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.343-346 din 04.10.2016, art.Nr.707.

⁹ Directiva 2014/59/UE a Parlamentului european și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții și de modificare a Directivei 82/891/CEE a Consiliului și a Directivelor 2001/24/CE, 2002/47/CE, 2004/25/CE, 2005/56/CE, 2007/36/CE, 2011/35/UE, 2012/30/UE și 2013/36/UE ale Parlamentului European și ale Consiliului, precum și a Regulamentelor (UE) nr.1093/2010 și (UE) nr.648/2012 ale Parlamentului European și ale Consiliului.

5. Sunt prevăzute un șir de sancțiuni pe care Banca Națională a Moldovei le poate aplica. Domeniul sancțiunilor, în mod special, este vizat de articolele 315 și 316 din Lege. Constatăm existența unei palete largi de sancțiuni, fapt care conferă flexibilitate și corectitudine BNM în procesul de aplicare a acestor sancțiuni.

Legea nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor/asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar.¹⁰ Scopul acestei legi este de a transpune Directiva 2002/87/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 decembrie 2002 privind supravegherea suplimentară a societăților de credit, a întreprinderilor de asigurare și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar și elaborării unui proiect de lege cu privire la supravegherea suplimentară a entităților reglementate.

Efectiv, legea a fost pusă în aplicare începând cu data de 29 martie 2018.

Elementele de noutate ale acestei legi, într-o formă laconică, pot fi redată în câteva rânduri. În principal, acestea sunt:

1. Pornind de la faptul că conglomeratele financiare sunt entități ce își desfășoară activități în diverse sectoare ale economiei, Proiectul de lege instituie modalități de supraveghere pe diverse dimensiuni, precum: cerințe referitoare la adecvarea capitalului, concentrarea riscurilor, tranzacțiile în interiorul grupului, sisteme de control intern și proceduri de gestionare a riscurilor.

2. Sunt instituite măsuri de facilitare a supravegherii suplimentare și de desemnare a autorității competente – coordonatorul și atribuțiile acesteia.

3. Pentru situația raporturilor juridice din Republica Moldova sunt instituite anumite derogări de la prevederile Directivei 2002/87CE privind supravegherea suplimentară a societăților de credit, a întreprinderilor de asigurare și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar și elaborării unui proiect de lege cu privire la supravegherea suplimentară a entităților reglementate. Astfel, în sensul Directivei, calitatea de conglomerat financiar este atribuită entității în privința căreia se referă calificarea drept semnificative a activităților desfășurate între subsectoarele grupului, prin stabilirea unui prag minim al activelor bilanțului subsectorului cel mai puțin important din grup în valoare de 6 miliarde Euro. Totuși, ținând cont de volumul relativ nesemnificativ al activelor din sistemul bancar și cel al asigurărilor din Republica Moldova, s-a decis diminuarea pragului respectiv până la suma de 500 milioane lei.

¹⁰ Legea Republicii Moldova Nr.250 din 01.12.2017 cu privire la supravegherea suplimentară a băncilor, asiguratorilor/reasiguratorilor și a societăților de investiții care aparțin unui conglomerat financiar. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.794 din 29.12.2017.

Demersul științific a constatat faptul că, în pofida unui termen redus de aplicare (mai puțin de un an de zile), deja au și fost înregistrate tentative de aplicare a ei față de băncile comerciale. Ne referim aici, în mod special, la situația vânzării acțiunilor din cadrul BC Moldova-Agroindbank.

În baza temei cercetate și ca rezultat al investigațiilor științifice pe parcursul anului 2020, venim cu următoarele **concluzii**:

1. Către începutul anului 2021, Republica Moldova va păși cu un sector bancar lipsit totalmente de încrederea societății și privit drept unul imprevizibil, lipsit de integritate, ostil și chiar agresiv față de cetățean. În mare parte, acest fapt se datorează fraudei bancare de miliarde și a faptului că rambursarea datoriei a fost pusă pe umerii fiecărui cetățean în parte al societății noastre.

2. **Cadrul legal bancar actual conține lacune ce pot facilita recidivarea fraudei bancare.** Deloc accidental, unii candidați la funcția de președinte al Republicii Moldova, în cadrul campaniei electorale prezidențiale din toamna anului 2020, au reiterat pericolul unei noi fraude bancare.

3. Cercetarea științifică în domeniul legislației și practicilor bancare a relevat un **potențial imens de coruptibilitate-fraudă bancară în textul Legii nr.232 din 03.10.2016 privind redresarea și rezoluția băncilor.** Expertizarea științifică a textului Legii nr.232 a identificat existența unor posibilități ipotetice de comitere a fraudelor și abuzurilor în procesul de redresare și rezoluție a băncilor. Un atare scenariu ar ruina încrederea societății în instituțiile statului și ar sărăci iremediabil populația Republicii Moldova. Mai multe despre acest posibil scenariu, vom menționa la capitolul concluziilor.

4. O altă concluzie importantă, ține de faptul că, **Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor**, conține norme ce afectează grav drepturile fundamentale ale omului. Astfel, Băncii Naționale a Moldovei îi sunt oferite drepturi discreționare și arbitrar de a sancționa administratorii băncilor comerciale, fapt care le afectează drepturile constituționale. În acest sens, este relevant, spre exemplu, **Demersul Curții Constituționale a Republicii Moldova Nr.PCC-01/147g/499 din 26.10.2020**, prin care Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării i-a fost solicitată opinia asupra Sesizării nr.147g din 08.09.2020 privind excepția de neconstituționalitate a unor dispoziții din Legea nr.202 din 6 octombrie 2017 privind activitatea băncilor și respectiv, Avizul Institutului prin care se constată existența unor prevederi în textul Legii nr.202/2017, care contravin prevederilor constituționale în vigoare și în speță: art.1 alin.(3), art.15, art.23 alin.(2) și art.54

alin.(4) din Constituția Republicii Moldova. Iar ca rezultat, se perpetuează practicile de nesocotire a drepturilor fundamentale ale omului în sfera bancară.

În baza concluziilor formulate supra, venim cu următoarele **recomandări**:

1. Introducerea în **proiectul Legii bugetului de stat pentru anul 2021** a prevederilor ce ar institui un **moratoriu asupra achitării de la bugetul de stat a oricăror sume aferente fraudei bancare (așa numitul „furtul miliardului”)**, adică de a sista defalcările de la Ministerul Finanțelor către Banca Națională a Moldovei în anul 2021...cel puțin.

2. Efectuarea unei radiografii a legislației bancare, în sensul **depistării normelor ce ar crea premise pentru producerea unei noi fraude bancare.**

3. **Inițierea unui proiect de lege**, prin care vor fi amendate mai multe acte normative bancare și în special, vor fi **modificate substanțial prevederile Legii Republicii Moldova Nr.232 din 2016 privind redresarea și rezoluția băncilor**. Prin aceste modificări s-ar abroga unele prevederi care ar face posibilă acordarea asistenței de lichiditate în situație de urgență băncilor insolubile care ulterior falimentează. Prin aceasta am putea preveni situații de genul celor întâmplate în anii 2014-2015, când au fost oferite credite celor trei bănci comerciale insolubile – Banca de Economii, Banca Socială și Unibank. În esență, intervenția legiuitorului în textul Legii nr.232/2016 ar trebuie să se axeze pe atare aspecte importante precum:

- 3.1. definirea noțiunii de asistență de lichiditate în situații de urgență în Legea nr.548/1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei;
- 3.2. statuarea expresă a faptului că asistență de lichiditate în situații de urgență poate fi acordată doar băncilor solvabile și viabile, eliminând astfel ambiguitatea de la art.18 alin.(3) din Legea nr.548/1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei;
- 3.3. precizarea listei de active eligibile acceptate de către Banca Națională a Moldovei în calitate de garanții la acordarea de credite băncilor. Se propune excluderea din lista activelor eligibile pentru garantarea creditelor a cambiilor simple și a titlurilor emise cu privire la bunuri sau mărfuri, având în vedere că astfel de instrumente nu sunt utilizate frecvent pe piață autohtonă;
- 3.4. actualizarea cadrului legal privind rezervele obligatorii, unul din principalele instrumente monetare administrative aplicat de către Banca Națională în scopul controlului monetar și managementului lichidității;

3.5. ajustarea prevederilor Legii nr.419/2006 cu privire datoria sectorului public, garanțiile de stat și recreditarea de stat și a altor legi conexe având în vedere amendamentele operate la Legea nr.548/1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei”

4. Eliminarea din textul **Legii nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor**, a normelor ce afectează grav drepturile fundamentale ale omului. Astfel, se propune, lipsirea Băncii Naționale a Moldovei de drepturi discreționare și arbitrare de a sancționa administratorii băncilor comerciale. În acest sens, venim cu recomandări precum:

4.1. de a elimina din textul Legii sintagma „...încălcare gravă...” de la art.140 alin.(1) lit.p);

4.2. de a abroga art.141 alin.(3);

4.3. de a elimina din textul Legii sintagma „...gravitate...” de la art.142 alin.(2) lit.a);

fapt care ar aduce legislația bancară și, în speță, prevederile Legii nr.202/2017 privind activitatea băncilor în concordanță cu reglementările constituționale în vigoare: art.1 alin.(3), art.15, art.23 alin.(2) și art.54 alin.(4) din Constituția Republicii Moldova. Iar în consecință, vor fi stopate practicile de nesocotire a drepturilor fundamentale ale omului în sfera bancară.

DREPTUL CONTRIBUABILULUI LA FACILITĂȚI FISCALE ÎN PERIOADA STĂRII DE URGENȚĂ

THE TAXPAYER'S RIGHT TO TAX FACILITIES DURING THE STATE OF EMERGENCY

ODAINIC Mariana,
dr., cercetător științific superior ICJPS

Summary

Due to state of emergency, the taxpayers have the right to exceptional tax facilities. State of emergency itself represents exceptional situation and exceptional conditions for the exercise of tax rights and duties. That is the main reason that makes us claim exceptional tax facilities for the affected or most affected tax payers.

Orice categorie de subiecte de drept au inerentă noțiunea de drepturi și obligații ce le aparțin în una sau alte situații cu semnificație juridică. Când ne referim la o categorie specială de subiecte, și anume contribuabilii, cu siguranță avem în vedere totalitatea drepturilor și obligațiilor ce le sunt inerente acestora în sensul legislației fiscale a Republicii Moldova sau a altor state.

Conform Codului Fiscal al R. Moldova, p. 2, contribuabilul este subiect al impunerii, iar întregă această categorie include: persoanele care, conform legislației fiscale, sunt obligate să calculeze și/sau să achite la buget orice impozite și taxe, penalitățile și amenzile respective; persoane care, conform legislației fiscale, sunt obligate să rețină sau să perceapă de la altă/alte persoană(e) și să achite la buget plățile indicate.

Or, toți cei (persoane fizice și juridice) ce au obligații de natură fiscală față de statul nostru sunt contribuabili ai Republicii Moldova. În consecință, această categorie de subiecte – contribuabilii statului nostru – este ținută să execute în termenele și condițiile reglementate de legislația fiscală a R. Moldova, obligațiile fiscale ce le revin tot în conformitate cu legislația statului nostru.

De altfel, nașterea statutului de contribuabil atrage ca efect dobândirea de drepturi și obligații fiscale. O dată fiind dobândite acestea, urmează a fi executate în strictă conformitate cu reglementările în vigoare. Momentan ne dorim axarea anume pe drepturile contribuabilului (sau mai specific – dreptul acestuia de a-și executa o obligație fiscală după expirarea stării de urgență sau prin instituirea altor facilități excepționale). Acestea sunt deseori încălcate sau exercitate lacunar, astfel

încât modelul ideal de exercitare a drepturilor contribuabilului este unul spre care, deocamdată, tindem. Avem aici în vedere atât contribuabilii persoane fizice, cât și contribuabilii persoane juridice. În esență, toate categoriile de subiecte de drept, din orice domeniu juridic reglementat, de orice specialitate etc. vor avea întotdeauna un model de urmat în exercitarea drepturilor. Acest model de cele mai multe ori se regăsește în lucrările teoretice, pe când practica încearcă să pună în exercițiu aceste modele, în modul cel mai bun posibil. Și totuși, cu toate aceste eforturi, constatăm că drepturile contribuabilului se exercită și se apără deficitar în multe situații. Deși nu putem generaliza, menționăm că nu sunt lipsă nici situațiile inverse, când contribuabilii sunt pe deplin satisfăcuți de exercițiul drepturilor lor sau de apărarea drepturilor lor. Acest aspect nu poate decât să ne bucure. Pe când partea lacunară a acestei probleme nu poate decât să ne încurajeze să căutăm soluții pentru excluderea lacunelor în exercitarea și în apărarea drepturilor contribuabilului.

Ceea ce am menționat mai sus este valabil pentru timpul aflării în normalitate. Anul curent, 2020, a adus o deviere de la normalitatea de altă dată, o deviere firească declarării stării de urgență în multe țări și declarării situației pandemice de către OMS (Organizația Mondială a Sănătății). Această deviere de la normalitate se referă la toate profesiile exercitate și la toate categoriile de subiecte ce activează într-un domeniu sau altul (toate fiind și contribuabili).

Pentru contribuabili, schimbarea bruscă a condițiilor de activitate, suspendarea sau sistarea activității, a dus în mod firesc la imposibilitatea executării obligațiilor fiscale în exact aceleași condiții ca și în normalitatea de odinioară și la care se va reveni în viitorul apropiat. Această imposibilitate de executare a obligațiilor de natură fiscală nu poate să nu aibă tangențe cu nașterea unor drepturi generate anume de situația nou-creată.

Drepturile standard ale contribuabilului sunt reglementate de art. 6, al. 1 al Codului Fiscal, și anume:

- a) să obțină pe gratis de la Serviciul Fiscal de Stat și serviciul de colectare a impozitelor și taxelor locale informații despre impozitele și taxele în vigoare, precum și despre actele normative care reglementează modul și condițiile de achitare a acestora;
- b) să se bucure de o atitudine corectă din partea organelor cu atribuții de administrare fiscală și a persoanelor cu funcții de răspundere ale acestora;
- c) să-și reprezinte interesele în organele cu atribuții de administrare fiscală personal sau prin intermediul reprezentantului său;
- d) să direcționeze anual un quantum procentual de 2% din suma impozitului pe venit calculat anual la buget către beneficiarii desemnării procentuale

potrivit art.152 dacă nu are datorii la impozitul pe venit pentru perioadele fiscale anterioare;

- e) să obțină amânarea, eşalonarea, trecerea în cont a impozitelor în modul și în condițiile prevăzute de prezentul cod;
- e1) să solicite și să obțină de la Serviciul Fiscal de Stat soluția fiscală individuală anticipată în modul și în condițiile prevăzute de prezentul cod;
- f) să prezinte organelor cu atribuții de administrare fiscală și persoanelor cu funcții de răspundere ale acestora explicații referitoare la calcularea și achitarea impozitelor și taxelor;
- g) să conteste, în modul stabilit de legislație, deciziile, acțiunile sau inacțiunea organelor cu atribuții de administrare fiscală și ale persoanelor cu funcții de răspundere ale acestora;
- h) să beneficieze de alte drepturi stabilite de legislația fiscală;
- i) să beneficieze de facilitățile fiscale, la care are dreptul conform legislației fiscale, pe perioada fiscală în care a întrunit toate condițiile stabilite [1].

Referindu-ne la starea de urgență, bineînțeles că drepturile contribuabilului rămân a fi aceleași, fiind totuși necesară adoptarea de acte normative ce ar reglementa condiții speciale de executare a unor obligații fiscale sau a obligațiilor unor categorii de contribuabili. De menționat că aceste drepturi ce ar fi firesc să le fie acordate contribuabililor nu urmăresc doar beneficiul acestora, ci beneficiul întregii economii. De fapt, orice impozit atunci când este reglementat într-o formă sau alta, într-o cotă sau alta, el urmărește încasarea sumelor respective la bugetul public. Totodată, odată cu executarea cu bunăcredință a obligațiilor fiscale, fiecăru contribuabil așteaptă în consecință crearea de către stat a condițiilor optime pentru dezvoltarea activității pe care o practică. Statul, în consecință creării acestor condiții optime, atrage mai multe subiecte în aceste domenii de activitate, iar în consecință are încasări mai mari la bugetul de stat.

În starea de urgență lucrurile se schimbă, ele numai decurg în mod firesc. Firescul fiind aproape lipsă în unele domenii, se cere intervenția cât mai rapidă și cât mai eficientă a statului. Această intervenție are ca scop ameliorarea condițiilor dificile în care s-au pomenit contribuabilii, dar și crearea de condiții optime pentru saltul activității ulterioare stării de urgență. Or, nu este suficient ca toți contribuabilii să rămână cu drepturile enumerate de lege pentru starea firească de lucruri în societate. Este absolut necesar ca una dintre categoriile de drepturi: eşalonarea, facilitățile fiscale etc. să fie dezvoltată, să fie adusă în prim-plan. Atât în beneficiul contribuabilului, cât și în cel ulterior al statului.

Conform legii, starea de urgență implică un ansamblu de măsuri cu caracter politic, economic, social și de menținere a ordinii publice, care se instituie provizoriu în unele localități sau pe întreg teritoriul țării în caz de:

- a) iminență a declanșării sau declanșare a unor situații excepționale cu caracter natural, tehnogen sau biologic-social, ceea ce face necesară prevenirea, diminuarea și lichidarea consecințelor acestora;
- b) existență a unui pericol pentru securitatea națională sau ordinea constituțională, ceea ce face necesară apărarea statului de drept, menținerea sau restabilirea stării de legalitate [2, art. 1].

Ținând cont de aceste condiții excepționale, contribuabilul trebuie examinat prin prisma acestora și a efectelor potențiale asupra posibilității sale reale de a executa obligațiile fiscale în exact termenii specifici situației de normalitate. Acesta este unul din drepturile sale, de a beneficia de condiții speciale de executare a obligațiilor fiscale în condițiile stării de urgență sau excepționale. Setul de măsuri economice, fiscale și sociale adoptate pentru condițiile stării de urgență reprezintă un strict necesar pentru o revenire ulterioară la normalitate și la executarea obligațiilor fiscale și de altă natură în strictă conformitate cu condițiile legii.

Literatura internațională de specialitate definește noțiunea de "facilitate" ca fiind reducerea, oferirea beneficiilor și priorităților, exceptarea totală sau parțială de la îndeplinirea normelor și obligațiilor stabilite sau facilitarea punerii în aplicare a acestora. Dicționarele explicative delimitează drept sinonime ale noțiunii de "facilitate" și noțiunile de "înlesniri" sau "scutiri", ceea ce reprezintă acțiunea de a scuti și rezultatul ei, privilegiu acordat de a nu presta anumite servicii, de a nu plăti anumite dări, a dispensa pe cineva de anumite îndatoriri, sarcini, a nu supune la anumite obligații [9].

Conform art. 2, p. 33 al CFRM, *facilitatea (înlesnirea) fiscală reprezintă suma impozitului sau taxei nevărsată la buget sub formele stabilite la art.6 alin. (9) lit.g). Or, aici legea dispune exact la ce ne referim noi, schimbarea condițiilor de achitare sau chiar neachitarea unui impozit/taxă drept efect al anumitor circumstanțe reale și cu semnificație juridică [1].*

Astfel, art.6 alin.(9) lit.g) reglementează că facilitățile (înlesnirile) fiscale sunt elemente de care se ține seama la estimarea obiectului impozabil, la determinarea cuantumului impozitului sau taxei, precum și la încasarea acestuia, sub formă de:

- scutire parțială sau totală de impozit sau taxă;
- scutire parțială sau totală de plata impozitelor sau taxelor;
- cote reduse ale impozitelor sau taxelor;

- reducerea obiectului impozabil;
- amânări ale termenului de achitare a impozitelor sau taxelor;
- eșalonări ale obligației fiscale.

Din punct de vedere al esenței economice, oferirea facilităților și înlesnirilor este o formă de reglementare de către stat a dezvoltării economice și sociale și, din acest motiv, acestea sunt un fenomen obiectiv condiționat nemijlocit de mersul dezvoltării economice a statului. Sub aspect teoretic și practic, facilitățile fiscale pot fi examinate în sens larg, având în vedere că acestea includ toate categoriile de facilități, printre care: amnistia fiscală, returnarea sumei impozitelor achitate anterior, vacanța fiscală, micșorarea cotei impozitelor, credite fiscale, precum și în cel restrâns, deoarece cuprind deducerile și creditele fiscale [9].

Deci, așa cum am putut vedea, facilitățile fiscale reprezintă diverse înlesniri, favorizări, avantaje, privilegiile acordate legal în vederea micșorării poverii fiscale. Chiar și în condiții de normalitate, deseori contribuabilii reproșează statului o povară fiscală necorespunzătoare, fapt ce ne face să aducem un plus ideii despre imposibilitatea (deseori) de a duce această povară integral în condițiile stării de urgență. Iar ca răspuns al autorităților competente ar veni exact modificarea condițiilor de executare a anumitor obligații fiscale, astfel ca să avem un rezultat final de *win-win* și evitarea/excluderea dezavantajelor celor iplivați. Înlesnirile fiscale, de regulă, se referă la un impozit concret și au în vedere diferite elemente ale acestuia: contribuabilul (invalidi, pensionari, studenți etc.); obiectul impunerii care poate fi diminuat (profitul, venitul); termenul de plată care poate fi stabilit pentru o perioadă mai convenabilă (la impozitul funciar - după recoltarea roadei) etc. [9]

Înlesnirile fiscale reprezintă un alt element prevăzut de actele legislativ-normative fiscale (financiare) și se referă la reduceri, scutiri, bonificații, amânări și eșalonări ale plății la buget.

- Scutirile se aplică în vederea favorizării anumitor activități care folosesc forța de muncă cu randament scăzut. Ele pot avea și un caracter social ca în cazul scutirii de la impozit a unor categorii sociale de populație;
- Reducerile vizează atât scopuri sociale, cât și economice, cum este cazul reducerii bazei impozabile la impozitul pe venit reinvestit în anumite scopuri prevăzute de lege;
- Bonificațiile se acordă pentru a stimula anumiți plătitori de impozite și taxe să-și achite obligațiile înainte de expirarea termenelor prevăzute de lege, de regulă, până la primul termen de plată. Ca bonificațiile să fie eficiente ele trebuie extinse pe mai multe categorii de contribuabili,

mărindu-se și gradul lor de cointeresare, pentru a-i determina pe plătitori să-și achite cu anticipație obligațiile față de buget, ce este un lucru avantajos pentru stat în condițiile de inflație;

- Amînările și eșalonările au în vedere decalarea termenelor de plată și, respectiv, fragmentarea sumei de plată în mai multe tranșe ce urmează să fie vărsate la buget [9].

Bineînțeles că, chiar și în starea de urgență, aplicarea unor facilități noi, urmează a fi adoptată în conformitate cu regulile de modificare a legislației fiscale, cu luarea în considerație a excepțiilor reglementate de lege.

Astfel, art. 7 al. 2 al CFRM stipulează că pe parcursul anului fiscal (calendaristic), stabilirea de noi impozite și taxe de stat și locale, în afară de cele prevăzute de cod, sau anularea ori modificarea impozitelor și taxelor în vigoare privind determinarea subiecților impunerii și a bazei impozabile, modificarea cotelor și aplicarea facilităților fiscale se permit numai concomitent cu modificarea corespunzătoare a bugetului de stat și a bugetelor locale. Iar al. 3 al aceluiași articol continuă, stipulând că deciziile autorităților administrației publice – ale municipiilor, orașelor, satelor (comunelor), precum și ale altor unități administrativ-teritoriale instituite în condițiile legislației, – cu privire la punerea în aplicare, la modificarea, în limitele competenței lor, a cotelor, a modului și termenelor de achitare și la aplicarea facilităților se adoptă pe parcursul anului fiscal concomitent cu modificările corespunzătoare ale bugetelor locale [1].

Care este totuși rațiunea de a face conexiunea între starea de urgență și drepturile contribuabililor, sau mai concret – dreptul contribuabilului de a obține anumite condiții speciale de executare a obligațiilor sale, dreptul acestuia de a-și executa obligația după expirarea stării de urgență, spre exemplu? Rațiunea este simplă și firească: condiții de activitate ce nu se înscriu în derularea firească, normală a acesteia, necesită o abordare mai puțin firească a executării obligațiilor de natură fiscală. Această abordare trebuie să țină cont de dificultățile reale și concrete cu care se confruntă contribuabilul în activitatea sa economică și financiară, dificultăți cauza cărora nu-i poate fi imputată și care de fapt sunt generate de starea excepțională în care se desfășoară această activitate. Beneficiul unei abordări diferite (prin acordarea de facilități suplimentare) este cu dublu sens: este al contribuabilului, care dobândește un suport din partea statului, își simte utilitatea și necesitatea pentru economia statului, fapt ce generează condiții reale de resetare a activității în ritmul specific situației excepționale fără riscuri suplimentare, nejustificate și neașteptate, sau, cel puțin, cu minimizarea lor. Aici intervine previzibilitatea ca principiu al legis-

lației fiscale, un principiu ce în mod obligatoriu trebuie readus în lumină într-o manieră specială, întrucât anume imprevizibilitatea situației poate declanșa dificultăți grave în activitatea contribuabilului concret, al grupului de contribuabili cu activitate într-un domeniu și, în consecință, în economia națională sau în ramura afectată a economiei naționale, funcție de situație.

Veniturile bugetare se reduc cu miliarde de lei, este deja lucru constatat. În aceste condiții statul trebuie, să acorde facilități fiscale. Este o manevră obligatorie pentru menținerea economiei pe făgașul de pe care ar putea renaște. Pentru companiile din zona de risc, dar și liber-profesioniști ar fi recomandabilă amânarea plății de taxe și impozite sociale pe 6 luni cel puțin.

În acest context, vom arăta exemplul comparat al României cu acel al Republicii Moldova. Desigur nu vom cuprinde toate modificările legislative și facilitățile reglementate ca rezultat al stării de urgență, dar totuși ne referim la câteva dintre ele, esențiale în evidențierea manierei de respectare a drepturilor contribuabilului.

Republica Moldova

În Republica Moldova, ca și în majoritatea statelor afectate, a fost instituită Comisia pentru Situații Excepționale, care a avut competența de a lua deciziile urgente și necesare, sau chiar vitale pentru stat și cetățeni, economie, în această perioadă. Printre multiplele decizii și modificări legislative ce au fost operate ca rezultat al acestor decizii, există și câteva măsuri fiscale. Aceste măsuri le vom încadra în categoria de facilități ce au fost oferite unor categorii de contribuabili. Astfel, prevederile pct. 26 alin. (1)-(3) al Dispoziției Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova nr.3 din 23 martie 2020 extinde termenul obligațiilor fiscale pentru:

- întreprinzătorii individuali sau gospodăriile țărănești (de fermier) al căror număr mediu anual de salariați pe parcursul întregii perioade fiscale nu depășește 3 unități și care nu sînt înregistrați ca plătitori de TVA, urmează să declare și achite impozitului pe venit, impozitului pe bunuri imobiliare, impozitul funciar și taxele locale pentru anul 2019 - pînă la 25 aprilie 2020;
- agenții economici subiecți ai sectorului întreprinderilor mici și mijlocii prevăzuți în Capitolului 71 titlul II din Codului fiscal nr.1163/1997, urmează să prezinte Darea de seamă privind impozitul pe venitul din activitatea operațională pentru perioada fiscală 2019 - pînă la 25 aprilie 2020;
- contribuabilii care au obligația de a achita impozitului pe venit din activitatea de întreprinzător în rate (conform art.84 din Codul fiscal) pentru primul trimestru al anului 2020, urmează să achite impozitul pînă la data de 25 iunie 2020;

- persoanele fizice (cetățeni ai Republicii Moldova, cetățeni străini și apatrizi, inclusiv membri ai societăților și acționari ai fondurilor de investiții), care au obligația de a prezenta Declarația persoanei fizice cu privire la impozitul pe venit și de a achita impozitului pe venit pentru anul 2019 - pînă la 29 mai 2020 [5].

Prin derogare de la prevederile Codului fiscal nr.1163/1997, conform deciziilor Comisiei naționale extraordinare de sănătate publică și/sau a Dispozițiilor Comisiei pentru situații excepționale a Republicii Moldova, termenul de prezentare a dărilor de seamă fiscale și de achitare a obligațiilor fiscale aferente taxelor locale pentru primul trimestru al anului 2020 se prelungește pînă la 25 iulie 2020 [3].

Opinăm aici că ar fi fost oportună prelungirea acestor termene cu calcularea acestei prelungiri din data ieșirii din starea de urgență. Atât timp cât decizia a fost luată într-o situație plină de incertitudine, incertitudine atât subiectivă a fiecărui contribuabil vizat, cât și a statului care nu putea să cunoască nici momentul în care real se va ieși din dificultățile survenite o dată cu declararea stării de urgență, cu siguranță nici nu se putea evalua reala posibilitate a contribuabilului de a-și executa obligația vizată.

Or, prelungirea de termeni oferă cu siguranță un răgaz, doar că acest răgaz ar fi cu adevărat resimțit doar în condițiile în care contribuabilul știe că termenul nu va surveni încă fiind în starea de urgență. Or, așa cum au fost aceste termene prelungite, nimeni nu putea cunoaște cu certitudine aceste circumstanțe.

Un alt exemplu de prelungire a termenului reglementat de legislația fiscală, dar fără referire la data ieșirii statului din starea de urgență, este că prin derogare de la prevederile Codului fiscal nr.1163/1997, pentru agenții economici care și-au sistat total sau parțial activitatea conform deciziilor Comisiei naționale extraordinare de sănătate publică și/sau a Dispozițiilor Comisiei pentru situații excepționale a Republicii Moldova, termenul de prezentare a dărilor de seamă fiscale și de achitare a obligațiilor fiscale aferente taxelor locale pentru primul trimestru al anului 2020 se prelungește pînă la 25 iulie 2020.

S-a discutat și despre subvențiile oferite din partea statului, ca o măsură de facilitare fiscală. Astfel, potrivit Dispoziției nr. 16 din 10 aprilie 2020, pct. 6.1 subiecții subvenției sunt întreprinderile și organizațiile necomerciale, rezidenți ai Republicii Moldova, care au instituit șomaj tehnic și/sau staționare, conform prevederilor art. 80 și 801 din Codul muncii al Republicii Moldova nr.154/2003.

Capitolul III. DREPT JURIDIC

Categoria	Mărimea subvenției	Suma subvenției
Subiecții subvenției care și-au sistat total sau parțial activitatea conform deciziilor Comisiei naționale extraordinare de sănătate publică și/sau Dispozițiilor Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova	în mărimea sumei achitate a impozitului pe venit, a contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii datorate de angajator, a contribuțiilor individuale de asigurări sociale de stat obligatorii și a primelor de asigurări obligatorii de asistență medicală în formă de contribuție procentuală datorate de angajator și salariat aferent indemnizației/salariului acordat salariaților aflați în șomaj tehnic și/sau staționare	Suma subvenției calculată la nivel de salariat per zi de șomaj tehnic sau staționare nu va depăși suma calculată a impozitului pe venit, si altor plăți obligatorii aferent salariului pentru luna februarie 2020 per zi lucrătoare.
Subiecții subvenției care și-au sistat total sau parțial activitatea, alții decât cei specificați la pct.1	în mărime de 60% din suma achitată a impozitului pe venit, a contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii datorate de angajator, a contribuțiilor individuale de asigurări sociale de stat obligatorii și a primelor de asigurări obligatorii de asistență medicală în formă de contribuție procentuală datorate de angajator și salariat aferent indemnizației/salariului acordat salariaților aflați în șomaj tehnic și/sau staționare.	Suma subvenției calculată la nivel de salariat per zi de șomaj tehnic sau staționare nu va depăși suma de 60% din suma calculată a impozitului pe venit, si altor plăți obligatorii aferent salariului pentru luna februarie 2020 per zi lucrătoare.

Suma subvențiilor primite de întreprinderile și organizațiile necomerciale, rezidenți ai Republicii Moldova, care au instituit șomaj tehnic și/sau staționare, conform prevederilor art. 80 și 80 (indice 1) din Codul muncii în perioada stării de urgență constituie sursă de venit neimpozabilă cu impozitul pe venit în temeiul pct. 6.5 din Dispoziția Comisie Situației Excepționale nr. 16 din 10.04.2020.

Subiectul subvenției poate depune cererea numai după prezentarea dării de seamă și achitarea impozitului pe venit, a contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii datorate de angajator, a contribuțiilor individuale de asigurări sociale de stat obligatorii și a primelor de asigurări obligatorii de asistență medicală în formă de contribuție procentuală datorate de angajator și angajat aferent indemnizației/salariului acordat salariaților aflați în șomaj tehnic și/sau staționare.

Subvenția se acordă pentru indemnizațiile/salariile achitate aferente șomajului tehnic și/sau staționării în perioada stării de urgență.

Serviciul Fiscal de Stat inițiază un control fiscal tematic, în cadrul căruia se va verifica corectitudinea calculării sumei pasibile subvenționării aferente indemnizației/salariului, determinată separat pentru fiecare perioadă de gestiune (lună calendaristică) și pentru fiecare salariat căruia i-a fost achitat indemnizație/salariu pentru perioada în care acesta nu a desfășurat activitatea.

Suma pasibilă subvenționării aferente impozitului pe venit și altor plăți obligatorii se va determina în conformitate cu informația privind determinarea subvenției pentru cheltuielile legate de achitarea salariului/indemnizației în cazul șomajului tehnic și/sau staționării, urmare a situației epidemiologice a infecției COVID-19, parte componentă a Cererii.

În cazul achitării parțiale impozitului pe venit și altor plăți obligatorii aferente plăților salariale, subvenționarea se acordă în limita obligațiilor achitate cu aplicarea coeficientului corespunzător.

În cazul solicitării subvenționării doar a impozitului pe venit sau a uneia din plățile obligatorii, suma subvenției nu va depăși suma calculată corespunzător a impozitului pe venit sau a plăți obligatorii respective, aferente plăților salariale pentru luna februarie 2020.

În cadrul controlului fiscal tematic se va verifica corectitudinea calculării sumei pasibile subvenționării aferente indemnizației/salariului, în cazul sistării activității, determinată separat pentru fiecare perioadă de gestiune (lună calendaristică) și pentru fiecare salariat căruia i-a fost achitat indemnizație/salariu pentru perioada în care acesta nu a desfășurat activitatea [10].

Decizia emisă de către SFS aferent cererii de achitare a subvenției sau notificarea emisă privind motivele de neexaminare a cererii, pot fi contestate în termen de 30 zile de la data comunicării la Serviciul Fiscal de Stat, în conformitate cu Titlul V din Codul fiscal.

Aici am putea menționa o altă problemă: solicitarea subvenției este condiționată de îndeplinirea unor condiții: prezentarea dării de seamă și achitarea impozitului pe venit, a contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii datorate de angajator, a contribuțiilor individuale de asigurări sociale de stat obligatorii și a primelor de asigurări obligatorii de asistență medicală în formă de contribuție procentuală datorate de angajator și angajat aferent indemnizației/salariului acordat salariaților aflați în șomaj tehnic și/sau staționare. Opinăm că această condiționare este oportună pentru entitățile ce dispun de resursele necesare pentru îndeplinirea respectivelor condiții. Or, admitând ideea prelungirii eventuale a stării de urgență, se ajunge inevitabil la scăderea considerabilă a numărului acestei categorii de entități, cea mai mare parte fiind reprezentată de entitățile ce nu

pot îndeplini aceste pre – condiții. În atare situații ajungem să credem că o atare idee de subvenționare putea fi eliberată de aceste condiții începând cu a 2-a sau a 3-a lună de la momentul declarării stării de urgență astfel fiind mărit numărul potențial al solicitanților de subvenții. Aici desigur că nu ne referim exclusiv la subvenționare și suportarea de cheltuieli de către stat în acest sens. Viziunile de perspectivă ne indică asupra faptului că orice subvenționare care permite accesul la subvenții a unui număr mai mare de solicitanți, ar avea un impact pozitiv asupra economiei, un impact pozitiv care va fi resimțit în timp.

În continuarea ideii de mai sus, menționăm că prin Dispoziția nr. 3 a CSE s-a instituit moratoriu, pînă la data de 1 iunie 2020, asupra controlului de stat, inclusiv fiscal, financiar planificat sau inopinat, efectuat la fața locului, la sediile, locurile de desfășurare a activității sau de aflare/păstrare a bunurilor persoanelor înregistrate în modul stabilit care desfășoară activitate de întreprinzător, de către organele abilitate cu dreptul de a iniția controale în baza prevederilor Legii nr. 131/2012 privind controlul de stat asupra activității de întreprinzător, ale Codului fiscal nr. 1163/1997, ale Legii nr. 171/2012 privind piața de capital și ale altor acte normative care reglementează controlul de stat. (3) Moratoriul asupra posturilor fiscale care se creează de către organele fiscale se aplică pînă la data de 1 iunie 2020, cu posibilitatea prelungirii moratoriului în condițiile alin.(16) [5]. Or, tocmai solicitanții de subvenții, conform aceluiași dispoziții adoptate de către CSE, ca efect al solicitării subvențiilor, vor fi supuși controlului. Cu siguranță nu ne dorim atragerea extremelor, dar în situația stării de urgență, dispozițiile respective vin în contradicție. Înțelegem că aici este vorba despre un control efectuat într-un scop special, totuși, opinăm că acesta ar fi putut fi reglementat ca obligatoriu după expirarea stării de urgență.

În cele ce urmează vom aduce câteva exemple din intervențiile legislative ale României, care în mare parte, au abordat diferit măsurile fiscale excepționale aprobate.

În primul rând menționăm O.U.G. nr.33/2020, care acordă bonificații pentru plata la scadență a impozitului pe profit sau pe veniturile microîntreprinderilor datorat pentru trimestrul I al anului 2020, cu termen scadent 25.04.2020.

Scopul facilității îl constituie susținerea activității economice pe perioada stării de urgență dar și creșterea gradului de colectare a creanțelor bugetare. În plus, se amână obligația plății TVA în vamă la importul anumitor produse necesare în combaterea pandemiei COVID-19, urmând ca importatorii să aplice sistemul de taxare inversă.

Bonificația se aplică de către entitățile plătitoare și are un quantum diferit, în funcție de categoria în care contribuabilul se încadrează, astfel:

- Marii contribuabili vor beneficia de o bonificație de 5%;
- Contribuabilii mici și mijlocii, precum și contribuabilii care nu se încadrează în niciuna din aceste categorii (spre exemplu, fundații, ONG-uri, unități de învățământ private etc.), vor beneficia de o bonificație de 10%.

Reducerile de impozit pe profit de mai sus se aplică și:

- contribuabililor plătitori de impozit specific care desfășoară și alte activități, pentru care datorează impozit pe profit (bonificațiile se aplică numai impozitului pe profit datorat de acești contribuabili).
- contribuabilii care au optat pentru un an financiar diferit de anul calendaristic, cu condiția să achite sumele scadente la termene ce se împlinesc în perioada 25 aprilie – 25 iunie 2020.

Precizăm că plătitorii de impozit pe profit vor avea obligația de a înscrie în mod distinct în declarația anuală de impozit pe profit bonificația calculată în temeiul ordonanței.

De asemenea, plătitorii de impozit pe veniturile microîntreprinderilor beneficiază de o bonificație de 10% pentru plata la scadență a impozitului datorat pentru trimestrul I 2020, cu termen de plata 25.04.2020. Aceștia vor scădea din impozitul datorat bonificația calculată potrivit Ordonanței.

În plus față de prevederile fiscale, Ordonanța face, prin art.3, o precizare importantă referitoare la conținutul certificatului pentru situații de urgență (“CSU”). Astfel, prin CSU emis potrivit metodologiei aprobate prin ordin al ministrului economiei, energiei și mediului de afaceri, se constată, în baza declarațiilor pe propria răspundere, diminuarea veniturilor sau a încasărilor cu minimum 25% în luna martie 2020 prin raportare la media lunilor ianuarie și februarie 2020 sau întreruperea parțială sau totală a activității ca efect al deciziilor emise de autoritățile publice competente pe perioada stării de urgență decretate. Prin urmare, firmele solicitante se pot raporta, la alegere, și la venituri, nu doar la încasări, atunci când determină diminuarea provocată de starea de urgență și o certifică pe proprie răspundere [11]. Întru asigurarea continuității măsurilor sus-numite, a fost adoptată **Legea nr. 54/2020 pentru aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 33/2020 privind unele măsuri fiscale și modificarea unor acte normative**. Prin această lege a fost aprobată, cu modificări, O.U.G. nr. 33/2020 privind unele măsuri fiscale și modificarea unor acte normative. Ca urmare a modificărilor aduse prin această lege, a fost introdusă o bonificație de 10% din impozitul pe profit, respectiv pe veniturile microîntreprinderilor,

achitat la termenele scadente: 25 iulie 2020 inclusiv (pentru trimestrul II) și 25 octombrie 2020 inclusiv (pentru trimestrul III), în plus față de bonificația de 10% acordată prin O.U.G. 33/2020, pentru impozitul pe profit/microîntreprinderi (pentru trimestrul I 2020). Beneficiază de această bonificație:

- a) contribuabilii plătitori de impozit pe profit, indiferent de sistemul de declarare și plată (ex. plată trimestrială sau plăți anticipate – conform art. 41 Cod fiscal);
- b) contribuabilii care plătesc impozit pe venitul microîntreprinderilor [12].

În M. Of. nr. 319 din 16 aprilie 2020 s-a publicat **O.U.G. nr. 48/2020 privind unele măsuri financiar-fiscale, care aduce un șir de modificări actelor normative în vigoare, modificări ce se fac necesare în contextul pandemiei curente.**

Spre exemplu:

La art. 76 alin. (4) al Legii 227/2015, după lit. Ț) se introduce o nouă literă, lit. u), cu următorul cuprins:

„(4) Următoarele venituri nu sunt impozabile, în înțelesul impozitului pe venit: (...)

u) avantajele în natură acordate persoanelor fizice care realizează venituri din salarii și asimilate salariilor ca urmare a ocupării unor funcții considerate de către angajator/plătitor esențiale pentru desfășurarea activității și care se află în izolare preventivă la locul de muncă sau în zone special dedicate în care nu au acces persoane din exterior, pentru o perioadă stabilită de angajator/plătitor, în cazul instituirii stării de asediu sau de urgență, potrivit legii”.

Aceleași avantaje menționate mai sus „Nu se cuprind în baza lunară de calcul al contribuțiilor de asigurări sociale (art. 142 al aceleiași legi 227/2015...)”

În același timp, în contextul unor măsuri fiscale specifice perioadei, adoptate pe teritoriul României:

1) Contribuabilii obligați la plata impozitului specific unor activități, potrivit Legii nr. 170/2016 privind impozitul specific unor activități, pentru anul 2020, nu datorează impozit specific pentru perioada în care aceștia întrerup activitatea total sau parțial pe perioada stării de urgență decretate.

(2) Pentru aplicarea alin. (1), contribuabilii recalculează, în mod corespunzător, impozitul specific stabilit potrivit Legii nr. 170/2016, aferent anului 2020, prin împărțirea impozitului specific anual la 365 de zile calendaristice și înmulțirea cu numărul de zile aferent perioadei din anul calendaristic în care a desfășurat activitatea. Perioada în care contribuabilii au desfășurat activitatea se determină prin scăderea din numărul de 365 de zile calendaristice a numărului de zile aferent perioadei în care aceștia au întrerupt activitatea total sau parțial pe perioada stării de urgență decretate.

(3) *Impozitul specific unor activități determinat potrivit alin. (1) și (2) se declară și se plătește potrivit art. 8 din Legea nr. 170/2016.*

(4) *Pentru a beneficia de prevederile alin. (1) și (2), contribuabilii trebuie să îndeplinească cumulativ următoarele condiții:*

a) *întreprind activitatea total sau parțial și dețin certificatul pentru situații de urgență emis de Ministerul Economiei, Energiei și Mediului de Afaceri;*

b) *nu se află în insolvență conform informațiilor disponibile pe pagina web a Oficiului Național al Registrului Comerțului” [7, art. IX].*

S-a modificat termenul de plată al impozitului pe venitul artiștilor, sportivilor etc. (rezidenți sau nerezidenți) în cazul în care evenimentele la care participă sunt reprogramate până la sfârșitul anului 2021 [8, p. 2.2.].

Potrivit aceleiași O.U.G., certificatele pentru situații de urgență se eliberează și în cazul diminuării veniturilor/încasărilor din luna aprilie și/sau mai. Astfel, aceste certificate se acordă, în baza declarațiilor pe propria răspundere, în următoarele situații:

- *diminuarea veniturilor sau încasărilor cu minim 25% în luna martie, aprilie sau mai față de media încasărilor/veniturilor din perioada ianuarie – februarie 2020;*
- *înteruperea totală sau parțială a activității ca urmare a deciziilor luate de autorități în perioada stării de urgență.*

De menționat că verificarea veridicității acestor date, asumată prin propria răspundere, urmează a fi realizată ulterior, de către organele competente.

În concluzie, dorim să menționăm că facilitățile fiscale au atât un rol social, cât și unul stimulat. În cazul stării de urgență ambele roluri sunt resimțite de către contribuabil, dacă acestea îi sunt acordate.

În situația facilităților cu rol social, ele sunt acordate contribuabililor mai vulnerabili din punct de vedere social, ceea ce obligă statul la adoptarea unor atare măsuri.

Pe de altă parte, prin prisma rolului stimulat din punct de vedere economic, menționăm că profunda criză economică generată (cu începutul în perioada stării de urgență, ar cu final deocamdată imprevizibil în timp) reclamă o multitudine de facilități fiscale anume cu rol stimulat, ele având ca menire finală rezistența contribuabilului (entitate economică) și resetarea activității acestuia pentru revenirea la plenitudinea potențialului său economic. O atare oportunitate oferită diferitor categorii de contribuabili, sau contribuabililor din diferite categorii/domenii de activitate echivalează cu oportunitatea și reala șansă de ieșire a statului cu succes din criza economică într-un viitor previzibil.

Din lista facilităților adoptate de către Republica Moldova, menționăm că ele desigur sunt binevenite. Ceea ce am dori să adăugăm este că lista lor ar fi putut fi mai mare și contribuabilii vizați ar trebui să fie mai mulți. Această creștere ar avea cu siguranță un rol stimulat, ceea ce ne dorim pentru statul Republica Moldova și economia acestuia.

Referințe bibliografice:

Acte normative

1. Legea R. M. nr. 1163-XIII din 24.04.1997 Codul Fiscal al Republicii Moldova. // https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=79111&lang=ro
2. Legea Nr. 212 din 24-06-2004 privind regimul stării de urgență, de asediu și de război // https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=27024&lang=ro
3. Dispoziția nr.28 din 12 mai 2020 a Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova // https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/dispozitia_nr.28_din_28.05.20_cse.pdf
4. Dispoziția nr. 16 din 10.04.2020 a Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova // https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/dispozitia_nr._16.pdf
5. Dispoziția nr. 3 din 23 martie 2020 CSE a Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova // https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/dispozitia_cse_nr.3_anexa.pdf
6. Ordonanța de urgență a Guvernului României nr. 33/2020 privind unele măsuri fiscale și modificarea unor acte normative // M. Of. nr. 396/ 15 mai 2020
7. O.U.G. a Guvernului României nr. 48/2020 privind unele măsuri financiar-fiscale // M. Of. nr. 319 din 16 aprilie 2020
8. O.U.G. a Guvernului României nr. 70/2020 // <http://legislatie.just.ro/Public/DetaIiiDocument/225600>

Surse online

9. http://www.vsi.md/wp-content/uploads/2017/04/31_1-2013.pdf, p. 2
10. <https://www.sfs.md/ShowQuestions.aspx?category=21f8a602-f33c-4ea9-a29f-4396d4da68e4&nr=40.2>
11. Comentariu KPMG // <https://home.kpmg/ro/ro/home/publicatii/2020/04/facilitati-fiscale-stare-urgenta-oug-33-2020.html>
12. <https://www.universuljuridic.ro/facilitati-fiscale-2/>

PROBLEME PRIVIND CADRUL LEGAL AL PROTECȚIEI DREPTURILOR OMULUI PE INTERNET

PROBLEMS REGARDING THE LEGAL FRAMEWORK OF PROTECTION OF HUMAN RIGHTS ON THE INTERNET

ȚĂRNĂ Alexandru,
drd., Școala doctorală Științe Juridice, Politice și Sociologice

Summary

The protection of fundamental rights has become an axiom that no longer requires the luxury of argumentation. From another point of view, the protection of human rights on the Internet is beginning to come out. This is all the more important because the Internet plays an important role in people's daily life and in all aspects of human society. The impact of the Internet on social, economic and cultural activities is also growing.

In the same time, there is an increasing number of cases which relate to the Internet before the European Court of Human Rights. The Court has affirmed that the Internet has now become one of the principal means by which individuals exercise their right to freedom of expression and information providing as it does essential tools for participation in activities and discussions concerning political issues and issues of general interest.

Statele membre ale Consiliului Europei au datoria de a respecta, a proteja și a asigura exercitarea drepturilor și a libertăților cuprinse în instrumentele ratificate de către acestea. Republica Moldova a ratificat setul principal de convenții ale CoE cu privire la probleme asociate Internetului. Convenția care abordează direct problemele asociate Internetului este Convenția de la Budapesta. Multe alte instrumente juridice cu caracter recomandat abordează aspecte mai ample de Guvernanță a Internetului, inclusiv drepturile omului. Spre exemplu, Declarația Comitetului de Miniștri al CoE privind principiile de Guvernanță a Internetului prevede faptul că „drepturile și libertățile fundamentale sunt valabile în egală măsură pentru mediul online și offline”. Această afirmație a fost reiterată de către Consiliul privind Drepturile Omului al ONU în Rezoluția sa din 2012 cu privire la „Promovarea, protecția și exercitarea drepturilor omului pe Internet”.

Autoritățile publice centrale din Republica Moldova au dat dovadă de o puternică voință politică pentru dezvoltarea și promovarea Societății informaționale în folosul cetățenilor și al întreprinderilor, în special prin asigurarea disponibilității ample a TIC și prin calitatea mai bună a serviciilor la prețuri rezonabile,

în același timp asigurând respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Adoptarea unei serii de documente de politică de către Parlament și Guvern reiterează aceste angajamente. Aceasta s-a angajat totodată să armonizeze legislația sa cu instrumentele, CoE, UE și internaționale și să abordeze provocările și deficiențele aflate într-o evoluție constantă. Până acum, unele dintre domeniile prioritare pentru regulamentele legislative au fost viața privată, protecția datelor în general, inclusiv în domeniul comunicațiilor electronice, proprietatea intelectuală, criminalitatea informatică, securitatea informației, nediscriminarea, anumite drepturi ale copiilor și tinerilor etc.

Cu toate acestea, punerea în aplicare a cadrului legal și a inițiativelor de politică a constituit o preocupare, având în vedere, spre exemplu, constrângerile bugetare, lipsa experienței în anumite domenii. Conturarea cadrului legal pentru a se adapta la evoluția rapidă a Internetului este de asemenea într-un stadiu incipient și ar trebui să se adapteze anumite instrumente juridice. Pentru implementarea unor proiecte inovatoare, trebuie să se dezvolte reguli noi. Se recomandă să se ia măsuri adecvate pentru prevenirea, investigarea, pedepsirea și acordarea de despăgubiri în cazuri de încălcare, printr-o legislație și măsuri eficiente, având în vedere, în special, faptul că Moldova are obligații pozitive de protejare a drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanelor pe Internet.

În plus, se vor depune eforturi de către autoritățile publice pentru promovarea Internetului ca o valoare publică națională - un instrument esențial și modern pentru dezvoltarea țării.

Guvernul va avea în vedere să înființeze o platformă privind drepturile omului pe Internet, care să funcționeze bine și care să vizeze stabilirea unor dialoguri permanente între autoritățile publice, în special organele de aplicare a legii, sectorul privat și societatea civilă.

Pe baza instrumentelor juridice actuale ratificate de Republica Moldova, mai exact Convenția 108, Convenția de la Budapesta, Convenția de la Lanzarote, Convenția CEDO, alte recomandări ale CoE adoptate în domeniul Guvernării Internetului, având în vedere corpul actual al CoE de politici de susținere a drepturilor omului și a democrației, în care acesta a evidențiat viziunea sa de abordare a Internetului cu axare pe oameni și drepturile omului, care a îndreptățit utilizatorii de Internet să își exercite drepturile și libertățile pe Internet, având în vedere jurisprudența CEDO, se recomandă Republicii Moldovei să-și intensifice eforturile pentru a garanta protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale pe Internet [6, pp.69-70].

În intenția de a efectua o radiografie a cadrului normativ european ce guvernează materia drepturilor omului pe internet, se constată că, din instrumentele cu caracter juridic obligatoriu ale CoE, în mod deosebit se impune prin consistența abordărilor Convenția de la Budapesta, Convenția pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale (STCE nr. 201, denumită uzual „Convenția de la Lanzarote”), Convenția pentru protecția persoanelor față de tratamentul automatizat al datelor cu caracter personal (STE nr. 108, denumită uzual „Convenția 108”), Convenția cu privire la informarea și cooperarea juridică ce ține de „Serviciile Societății Informaționale” (STCE nr. 180, denumită uzual „Convenția privind serviciile societății informaționale”) și Convenția Europeană a Drepturilor Omului (STE nr. 5, denumită tradițional „CȚEDO”) - convenții ratificate de către Republica Moldova. Alte standarde cu caracter de recomandare adoptate de către Comitetul de Miniștri al CoE oferă statelor membre orientări cu privire la aspecte legate de Internet. Acestea sunt sintetizate, spre exemplu, în Recomandarea CM/Rec(2014)6 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la Ghidul drepturilor omului pentru utilizatorii rețelelor de Internet [15].

Așa cum în Republica Moldova încă nu a fost formulată o opinie doctrinară privind conținutul conceptului de „protecție a drepturilor omului pe internet”, suntem nevoiți să apelăm la experiența Consiliului Europei.

Analiza minuțioasă a abordărilor doctrinare și a principalelor instrumente juridice ce reglementează domeniul protecției drepturilor omului pe internet, a permis să constatăm conținutul său material.

Prin urmare, identificăm **8 piloni** pe care se fundamentează conceptul protecției drepturilor omului pe internet sunt:

1. **Acces și nediscriminare.** Bazele normative ale acestui pilon sunt formate din instrumentele Consiliului Europei, cele mai relevante fiind: Recomandarea CM/Rec(2016)1. a Comitetului de Miniștri către statele membre privind protecția și promovarea dreptului la libertatea de exprimare și dreptului la viața privată în legătură cu neutralitatea rețelei; Raportul raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare, Frank La Rue; Protocolul nr. 12 la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale; CoE, CM/Rec(2007)16 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la măsurile de promovare a valorii Internetului ca serviciu public; Declarația Comitetului de Miniștri privind neutralitatea rețelei; Detalii privind Tratatul nr. 180 - Convenția cu privire la informații și cooperare juridică privind „Servicii ale societății informaționale”.

2. **Libertatea de exprimare și informare.** Bazele normative ale acestui pilon sunt formate din instrumentele Consiliului Europei, cele mai relevante fiind: Recomandarea CM/Rec(2016)1. Comitetul de Miniștri către statele membre privind protecția și promovarea dreptului la libertatea de exprimare și dreptului la viața privată în legătură cu neutralitatea rețelei; Recomandarea nr. R(97) 20 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la „discursul de instigare la ură” (adoptată de Comitetul de Miniștri la 30 octombrie 1997 la cea de a 607-a reuniuni a miniștrilor adjuncți); Recomandarea CM/Rec(2008)6 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la măsurile de promovare a respectării libertății de exprimare și informare în ceea ce privește filtrele pe Internet; Recomandarea CoE nr. R (97) 21 a Comitetului de Miniștri către Statele membre cu privire la mass-media și promovarea unei culturi a toleranței; (adoptată de către Comitetul de Miniștri la 30 octombrie 1997 la cea de a 607-a reuniuni a miniștrilor adjuncți); Recomandarea Consiliului Europei CM/Rec(2011)8 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la protecția și promovarea universalității, a integrității și a caracterului deschis al Internetului.

3. **Întrunire, asociere și participare.** Bazele normative ale acestui pilon sunt formate din instrumentele Consiliului Europei, cele mai relevante fiind: Comisia Europeană pentru democrație prin lege (Comisia de la Veneția) Ghid privind libertatea de întrunire pașnică; Recomandarea CM/Rec(2012)3 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la protecția drepturilor omului în ceea ce privește motoarele de căutare; Recomandarea CM/Rec(2009)1 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la democrația electronică (e-democrația) (adoptată de către Comitetul de Miniștri la 18 februarie 2009 la cea de a 1049-a reuniuni a miniștrilor adjuncți).

4. **Protecția vieții private și a datelor.** Bazele normative ale acestui pilon sunt formate din instrumentele Consiliului Europei, cele mai relevante fiind: Convenția pentru protecția persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal, Strasbourg, 28 ianuarie 1981 (Convenția 108); CoE, Protocolul adițional la Convenția pentru protecția persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal, cu privire la autoritățile de control și fluxul transfrontalier al datelor, STCE nr. 181, 2001.

5. **Educație și alfabetizare.** Bazele normative ale acestui pilon sunt formate din instrumentele Consiliului Europei, cele mai relevante fiind: Recomandarea CM/Rec(2007)16 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la măsurile de promovare a valorii Internetului ca serviciu public; Declarația Comitetului de Miniștri privind drepturile omului și statul de drept în societatea informațională. CoE CM (2005)56 final 13 mai 2005; Recomandarea Comite-

tului de Miniștri către statele membre privind Ghidul drepturilor omului pentru utilizatorii de internet (adoptată de către Comitetul de Miniștri la 16 aprilie 2014 la cea de a 1197-a reuniune a miniștrilor adjuncți). CoE CM Rec(2014)6.

6. **Copiii și tinerii.** Bazele normative ale acestui pilon sunt formate din instrumentele Consiliului Europei, cele mai relevante fiind: Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale (Convenția de la Lanzarote), 25.X.2007 (Convenția de la Lanzarote); Recomandarea CM/Rec(2012)4 a Comitetului de Miniștri către statele membre „privind protecția drepturilor omului în contextul serviciilor rețelelor de socializare”; Recomandarea CM/Rec(2009)5 „cu privire la măsurile de protecție a copiilor contra informației și comportamentului dăunător și de promovare a participării lor active la formarea noului mediu informațional și comunicațional”; Recomandarea CM/Rec(2008)6 „cu privire la măsurile de promovare a respectării libertății de exprimare și informare în ceea ce privește filtrele pe Internet; Recomandarea CM/Rec(2006)12 „privind pregătirea copiilor pentru noul mediu al informației și comunicațiilor”; Declarația Comitetului de Miniștri „privind protecția demnității, securității și vieții private a copiilor pe Internet” (20 februarie 2008).

7. **Remedii efective.** Bazele normative ale acestui pilon sunt formate din instrumentele Consiliului Europei, cele mai relevante fiind: Comisia Europeană, „Implementarea Politicii Europene de Vecinătate în Republica Moldova, Progresul din 2014 și recomandări de măsuri”, Bruxelles, 25.3.2015; Convenția cu privire la servicii ale societății informaționale.

8. **Criminalitate informatică și securitate informatică.** Bazele normative ale acestui pilon sunt formate din instrumentele Consiliului Europei, cele mai relevante fiind: Convenția privind criminalitatea informatică, Budapesta, 23 noiembrie 2001 (Convenția de la Budapesta); Convenția pentru protecția persoanelor referitor la prelucrarea automatizată a datelor cu caracter personal, Strasbourg, 28 ianuarie 1981 (Convenția 108); Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale (Convenția de la Lanzarote), 25.X.2007 (Convenția de la Lanzarote).

Generalizând cele menționate mai sus, formulăm cea mai importantă concluzie – necesitatea efectuării unor studii fundamentale privind domeniul protecției drepturilor omului pe internet. Constatăm prefigurarea unei noi direcții de cercetare și abordări doctrinare. În studiile ulterioare ne propunem să cercetăm fiecare reper în parte și să identificăm principalele direcții doctrinare și dispozițiile de bază ale instrumentelor juridice. Totodată, prezintă interes modul în care Republica Moldova a înțeles și aplică standardele protecției drepturilor omului pe internet.

Referințe bibliografice:

1. Abramytchev Vladimir. Harmonisation of the digital markets in the Eastern Partnership. Ed. Consiliului Europei. Strasbourg, 2015. 389 p.
2. Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Fișe tematice - Tehnologii noi (noiembrie 2017). Sursa: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_New_technologies_ENG.pdf
3. Comentarii cu privire la Recomandarea CM/Rec(2014)6 a Comitetului de Miniștri către statele membre privind ghidul drepturilor omului pentru utilizatorii de internet.
4. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (Convenția Europeană a Drepturilor Omului) <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005>
5. Decizia Consiliului din 16 iunie 2014 privind semnarea, în numele Uniunii Europene, și aplicarea provizorie a Acordului de asociere dintre Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte (2014/492/UE). Official Journal of the European Union Nr. L260, vol.57, 30.08.2014. 744 p. Sursa: http://eeas.europa.eu/moldova/pdf/eu-md_aa-dcfta_en.pdf
6. Demian Olga. Raport privind protecția drepturilor omului pe Internet. Ed.Consiliului Europei. Chișinău, 2015. 77 p.
7. Horten Monica. Raport privind neutralitatea internetului în Republica Moldova. Ed.Consiliului Europei. Chișinău, 2016. 20 p.
8. Internet: case-law of the European Court of Human Rights (Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului). Ed.Research Division. Bruxelles,2014. 62 p. Sursa: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_internet_ENG.pdf
9. Kelly S. Cook S. Freedom on the net 2011: a global assessment of Internet and digital media (Libertatea pe net 2011: o evaluare globală a Internetului și a mijloacelor media digitale). Ed. Freedom House. Washington DC, 2011. 410 p.
10. Korff Douwe. The Rule of Law on the Internet and in the wider digital world (Statul de drept pe Internet și lumea digitală amplă). Ed.Council of Europe. Bruxelles, 2014. 124 p.
11. Linii directorii pentru furnizorii de servicii internet privind drepturile omului. Ed.Consiliului Europei. 28 p.
12. Moldova: Raport asupra drepturilor omului pe anul 2016. Chișinău, 2017. 41 p.
13. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Ed.Oficiul Avocatului Poporului și Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului (OHCHR). Chișinău, 2016. 78 p.
14. Poalelungi Mihai. Obligațiile pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Teză de doctor habilitat în drept. Ed.ULIM. Chișinău, 2015. 324 p.

15. Poalelungi Mihai. Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu asupra hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului versus Republica Moldova. Concluzii și recomandări. Ed. Consiliului Europei. Chișinău, 2017. 576 p.
16. Raportul Parlamentului European referitor la Raportul anual pe 2016 privind drepturile omului și democrația în lume și politica Uniunii Europene în această privință. 2017/2122(INI).
17. Recomandarea CM/Rec(2014)6 16/04/2014 a Comitetului de Miniștri către statele membre privind Ghidul drepturilor omului pentru utilizatorii de internet. Adoptată de către Comitetul de Miniștri la 16 aprilie 2014 la cea de a 1197-a reuniune a miniștrilor adjuncți. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804d5b31
18. Recomandarea CM/Rec(2016)5[1] a Comitetului de Miniștri către statele membre privind libertatea pe Internet, adoptată la 13 aprilie 2016. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415fa
19. Richardson Janice ș.a. Ghid de utilizare a internetului. Ed. a 2-a. Consiliul Europei. Bruxelles, 2016. 102 p.

CAPITOLUL IV. DREPT PRIVAT

ВОЗМЕЩЕНИЕ УЩЕРБА В СЛУЧАЕ ПОТЕРИ БЛАГОПРИЯТНОЙ ВОЗМОЖНОСТИ, КАК НОВЫЙ ИНСТИТУТ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

DAMAGE IN CASE OF LOSS OF FAVORABLE OPPORTUNITY AS A NEW INSTITUTE OF CIVIL LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

FRUNZĂ Iurie,
dr., conf. univ., cercetător științific coordonator ICJPS

TATAR Olga,
dr., Universitatea de Stat din Comrat

Summary

In this article, the authors carried out a deep analysis, as well as presented the theoretical and practical aspects of compensation for damage in case of loss of an opportunity, as a new civil law institution of the Republic of Moldova, presented as a set of civil law norms, indicating on the one hand a circle of subjects, absolute, whose subjective rights have been violated, and on the other hand, the methods, principles and conditions through which the procedure for compensation for the damage caused is determined, its size is determined, caused by the loss of an opportunity to compensate for the damage caused.

Четыре вещи невозможно вернуть: Камень, если он брошен...
Слово, если оно сказано...
Случай, если он упущен...
И время, которое прошло...

Тематика вопросов, посвященных способам защиты гражданских прав, не раз выносилась на обсуждение цивилистами – правоведами, однако полного и детального изучения и раскрытия способов защиты, гражданских

прав в Республике Молдова не представилось возможным и по сей день. Ввиду этого, в представленной статье нами был проведен подробный анализ таких понятий как: защита гражданских прав и право на защиту, понятие вреда, ущерба, убытков, возмещения имущественного ущерба как один из самых распространенных способов защиты гражданских прав и, соответственно, проведен глубокий анализ нового гражданско-правового института возмещения ущерба в случае потери (утраты) благоприятной возможности как отдельно специфической разновидности имущественного ущерба, а именно упущенной выгоды. Так как одно понятие следует из другого, находясь в тесной взаимосвязи между собой, и дает наглядное представление и восприятие действительности.

Нормы, определяющие правовые последствия вторжения в чужую сферу абсолютных субъективных прав, повлекшие причинение вреда их правообладателю, в цивилистике традиционно позиционируются как институт возмещения вреда [14, с. 4].

В ч. (1) ст. 1 Гражданского кодекса Республики Молдова [9] содержится перечень основополагающих принципов гражданского законодательства, одним из которых выступает принцип обеспечения восстановления нарушенных прав личности, их защиты компетентными юрисдикционными органами. В гражданском праве понятие „защита”, понятие „охрана” и понятие „обеспечение” взаимосвязаны между собой. Понятие „охрана” в таком узком понимании именуется „защитой гражданских прав” [16, с. 148]. При этом уточняется, что охраняются права постоянно, а защищаются только тогда, когда нарушаются [13, с. 131]. Согласно ст. 4 **Гражданского процессуального кодекса Республики Молдова** [10] „Задачами гражданского судопроизводства являются: правильное, осуществляемое в разумный срок рассмотрение гражданских дел в целях защиты нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов физических и юридических лиц и их объединений, органов публичной власти, других лиц, являющихся субъектами гражданских, семейных, трудовых и иных правоотношений, а также защита интересов государства и общества, содействие укреплению законности, правопорядка, предупреждение случаев нарушения закона”.

М.А. Рожкова убеждена, что включение права на защиту в состав субъективного гражданского права полностью отражает его характер и содержание, обеспечивая возможность использовать большой спектр мер, предусмотренных законодательством в соответствии с характером нарушения [15, с. 314]. Также Б.М. Гонгало включает правомочие на защиту права в содержание любого субъективного права [8, с. 99].

На наш взгляд, право на защиту выступает самостоятельным правом лица, источником возникновения которого выступает нарушение его прав и интересов.

Согласно ч. (1) ст. 15 ГК РМ: „Защита нарушенных гражданских прав осуществляется в судебном порядке”. Таким образом, само субъективное право на защиту следует понимать как юридически закрепленную возможность управомоченного лица использовать меры правоохранительного характера с целью пресечения действий, нарушающих право и восстановления нарушенного права [12, с. 70].

Исторический анализ определений способа защиты субъективных прав, даваемых учеными в разное время, говорит о постоянной эволюции рассматриваемого термина [11, с. 209]. В советский период времени термин защита права приравнивался к понятию правовая ответственность. В свою очередь, способы защиты сочетались со способами воздействия на лица, совершившего правонарушение. Ю. Н. Андреев определяет способ защиты прав как совокупность приемов (подходов, технологий) для достижения поставленной цели защиты (правопризнание, предупреждение, пресечение, устранение отрицательных последствий правонарушения, восстановление нарушенных прав, первоначального положения, и т.д.) [7, с. 132].

Согласно ч. (1) ст. 16 ГК РМ: „Защита гражданских прав осуществляется в соответствии с законом” с помощью способов, предписанных законом. Обратим внимание на такой способ защиты гражданских прав, который перечислен в п. (g) ст. 16 ГК РМ как: Возмещения имущественного **и, в** предусмотренных законом случаях неимущественного ущерба (морального вреда и биологического ущерба). Напомним, что этот способ защиты является одновременно и мерой ответственности.

Для начала, необходимо уяснить понятия „вред”, „убытки”, „ущерб”, которые при рассмотрении данного вопроса часто применяются в литературе и не всегда однозначно. Соотношение понятий „вред”, „убытки”, „ущерб” в гражданском праве является дискуссионным, поскольку их четкое законодательное разделение отсутствует.

В гражданском праве под **вредом** понимается (рассматривается) всякое умаление охраняемого законом материального или нематериального блага, любое неблагоприятное изменение в охраняемом законом благое, которое может быть имущественным или неимущественным (нематериальным). Например, жизни, здоровья, чести и достоинства человека и т.д.

Наиболее часто формой выражения **материального (имущественного) вреда** в гражданских правоотношениях являются убытки. Под **убытками** в литературе признаются негативные имущественные последствия, которые возникают в связи с нарушением прав субъекта. Конкретно в постсоветских правовых системах под **убытками** понимается следующее:

- реальный ущерб – 1) утрата или повреждение имущества, а также 2) расходы, которые произведены (или будут произведены в будущем) лицом, право которого нарушено, для его восстановления;
- упущенная выгода - неполученная прибыль (или неполученные доходы), которые лицо, которому причинен вред, могло бы получить при обычных условиях гражданского оборота, если бы его право не было нарушено.

Например, в результате ДТП, где столкнулись два автомобиля „Такси”, виновный водитель обязан возместить потерпевшему водителю прямые убытки, то есть всю стоимость ремонта автомобиля (или отремонтировать его за его личный счет или его страховой компании, если имел страховку) – эта реальный ущерб. Кроме этого, виновный водитель обязан, на период ремонта автомобиля потерпевшего, по заявлению последнего, и на основе документально подтвержденной калькуляцией, возместить ему непоступившую его прибыль, то есть неполученный доход за каждый день простоя (не эксплуатации) его автомобиля (например, потерпевший, по данным налогового органа в среднем, за последние 2-3 месяца обычно на своем такси зарабатывал по 300 лей в день чистого дохода) – эта упущенная выгода.

Таким образом, в отношении имущества получить компенсацию можно как за: 1) реально причиненный ущерб, так и 2) за упущенную выгоду.

Тем самым понятие „ущерб” применительно к имущественному вреду (т.е. реальный ущерб) является его составной частью и предполагает некие имущественные потери.

В уголовном, трудовом праве употребляются термины „ущерб”, „материальный ущерб”, которые фактически совпадают с понятием «реальный ущерб», используемым в гражданском праве. В налоговом законодательстве понятия „убыток” и „ущерб” являются равнозначными, и их возникновение влечет одинаковые налоговые последствия для налогоплательщика. Таким образом, чаще всего понятие „ущерб” используется в различных отраслях права для обозначения реального ущерба, содержание которого раскрывается в гражданском праве. Понятие же ущерба в широком смысле слова идентично по смыслу понятию вреда, поскольку означает любые не-

благоприятные последствия, любое умаление охраняемого законом блага, которое может быть имущественным или неимущественным.

Также, **убытки** – в литературе рассматривается как более узкая категория, которая является стоимостной формой выражения имущественного ущерба (вреда) и может включать в себя реальный ущерб (утрату или повреждение имущества, а также расходы, которые произведены (или будут произведены в будущем)), а также упущенную выгоду - неполученные доходы (прибыль), которые лицо, которому причинен имущественный вред, могло бы получить при обычных условиях гражданского оборота, если бы его право не было нарушено.

Имущественный ущерб (вред) выражается в денежном эквиваленте. Если **ущерб** не выражается в виде убытков, он не подлежит взысканию. Поэтому получить **возмещение** за наступившие последствия, если они не подлежат расчету, невозможно. Соответственно, имущественный **ущерб**, представляет собой вид убытков. Исключение составляет только **возмещение неимущественного ущерба** (т.е. морального вреда). Таким образом, понятия „вред”, „убытки” и „ущерб”, обобщенно следует рассматривать как синонимы. Соответственно они конкретно выражаются в виде реального ущерба и упущенной выгоды. В ГК РМ (в ст. 19 и **Главе XXXIII - Деликтная ответственность – ст. 1998**) в основном используется термин „ущерб” и „вред” как разновидность убытков.

- Возмещения имущественного ущерба (часть (2) ст. 19 ГК).

Имущественный ущерб – это **ущерб**, нанесенный имуществу физического или юридического лица вследствие причинения ему **вреда** или неисполнения с ним договора. Он подлежит **возмещению** в полном объеме **лицом**, его **причинившим**. Но, законом обязанность **возмещения имущественного ущерба** может быть возложена на **лицо**, не являющееся причинителем **вреда**.

В соответствии с ч. (2) ст. 19 ГК под имущественным ущербом понимаются расходы, которые ущемленное лицо (чье право нарушено) произвело или должно будет произвести для восстановления нарушенного права или законного интереса, уничтожение или повреждение его имущества (реальный ущерб), а также неполученная прибыль (доходы), которую это лицо получило бы (при обычных условиях гражданского оборота), если бы его право или законный интерес не были нарушены (упущенная выгода). Поэтому, убытки возмещаются в полном объеме, т.е. как прямые убытки (реальный ущерб), так и неполученная прибыль (упущенная выгода).

В юридической литературе реальный ущерб называется еще и „финальным”, то есть конкретным и актуальным классическим имущественным ущербом. Ибо, здесь виден конкретный вред, который причинен потерпевшему. А упущенная выгода называется как „начальным”, то есть абстрактным и будущим ущербом, ибо в данном случае присутствует только вероятность финального ущерба понесенного потерпевшим, вследствие причинения конкретного и реального ущерба. Вероятность, которую еще надо доказать. Например, вследствие ДТП виновный водитель обязан возместить потерпевшему водителю ремонт поврежденного автомобиля – это реальный ущерб. Однако, и кроме этого, если потерпевший водитель докажет, что он на период ремонта, то есть простоя своего автомобиля (например, на 2-3 дня), он недополучил прибыль (выгоду) от своей деятельности на данном автомобиле, так как занимался извозом в службе такси (а попросту таксовал), он может потребовать и возмещения ему всей выручки (выгоду) от этой деятельности за все дни простоя – это упущенная выгода.

- Возмещение имущественного ущерба в натуре и денежная компенсация

Имущественный ущерб возмещается двумя способами: 1) можно возместить **в натуре (например,** предоставить вещь того же рода и того же качества, исправить поврежденную вещь и т.п.) или 2) деньгами по правилам о **возмещении** убытков (то есть применить положения о ценах, которые должны учитываться при определении убытков). Выбор конкретного способа защиты, то есть возмещения имущественного ущерба принадлежит потерпевшему (кредитору).

Возмещение ущерба (вреда) **в натуре** - это неблагоприятные имущественные последствия для виновного (должника), т.к. он принудительно совершает эти действия за свой счет. Например, ремонт поврежденной им вещи, предоставление кредитору вещи того же рода и качества. В отличие от возмещения ущерба в натуре, например, путем предоставления должником кредитору вещи того же рода и качества или ремонта поврежденной вещи, в данном случае имущественный интерес потерпевшего удовлетворяется за счет денежной компенсации понесенных им имущественных потерь. То есть, вместо вещи или ремонта выплачивается денежная компенсация и, соответственно, потерпевший сам сделает себе ремонт или купит другую аналогичную вещь.

- Принцип полного возмещение ущерба

Возмещение ущерба подразумевает восстановление ущемленного лица в том положении, в котором оно находилось бы, если бы ему не был причинен ущерб (ч. (5) ст. 19 ГК). Это не что иное, как принцип *restitutio*

integrum, то есть обеспечения восстановления нарушенных прав личности (см. принципы в ст. 1 ГК РМ) посредством взыскания всей полученной им в связи с причинением ущерба прибыли. Или, как говорят французы, сделать так, чтобы причиненное зло-ущерб было как-бы во сне [3, pp. 367-381]. Принцип полного возмещение ущерба прямо вытекает из положений ст. 19 (1), ст. 934 (1), ст. 936 (1) и ст. 2025 (1) ГК РМ.

- Возмещение в случае утраты возможности (шанса)

Как разновидность имущественного ущерба, а именно упущенной выгоды, ГК РМ в ст. 19 (4) предусматривает возможность взыскания и другого отдельного специфического ущерба – это – возмещение в случае утраты возможности (а конкретно, благоприятной возможности).

Возмещение ущерба в случае утраты возможности представляет собой не что иное, как составную часть принципа полного возмещение ущерба [6].

Под утратой возможности понимается причинение негативных последствий потерпевшему лицу, выражающиеся в потере последним текущей и определенной благоприятной возможности чего либо. Ущерб, в случае утраты возможности – это сама утрата благоприятной возможности, которая может подаваться денежной оценке.

Так, согласно ст. 19 (4) ГК РМ, „утрата возможности возмещается, только если это 1) текущее и 2) определенное исчезновение благоприятной возможности. Размер этого ущерба соответствует утраченной возможности и не может быть равен выгоде, которую можно было бы извлечь из возможности, если бы она реализовалась”.

В качестве комментария отметим, что этот способ защиты гражданских прав был заимствован молдавским законодателем из ГК Франции. И он, применяется в основном (99%) при деликтной ответственности (при деликтных правоотношениях – **Глава XXXIII ГК РМ – Деликтная ответственность – ст. 1998**). Он может применяться и при договорных правоотношениях, то есть при договорной ответственности. Это на основе ст. 937 ГК РМ, которая гласит, что – „должник по обязательству, вытекающему из договора или иной сделки, отвечает только за тот ущерб, который он предвидел или, как можно разумно предполагать, мог предвидеть в момент принятия на себя обязательства в качестве вероятного следствия его неисполнения, за исключением случая, когда неисполнение было совершенно умышленно или по грубой небрежности”.

Подчеркнутая нами синтагма „за исключением случая, когда неисполнение было совершенно умышленно или по грубой небрежности” из этой статьи ГК означает, что в случае, когда должник по договорному обязательству не исполняет свое свободно принятое на себя договорное обязательство

умышленно или по грубой небрежности тогда может идти речь не о договорной ответственности, а о деликтной ответственности, то есть из причинения вреда, что тоже порождает возмещение имущественного ущерба при утраченной возможности заинтересованного-потерпевшего лица.

- Примеры утраты возможности:

1) утрата возможности (шанса) заинтересованного лица (потерпевшего), по вине, например, пьяного водителя, который по дороге совершил ДТП, столкнув автомобиль в котором ехало заинтересованное лицо, причинив ему тяжкие телесные повреждения, причем надолго преградил всем проезжающим единственную дорогу в этом районе:

- a) участвовать в аукционе-тендере по закупке раритетных вещей или по выполнении дорогостоящего и прибыльного проекта (например, по строительству спорткомплекса в городе);
- b) выиграть спортивное соревнование на спартакиаде и получить солидный денежный приз, где он считался фаворитом;
- c) выиграть судебный процесс по безусловно перспективному делу, однако его заявление не было принято судом так как он, потерпевший, пропустил последний день срока исковой давности (не успел зарегистрировать заявление в суде, так как рабочий день закончился и канцелярия суда закрылась, а это был последним днем и часом подачи заявления и нет причин для возобновления срока подачи);
- d) вылечиться, например, у знаменитого восточного врача-чародея, который, проездом и специально приехал в Кишинев только на 3 часа, у которого больной записывался заранее на прием и др.
- e) заключать-подписывать выгодный для себя договор (на несколько миллионов), договор, который накануне был полностью согласован с контрагентом.

2) утрата возможности выиграть гражданский процесс (дело) по вине нанятого адвоката-представителя, который необоснованно пропустил срок подачи искового заявления (3 года) в судебную инстанцию;

3) утрата возможности выиграть финальный конкурс „Мисс Республики Молдова” с призовым фондом в 1 миллион лей, девушки, которая по всем отборочным турам и опросам публики считалась главной фавориткой, которую представитель конкурирующей стороны накануне финального конкурса изуродовал ее лицо и тело;

4) неучастие собственника беговой лошади, фавориткой на скачках по вине опоздания перевозчика (трейлер), лишив его тем самым возможности (шанса) получить премию;

5) утрата потерпевшим возможности вылечится по вине нерадивого врача, который перепутал снимки и анализы и неверно поставил диагноз и назначил для лечения такие лекарства, которые привели к потере его мобильности, и др.

- Условия для возмещения в случае утрата возможности:

Во-первых, утрата возможности возмещается, только при наличии следующих общих четырех условий о деликтной ответственности:

1. наступление, т.е. наличие вреда (но в случае утраты возможности имеет место только презумпция вреда, а не сам вред)[2];
2. противоправность поведения лица, причинившего вред;
3. наличие причинной связи между противоправным поведением причинителя вреда и возникшим вредом;
4. вина правонарушителя, т.е. лица, причинившего вред.

Во-вторых, и кроме этого, утрата возможности возмещается, только и при наличии следующих специальных для нее условий:

1. Возможность (шанс) должна быть текущей, то есть благоприятная возможность должна именно существовать в наличии.

Другими словами, потерпевшая сторона должна доказать, что потерянная возможность (шанс) была текущей, то есть в наличии, а не гипотетичной (т.е. это не просто какое-то ее маловероятное желание или мечта). В данном случае, потерпевший реально потерял возможность получить какую-то конкретную для себя выгоду, возможность которой он лишился по вине противоправных действий или бездействий причинителя вреда. В противном случае, если возможность (шанс) не была в наличии, то она не может быть потерянной и, соответственно, подлежащей возмещению. Например, в своей жизни любой человек имеет много возможностей (шансов) (как-то найти высокооплачиваемую работу, выиграть конкурс, спартакиаду, или даже войти в олимпийскую сборную страны (быть олимпийской надеждой), наконец, выйти замуж за миллиардера и т.д.)). Однако, все эти абстрактно рассмотренные возможности, то есть „эфемерные” шансы, не могут быть возмещены в смысле норм Гражданского кодекса, ибо их нет в наличии.

В этом контексте, следует понимать, что для того чтобы возможность (шанс) была текущей, то есть быть в наличии, она обязательно должно быть в процессе реализации [4]. Более того, некоторые французские правоведы предлагали, чтобы в законе потерянная, то есть утраченная возможность была буквально зафиксирована как „срыв-приостановление процесса с определенным предвиденным результатом”[6].

2. Исчезновение благоприятной возможности (шанса) должно быть определенным, то есть реальным.

Это значит, что благоприятная возможность исчезла тогда, когда в результате противоправного поведения причинителя вреда был прерван нормальный и естественный ход дел, то есть благоприятных событий или обстоятельств, вследствие чего потерпевший как заинтересованное лицо потерял шанс получить какое-то преимущество в виде конкретной выгоды. Это условие также обязывает истца (потерпевшего - заинтересованного лица) доказывать в судебной инстанции высокий уровень (степень) вероятности реального и определенного наступления этого преимущественного и благоприятного для него события или обстоятельства. То есть бремя доказывания лежит на нем. И это естественно, ибо в данных случаях реальность и уверенность не бывают абсолютными, а только разумными, предусматривающими высокий уровень вероятности, требующими надлежащей оценки в каждом конкретном случае. Присутствует оценочный признак. Оценку уверенной реальности, то есть нормального и естественного хода дела, благоприятных событий или обстоятельств, для заинтересованного лица, что проводит судебная инстанция в совокупности со всеми установленными обстоятельствами.

В частности, потерпевший истец должен определенно доказывать причинную связь между противоправным поведением и наступившим вредом в виде конкретной выгоды, вследствие утраты этой благоприятной для него возможности (шанса). Он должен доказывать факт, что если не было бы противоправного поведения со стороны виновного лица, то он реально и разумно мог иметь возможность реализовать свой шанс. Например, Кассационная Палата Франции отказала удовлетворить иск о выплате компенсации работнику-пекарю ставшему жертвой несчастного случая, лишившего его возможности открыть собственную пекарню, поскольку он до этого не предпринимал никаких действий в этом направлении (*2e civ., 3 Dec. 1997*) [2]. Или, другой пример, в нашем случае с утратой благоприятной возможности выиграть спортивное соревнование на спартакиаде и получить солидный денежный приз, потерпевший (заинтересованное лицо) должен доказать, что он реально являлся фаворитом. Ибо он всю жизнь тренировался, с большим преимуществом от потенциальных соперников выиграл все промежуточные турниры, накануне спартакиады все кассы-пари поставили на его победу и т.д. Или же, из-за спровоцированного ДТП виновной стороной, потерпевший, будучи в тяжелом состоянии не смог вовремя доехать на встречу в аэропорт с контрагентом и, тем самым, утратил возможность

заключать-подписывать выгодный для себя договор (на несколько миллионов), договор, который накануне был полностью согласован.

3. Исчезновение благоприятной возможности (шанса) должно быть серьезной.

Это означает, что для признания благоприятной возможности (шанса) серьезной, необходимо чтобы вероятность наступившего благоприятного события (случая) была значимой и, главное, реально-серьезной не только для потерпевшего, но и для окружающих как независимых наблюдателей. Например, потерпевший утративший возможность заключать-подписывать выгодный для себя договор (на несколько миллионов), может доказать свою серьезность шанса посредством предоставления корреспонденции с потенциальным контрагентом, откуда недвусмысленно явствует, что клиент-контрагент, миллиардер из Саудовской Аравии согласился со всеми условиями договора и договорились подписать его на следующий день в международном аэропорту в конкретный час (с 13:00 до 14:00, где он, на собственном самолете прилетит на час, ибо сразу после этого он улетает в Китай, где его ждут такие же другие контрагенты). И наоборот, ответственность адвоката-представителя, который упустил 2-х месячный срок подачи кассационной жалобы в Высшую Кассационную Палату, будет установлено в зависимости от объективной оценки, насколько серьезными были шансы тяжущегося клиента выиграть дело. Также, исчезновение благоприятной возможности (шанса) не может считаться серьезной, если например, отсутствие необходимой подготовки или слабые предыдущие результаты спортсмена, явно и очевидно доказывают, что его шансы на победу в спартакиаде были ничтожными (даже не минимальными).

Следует отметить, что как условие „серьезность” благоприятной возможности (шанса) прямо не предусмотрено в ст. 19 (4) ГК РМ, однако она выдвинута французской судебной практикой [1], согласно которой бремя доказывания степени вероятности наступления благоприятной возможности (шанса) лежит на истце. Он должен доказать возможность наступления благоприятного события (его победу) в случае противоправного поведения ответчика. Например, спортсмен-бегун должен доказать, что его результаты по бегу лучшие, чем у чемпиона спартакиады.

В этом контексте следует принимать во внимание и временной аспект дела. Так, чем короче временной отрезок между противоправным деянием ответчика и моментом упущения благоприятной возможности, тем больше вероятность достижения (реализации) этого шанса. Соответственно, и его серьезный характер. И наоборот, чем больше срок между противоправным

деянием ответчика и моментом упущения благоприятной возможности, на которую надеется потерпевший, тем меньше вероятность, что судебная инстанция признает потерю шанса как таковой.

В этом случае, судебная инстанция (судьи) должны, скорее всего, установить правило „*de minimis*” от римского „*de minimis non curat praetor*”, означающего, что претор не занимается чепухой-ерундой. Другими словами судебным инстанциям, необходимо установить по каким конкретным критериям они определяют серьёзность как достаточной для возмещения.

4. Утрата возможности должна быть и актуальной, то есть невозвратной (неповторимой), т.е. другого случая–шанса для этой возможности не будет.

Например, утрата студентом 2-го курса возможности сдать экзамен по дисциплине „Гражданское право” в рамках зимней экзаменационной сессии на факультете, по вине водителя автобуса который ехал слишком медленно, не может считаться невозвратной возможностью, ибо студент свободно сможет сдать его и на дополнительную сессию № 1, 2 и даже №3. Или другой пример, выпускник водительских курсов из г. Вулканешт, по вине водителя автобуса, который ехал слишком медленно, опоздал в г. Комрат, где он был записан на 10:00 часов и должен был сдать квалификационный (государственный) экзамен на водителя с получением прав, также не может считаться невозвратной возможностью, так как он, выпускник без проблем сможет это повторить в другой раз. Так, Кассационная Палата Франции отказала удовлетворить иск о присуждении компенсации за упущенную возможность кандидату, которому помешали участвовать в конкурсе по причине того, что он имел возможность заново записаться на конкурс.

И наоборот, пример с упущением шанса подписать договор в аэропорту с саудовским магнатом это и есть невозвратная утрата возможности (*2e civ., 24 juin 1999*) [2].

- Определение размера ущерба при утрате возможности:

Ущерб при утрате возможности это не что иное, как экономическая (денежная) стоимость возможности. Размер этого ущерба соответствует утраченной возможности и не может быть равен выгоде, которую можно было бы извлечь из возможности, если бы она реализовалась (часть (4) ст. 19 ГК РМ). Учитывая, что достижения, т.е. реализация возможности (шанса) не является определенной, а вероятной, размер ущерба при утрате возможности определяется судебной инстанцией пропорционально степени вероятности упущенного благоприятного шанса (возможности). Исходя из соображения как бы потерпевший достиг того предвиденного им результата. Например, в случае с участием собственника беговой лошади, фавориткой на скачках по вине опоздания перевозчика на трейлере, лишив

его тем самым возможности (шанса) получить премию в 100 000 леев, следует определить насколько его шанс выиграть конкурс (быть победителем на скачках) был реальным. Если этот шанс был равен в 90%, то, соответственно, судебная инстанция определит размер ущерба в 90 000 леев. Если на 50% то соответственно на 50 000 леев и т.д. Если установится, что шанс выиграть был равен в 100%, то исходя из положения фразы 2 части (4) ст. 19 ГК РМ, согласно которой, „размер ущерба утраченной возможности не может быть равен выгоде”, соответственно судебная инстанция определит максимальный размер ущерба в 99 %. В данном примере, бремя доказывания как реального и серьезного характера упущенной выгоды, так и степень наличия вероятности упущенного благоприятного шанса (возможности) лежит на потерпевшем (т.е. заинтересованном лице).

При рассмотрении вопроса о возмещении в случае утрата возможности (шанса) следует отметить немаловажную вещь. А именно, присутствие алеаторного (рискованного) элемента (фактора), который ущемляет бесспорность наступления потенциального ущерба и, в первую очередь, его размер. А именно, если в нашем примере, потерпевший докажет в суде, что его лошадь во время скачек (бега) ни в коем случае не могла споткнуться или испугаться и со 100% уверенностью пришла бы первой к финишу, то здесь не может идти речь об ущербе, за утрату возможности (шанса), а об упущенной выгоде. Соответственно, в данном случае потерпевшему, должен быть возмещен судебной инстанцией на все 100%, т.е. полностью за предполагаемый и неполученный выигрыш, а не на 99% как при потере шанса. И это, потому что потерпевший достоверно доказал как факт наступления ущерба, так и его размер без ссылки на какой то алеаторный элемент (т.е. фактор риска).

Это значит, что если в конкретном случае нет алеаторного (непредвиденного) элемента – нет и утраченной возможности, ибо в противном случае, будем говорить о „финальном” (конкретном и актуальном) классическом имущественном ущербе (реальный ущерб), либо о „начальном”, то есть абстрактном и будущем ущербе (упущенной выгоде), а не об так называемом „потенциальном” ущербе за потерянный шанс (возможность). „Потенциальный” ущерб, который применим при возмещении в случае утраты возможности (шанса) – именуется как „цена за потерянную благоприятную возможность – шанса” предусматривает наличие как реального ущерба (финального), так и упущенной выгоды (абстрактного и будущего) вместе [5, р. 328].

Завершая анализ такого института гражданского права – как возмещение ущерба в случае потери благоприятной возможности мы хотели бы акцентировать внимание на следующих основных моментах:

1. Способы защиты нарушенных прав постоянно эволюционируют.

2. Возмещение имущественного ущерба предполагает восстановление в прежнем состоянии путем понесения расходов, пострадавшим лицом, с целью восстановления нарушенного права или законного интереса, взыскивая всю прибыль сполна, как если бы не было причинения ущерба вовсе, учитывая степень нанесенного реального ущерба и утрата выгоды – неполученная прибыль, которая могла быть извлечена в том случае, если бы не было нарушения прав и законных интересов.

3. Возмещение имущественного ущерба возможно: - натурой; - деньгами; - возмещение в случае утраты благоприятной возможности; - деликтная ответственность, порождающая возможность имущественного ущерба, при утрате шанса заинтересованного – потерпевшего лица, но только с наличием 4-х общих условий деликтной ответственности:

- наступление не самого вреда, а его презумпция; - противоправный характер действий лица, причинивших вред; - наличие причинной связи между противоправным действием и возникшим вредом; - вина самого лица, причинившего вред.

Но при возмещения в случае утраты благоприятной возможности даже эти общие условия не позволяют возместить имущественный ущерб, если не будет специальных условий, таких как:

- утрата благоприятной возможности должна быть текущей – существовать в наличии;
- утрата благоприятной возможности должна быть реальной и разумной на 100%;
- утрата благоприятной возможности должна быть серьезной, то есть шанс на успех неспорим;
- утрата благоприятной возможности должна быть актуальной, то есть неповторимой.

Таким образом, исходя из вышеизложенного, предлагаем определение нового гражданско-правового института возмещения ущерба в случае потери (утраты) благоприятной возможности следующим образом: - это основанная на принципе полного возмещение ущерба отдельно специфическая разновидность имущественного ущерба, а именно упущенной выгоды, в виде поданного денежной оценке потенциального ущерба, взысканного вследствие причинения негативных последствий потерпевшему лицу, выражающиеся в потере последним текущей, актуальной, реальной, разумной, серьезной и определенной благоприятной возможности чего либо.

Библиография:

1. BAMDÉ, A. La perte d'une chance. [citat: 12.11.2020]. Disponibil: <https://aurelienbamde.com/2016/09/14/la-perde-de-chance/>.
2. BAMDE, A. Les caractères du dommage. [citat: 13.11.2020], Disponibil: <https://aurelienbamde.com/2016/09/16/les-caracteres-du-dommage/>, Раздел: Conditions, Présomption du préjudice.
3. CHRISTIAN, L.D. La réparation du préjudice économique pur en droit français. *Revue internationale de droit comparé*, 1998, Volume 50 Numero 2, pp. 367-381.
4. GLIGAN, O. Pierderea unei șanse privită prin prisma condițiilor răspunderii civile. [citat: 12.11.2020]. Disponibil: <https://dreptmd.wordpress.com/2015/02/08/pierderea-unei-sanse-privita-prin-prisma-conditiilor-raspunderii-civile/>.
5. NECULAESCU, S. Pierderea șansei – prejudiciu reparabil. În: *Studii de Drept Românesc*, 2009, nr. 4, p. 328. [citat: 13.11.2020]. Disponibil: <http://www.rsdr.ro/art-4-4-2009.pdf>.
6. ROGAC, A. Repararea prejudiciului pentru pierderea șansei în Codul civil modernizat. [citat: 11.11.2020]. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/7813/repararea-prejudiciului-pentru-pierderea-sansei-in-codul-civil-modernizat.html>.
7. АНДРЕЕВ, Ю.Н. Механизм гражданско-правовой защиты. Москва, 2010. 464 с.
8. ГОНГАЛО, Б.М. Гражданское право: учебник. Т. 1. Москва, 2017. 528 с.
9. Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.
10. Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова от 30 мая 2003 года № 225-XV. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 111-115.
11. КОЗЛОВ, Н.А. Сущностные и правовые характеристики способа защиты субъективных прав. Разновидности способов защиты прав налогоплательщика. В: *Вестник ВГУ*, 2017, № 3, с. 209-214.
12. МАКАРОВ, Т.Г. Обеспечение прав авторов литературных произведений. Москва, 2017. 456 с.
13. МАТУЗОВ, Н.И. Правовая система и личность. Саратов, 1987. 293 с.
14. ПОЛЯКОВ, И.Н. Ответственность по обязательствам вследствие причинения вреда. Москва: Городец, 1998. 172 с.
15. РОЖКОВА, М.А. Средства и способы правовой защиты сторон коммерческого спора. Москва, 2006. 416 с.
16. ХАСАНОВ, Р.А. Гражданско-правовой статус обладателя исключительного права на товарный знак: диссертация кандидата юридических наук. Казань, 2010. 199 с.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ОХРАНЫ
ЗДОРОВЬЯ И БЕЗОПАСНОСТИ ТРУДА ЖЕНЩИН
И ЛИЦ С СЕМЕЙНЫМИ ОБЯЗАННОСТЯМИ
(сравнительно-правовое исследование)**

**IMPROVING THE LEGAL PROTECTION OF HEALTH
AND LABOR PROTECTION OF WOMEN AND PERSONS
WITH FAMILY RESPONSIBILITIES
(comparative legal study)**

**SOSNA Boris, dr., prof. univ.,
cercetător științific coordonator ICJPS**

**NASIRLI Emil, drd.,
Școala Doctorală Științe Juridice, Politice și Sociologice**

Summary

The main purpose of the study is to identify and analyze by the authors common and specific features in the development of legal, legal and judicial protection of health and safety at work of women and persons with family responsibilities in the Republic of Moldova and the Republic of Azerbaijan at the present stage.

Основные тезисы.

Конституция Республики Молдова¹ закрепляет принцип равноправия женщин с мужчинами. Согласно части (2) ст. 16 Основного закона РМ, все граждане Республики Молдова равны перед законом и властями независимо от расы, национальности, этнического происхождения, языка, религии, пола, взглядов, политической принадлежности, имущественного положения или социального происхождения. А в соответствии с частью (1) ст. 50 Конституции РМ мать и ребенок имеют право на особую помощь и защиту. В соответствии с ст.25-II Конституции Азербайджанской Республики (принята 12 ноября 1995 года) «Мужчины и женщины обладают равными правами и

¹ Конституция Республики Молдова. Повторно опубликована: 29.03.2016 в Monitorul Oficial Nr.78, статья №: 140. Дата вступления в силу: 27.08.1994.

свободами». Статья 35- IV предусматривает, что «Каждый обладает правом трудиться в безопасных и здоровых условиях», а в соответствии с ст. 41- III. «Должностные лица, скрывающие факты и случаи, которые создают опасность для здоровья и жизни людей, привлекаются к ответственности на основе закона».²

Анализ нормативных актов свидетельствует о том, что молдавское государство провозгласило обеспечение равных возможностей для реализации мужчинами и женщинами принадлежащих им равных прав и свобод одним из приоритетов государственной политики и несет конкретные обязательства по их выполнению. Однако пока эти обязательства остаются нереализованными. Более того, в последнее десятилетие реформы в стране проводятся во многом за счет ущемления прав и свобод женской половины общества, растет дискриминация женщин как в социально-трудовой сфере, так и в сфере политики. Отметим, что в Молдове, согласно данным Национального бюро статистики, на начало 2018 года женщины составляют 51,9% жителей Молдовы.³ С целью законодательного закрепления равных прав женщин и мужчин в 2006 году в Молдове был принят Закон об обеспечении равных возможностей для женщин и мужчин № 5 от 09.02.2006⁴ в политической, экономической, социальной, культурной и других сферах жизни для предотвращения и устранения всех форм дискриминации по признаку пола. В соответствии с нормой части (1) ст. 5 данного закона, «В Республике Молдова женщины и мужчины имеют гарантированные им равные права и свободы и равные возможности для их реализации». Но, здесь же в норме части (6) уточнено, что «Не являются дискриминационными: а) меры по обеспечению особых условий для женщин в период беременности, родов и грудного вскармливания; б) разница в обращении, основанная на характеристике, связанной с полом, по причинам, относящимся к природе специальной профессиональной деятельности, когда такая характеристика представляет реальное и определенное

² Конституция Азербайджанской Республики. Опубликовано в «Сборнике законодательства Азербайджанской Республики» (31 июля 1997 года, № 1. С изменениями принятыми на всенародном голосовании (референдуме) 24 августа 2002 года (вступившие в силу 19.09.02).

³ Frunză, Iu; Borșevski, A.; Sosna, B. "Metode proactive în educația pentru drepturile omului". *Recomandări metodico-didactice*. Chișinău, 2019, Institutul pentru democrație. Editura Pontos., pag. 351.

⁴ Закон об обеспечении равных возможностей для женщин и мужчин № 5 от 09.02.2006. Опубликовано: 24.03.2006 в Monitorul Oficial Nr. 47-50 статья № : 200

профессиональное требование, при условии, что цель законна, а требование соразмерно; [...] d) временные специальные меры. В указанном законе также устанавливается, что государство гарантирует женщинам и мужчинам равные права и равные возможности, равный подход при трудоустройстве (ст.9). Для обеспечения гендерного равенства работодатель обязан обеспечить женщинам и мужчинам равные условия для совмещения трудовой деятельности с семейными обязанностями. Процедуры, необходимые для обеспечения гендерного равенства на рабочих местах, должны включаться в индивидуальные и коллективные трудовые договоры и коллективные соглашения в качестве обязательств работодателя и работников (ст.10).

Исходя из этого, действующее законодательство о труде выделяет в качестве особой категории работников женщин, на которых природой возложена функция рождения, кормления и воспитания малолетних детей. Общепризнано, что женщина-работница нуждается в повышенной правовой защите по сравнению с мужчиной-работником именно в связи с тем, что она одновременно со своими трудовыми обязанностями выполняет репродуктивную функцию в отношении биологического вида *homo sapiens*.⁵

Реальный правовой статус женщины-работницы обладает рядом особенностей в сравнении с работниками-мужчинами. Эта специфика, прежде всего, проявляет себя в системе дополнительных прав, предоставляемых женщине в качестве специальных гарантий и льгот.

Ещё, по мнению советских ученых, эти дополнительные права и гарантии не только не нарушают общего принципа единства и равенства прав работников, но и, наоборот, служат последовательным проявлением его в жизни⁶ и дают женщине возможность сочетать работу с материнством. Трудоправовой статус женщины отличается от правового статуса мужчины главным образом системой гарантий прав женщины⁷, которая включает, кроме единых, еще и дополнительные гарантии и права-льготы, направленные на достижение фактического равенства женщин и мужчин в сфере труда. Таким образом, считаем, что достигается именно равенство правовых статусов, а не попытка создать для женщины-работницы правовой режим, который ущемлял бы в правах мужчин-работников.

⁵ Андриановская Т.Л. «Современные проблемы правовой защиты женщин в сфере трудовых отношений». Дис. канд. юрид. наук. Москва, 2006, С. 23.

⁶ Пашков А.С., Смирнов В.Н. Трудовое право развитого социалистического общества. В кн.: Государство и право развитого социализма в СССР. Л., 1977. С. 242.

⁷ Толкунова В.Н. Право женщин на труд в СССР. М., 1980. С. 24.

Дифференциация трудово-правового статуса мужчины и женщины имеет достаточно непродолжительную историю. Со дня обретения государственной независимости Республика Молдова, как впрочем и Азербайджанская Республика демонстрируют приверженность принципам гендерного равенства.

Последовательное правовое и институциональное развитие национального механизма по улучшению положения женщин началось с обретения Республикой Молдова и Азербайджанской Республики независимости, и укрепилась с ее присоединением к Конвенции Организации Объединенных Наций (далее - ООН) о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, вступившей в силу 3 сентября 1981 года.⁸ Данная конвенция была ратифицирована парламентом РМ 24 августа 1994 года под № 87-ХІІІ и вступила в силу 31 июля 1994 года.

Присоединение к этой конвенции ООН, а также к Конвенции о политических правах женщин, Конвенции об охране материнства, Конвенции 1958 года о дискриминации в области труда и занятости, Конвенций Международной Организации Труда (далее - МОТ): № 155 о безопасности и гигиене труда и производственной среде от 03.06.1981 г.; № 187 об основах, содействующих безопасности и гигиене труда от 15.06.2006 г., и других международных и европейских документах как, например, Европейская социальная хартия от 18.10.1961 г.,⁹ послужило необходимой международно-правовой базой для разработки на национальном уровне в Молдове конкретных мер по имплементации международных стандартов в законодательство и практику деятельности государственных органов в этой области.

В свою очередь, Азербайджанская Республика присоединилась к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (далее - КЛДЖ) 10 июля 1995 года. Конвенция была принята без оговорок. 6 июня 2000 года Азербайджанская Республика подписала Факультативный протокол к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, который вступил в силу 16 февраля 2001 года [10].¹⁰ Азербайджанская Республика ратифицировала также более 20 Конвенций МОТ в области охраны труда и безопасности здоровья работников, в том числе женщин. К

⁸ Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи, тридцать четвертая сессия, Дополнение № 46 (А/34/46), стр. 250-254.

⁹ [On-line]: www.mpsfc.gov.md (Дата посещения: 08.11.2020).

¹⁰ [On-line]: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRi-CAqhKb>. (Дата посещения: 08.11.2020).

примеру, Конвенцию № 45 «О применении труда женщин на подземных работах», 1935 года. [11]¹¹

В конечном итоге, предпринятые Республикой Молдова и Азербайджанской Республики в 90-х годов XX века международно-правовые шаги имели своим результатом введение в действие в 2003 году Трудового кодекса Республики Молдова № 154-XV от 28.03.2003 года (далее – ТК РМ)¹² и Трудового кодекса Азербайджанской Республики № 618-IQ от 1.02.1999 года (далее - ТК АР),¹³ с явным акцентом на охрану здоровья и безопасности труда различных категорий работников, в том числе женщин и лиц, занятых исполнением семейных обязанностей.

Так, согласно ст. 225 ТК РМ «Обеспечение права работников на труд, соответствующий требованиям охраны здоровья и безопасности труда», государство гарантирует работникам защиту их права на труд, соответствующий требованиям охраны здоровья и безопасности труда. Соответственно, условия труда, предусмотренные индивидуальным трудовым договором, должны соответствовать требованиям охраны здоровья и безопасности труда.

Соответственно, ст. 207 ТК АР, «Законодательство, определяющее нормы и правила охраны труда», работники имеют право работать в безопасных и здоровых условиях. Нормы и правила охраны труда определяются настоящим Кодексом, нормативно-правовыми актами, принятыми в пределах своих полномочий соответствующими органами исполнительной власти, а также международными договорами, ратифицированными или стороной которых является Азербайджанская Республика. Требования нормативно-правовых актов по охране труда, нормы, стандарты, правила охраны труда обязательны для сторон трудовых отношений и других физических и юридических лиц.

Тем не менее, термин «охрана здоровья и безопасность труда» впервые получил законодательное закрепление в Республике Молдова в специальном Законе об охране здоровья и безопасности труда (далее, Закон № 186 от 10.07.2008 или № 186/2008).¹⁴ В соответствии с ст. 1 этого нормативного акта

¹¹ Национальный обзор по охране труда в Азербайджанской Республике [On-line]: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/genericdocument/wcms_306175.pdf (Дата посещения: 08.11.2020).

¹² Трудовой кодекс Республики Молдова. Официальный монитор РМ № 159-182 от 29.07.2003 г.

¹³ Трудовой кодекс Азербайджанской Республики. Опубликован в «Собрании законодательства Азербайджанской Республики», 1999 год, № 4, статья 213 («VES Consultancy» LLC).

¹⁴ Закон РМ об охране здоровья и безопасности труда. Опубликован: 05.08.2008 в Monitorul Oficial Nr. 143-144, статья № 587. Дата вступления в силу: 01.01.2009.

охраной здоровья и безопасности труда (безопасность на рабочем месте) в Республике Молдова признается «совокупность видов деятельности, имеющая целью обеспечить наилучшие условия работы, защиты жизни, здоровья, физической и психической целостности работников».

Синтагма «совокупность видов деятельности» в приведенном определении свидетельствует, на наш взгляд, о существовании разнообразных и разноориентированных норм, обеспечивающих и развивающих категорию охраны здоровья и безопасность труда. Полагаем, такая позиция объясняется объективной неспособностью обеспечить равную и необходимую охрану здоровья и безопасность труда различным категориям работников единым набором правовых механизмов. Внутренняя дифференциация категории «работники» имеет в своем основании множество факторов, в первую очередь, объективных-гендерных.

Однако здесь следует отметить, что, если в законодательстве, как Молдавской ССР, так и Азербайджанской ССР не содержалось норм, регулирующих особенности труда женщин с семейными обязанностями и других специальных категорий работников, то необходимо было руководствоваться союзным законодательством. Именно на этом фоне в Трудовом кодексе РМ появляется **раздел X «Особенности регулирования труда отдельных категорий работников»**, в которой, в частности, в ее **главе II «Труд женщин, лиц с семейными обязанностями и других лиц»** содержатся существенные законодательные изменения, направленные на совершенствование правового механизма охраны труда данных категорий работников и на систематизацию всего законодательства, обеспечивающего данный правовой механизм. Аналогично, представляется и **раздел X «Особенности регулирования трудовых отношений женщин, работников до 18 лет и в аграрной отрасли»**, глава тридцать седьмая «Трудовое право женщин и гарантии при его осуществлении» ТК АР.

Конкретно, особенности регулирования безопасности на рабочем месте женщин установлены ст. 246, 248 и 250 ТК РМ и ст. 228, 240-246 ТК АР.

Для иллюстрации и подтверждения сказанного, проведем сопоставление и анализ норм, содержащихся в действующем ТК РМ, Законе № 186 от 10.07.2008 года об охране здоровья и безопасности труда, а также с аналогичными положениями ТК АР.

Изначально отметим, что согласно ст. 22 Закона РМ № 186 от 10.07.2008 года группы, подверженные особым видам рисков: беременные женщины, роженицы или женщины, кормящие грудью, лица в возрасте до восемнадца-

ти лет и лица с ограниченными функциональными способностями должны быть защищены от опасностей, которые особым образом им угрожают. Работодатели обязаны устроить рабочие места с учетом наличия на предприятии групп, подверженных особым видам рисков.

А согласно ст. 248 ТК РМ запрещается применение труда беременных, недавно родивших и кормящих женщин на подземных работах в шахтах, а также на любых других работах, выполнение которых представляет риск для их безопасности или здоровья либо может привести к неблагоприятным последствиям для беременности или грудного вскармливания, согласно минимальным требованиям, утвержденным Правительством. Исходя из этой правовой нормы ТК, в постановлении правительства РМ № 624 от 10 октября 1993 года об утверждении Списка производств, профессий и работ с тяжелыми и вредными условиями труда, на которых запрещается применение труда женщин, и норм предельно допустимых нагрузок для женщин при подъеме и перемещении тяжестей вручную, закреплено, что всем предприятиям запрещено трудоустраивать женщин на производства и работы с тяжелыми и вредными условиями труда. Кроме этого, согласно указанным нормам предельно допустимая масса груза, который может поднимать и перемещать вручную женщина составляет 10 кг (до двух раз в час). Предельно допустимая масса груза, которую женщина может поднимать и перемещать постоянно в течение рабочей смены, составляет 7 кг. При этом, в массу поднимаемого перемещаемого груза включается масса тары и упаковки.¹⁵

Здесь отметим, что в старой редакции этой статьи, указывалось, что «запрещается применение труда женщин на тяжелых работах и работах с вредными условиями труда, а также на подземных работах, за исключением работ по санитарному и бытовому обслуживанию и работ, не требующих физического труда».¹⁶ Таким образом, эта императивная норма, определяющая весьма важную особенность трудового статуса женщины - запрет на использование ее труда на работах и с тяжестями, с которыми она в силу физиологических особенностей организма не может справиться или справля-

¹⁵ Постановление правительства РМ № 624 от 10 октября 1993 года «Об утверждении Списка производств, профессий и работ с тяжелыми и вредными условиями труда, на которых запрещается применение труда женщин, и Норм предельно допустимых нагрузок для женщин при подъеме и перемещении тяжестей вручную». Опубликовано: 06.10.1993 в Monitorul Oficial Nr. 010 статья №: 315.

¹⁶ Капша Т., Сосна Б., Захария С. Трудовое право Молдовы. Учебно-практическое пособие. Изд-во LAP LAMBERT Academic Publishing. Германия, 2016 г., стр.305. ISBN: 978-3-659-90413-4.

ется, но с невосстановимым ущербом для жизни и здоровья, и фактически носила «замороженный» характер: то есть ее содержание в законодательстве свидетельствовало о намерении государственных органов добиваться от субъектов трудовых отношений ее реализации, однако, отсутствие четких подзаконных ориентиров и критериев сделать это не позволяло.

Важным шагом по выделению необходимости специальной охраны здоровья и безопасности труда беременных женщин это нормы ст. 250 ТК РМ, в соответствии с которыми, в случае если вследствие оценки профессиональных рисков в соответствии с Законом об охране здоровья и безопасности труда оказывается, что работа, выполняемая беременной, недавно родившей или кормящей женщиной, представляет риск для ее безопасности или здоровья либо может привести к неблагоприятным последствиям для беременности или грудного вскармливания, работодатель принимает необходимые меры для исключения воздействия факторов риска на указанных лиц путем временного изменения условий труда. А проще говоря, беременным женщинам, недавно родившим или кормящей женщиной снижаются нормы выработки или нормы обслуживания. Ну, а если изменение вышеуказанных условий труда невозможно по объективным причинам, то им предоставляется другая работа, исключающая неблагоприятное воздействие на нее факторов риска, выявленных при оценке. В период деятельности на новом месте работы за беременной, недавно родившей или кормящей женщиной сохраняется средняя заработная плата по предыдущему месту работы. Другими словами, они переводятся на более легкую и менее вредную работу, при этом за ними сохраняется средний месячный заработок.

При этом, данные положения применяются и в случаях, когда беременность или необходимость в грудном вскармливании возникает во время выполнения работы, предполагающей воздействие факторов риска, при условии соответствующего информирования работодателя.

Кроме этого, беременные, недавно родившие и кормящие женщины отстраняются от работы в ночное время с предоставлением работы в дневные часы и сохранением средней заработной платы по предыдущему месту работы.

Кроме того, молдавский законодатель включил в текст данной статьи норму, содержащуюся в ч. (5), в соответствии с которой «до решения вопроса о предоставлении другой работы или в случае невозможности изменения места работы по объективным причинам беременные, недавно родившие и кормящие женщины подлежат освобождению от выполнения трудовых обязанностей с сохранением средней заработной платы за дни, которые они не

проработали по этой причине». А это значит, что данные категории женщин до решения о их переводе на более легкую и менее вредную работу имеют право не выходить на работу с сохранением среднего месячного заработка. Это весьма важная новелла лишила работодателя возможности искусственно затягивать решение вопроса о таком переводе, фактически «латая» необходимость выполнять более тяжелую и вредную работу силами беременной, родившей или кормящей женщины-работника.

Следует отметить, что согласно ТК РМ (ч. (6) ст. 250), и женщины, имеющие детей в возрасте до трех лет, в случае их невозможности выполнения своих прежних трудовых обязанностей, также переводятся в предусмотренном вышеуказанным кодексом порядке на другую работу с сохранением средней заработной платы по предыдущему месту работы до достижения детьми возраста трех лет. В соответствии с ней данная категория работников имеет право не выходить на работу и иметь при этом право на получение среднего месячного заработка до достижения ребенком возраста двух лет в случае, если до наступления этого юридического факта работодателем не будет решен вопрос о переводе работника на более легкую и менее вредную работу.

Это право исходит из положения пкт. с) ст. 20 Закона РМ об охране здоровья и безопасности труда, согласно которого каждый работник вправе отказаться от выполнения работ в случае возникновения опасности для его жизни или здоровья до устранения такой опасности. В этой последовательности, ТК РМ в ст. 225, усматривает, что при отказе работника от выполнения работы в случае возникновения опасности для его жизни или здоровья работодатель обязан предоставить ему другую работу, соответствующую уровню профессиональной подготовки работника, до устранения такой опасности с сохранением заработной платы по прежнему месту работы. При этом, отказ работника от выполнения работы в случае возникновения опасности для его жизни или здоровья вследствие несоблюдения требований охраны здоровья и безопасности труда либо от выполнения тяжелых работ или работ с вредными и/или опасными условиями труда, не предусмотренных индивидуальным трудовым договором, не влечет привлечения его к дисциплинарной ответственности. А в случае причинения вреда здоровью работника при исполнении им трудовых обязанностей возмещение вреда осуществляется в соответствии с действующим законодательством.

Для сравнения, статья 228 ТК АР прямо усматривает, что особенности отношений в области охраны труда женщин, работников в возрасте до 18 лет, а также работников, занятых на работах с вредными и тяжелыми условиями

труда, регулируются настоящим Кодексом и соответствующими нормативно-правовыми актами. Так, ст. 241 ТК АР «Рабочие места и работы, где запрещается применение женского труда», прямо предусматривает, что «запрещается применение женского труда на рабочих местах с тяжелыми, вредными условиями труда, а также в подземных туннелях, шахтах и на других подземных работах». Но, как правило, в отдельное время допускается выполнение соответствующих подземных работ женщинами, не занимающимися физическим трудом, работающими на руководящих должностях или оказывающими социальные, санитарно-медицинские услуги, а также на подземных работах без выполнения физической работы по спуску и подъему. Как в Республики Молдова, в Азербайджанской Республике список производств, профессий (должностей), имеющих вредные и тяжелые условия труда, а также подземных работ, где запрещается применение труда женщин, утверждается соответствующим органом исполнительной власти.

Также, запрещается привлекать женщин к поднятию и переноске с одного места на другое тяжестей сверх установленной нормы. При этом, в трудовую функцию женщин могут быть включены только работы (услуги) по поднятию вручную и переноске тяжестей общим весом в следующих нормах:

- а) наряду с выполнением другой работы, поднятие вручную и переноска на другое место предметов весом не более 15 килограммов;
- б) поднятие на высоту свыше полутора метров предметов весом не более 10 килограммов;
- в) в течение всего рабочего дня (рабочей недели) поднятие вручную и переноска на другое место предметов весом не более 10 килограммов;
- г) перевозка предметов на нагруженных тележках или других движущихся средствах, где требуется приложение силы более 15 килограммов.

Подобная детализация нормативов подъема и переноса тяжестей создает женщинам основание для реализации своей дополнительной гарантии охраны безопасности на рабочем месте: указанная норма ТК АР позволяет женщине отказаться от работы, выполнение которой связано с превышением предельно допустимых норм подъема и перемещения тяжестей. При этом в ТК АР прямо акцентируется, что запрещается привлекать беременных и женщин, имеющих детей до 3 лет, для выполнения вышеназванных работ. Указанный отказ соответствует законодательству и влечет возникновение у работодателя обязанности по сохранению за женщиной среднего заработка

Продолжая сказанное, при анализе указанных правовых норм, регулирующих охрану безопасности труда женщин и лиц, исполняющих семейные

обязанности, отметим, что в условиях Республики Молдова допустимые нормы подъема и переноса тяжестей женщинами вручную в 10 и 7 килограммов не соблюдается в принципе (особенно они не реализовываются в сфере строительства). Ибо, едва ли не первым очевидным выводом становится декларативный характер этих норм подъема и переноса тяжестей. Поэтому коррекция указанных критериев в законодательстве Республики Молдова обеспечило бы дополнительные основания для женщин по реализации дополнительной гарантии охраны их безопасности труда.

В этом свете, **полагаем**, молдавский законодатель вполне обоснованно, при определении данных критериев, мог бы взять за основу ст. 241 ТК АР, корректируя Список производств, профессий и работ с тяжелыми и вредными условиями труда, на которых запрещается применение труда женщин, и норм предельно допустимых нагрузок для женщин при подъеме и перемещении тяжестей вручную, с учетом климатических и прочих объективных различий двух стран.

В соответствии со ст. 242 ТК АР «Ограничение труда женщин на ночных, сверхурочных работах и на работу в выходные дни, а также на командировки», не допускается привлечение беременных и женщин, имеющих ребенка в возрасте до 3 лет, на ночные, сверхурочные работы, в выходные, считающиеся нерабочими праздничные и другие дни, а также направление их в командировку. При этом конкретизируется, что привлечение женщин, имеющих ребенка в возрасте от 3 до 14 лет, а также ребенка с ограниченными возможностями здоровья, на сверхурочные работы, в выходные, праздничные и другие дни, считающиеся нерабочими, и направление их в командировку допускается только с их согласия.

А в соответствии со ст. 243 ТК АР «Перевод на более легкую работу беременных и женщин, имеющих детей в возрасте до полутора лет» усматривается, что беременным женщинам в соответствии с медицинским заключением снижаются нормы выработки или нормы обслуживания, либо они переводятся на более легкую и исключаящую воздействие неблагоприятных производственных факторов работу. А если женщины, имеющие детей в возрасте до полутора лет, наряду с выполнением трудовой функции, испытывают трудности в связи с кормлением ребенка, работодатель по заявлению женщины до достижения ребенком возраста полутора лет должен перевести ее на другую легкую работу или обеспечить необходимые условия для кормления ребенка. При этом, при переводе женщин на более легкую работу в вышеуказанных случаях, за ними сохраняется средняя заработная плата по

основной должности. Также установлено, что запрещается уменьшение заработной платы женщины по причине беременности или кормления ребенка.

Проводя параллели с молдавским трудовым законодательством, следует отметить, что данная норма в точности воспроизводит ч. (6) ст. 250 ТК РМ, с той лишь оговоркой, что возраст ребенка по азербайджанскому законодательству ниже - полтора года, в то время как по ТК РМ это - до трех лет.

Примечательно, что в соответствии с частью 2 ст. 245 ТК АР, за беременными и женщинами, имеющими ребенка в возрасте до 3 лет, сохраняется средняя заработная плата за дни *прохождения диспансерного и амбулаторного обследования, врачебных консультаций* как самой, так и ребенка в медицинских учреждениях. Работодатель обязательно должен создать беременным женщинам необходимые условия для прохождения таких обследований.

Для сравнения по ТК РМ, а именно ст. 193, такие гарантии выдаются только работникам, направляемым на обследование (осмотр) в медицинское учреждение, то есть только работникам, обязанными проходить такое обследование (осмотр).

Также, немаловажно отметить, что согласно ст. 246 ТК АР «Гарантии работникам, воспитывающим детей без матери», *все гарантии по правам, определенным в этой главе Кодекса для женщин*, имеющих малолетних детей, распространяются и на отцов, воспитывающих по определенным причинам (при смерти матери, лишении ее родительских прав, при длительном ее нахождении в лечебных учреждениях и местах лишения свободы) своих детей без матери, а также попечителей, опекунов.

Это значит, что все (подчеркнуто нами) гарантии касательно охраны здоровья и безопасности труда, применяемые к женщинам, ТК АР распространяет и на мужчин воспитывающих по определенным причинам своих детей без матери (а это, в том числе и работы с тяжелыми, вредными условиями труда, а также в подземных туннелях, шахтах и на других подземных работах, и, соответственно, работы (услуги) по поднятию вручную и переноске тяжестей сверх установленной нормы).

Для сравнения из смысла ст. 252 ТК РМ, к такому роду лиц, то есть, в нашем случае, мужчинам осуществляющим уход за детьми в возрасте до четырех лет, в отсутствие материнского ухода, распространяются гарантии предусмотренные статьями 124, 126 и 127, а это социальные отпуска, на ограничение работы в ночное время и сверхурочной работы, привлечения к работе в выходные дни и направления в служебную командировку, предоставление дополнительных отпусков, установление привилегированного режима

труда, и на другие гарантии и льготы, установленные трудовым законодательством (подчеркнуто нами). Как видим, ТК РМ прямо не усматривает, что гарантии охраны здоровья и безопасности труда, применяемые к женщинам, применяются и к мужчинам воспитывающих по определенным причинам своих детей без матери. Таким образом, в Республике Молдова к мужчинам воспитывающих по определенным причинам своих детей без матери прямо не применяется положения вышеназванного постановления правительства РМ № 624 от 10 октября 1993 года об утверждении Списка производств, профессий и работ с тяжелыми и вредными условиями труда, на которых запрещается применение труда женщин, и норм предельно допустимых нагрузок для женщин при подъеме и перемещении тяжестей вручную, закреплено, что всем предприятиям запрещено трудоустраивать женщин на производства и работы с тяжелыми и вредными условиями труда.

По нашему мнению, это правильно, ибо мужчина это мужчина и на него не должно распространяться льготы, касающегося исключительно для женской физиологии.

Таким образом, проводя параллели молдавского и азербайджанского трудового законодательства по этой тематике, из синтеза релевантных правовых норм, следует отметить, что исследуемые правовые нормы в принципе соответствуют современным принципам охраны здоровья и безопасности труда женщин и лиц с семейными обязанностями. Тем не менее, несмотря на их прогрессивность по отношению к аналогичным нормам трудового законодательства других бывших республиках СССР, сегодня членов СНГ, думаем, что положения ТК РМ и ТК АР все еще нуждаются в совершенствовании для того чтобы избежать разночтений при реализации данных правовых норм.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И УСЛОВИЯ СУБСИДИРОВАНИЯ СТРАХОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ РИСКОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

LEGAL REGULATION AND CONDITIONS FOR SUBSIDING INSURANCE OF PRODUCTION RISKS IN AGRICULTURE

SICINSCHI Constantin,
dr., cercetător științific ICJPS

Summary

In this article, the author researches the specifics of the legal regulation of subsidized insurance of production risks in agriculture in the Republic of Moldova, as well as those special conditions, the strict implementation of which is necessary to obtain the appropriate subsidy.

Актуальность темы. Республика Молдова является, в первую очередь, аграрным государством, в котором доля сельского хозяйства и пищевой промышленности составляет ежегодно более 20% в национальном ВВП, и более 45 % в общенациональном экспорте [3]. В то же время, сельское хозяйство в большей степени, нежели любая другая отрасль экономики, подвержено производственным рискам, не зависящим от воли человека: заморозки, засухи, проливные дожди, наводнения, сильные и штормовые ветра, бури, град, пожары, болезни и эпизоотии – вот лишь неполный список негативных природных факторов, каждый из которых способен нанести сельскохозяйственному производству непоправимый ущерб, вплоть до полного уничтожения продукции. При этом особую актуальность данный вопрос приобретает в настоящее время, когда экономика нашей страны, как и мировая экономика в целом, находится в условиях тяжелейшего кризиса, вызванного распространением пандемии коронавирусной инфекции COVID-19. Причем в области сельского хозяйства данная проблемы еще более усугубляется засухой 2019-2020 г.г. Как следствие, именно в данной области национальной экономики особое значение приобретает возможность снижения производственных рисков за счет их страхования, что подтверждается и проведением Министерством сельского хозяйства, регионального развития и окружающей среды 8 мая 2020 г. совместного заседания с сельхозпроизводителями и страховыми компаниями для обсуждения вопроса страхования в сельском хозяйстве.

Цель исследования. Страхование рисков в сельском хозяйстве исторически было одним из первых видов страхования, и далее на протяжении всего его развития занимало значимое место в системе страховых правоотношений: например, в период МССР сельскохозяйственное страхование относилось к категории обязательного страхования [11], а в Украине оно является обязательным и по сегодняшний день [12]. Отечественный законодатель отказался от идеи его обязательного характера, однако использовал альтернативный способ стимулирования отношений в данной отрасли. Так, 08.07.2004 г. Парламентом Республики Молдова был принят Закон о субсидируемом страховании производственных рисков в сельском хозяйстве № 243-XV (далее «Закон о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве»), который не только определил субъекты, объекты и условия сельскохозяйственного страхования, но и стимулировал сельскохозяйственных производителей к заключению соответствующих страховых договоров путем установления частичного субсидирования страховых взносов за счет государственного бюджета [10]. Данная мера стимулирования была введена законодателем, поскольку сельское хозяйство традиционно является одной из наименее прибыльных отраслей экономики, и соответственно, любые дополнительные затраты, пусть даже в размере нескольких процентов¹ от стоимости урожая или поголовья, существенно снижают рентабельность производства, а следовательно, и интерес производителей к данному виду страхования.

В тоже время, агрострахование в той форме, в какой оно существует в настоящее время, возложенных на него функций не выполняет и не является реальной защитой имущественных интересов сельхозпроизводителей [26]. Излишняя ограниченность перечня объектов страхования и страховых рисков, отсутствие единого нормативно установленного или хотя бы общеизвестного страхового тарифа, снижение размера субсидирования страховых взносов с 70-80-ти до 50-ти процентов [5, ст. I; 6, ст. XI], – все это привело к тому, что услуги субсидируемого сельскохозяйственного страхования в Республике Молдова пользуются крайне низким спросом. Так, например, согласно Отчету Национальной комиссии по финансовому рынку (далее «НКФР»), в 2018 г. общая застрахованная сумма рисков сельском хозяй-

¹ Размеры страховых премий в сельскохозяйственном страховании, как правило, определяются индивидуально. Однако, исходя из данных НКФР об общей сумме страховых взносов и общей застрахованной сумме, можно сделать вывод, что, в среднем, страховой тариф в данном виде страхования составляет в нашей стране в последний годы около 3% от застрахованной стоимости урожая или поголовья – [13, с. 24; 14, с. 36].

стве составила 349,6 миллионов леев [14, с. 36], тогда как общая стоимость сельскохозяйственной продукции, произведенной в том же 2018 году, составила более 35 миллиардов леев [3]. Иными словами, страховые договоры были заключены лишь в отношении 1-го процента сельскохозяйственной продукции.

Таким образом, **целью настоящей работы** является, во-первых, исследование правового регулирования и разъяснение порядка применения механизма государственного субсидирования страхования сельскохозяйственных рисков, и во-вторых, внесение предложений по совершенствованию правового регулирования в данной области, что может облегчить использование данного механизма и сделать данный вид страхования более привлекательным для отечественных сельхозпроизводителей.

Изложение основного материала исследования. Правовое регулирование субсидируемого страхования производственных рисков в сельском хозяйстве в Республики Молдова является достаточно детализированным. На законодательном уровне, оно регулируется, во-первых, общими положениями о страховании Гражданского кодекса [2, ст.ст. 1822-1916] и Закона о страховании № 407-XVI от 21.12.2006 г. [9], а во-вторых, уже названным выше специальным Законом о субсидируемом страховании производственных рисков в сельском хозяйстве. Кроме того, в части субсидирования страховых взносов к данным правоотношениям применяется также и Закон о принципах субсидирования развития сельского хозяйства и сельской местности № 276 от 16.12.2016 г. (далее «Закон о принципах субсидирования») [8].

Что касается подзаконных нормативных актов, то, в первую очередь, следует отметить Положение о субсидировании страхования производственных рисков в сельском хозяйстве, утвержденное Постановлением Правительства № 217 от 24.02.2005 г. (далее «Положение о субсидировании сельскохозяйственных рисков») [23], принятым во исполнение п. с) ч. (2) ст. 25 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве. Кроме того, непосредственно процедура субсидирования страховых взносов регулируется Постановлением Правительства о порядке распределения средств Национального фонда развития сельского хозяйства и сельской местности № 455 от 21.06.2017 г. [15]. В данном контексте отметим, что до 2017 г. подобные Постановления носили ежегодный характер², однако начиная с 2017 г. статьей 10 Закона о

² См., например, Постановления Правительства №135 от 24.02.2014 г. №352 от 10.06.2015 и № 910 от 25.07.2016 г. [16, 17, 18].

принципах субсидирования был установлен пятилетний срок действия соответствующих нормативных актов. Таким образом, Положение об условиях, порядке и процедуре предоставления средств Национального фонда развития сельского хозяйства и сельской местности (далее «Положение о предоставлении средств Национального фонда»), утвержденное Постановлением Правительства № 455 во исполнение данного закона, действует уже на 5-тилетний период, т.е. на 2017-2021 г.г. [15, Приложение № 1, п. 3].

В соответствии с ч. (2) ст. 1 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, предметом настоящего закона являются отношения между страховщиками и физическими или юридическими лицами – сельскохозяйственными и рыболовческими производителями, возникающие при страховании производственных рисков в сельском хозяйстве и рыболовстве с субсидированием государством страховых взносов (страховых премий). А согласно ч. (3) ст. 2 данного Закона, его действие распространяется только на предусмотренные в нем сельскохозяйственное имущество и страховые риски.

Как следствие, можно заключить, что, с одной стороны, именно Законом о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве определяются особые предмет, объект и круг участников страхования сельскохозяйственных рисков, а с другой стороны, данный круг строго ограничен критериями и условиями приемлемости соответствующих страховых правоотношений именно с точки зрения их субсидирования, тогда как страхование *иных* сельскохозяйственных рисков или имущества не только не может служить основанием для субсидирования, но и вообще не подпадает под действие данного закона, а также нормативных актов, принятых в его исполнение.

Исходя из положений ст.ст. 3-6, 22-23 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, п.п. 2, 5, 9 Положения о субсидировании сельскохозяйственных рисков и п. 55 Положения о предоставлении средств Национального фонда, можно выделить следующие основные условия субсидирования страхования сельскохозяйственных рисков:

- 1) соответствие заявителя критериям, предъявляемым к страхователю;
- 2) заключение договора со страховщиком, имеющим право осуществлять соответствующий вид страхования;
- 3) страхование сельскохозяйственного имущества, входящего в нормативно установленный перечень и не запрещенного к страхованию, а также соблюдение порядка специальной регистрации застрахованного имущества;
- 4) страхование только от рисков, прямо предусмотренных в соответствующем нормативно установленном перечне;

- 5) заключение договора страхования в установленной форме;
- 6) правильное исчисление страховой суммы;
- 7) соблюдение сроков внесения страховых взносов;
- 8) соблюдение сроков и порядка подачи заявления (дела) о предоставлении субсидии.

Рассмотрим подробнее каждое из вышеуказанных условий.

Законодательство не предъявляет каких-либо специальных требований к лицу, которое может быть **страхователем**. Иначе говоря, в качестве страхователя может выступать любое физическое или юридическое лицо, отвечающее общим требованиям о правосубъектности участников гражданских правоотношений. Вместе с тем, существуют некоторые дополнительные требования, которые закон предъявляет уже непосредственно к страхователю или застрахованному в определенном виде страхования [25, с. 92].

Как уже упоминалось ранее, ч. (2) ст. 1 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве устанавливает, что предметом настоящего закона являются отношения между страховщиками и физическими или юридическими лицами – сельскохозяйственными и рыбоводческими производителями, а согласно ч. (3) ст. 4 данного Закона, право страховать производственные риски в сельском хозяйстве имеют все сельскохозяйственные и рыбоводческие производители, осуществляющие свою деятельность на территории Республики Молдова.

Таким образом, **страхователем** по договору субсидируемого страхования производственных рисков в сельском хозяйстве может выступать любое дееспособное физическое или юридическое лицо, которое соответствует двум следующим критериям:

- а) осуществляет деятельность по производству сельскохозяйственной или рыбоводческой продукции (выращивание сельскохозяйственных культур, животных, птицы, содержание пчелиных семей или производство рыбы) и
- б) осуществляет данную деятельность на территории Республики Молдова.

Других требований к страхователям ни Закон о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, ни Положение о субсидировании сельскохозяйственных рисков не предъявляют.

Однако для возникновения у страхователя права на получение субсидию, он, должен соответствовать еще ряду требований, предъявляемых к нему как к получателю субсидии Законом о принципах субсидирования и Положением

о предоставлении средств Национального фонда. К данным дополнительным требованиям относятся:

а) отсутствие у заявителя на момент подачи заявки на субсидирование задолженностей по уплате налогов и сборов перед национальным публичным бюджетом [15, Приложение № 1, подп. 3) п. 7];

б) наличие у заявителя законного владения не только в отношении движимого имущества, которое является предметом страхования, но и в отношении недвижимого имущества, в/на котором ведется сельскохозяйственное производство. Причем в случае субсидирования страхования рисков в сельском хозяйстве (Подмера 1.7А.) данное владение может осуществляться не только на праве собственности, но и на основании аренды/безвозмездного пользования застрахованных площадей на срок не менее одного сельскохозяйственного года [10, ч. (4) ст. 4; 15, Приложение № 1, подп. d) п. 7];

в) членство заявителя в одном из общих или отраслевых объединений сельскохозяйственных производителей³ [15, Приложение № 1, подп. 4) п. 7];

г) невключение заявителя в Список запрещенных получателей субсидий и ненахождение в несостоятельности или ликвидации [15, Приложение № 1, подп. 6) п. 7].

Кроме того, начиная с 2020 г., Закон о принципах субсидирования предъявляет к заявителю субсидирования еще одно требование: быть зарегистрированным в Сельскохозяйственной интегрированной информационной системе (ч. (3) ст. 36), управление которой поручено Агентству по интервенции и платежам в области сельского хозяйства (далее «АИПОСХ») [19, подп. 12) п. 8]. Однако, несмотря на наличие указанного положения, на сегодняшний день законодательство не предусматривает ни порядок ведения данной информационной системы, ни порядок регистрации в ней сельскохозяйственных производителей. Более того, ни Положением о предоставлении средств Национального фонда в действующей редакции, ни формуляром заявления на предоставление субсидии по подмере 1.7А. «Стимулирование механизма страхования рисков в сельском хозяйстве» на 2020 год [28] требование о регистрации заявителя в данной информационной системе не предъявляется. Как следствие, можно заключить, что данное законодательное положение пока не нашло своей практической реализации через подзаконные нормативные акты и, соответственно, его соблюдение не является обязательным для получения субсидии.

³ Список соответствующих ассоциаций размещен на официальной странице Министерства сельского хозяйства, регионального развития и окружающей среды [27].

При этом, считаем необходимым еще раз подчеркнуть, что несоблюдение данных *дополнительных* критериев не лишает производителя права заключить договор страхования сельскохозяйственных рисков и требовать от страховщика исполнения данного договора, а лишь является основанием для отказа в выплате ему субсидии по страховому взносу.

Вторым условием субсидирования страхования сельскохозяйственных рисков является заключение договора страхования со **страховщиком**, имеющим право осуществлять страхование в данной области. В соответствии с ч. (1) ст. 15 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве и п. 4 Положения о субсидировании сельскохозяйственных рисков, осуществлять деятельность по страхованию сельскохозяйственных рисков имеют право страховщики, обладающие лицензией на осуществление деятельности по страхованию в категории «общее страхование» с правом осуществлять деятельность по Классам страхования 8 и 9, предусмотренным разделом В приложения 1 к Закону о страховании. Из 13-ти страховых компаний, действующих в нашей стране в настоящее время, все 13 лицензированы в категории «общее страхование» с правом осуществлять деятельность по Классу 8 «Страхование от пожара и других стихийных бедствий», но лишь 10 из них – также и по Классу 9 «Иное страхование имущества» [4], и соответственно, имеют право осуществлять страхование сельскохозяйственных рисков⁴.

В свою очередь, **объект страхования** сельскохозяйственных рисков раскрывается через третье из вышеперечисленных условий.

Следует отметить, что в научной литературе существуют различные точки зрения относительно того, что следует считать объектом страхования [25, с. 73]: *интерес*, связанный с имуществом [см., например, 24, с. 399] или *непосредственные имущественные или неимущественные ценности*, подвергающиеся опасности [см., например, 29, с. 365].

Данная двойственность нашла свое отражение и в позиции отечественного законодателя, который в ч. (2) ст. 4 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве указывает, что объектом страхования является *сельскохозяйственное имущество*, указанное в статье 5. А в самой ст. 5 уже определяет, что объектом страхования производственных рисков в сельском хозяйстве являются *имущественные интересы*, связанные с получением урожая сельскохозяйственных культур, выращиванием животных и птицы, содержанием пчелиных семей и производством рыбы.

⁴ Полный список данных компаний вместе с их контактными данными можно найти в Приложении № 1 к Руководству (гиду) получателя по Подмере 1.7.А., размещенному на официальной странице АИПОСХ [28].

В то же время, очевидно, что интерес, связанный с имуществом, не может существовать без самого такого имущества, в отношении которого и заключается договор страхования, и которое выступает материальным объектом данного договора [25, с. 74].

Определяя имущество, которое может быть объектом субсидируемого сельскохозяйственного страхования, законодатель, во-первых, в наиболее общем виде очерчивает круг такого имущества, указывая в ч. (2) ст. 5 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве следующие категории:

- а) урожай сельскохозяйственных культур и многолетних насаждений;
- б) животные, птица, пчелиные семьи и рыба, принадлежащие сельскохозяйственным и рыболовческим производителям;

А во-вторых, считает необходимым детализировать данный список, определяя в ч. (2) ст. 22 данного Закона, что субсидирование страховых взносов допускается только при страховании следующих сельскохозяйственных культур: *озимые и яровые пшеница и ячмень, кукуруза, подсолнечник, сахарная свекла, табак, овощи, картофель, рапс, соя, многолетних насаждений (виноградники, сады, виноградные и плодовые питомники, плантации лаванды, розы и шалфея), а также урожая винограда и фруктов.*

Более того, законодатель не ограничивается и этим, а дополнительно, используя бланкетный способ, наделяет Правительство правом определять конкретный перечень *сельскохозяйственных культур* в рамках указанных категорий [10, ч. (5) ст. 21]. В первые годы после принятия закона такой перечень определялся ежегодно специальными Постановлениями Правительства⁵, однако с момента установления в 2017 г. уже указанного ранее принципа пятилетнего действия нормативных актов в области субсидирования в сельском хозяйстве, данный перечень в действующей редакции определен в Приложении № 3 к Постановлению Правительства о порядке распределения средств Национального фонда развития сельского хозяйства и сельской местности № 455 от 21.06.2017 г.

Более того, следует отметить, что Закон о принципах субсидирования расширил полномочия Правительства в данной области по отношению к Закону о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве. Так, как уже отмечалось ранее, как ч. (2) ст. 5, так и ст. 22 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве четко выделяют две отдельных категории

⁵ См., например, Постановления Правительства №320 от 23.03.2005 г., № 333 от 03.04.2006 г., № 310 от 17.03.2007 г. [20, 21, 22].

сельскохозяйственного имущества, в отношении которого допускается субсидируемое страхование: 1) урожай сельскохозяйственных культур и многолетних насаждений и 2) животные, птица, пчелиные семьи и рыба.

Вместе с тем, ч. (5) ст. 21 предоставляет Правительству право определять перечень лишь в отношении и в рамках первой из этих категорий – *сельскохозяйственных культур*, но не в отношении второй из них. В то же время, в соответствии с п. f) ст. 13 Закона о принципах субсидирования, Правительство ежегодно утверждает перечень рисков, *сельскохозяйственных культур и видов животных*, страхование которых субсидируется из Национального фонда развития сельского хозяйства и сельской местности.

Как следствие, с момента вступления в силу Закона о принципах субсидирования возникала правовая коллизия в отношении полномочий Правительства по определению перечня *видов животных*, страхование которых субсидируется. В соответствии с ч. (3) ст. 5 Закона о нормативных актах № 100 от 22.12.2017 г., в случае противоречия между общей и специальной нормой, применяется специальная норма [7]. Вместе с тем, обе указанные нормы: и ч. (5) ст. 21 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, и п. f) ст. 13 Закона о принципах субсидирования являются *специальными*, обладая единым предметом регулирования: полномочия Правительства по определению перечня объектов субсидируемого страхования в сельском хозяйстве. В свою очередь, ч. (3) ст. 7 Закона о нормативных актах устанавливает, что в случае возникновения конфликта между двумя нормативными актами равной юридической силы применяются положения *последнего по времени принятия*, за исключением ситуаций, предусмотренных ч.ч. (3) и (4) ст. 5.

Таким образом, можно заключить, что с момента вступления в силу Закона о принципах субсидирования Правительство обладает полномочиями по утверждению перечня в отношении *обеих* вышеназванных категорий: и сельскохозяйственных культур, и видов животных, – и именно во исполнение данных полномочий и был утвержден следующий, действующий на сегодняшний день, перечень:

1. Сахарная свекла, подсолнечник, кукуруза, соя, овощи, картофель и табак.
2. Пшеница, овес и яровой и озимый рапс.
3. Многолетние насаждения (виноградники, сады, питомники виноградной лозы и фруктовых садов, а также урожай винограда и фруктов).
4. Животные, пчелиные семьи и птицы [15, Приложении № 3].

Как можно заметить, из данного перечня Правительством исключена *рыба*, возможность страхования которой изначально предусмотрена Законом о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве. Кроме того, в перечне отсутствуют и некоторые сельскохозяйственные культуры, выращиваемые на территории нашей страны, среди которых, в первую очередь, следует выделить *ячмень*, возделываемые площади которого составляют ежегодно от 65 до 100 тыс. га или 6-10 % от общей площади зерновых [3].

Кроме того, законодательство предъявляет к указанному выше имуществу еще одно условие, соблюдение которого является обязательным для субсидирования страховых взносов, а именно условие о его регистрации в специальном сельскохозяйственном регистре примэрии [10, п. а) ч. (1) ст. 23; 23, Приложение № 1, подп. с) п. 5 и п. 6].

Наконец, законодательство устанавливает также и ряд ограничений в отношении объектов страхования. Так, согласно ч. (3) ст. 5 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, не подлежат страхованию:

- a) урожай сельскохозяйственных культур, на протяжении трех или более лет не дававших урожая при их культивировании;
- b) урожай многолетних насаждений, находящихся в стадии плодоношения и не дававших урожая в последние пять лет;
- c) больные животные, а также животные, находящиеся в зоне карантина;
- d) потери, понесенные в связи со снижением качества сельскохозяйственной продукции или цен на нее.

Данное ограничение вызвано двумя основными факторами:

1) Относительно случая, предусмотренного в п. d), отметим, что такие потери уже относятся не к производственным, а к *финансовым* рискам, которые охватываются классом 16 «Страхование финансовых потерь» [9, Приложение 1] и, соответственно, выходят за пределы субсидируемого страхования *производственных* рисков в сельском хозяйстве.

2) В случаях же, указанных в пунктах a)-c), наступление в отношении сельскохозяйственного имущества негативных последствий (неполучение урожая, гибель животных) или, иными словами, *страховых рисков* является неизбежным, или по крайней мере, стремится к неизбежности. А это, в свою очередь, заведомо исключает принцип алеаторности (рискового характера) страхования, проявляющийся в таком обязательном признаке страхового риска как *неопределенность*, что «исключает отнесение к страховым рискам событий... неперенных, т.е. таких, которые произойдут неизбежно» [1, с. 540].

Как видно из предыдущего предложения, объект страхования находится в непосредственной связи со **страховыми рисками**, т.е. теми будущими вероятными, но неопределенными событиями, которые, наступив, могут причинить ущерб застрахованному имуществу [2, ч. (1) ст. 1829, 9, ст. 1]. Соответственно, в субсидируемом страховании сельскохозяйственных рисков **страховыми** являются риски, характерные для сельского хозяйства, включая неблагоприятное воздействие погодных условий, болезни/вредителей растений и животных [10, ст. 3].

Таким образом, **страховым риском** в сельском хозяйстве признается природное явление, будущее и вероятное, наступление которого носит неопределенный характер, как, например, неблагоприятное воздействие погодных условий, болезни/вредители растений и животных, которое может привести к потерям урожая, гибели и/или вынужденному забою животных по указанию государственной ветеринарной службы и в связи с возникновением которого устанавливаются страховые обязательства [10, ч. (1) ст. 6].

При этом, в отличие от других нормативных актов в области страхования, Закон о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве оперирует еще одним термином – *«производственные риски в сельском хозяйстве»* под которыми понимаются:

а) уничтожение или снижение урожая сельскохозяйственных культур и многолетних насаждений в результате чрезмерной засухи, града, бури, температур ниже биологического предела устойчивости растений, наводнения, других природных явлений, не характерных для данной местности, а также в результате болезней или нападения вредителей;

б) гибель животных, птицы, пчелиных семей и рыбы, принадлежащих сельскохозяйственным и рыбоводческим производителям, в результате болезней, бури, града, наводнения, чрезмерного переохлаждения, травм, а также вынужденный забой животных по указанию государственной ветеринарной службы [10, ч. (2) ст. 6].

Проводя сравнительный анализ понятий *«производственные риски в сельском хозяйстве»* и *«страховые риски в сельском хозяйстве»*, можно сделать вывод, что они соотносятся как общее и частное. Иными словами, страховыми рисками в сельском хозяйстве являются те из производственных рисков, которые обладают тремя «признаками, характеризующими будущее событие в качестве страхового риска: вероятность, неопределенность и закреплённость в страховом договоре» [25, с. 81].

При этом, как и в случае с объектами страхования, законодатель, во-первых, дополнительно уточняет общий список страховых рисков в сельском хозяйстве, страховые взносы по которым в принципе могут субсидироваться, а во-вторых, предоставляет Правительству право определять, страховые взносы по каким из данных рисков могут субсидироваться в каждом конкретном году.

Так, в соответствии со ст. 22 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, могут субсидировать страховые взносы по следующим страховым рискам:

- при страховании *урожая сельскохозяйственных культур и многолетних насаждений*: уничтожение или снижение урожая в результате чрезмерной засухи, града, бури, температур ниже биологического предела устойчивости растений, наводнения, других природных явлений, не характерных для данной местности, а также в результате болезней или нападения вредителей.

- при страховании *животных, птицы, пчелиных семей и рыбы*: гибель в результате болезней, бури, града, наводнения, чрезмерного переохлаждения, травмы, а также вынужденный забой животных по указанию государственной ветеринарной службы.

В то же время, ч. (5) ст. 21 данного Закона уточняет, что перечень рисков, при страховании которых субсидируются страховые взносы, ежегодно определяется Правительством в пределах указанных положений. Действующая редакция данного перечня также, как и перечня объектов страхования, определена в Постановлении Правительства о порядке распределения средств Национального фонда развития сельского хозяйства и сельской местности (Приложение № 2) и включает следующие риски:

1. Зимние морозы, ранние осенние и поздние весенние;
2. Проливные дожди.
3. Наводнения (половодье рек).
4. Полегание культур и выдувание посевов.
5. Поджог зерновых культур.
6. Чрезмерная засуха (которая привела к сокращению урожая более чем на 30%).
7. Град.
8. Гибель животных, птиц, пчелиных семей из-за болезни, бури, града, наводнения, чрезмерного охлаждения, травмы.
9. Убой, при необходимости, животных птиц, пчелиных семей в соответствии с указаниями Национального агентства по безопасности пищевых продуктов.

Можно заметить, что, как и в случае с объектами страхования, перечень рисков, предусмотренный Правительством, не совпадает в полной мере с общим списком, установленным в ст. 22 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве. Так, среди рисков, определенных Правительством для сельскохозяйственных культур, отсутствуют *болезни и нападения вредителей, бури и другие природные явления*, и напротив, дополнительно включен риск *поджога зерновых культур*, не предусмотренный в Законе. Вместе с тем, как уже было указано ранее, в отличие от ч. (5) ст. 21 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, п. f) ст. 13 Закона о принципах субсидирования, предоставляя Правительству право определять перечень страховых рисков, не ограничивает его полномочия пределами ст. 22, оставляя данное решение полностью на усмотрение Правительства. И поскольку именно данная норма как норма последнего по дате принятия акта подлежит применению в случае противоречия, ни включение в перечень рисков поджога, ни исключение из него болезней и нападений вредителей не может считаться выходом Правительства за пределы своих полномочий.

В то же время, хотя исключение из данного перечня болезней и нападений вредителей и не является нарушением, тем не менее, оно, на наш взгляд, является совершенно нецелесообразным, т.к. отсутствие в перечне данных рисков, являющихся одним из наиболее существенных в производстве сельскохозяйственных культур, значительно снижает интерес сельскохозяйственных производителей к субсидируемому страхованию.

Следующим условием субсидирования является заключение договора страхования в **установленной форме**. Примерные формы договора и полиса о субсидировании страхования сельскохозяйственных культур и животных установлены в Приложениях № 1 и 2 к Положению о субсидировании сельскохозяйственных рисков, и включают в себя, в т.ч. и расчет **страховой суммы**, которая представляет собой максимальный стоимостный размер страхового возмещения, который может быть выплачен страхователю в случае причинения ему ущерба, исходя из стоимости урожая или животных и уровня страхового покрытия, установленных страховым договором [10, ст. 3].

Вместе с тем, следует иметь в виду, что по своей природе страховая сумма в субсидируемом страховании сельскохозяйственных рисков отличается от страховой суммы в других видах страхования.

Во-первых, в отступление от общего правила, установленного в ч. (1) ст. 1859 ГК, согласно которому страховая сумма не может превышать *реальной* стоимости застрахованного имущества на момент заключения договора, в страховании производственных рисков в сельском хозяйстве размер страхо-

вой суммы определяется не реальной, а *прогнозируемой* стоимостью урожая или животных [10, ч. (1) ст. 8].

Во-вторых, именно в субсидируемом страховании сельскохозяйственных рисков размером страховой суммы определяются не только обязательства страховщика, но и обязательства государства по субсидированию страхования, т.к. согласно ч. (2) ст. 23 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, размер субсидии составляет 50 процентов страхового взноса, а согласно ч. (2) ст. 9 данного Закона, размер страхового взноса, в свою очередь, устанавливается в процентах к страховой сумме.

Не удивительно, что порядок определения страховой суммы явился предметом особого внимания законодателя, который посвятил ему отдельную статью – ст. 8 Закона о субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, – согласно которой, расчет страховой суммы приводится в приложении к договору страхования, в котором указываются источники информации о среднем урожае с гектара и рыночных ценах и которое является неотъемлемой частью договора страхования и подписывается обеими сторонами. Причем несоблюдение данных положений и нарушение порядка расчета страховой суммы может служить основанием для отказа в выплате субсидии [15, Приложение № 1, п. 146].

Кроме того, следует иметь в виду, что на практике возможности государства по субсидированию ограничены бюджетными ресурсами, в связи с чем Правительством установлен максимальный размер субсидии, которая может быть получена по страховым взносам в сельскохозяйственном страховании [15, Приложение № 1, п. 56].

Непосредственно связано с определением страховой суммы и условие о *полной и своевременной* оплате страхователем 50 процентов **страхового взноса** [10, ч. (3) ст. 23; 15, Приложение № 1, п. 5]. При этом, срок для уплаты страхового взноса установлен нормативно и зависит от объекта страхования:

а) за урожай озимых культур – не позднее 1 декабря года, предшествующего году, в котором будет производиться уборка урожая [10, п. а) ч. (3) ст. 10];

б) за урожай яровых культур – не позднее 1 июня текущего года, кроме культур, подверженных риску температур ниже биологического предела устойчивости растений, для которых предельным сроком является 1 мая текущего года [10, п. а) ч. (3) ст. 10];

с) при страховании многолетних насаждений и их урожая или животных срок для уплаты страхового взноса устанавливается в договоре страхования [10, ч. (3) ст. 10], однако не может превышать предельный срок подачи заявки на получение субсидии:

- для многолетних насаждений – 15 декабря года, предшествующего году, в котором будет производиться уборка урожая [23, Приложение № 1, п. 9];
- для животных – до 31 октября каждого года [15, Приложение № 1, п. 14].

Кроме того, разрешается внесение страхового взноса двумя частями. В этом случае в указанные выше сроки должна быть внесена первая часть, составляющая не менее 50 процентов от вносимого страхователем страхового взноса (т.е. не менее 25 процентов от общего размера страхового взноса), а вторая часть страхового взноса должна быть внесена не позднее двух месяцев со дня внесения первой части.

Наконец, последним из условий субсидирования является соблюдение **сроков и порядка подачи заявления (дела)** о предоставлении субсидии.

Сроки для подачи заявки, как и сроки для уплаты страховых взносов, устанавливаются в зависимости от объекта страхования. Так, в соответствии с п. 14 Положения о предоставлении средств Национального фонда, дела о предоставлении субсидий подаются в период с 1 февраля по 31 октября каждого года, за исключением дел о предоставлении субсидий, поданных согласно Положению о субсидировании сельскохозяйственных рисков, п. 9 которого устанавливает следующие сроки для подачи: для страхования *озимых культур и многолетних насаждений - до 15 декабря*; для страхования *яровых культур - до 15 июня*. Что касается страхования *животных*, то, поскольку специальный срок для представления документов по данному виду страхования не предусмотрен Положением о субсидировании сельскохозяйственных рисков, к нему применяются общий срок для подачи дел – *с 1 февраля по 31 октября каждого года*.

Порядок и процедура подачи дела о предоставлении субсидии детально урегулированы п.п. 115-124 Положения о предоставлении средств Национального фонда и предполагают две формы: документальную и электронную. При этом само оформление дела значительно упрощено за счет предоставления для общего доступа на официальной странице АИПОСХ формуляра заявления на предоставление субсидий и руководства (гида) по его заполнению и подаче [28], а также за счет возможности использования размещенной на той же на странице онлайн платформы для подачи дел⁶. При этом, следует иметь в виду, что хотя данное условие и относится к «технической стороне вопроса», заявителю следует подойти к нему со всем вниманием, т.к. любые неточности в деле могут служить основанием для отказа в выплате субсидии [15, Приложение № 1, п. 146].

⁶ <https://e-aipa.gov.md/>

Вывод. Подводя итог вышеизложенному, можно сделать вывод, что на сегодняшний день система субсидируемого страхования производственных рисков в сельском хозяйстве хотя и претерпела некоторые положительные изменения (введение дополнительного риска поджога сельскохозяйственных культур, создание онлайн платформы для подачи дел на предоставление субсидирования), тем не менее не выполняет в полной мере своей цели. В целях изменения сложившейся ситуации и повышения привлекательности данного вида страхования для отечественных сельхозпроизводителей предлагаем внести в нормативные акты о субсидируемом страховании производственных рисков в сельском хозяйстве следующие изменения:

1) *повысить размер субсидирования страховых взносов до 70-80 процентов (как это было вплоть до 2014 г.);*

2) *отменить максимальный размер субсидирования страховых взносов;*

3) *расширить до максимальных пределов, установленных Законом субсидируемом страховании в сельском хозяйстве, перечень:*

а. объектов страхования, страховые взносы по которым подлежат субсидированию, до максимальных пределов, установленных законом (в частности, включить в него все виды сельскохозяйственных культур);

б. страховых рисков, страховые взносы по которым подлежат субсидированию, (в частности, включить в него все виды негативных природных явлений, а также риски болезни сельскохозяйственных культур и нападения вредителей).

Библиография:

1. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. Москва: Статут, 2005. – 1055 с.
2. Гражданский кодекс Республики Молдова. № 1107-XV от 06.06.2002. В: Официальный монитор Республики Молдова, 22.06.2002, № 82-86. Перепубликован в: Официальный монитор Республики Молдова, 01.03.2019, № 66-75.
3. Данные Национального Бюро Статистики – [online] <https://statistica.gov.md>.
4. Данные НКФР о лицензированных классах страхования страховых компаний – [online] https://www.cnpf.md/storage/files/files/Clase%20de%20asigurare%2015_01_2020.xlsx.
5. Закон о внесении изменений и дополнений в Закон о субсидируемом страховании производственных рисков в сельском хозяйстве № 243-XV

- от 8 июля 2004. №130-XVI от 25.05.2006. В: Официальный монитор Республики Молдова, 23.06.2006, № 95-97.
6. Закон о внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты. № 64 от 11.04.2014. В: Официальный монитор Республики Молдова, 09.05.2014, № 110-114.
 7. Закон о нормативных актах. № 100 от 22.12.2017. В: Официальный монитор Республики Молдова, 12.01.2018, № 7-17.
 8. Закон о принципах субсидирования развития сельского хозяйства и сельской местности. № 276 от 16.12.2016 г. В: Официальный монитор Республики Молдова, 03.03.2017, № 67-71.
 9. Закон о страховании. № 407-XVI от 21.12.2006. В: Официальный монитор Республики Молдова, 06.04.2007, № 47-49.
 10. Закон о субсидируемом страховании производственных рисков в сельском хозяйстве. № 243-XV от 08.07.2004. В: Официальный монитор Республики Молдова, 06.08.2004, № 132-137.
 11. Закон СССР об обязательном окладном страховании. От 4 апреля 1940 г. В: Ведомости ВС СССР, 1940, № 12. Утратил силу в связи с изданием Указа Президиума ВС СССР от 02.10.1981 N 5764-X.
 12. Закон України. про зерно та ринок зерна в Україні. № 37-IV от 04.07.2002. В: Відомості Верховної Ради України офіційне видання, 30.08.2002, № 35.
 13. Отчет НКФР за 2017 год – [online] https://www.cnpf.md/storage/old_site_files/file/Publicatii/Raport_Anual_2017.pdf.
 14. Отчет НКФР за 2018 год – [online] <https://www.cnpf.md/storage/files/files/Raport%20annual%202018.pdf>.
 15. Постановление Правительства о порядке распределения средств Национального фонда развития сельского хозяйства и сельской местности. № 455 от 21.06.2017. В: Официальный монитор Республики Молдова, 23.06.2017, № 201-213.
 16. Постановление Правительства о порядке распределения средств фонда субсидирования сельскохозяйственных производителей. № 135 от 24.02.2014. В: Официальный монитор Республики Молдова, 28.02.2014. № 49-52.
 17. Постановление Правительства о порядке распределения средств фонда субсидирования сельскохозяйственных производителей на 2015 год. № 352 от 10.06.2015. В: Официальный монитор Республики Молдова, 12.06.2015, № 144-149.
 18. Постановление Правительства о порядке распределения средств фонда субсидирования сельскохозяйственных производителей на 2016 год. № 910 от 25.07.2016. В: Официальный монитор Республики Молдова, 05.08.2016, № 247-255.
 19. Постановление Правительства о реорганизации Публичного учреждения «Агентство по интервенции и платежам в области сельского хозяй-

- ства». №20 от 18.01.2019. В: Официальный монитор Республики Молдова, 19.01.2019, № 22-23.
20. Постановление Правительства об установлении рисков и объектов сельского хозяйства, страхование которых субсидируется государством в 2005 году. № 320 от 23.03.2005. В: Официальный монитор Республики Молдова, 01.04.2005, 51-54.
 21. Постановление Правительства об установлении рисков и объектов сельского хозяйства, страхование которых субсидируется государством в 2006 году. № 333 от 03.04.2006. В: Официальный монитор Республики Молдова, 14.04.2006, 59-62.
 22. Постановление Правительства об установлении рисков и объектов сельского хозяйства, страхование которых субсидируется государством в 2007 году. № 310 от 17.03.2007. В: Официальный монитор Республики Молдова, 23.03.2007, 39-42.
 23. Постановлением Правительства об утверждении Положения о субсидировании страхования производственных рисков в сельском хозяйстве. № 217 от 24.02.2005. В: Официальный монитор Республики Молдова, 11.03.2005, № 39-41.
 24. Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву. Изд. 2-е, испр. Москва: Статут, 2003. – 558 с.
 25. Сичинский К.А. Договоры добровольного и обязательного автострахования в перспективе их совершенствования в Республике Молдова Диссертация на соискание ученой степени кандидата доктора права. Кишинэу, 2019 – 213 с.
 26. Соколова И. А. Применение обязательной формы страхования в сельском хозяйстве. В: Проблемы современной экономики, 2010, 2(34) – [online] <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3178>.
 27. Список неправительственных организаций в сельского хозяйства – [online] <http://madr.gov.md/ro/content/lista-organiza%C8%9Biilor-neguvernementale-pe-domenii-de-activitate>.
 28. Формуляры заявлений на предоставление субсидий – [online] <http://aip.gov.md/ro/content/cereri-%C5%9Fi-formulare-obligatorii-pentru-accesarea-subven%C8%9Biilor-anul-2020>.
 29. Motica R.I., Moțiu F. Contracte civile speciale. Teorie și practică judiciară. București: Lumina Lex, 2000. – 383 p.

CAPITOLUL V. DREPT PENAL ȘI DREPT PROCESUAL PENAL

SISTEMUL DE EVIDENȚE ÎN PREVENIREA ȘI COMBATAREA INFRAȚIUNILOR

THE ROLE OF CRIMINAL AND SPECIAL INVESTIGATIVE RECORDS IN CRIME INVESTIGATION AND DISCOVERY

CUȘNIR Valeriu,
dr. hab., prof. univ., consultant științific ICJPS

RUSU Vitalie,
dr., conf. univ., cercetător științific coordonator ICJPS

Summary

The role of forensic records consists in the discovery by the criminal investigation bodies, as well as by the court of the characteristic data of the persons and objects of record and their fixing in a certain order in special files, in order to send them to the subdivisions charged with forensic record. The criminal records, at the request of the criminal and judicial investigation bodies, provide data that would directly contribute to the discovery of criminal cases. There are no crimes in the investigation of which this field of forensic activity could be ignored without being to the detriment of the case. The purpose of forensic records is to provide law enforcement bodies with the official information necessary to identify persons, objects, and the appropriate contribution to the verification of data, circumstances that constitute the truth. Forensic records (including operative and investigative ones) are used to investigate and uncover crimes to solve various tasks. This fact determines their importance as a means of fighting crime.

Eficiența descoperirii și investigății infracțiunilor depinde, în mare parte, de calitatea și cantitatea informațiilor criminalistice administrate, de accesibilitatea ei pentru organele de urmărire penală și subdiviziunile care exercită activitatea specială de investigații. Prin aceste informații urmează să subânțelegem, în primul rând, elementele de fapt aflate în legătură cauzală cu infracțiunea, cele ce caracterizează modalitatea comiterii ei, persoanele care au săvârșit-o, obiectele

atentatului infracțional, armele infracțiunii, precum și alte date actuale și importante din punct de vedere al criminalisticii.¹

În acest sens, susținem pe deplin opinia precum că, printre problemele care au preocupat, de foarte multă vreme, organele judiciare, a fost și aceea a identificării persoanelor condamnate sau împotriva cărora au fost luate măsuri cu caracter penal. O dată cu creșterea criminalității, problema a devenit acută, ceea ce a determinat organele de justiție și de poliție, încă de mai bine de două secole, să găsească cele mai adecvate modalități de înregistrare a infractorilor și a altor date privitoare la faptele penale, atât pentru combaterea, cât și pentru prevenirea lor².

La începutul erei noastre, singurii care au rămas să privească atent înșășișarea omului au fost artiștii, dintre care s-a distins strălucitul reprezentant al renașterii Leonardo da Vinci, ale cărui observații și cercetări au servit nu numai oamenilor de știință, ci și acelor care au avut capacitatea să impună cuceririle în domeniul justiției.

Sistemul buletinelor de urmărire este întâlnit în secolul XVIII, pentru ca, o dată cu inventarea fotografiei de către Daguerre (1839), să se înceapă introducerea albumelor fotografice ale infractorilor³.

În secolul al XIX-lea, criminalitatea profesională, înarmându-se cu cele mai performante instrumente și tehnici ale perioadei respective, metode de pregătire și tăinuire a infracțiunilor, a inundat practic toate țările Europei Occidentale. Bunul simț și judecata sănătoasă de care se conduceau organele de represalii până atunci s-au dovedit a fi neputincioase în lupta cu noua criminalitate. Se simțea nevoia creării unor mijloace și metode mai eficiente, a elaborării unor măsuri speciale de protecție a cetățenilor împotriva atacurilor criminale, asigurării inevitabile a pedepsirii celor vinovați.

Unul dintre pionerii acestor activități a fost celebrul E. Vidocq (1775-1857), de numele căruia este legată crearea, în 1811, a poliției criminale franceze „La Sûreté” – (Siguranța)⁴. El a inventat prima fișă de identificare care stă la baza constituirii cazierului judiciar (cuprinzând numele și prenumele, aliasuri, date generale privind semnalmente, semne particulare, mod de viață, faptele comise, moduri de operare, condamnări cunoscute). A împânzit toate mediile sociale

¹ Криминалистика. Учебник. 4-е издание, перераб. и доп. Под редакцией Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина, Ю. Г. Корухова, Е. Р. Россиной. Изд. Норма. М., 2016, с. 382.

² Stancu Em. *Tratat de criminalistică*. Ediția a IV-a. Ed. Universul Juridic. București, 2008, p. 192.

³ Oțetea A. *Renașterea și reforma*. Ed. Științifică. București, 1968, p. 332-335; Stancu Em. *Tratat de criminalistică*. Ediția a IV-a. Ed. Universul Juridic. București, 2008, p. 173.

⁴ Golunenco Gh. *Criminalistică. Obiect. Sistem. Istorie. Studiu monografic*. FEP – Tipografia centrală. Chișinău, 2008, p. 14-15.

cu informatori și a ridicat deghizarea și travestirea la nivel de artă. Cutreiera închisorile pentru a memora elementele faciale și semnele particulare ale condamnaților, ca să-i poată identifica, ulterior, când comiteau alte infracțiuni sub identități false. Tot el, spre sfârșitul vieții, a creat una dintre primele agenții de detectivi particulari din lume⁵.

Ca șef al poliției criminale pariziene, după 2 decenii de activitate, el a lăsat o arhivă polițienească de mare valoare (fișe personale ale deținuților, elemente embrionare de identificare după „Modus operandi sistem”, așa-numitele „parade ale arestanților”, când deținuții se mișcau în jurul unui polițist, care memoriza semnalmente exterioare ale acestora, o rețea importantă de informatori, plantarea așa-numiților „mutoni” în celulele închisorilor pentru a culege informații de la cei reținuți, alte metode și procedee folosite și astăzi de către agenții de poliție sub acoperire în activitatea lor operativă de investigații⁶. Pentru acele timpuri sistemul a reprezentat un pas înainte, dar el s-a dovedit greoi și limitat în privința posibilităților de identificare⁷.

Și metodele folosite de primii detectivi englezi erau metodele epocii respective și puțin se deosebeau de cele folosite de către Vodocq, Pinkerton sau alți pioneri ai poliției profesionale: filajul, deghizarea, evidența recidiviștilor, publicarea în ziare a semnalmentelor infractorilor căutați etc.

Prin urmare, în ultimul sfert al secolului XIX, în Europa s-au creat premise și condiții obiective de cimentare a cunoștințelor menite să contribuie la descoperirea și cercetarea infracțiunilor, la crearea unui domeniu distinct al jurisprudenței, ce avea în sarcină elaborarea unor metode și mijloace practice de investigație a faptelor penale⁸.

Utilitatea cartotecilor sau fișelor din acele timpuri avea limitele ei firești, determinate, printre altele, de stadiul modest al dezvoltării cunoștințelor despre om și natură. Așa se explică, de ce, sub raport tehnic criminalistic, de o înregistrare penală, așezată pe baze științifice se poate vorbi de-abia după anul 1880, când Alphonse Bertillon avea să-și pună în aplicație sistemul său de înregistrare și identificare antropometrică, sistem mai curând spectaculos decât eficient⁹.

⁵ Cârjan L., Chiper M. Criminalistică. Tradiție și modernism. Ed. Cartea Veche. București, 2009, p. 20.

⁶ Golunenco Gh. Criminalistică. Obiect. Sistem. Istorie. Studiu monografic. FEP – Tipografia centrală. Chișinău, 2008, p. 16.

⁷ Stancu Em. Tratat de criminalistică. Ediția a IV-a. Ed. Universul Juridic. București, 2008, p. 30.

⁸ Golunenco Gh. Criminalistică. Obiect. Sistem. Istorie. Studiu monografic. FEP – Tipografia centrală. Chișinău, 2008, p. 18, 20.

⁹ Stancu Em. Tratat de criminalistică. Ediția a IV-a. Ed. Universul Juridic. București, 2008, p. 193.

Alphonse Bertillon (1853-1914) a introdus în 1879, sistemul de identificare antropometrică, bazat pe faptul că „măsurile omului urmează o lege naturală de repartiție statistică, a cărei reprezentare grafică este de tipul unei curbe de alură constantă”. Pornind de la studiile celebrului matematician și statistician belgian Lambert Adolphe Jacques Quételet (1796-1874), Bertillon a demonstrat faptul că, dacă se iau în considerare 11 măsurători, probabilitate ca doi indivizi să fie identici este de 1 la...4 191 304, iar la 14 măsurători probabilitatea va fi de 1 la 286 435 456. În anul 1888, Bertillon și-a perfecționat sistemul prin metoda portretului vorbit, metodă care, de fapt, fusese inventată cu trei secole în urmă de Leonardo da Vinci (1452-1519), și a adaptat fotografia la nevoile criminalisticii – fotografia judiciară din față și din profil¹⁰.

Astfel, acesta pe lângă înregistrarea antropometrică, a elaborat câteva metode de identificare pe baza semnelor exterioare, a căror valabilitate se menține și astăzi. Este vorba despre metoda portretului vorbit, precum și albumul fotografic, ultimul marcând un salt calitativ în fotografia semnelor¹¹. Or, lui Alphonse Bertillon îi datorăm prima metodă de identificare permițând regăsirea numelui unui recidivist prin intermediul semnelor sale antropometrice. Tot lui Bertillon îi datorăm fotografia signaletică, mai cunoscută sub denumirea de fotografie antropometrică. De foarte multă vreme, serviciile identității judiciare de la toate polițiile lumii fotografiază toți indivizii care au participat mai mult sau mai puțin la o anchetă judiciară¹².

La sfârșitul secolului al XIX-lea devenise evident că sistemul de înregistrare antropometrică al lui Alphonse Bertillon era prea greoi, fiind necesară înlocuirea lui cu un alt sistem de identificare, mai sigur și mai rapid, bazat pe particularitățile desenului papilar al fiecărei persoane¹³. În acest fel, sistemul de identificare antropometrică, în mare parte limitat, a fost înlocuit cu dactiloscopia, care constă în identificarea persoanei după amprentele digitale, palmare și plantare¹⁴. Priele descrieri ale desenelor papilare și ale orificiilor glandelor sudoripare au fost făcute de Grew în 1864 și Bidloo, în 1685¹⁵. În anul 1887 William Herschelle și

¹⁰ Cârjan L., Chiper M. Criminalistică. Tradiție și modernism. Ed. Cartea Veche. București, 2009, p. 21.

¹¹ Stancu Em. Tratat de criminalistică. Ediția a IV-a. Ed. Universul Juridic. București, 2008, p. 173.

¹² Naghi G. Criminalistică. Fundamente. Ed. Universul Juridic. București, 2014, p. 74-75.

¹³ Ruiu M., Stancu Em. Criminalistica. Tehnici de investigare traseologică. Ed. Universul Juridic. București, 2016, p. 87.

¹⁴ Cârjan L., Chiper M. Criminalistică. Tradiție și modernism. Ed. Cartea Veche. București, 2009, p. 21.

¹⁵ Naghi G. Criminalistică. Fundamente. Ed. Universul Juridic. București, 2014, p. 52-53.

Henry Faulds, independent unul de altul, au propus posibilitatea dactiloscopică pentru identificarea infractorilor pe baza amprențelor digitale ridicate de la locul faptei. Acest sistem de evidență și identificare se aplică cu succes de către organele de drept deja mai mult de o sută de ani¹⁶. Astfel, toate sistemele menționate au avut, totuși, marele merit de a deschide calea criminalistică moderne¹⁷ și, respectiv, a evidențelor criminalistice operative.

Astfel, încetul cu încetul, s-a conturat evidența criminalistică, constituind actualmente o ramură distinctă a criminalisticii, destinată elaborării metodelor și mijloacelor tehnice de înregistrare, clasificare și sistematizare a datelor caracteristice privind anumite categorii de persoane și obiecte, având ca scop asigurarea unei eventuale identificări ulterioare a acestora în cadrul cercetării actelor ilicite¹⁸.

În spațiul autohton, primele reglementări scrise cu privire la identificarea recidiviștilor ne-au parvenit în timpul domnitorilor Vasile Lupu și Matei Basarab: carte românească de învățătură, tipărită la Iași, în 1646, și Îndreptarea legii, tipărită la Târgoviște, în anul 1652. Aici, pentru istoricul criminalistici sunt interesante „*Seamnele cu care se cunoaște vinovatul*”¹⁹.

În anul 1895, în România, se înființează Serviciul de Identificare judiciară. Un an mai târziu este înființată Școala Antropologică de lângă Serviciul de antropometrie din Palatul de Justiție, unde se predau și primele elemente de dactiloscopie, și care poate fi considerată prima școală de poliție științifică din România pentru pregătirea ofițerilor și agenților de poliție²⁰. Rezultatele Serviciului de Identificare judiciară au fost mai puțin notabile din cauza folosirii unui sistem relativ greoi de identificare, constând într-o fișă antropometrică, care conținea și impresiunile primelor patru degete de la mâna dreaptă, inclusiv fotografia din față și din profil a infractorului. Pentru perfecționarea procesului de identificare s-a recurs la dactiloscopie și, în anul 1909, prof. dr. Mina Minovici, pe baza cercetărilor proprii, obține primele rezultate în descoperirea infractorilor după urmele de mâini²¹.

Trebuie precizat că deși precursorii dactiloscopiei în spațiul românesc au fost frații Mina și Nicolae Minovici, bazele acestei ramuri distincte a traseologiei judiciare au fost puse de către medicul legist Andrei Ionescu, opere sa fiind conti-

¹⁶ Gheorghiuță M. *Tratat de criminalistică*. FEP Tipografia Centrală. Chișinău, 2017, p. 130.

¹⁷ Stancu Em. *Tratat de criminalistică*. Ediția a IV-a. Ediția Universul Juridic. București, 2008, p. 30.

¹⁸ Doraș S. *Criminalistica*. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2011, p. 215.

¹⁹ Cârjan L., Chiper M. *Criminalistică. tradiție și modernism*. Ed. Cartea Veche. București, 2009, p. 27-28.

²⁰ Cârjan L., Chiper M. *Criminalistică. tradiție și modernism*. Ed. Cartea Veche. București, 2009, p. 35.

²¹ Stancu Em. *Tratat de criminalistică*. Ediția a IV-a. Ed. Universul Juridic. București, 2008, p. 31.

nuată de Valentin Sava, Șeful Serviciului de identificare judiciară din Ministerul de Justiție după anul 1925²².

Ceva mai aproape de timpurile noastre, înregistrarea penală a fost interpretată de savantul Camil Suciucă ca fiind ținerea unei *evidențe* sistematice a anumitor categorii de persoane și obiecte, în vederea identificării lor ulterioare. În cadrul înregistrării penale vor intra deci anumite categorii de persoane, ca: cele supuse urmăririi penale sau condamnate, cele încadrate în anumite funcții precis determinate și cele dispărute fără urmă; voi intra cadrele necunoscute și obiectele de anumită valoare, pierdute sau furate.

De asemenea, va fi organizată o înregistrare a procedeelelor folosite de infractori, atât în cazurile când aceștia sunt cunoscuți cât mai ales în cazurile când infracțiunea comisă a rămas cu autori necunoscuți²³.

Savantul Emilian Stancu susține că importanța înregistrării (*respectiv a evidențelor criminalistice – n.n.*) trebuie privită în dublu sens: primul vizând combaterea infracțiunilor, prin identificarea autorilor lor, inclusiv a celor cu antecedente penale, precum și a unor mijloace materiale de probă. Al doilea sens privește scopul preventiv al activității judiciare, înregistrarea celor condamnați penal, ori împotriva cărora au fost aplicate măsuri cu caracter penal, servind la o supraveghere a modului lor de reeducare și de reinsertie socială, în așa fel încât aceștia să nu mai comită alte infracțiuni²⁴.

Profesorul Simion Doraș declară că, sub aspect practic, rolul evidenței criminalistice constă în descoperirea de către organele de urmărire penală, precum și de către instanța de judecată a datelor caracteristice ale persoanelor și obiectelor de evidență și fixarea acestora într-o ordine anumită în fișe speciale, pentru a le expedia subdiviziunilor cu funcție de evidență criminalistică a Ministerului de Interne. Aici, prelucrate și ordonate după anumite criterii, datele se introduc, în mod direct sau prin codificare, în cartotecile respective.

Permanent completate, cartotecile de evidență criminalistică, la solicitarea organelor de urmărire penală și judiciară, furnizează date care să contribuie direct la soluționarea cauzelor penale. În practică s-a demonstrat că nu există infracțiuni la cercetarea cărora acest domeniu de activitate criminalistică ar putea fi ignorat fără a fi în detrimentul cauzei²⁵.

²² Ruiu M., Stancu Em. Criminalistica. Tehnici de investigare traseologică. Ed. Universul Juridic. București, 2016, p. 88.

²³ Suciucă C. Criminalistică. Ed. Didactică și Pedagogică. București, 1972, p. 384.

²⁴ Stancu Em. Tratat de criminalistică. Ediția a IV-a. Ed. Universul Juridic. București, 2008, p. 194.

²⁵ Doraș S. Criminalistica. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2011, p. 215.

În opinia profesorului Mihail Gheorghiuță, evidențele criminalistice prezintă un sistem științific argumentat de fixare, clasificare, sistematizare, păstrare și folosire a datelor referitoare la persoanele și obiectele ce au importanță criminalistică și pot fi folosite în scopul clarificării circumstanțelor cauzelor penale.

Scopul evidențelor criminalistice, declară savantul Mihail Gheorghiuță, constă în asigurarea organelor de drept cu informația oficială necesară pentru identificarea unor persoane, obiecte, precum contribuția corespunzătoare la verificarea unor date, circumstanțe ce constituie adevărul (de exemplu, persoana reținută la fața locului a fost sau nu anterior judecată, dacă obiectul găsit nu a fost anterior furat etc.)²⁶.

Vorbind despre evidență, avem în vedere nu doar conținutul ei, adică datele fixate cu ajutorul ei, ci și aspectul de procedură, care include anumite acțiuni în vederea acumulării, înregistrării, sistematizării, depozitării, păstrării și căutării informațiilor.

Evidențele criminalistice sunt sistematizate în dependentă de genul obiectelor înregistrate, ca de exemplu: evidența armelor de foc sustrate, pierdute, ridicate, predate benevol; evidența dactiloscopică etc. Literatuta de specialitate vorbește despre două categorii de obiecte supuse înregistrării criminalistice: purtători de informații criminalistice și surse a informațiilor criminalistice. Aceste obiecte pot fi înregistrate separat, ca de exemplu, evidența infractorilor necunoscuți în baza amprentelor digitale (obiectul – sursa de informație) și evidența urmelor palmare, ridicate de la locul infracțiunilor nedescoperite (obiectul – purtătorul de informații) sau, înglobând concomitent și sursele și purtătorii de informații, pot constitui o evidență unică, cum este de exemplu, evidența cadavrelor neidentificate, obiectelor sustrate, a banilor falși etc.

De genul evidenței criminalistice urmează a fi delimitată forma ei, adică modalitatea de acumulare a informațiilor înregistrate. Cele mai răspândite forme sunt recunoscute: cartotecile, albumurile, înregistrările audio-video, bazele electronice de date. Ele pot avea, de asemenea, și un caracter complex, de exemplu, baza electronică de date perfectată sub forma cartotecii automatizate etc.²⁷.

Evidența criminalistică se realizează în baza unei structuri complexe de cartotecii corelate prin scopul comun – de a contribui la combaterea infracțiunilor – dar care, luate în parte, prezintă sisteme de sine stătătoare, având modalități proprii de organizare și funcționare. În prezent, funcționează două tipuri de evidență criminalistică, respectiv două sisteme de cartoteci: primul – *centralizat*, desfășurat de către o subdiviziune specială a Ministerului de Interne, nominba-

²⁶ Gheorghiuță M. *Tratat de criminalistică*. FEP Tipografia Centrală. Chișinău, 2017, p. 130.

²⁷ *Криминалистика. Учебник. 4-е издание, перераб. и доп. Под редакцией Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина, Ю. Г. Корухова, Е. Р. Россиной. Изд. Норма. М., 2016, с. 382-383.*

lizată Centrul Informativ, al doilea *local*, efectuat în cadrul Direcției de tehnică criminalistică, aparținând aceluiași minister, și de către substructurile criminalistice ale Inspectoratelor de poliție.

Sistemele menționate se disting după obiectele și metodele aplicate. Astfel, printre obiectele evidenței centralizate se înscriu infractorii, persoanele declarate în căutare, persoanele suspecte ca fiind autori ai unor infracțiuni grave, persoanele dispărute fără veste, cadavrele cu identitatea necunoscută, armele de luptă furate sau pierdute și modul de operare la săvârșirea infracțiunilor.

Datele privind înregistrarea acestor obiecte se vor clasifica în patru cartoteci: 1) de evidență a persoanelor delincvente sau a antecedentelor penale; 2) de evidență antropometrică a persoanelor dispărute și a cadavrelor neidentificate; 3) de evidență a armelor de foc militare; 4) de evidență după modul de operare.

Evidența locală cuprinde urmele infracțiunii și obiectele corp-delict, aria că- rora este foarte vastă²⁸.

Pentru ca evidențele criminalistice să fie folosite eficient în activitatea de urmărire penală și specială de investigații, ele trebuie să corespundă obligatoriu următoarelor condiții: a) să conțină informație cât mai deplină despre diferite sisteme de indicii ale persoanelor și obiectelor, documentelor înregistrate; b) să asigure stabilirea adevărului despre persoană ori identificarea obiectului căutat; c) să permită a introduce informația despre obiectul căutat în masivul de registru și a obține datele necesare cât mai rapid și operativ.

Condițiile menționate pot fi asigurate numai în baza utilizării a unui sistem științific bine argumentat la întocmirea și funcționarea evidențelor criminalistice, precum și a folosirii mijloacelor tehnice contemporane de calcul. Indiciile (datele) obiectelor înregistrate în mod criminalistic se fixează prin diferite procedee, îndeosebi prin metoda descrierii verbale, fotografierii, cifrării pe diferiți purtători de informații (fișe, purtători magnetici etc.). Obiectele, care conțin pe ele urme ale mijloacelor căutate fixate material (tuburi, gloanțe împușcate) se depun în mod natural în colecții speciale.

Evidențele criminalistice sunt folosite la cercetarea și descoperirea infracțiunilor pentru rezolvarea diferitelor sarcini. Acest fapt determină și importanța lor ca mijloc de luptă contra criminalității. Este vorba despre următoarele direcții de utilizare a evidențelor criminalistice: *de drept penal*, *pur criminalistică* și *specială de investigație* sau *de căutare*.

Direcția de drept penal, folosind evidențe criminalistice, poate stabili fapte concrete (circumstanțe), care au o importanță la calificarea corectă a acțiunilor făptuitorului, îndeosebi se stabilește dacă persoana în cauză a fost sau nu trasă la

²⁸ Doraș S. Criminalistica. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2011, p. 217.

răspundere penală. Aceste date sunt importante și se iau în considerație pentru a recunoaște în instanță persoana ca recidivist, precum și a califica acțiunile bănuțitului, învinuitului, inculpatului (comiterea infracțiunii în cauză de persoana recunoscută deja ca recidivist, aflată în căutare etc.).

Utilizarea evidențelor în *direcția criminalistică și specială de investigație* stabilește ușor dacă bănuțitul, învinuitul sau inculpatul a fost reținut anterior, a fost sau nu supus pedepsei penale, unde a ispășit pedeapsa, când a fost eliberat și în ce bază etc. Aceste date pot fi folosite în timpul pregătirii prealabile a acțiunii de urmărire penală respective (reținere, audiere, percheziție, recunoaștere etc.), precum și pentru a alege procedeele tactice de activitate optimală cu astfel de persoane²⁹.

În opinia doctinarilor din Federația Rusă, sistemul mijloacelor de înregistrare este constituit din anumite subsisteme, denumite evidențe criminalistice, care se deosebesc între ele prin datele luate la evidență, precum și prin formele și modalitățile concentrării și sistematizării informațiilor. În virtutea acestui fapt, sunt evidențiate următoarele categorii ale evidențelor criminalistice: a) evidențele *informativ-investigative*; b) evidențele *criminalistice propriu-zise*; c) evidențele *informativ-auxiliare*³⁰.

Utilizarea evidențelor în scop criminalistic ajută a stabili dacă a fost folosită una și aceeași unealtă (de exemplu, armă de foc, soluție chimică etc.) în comiterea câtorva infracțiuni, dacă una și aceeași persoană a lăsat urme digitale, de picioare la locurile comiterii câtorva infracțiuni etc. Datorită evidențelor criminalistice, în primul rând, organele de urmărire penală și speciale de investigație pot soluționa operativ următoarele sarcini: a) să identifice persoanele reținute, bănuțite, când acestea refuză să se numească, dacă ele au mai fost atrase la răspundere penală; b) să identifice infractorul după urmele lăstate la locul faptei sau să diagnosticheze făptuitorul după procedeele criminale utilizate; c) să stabilească dacă persoana reținută (interesată) are antecedente penale, dacă da, atunci, când, unde și pentru ce a fost condamnată, când a fost eliberată etc.; d) să determine numărul de infracțiuni comise de o singură persoană, folosirea unora și aceluiași instrumente, metode sau mijloace; e) să stabilească dacă obiectele, documentele, armele găsite, confiscate ori predate au fost furate sau pierdute; f) să stabilească identitatea cadavrelor necunoscute prin compararea amprentelor acestora cu datele registrului dactiloscopic, datele registrului informației criminalistice și criminologice despre evidența persoanelor dispărute fără veste și anunțate în căutare etc.³¹.

²⁹ Gheorghiuță M. *Tratat de criminalistică*. FEP Tipografia Centrală. Chișinău, 2017, p. 132-133.

³⁰ Криминалистика. Учебник. 4-е издание, перераб. и доп. Под редакцией Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина, Ю. Г. Корухова, Е. Р. Россиноккой. Изд. Норма. М., 2016, с. 382-383.

³¹ Gheorghiuță M. *Tratat de criminalistică*. FEP Tipografia Centrală. Chișinău, 2017, p. 133.

Pentru organizarea sistemului de înregistrare criminalistică sunt folosite diverse modalități de fixare a informațiilor, și anume:

- a) *descriptivă* – în ordine alfabetică, în baza semnalmentelor exterioare, după modul de operare etc.;
- b) *imaginară* - (reflectarea bunurilor și obiectelor) mulaje, fișe dactiloscopice, fotografii etc.;
- c) *de colecție* – (obiectele de colecție în original, copii de pe ele, mostre pentru cercetarea comparativă) arme și urme ale infracțiunii, materiale, substanțe, materii, produse finite etc.;
- d) *grafice* – scheme, desene, profilograme, hromatograme, spectrograme ș.a.

În dependentă de modalitățile specificate, sunt determinate mijloacele și metodele de fixare a informațiilor criminalistice, începând cu cele mai simple (de exemplu, în formă scrisă) și, finalizând cu cele complexe (înregistrarea foto-video, dactiloscopia, aplicarea metodelor fizico-chimice de obținere și fixare a informațiilor referitoare la semnele obiectelor evidențelor criminalistice.

Eficiența folosirii evidențelor criminalistice crește substanțial în legătură cu aplicarea mijloacelor de automatizare și a tehnicii de calcul, ceea ce permite diminuarea vizibilă a termenelor de prelucrare a interpelărilor și identificarea corelației dintre obiectele înregistrării criminalistice³².

Evidențele criminalistice operativ-investigative sunt organizate de structurile informaționale de toate nivelele. La acestea se atribuie:

- a) evidența persoanelor dispărute fără de veste, a persoanelor bolnave cu identitate necunoscută și a cadavrelor neidentificate;
- b) evidența armelor de foc pierdute, sustrase, precum și a glonților și tuburilor de cartușe care pot avea importanță criminalistică;
- c) evidența obiectelor de anticariat și de artă plastică sustrase sau ridicate de la locul faptei;
- d) evidența actelor de identitate sustrase și a actelor de identitate a persoanelor anunțate în căutare³³;
- e) evidența persoanelor în a căror privință au fost aplicate măsuri preventive precum și a celor puse sub învinuire;
- f) evidența persoanelor condamnate;
- g) evidența persoanelor anunțate în căutare (care se sustrag de la urmărirea penală, de la examinarea acuzelor penale în judecată, precum și de la executarea sentinței);

³² Криминалистика. Учебник. 4-е издание, перераб. и доп. Под редакцией Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина, Ю. Г. Корухова, Е. Р. Россиной. Изд. Норма. М., 2016, с. 383-384.

³³ Криминалистика. Учебник для вузов. Ответственный редактор Н. П. Яблоков. Изд. БЕК. М., 1997, с. 354-355.

- h) evidența persoanelor care au comis infracțiuni, însă care au fost de răspundere penală în baza diferitelor temeuri prevăzute de lege;
- i) evidența persoanelor fără cetățenie și a cetățenilor altor state care au comis infracțiuni și contravenții;
- î) evidența mijloacelor de transport sustrate sau fără de stăpân³⁴.

Astăzi Republica Moldova are un Sistem informațional ingegrat automatizat de evidențe criminalistice, care poate pune la dispoziția organelor de drept, speciale de investigație și alte structuri statale o varietate de date referitor la infracțiunile înregistrate pe teritoriul republicii, persoanele reținute, arestate, condamnate, cauzele penale intentate etc³⁵. Totodată, sistemul evidenței criminalistice nu constată ceva definitiv. În lumina noilor realizări ale științei este firească apariția unor noi metode de înregistrare și, respectiv, cartoteci sau sisteme de cartoteci³⁶.

În final, dorim să atragem atenție faptului că nu trebuie să confundăm concepul de „dosar de evidență operativă” cu noțiunea de „evidență operativ-investigativă”. Or, prin dosarul de evidență operativă se subînțelege forma de concentrare a materialelor documentării operativ-investigative în scopul administrării, acumulării, sistematizării și studierii datelor factice (a informațiilor, probelor), în vederea verificării și aprecierii rezultatelor măsurilor speciale de investigații precum și pentru adoptarea unei hotărâri corespunzătoare în acest sens de către conducătorul subdiviziunii care efectuează activitatea specială de investigații.

În acest sens, dosarul de evidență operativă servește în calitate de loc de concentrare și modalitate de completare, generalizare a informațiilor acumulate în procesul efectuării măsurilor speciale de investigații.

Dosarul de evidență operativă nu trebuie confundat cu dosarul penal. Din multitudinea de deosebiri în acest sens, vom trece în revistă următoarele două: În primul rând, dosarul de evidență operativă nu atrage după sine careva consecințe de ordin juridic față de persoana în a cărei privință este întocmit. În al doilea rând, perfectarea dosarului de evidență operativă nu este legată de posibilitatea efectuării (neefectuării) măsurilor speciale de investigații prevăzute de lege. De asemenea, particularitățile și clasificarea dosarelor de evidență operativă sunt determinate de etapa procesului operativ-investigativ³⁷.

În forma lor tradițională, dosarele de evidență operativă nu pot constitui un sistem de informații bine structurat cu toate cerințele înaintate în această privință. Forma de perfectarea a dosarelor de evidență operativă se caracterizează prin

³⁴ Криминалистика. Учебник для вузов. Под редакцией Р. С. Белкина. Изд. Норма-Инфра М. М., 2001, с. 373.

³⁵ Gheorghită M. Tratat de criminalistică. FEP Tipografia Centrală. Chișinău, 2017, p. 130.

³⁶ Doraș S. Criminalistica. Ed. Cartea Juridică. Chișinău, 2011, p. 217.

³⁷ Оперативно-розыскная деятельность. Учебник. Под редакцией К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, А. Ю. Шумилова. Изд. ИНФРА-М. М., 2001, с. 462.

expunerea, în mare parte, sporadică, spontană, după bunul plac a informațiilor care port acoperi doar anumite segmente ale activității speciale de investigații³⁸.

Totodată, atragem atenție și la faptul evidențele operative-investigative au caracter general, în timp ce dosarele de evidență operativă se caracterizează prin caracterul lor individual, referindu-se la o singură persoană sau un grup de persoane strict determinat.

Concluzii: Scopul evidențelor criminalistice, (inclusiv a celor operative-investigative) constă în asigurarea organelor de drept cu informația oficială necesară pentru identificarea unor persoane, obiecte, precum contribuția corespunzătoare la verificarea unor date, circumstanțe ce constituie adevărul.

Evidențele criminalistice sunt sistematizate în dependentă de genul obiectelor înregistrate, ca de exemplu: evidența armelor de foc sustrate, pierdute, ridicate, predate benevol; evidența dactiloscopică etc. Putem identifica două categorii de obiecte supuse înregistrării criminalistice: purtători de informații criminalistice și surse a informațiilor criminalistice. Aceste obiecte pot fi înregistrate separat, ca de exemplu, evidența infractorilor necunoscuți în baza amprentelor digitale (obiectul – sursa de informație) și evidența urmelor palmare, ridicate de la locul infracțiunilor nedescoperite (obiectul – purtătorul de informații) sau, înglobând concomitent și sursele și purtătorii de informații, pot constitui o evidență unică, cum este de exemplu, evidența cadavrelor neidentificate, obiectelor sustrate, a banilor falși etc.

Genul evidenței criminalistice urmează a fi delimitat forma ei, adică de modalitatea de acumulare a informațiilor înregistrate. Cele mai răspândite forme ale acesteia sunt: cartotecile, albumurile, înregistrările audio-video, bazele electronice de date. Ele pot avea, de asemenea, și un caracter complex, de exemplu, baza electronică de date perfectată sub forma cartotecii automatizate etc. Eficiența folosirii evidențelor criminalistice crește substanțial în legătură cu aplicarea mijloacelor de automatizare și a tehnicii de calcul, ceea ce permite diminuarea vizibilă a termenelor de prelucrare a interpelărilor și identificarea corelației dintre obiectele înregistrării criminalistice. Totodată, atragem atenție la faptul că nu trebuie să confundăm conceptul de „dosar de evidență operativă” cu noțiunea de „evidență operativ-investigativă”. Or, prin dosarul de evidență operativă se subînțelege forma de concentrare a materialelor documentării operative-investigative în scopul administrării, acumulării, sistematizării și studierii datelor factive (a informațiilor, probelor), în vederea verificării și aprecierii rezultatelor măsurilor speciale de investigații precum și pentru adoptarea unei hotărâri corespunzătoare în acest sens de către conducătorul subdiviziunii care efectuează activitatea specială de investigații.

³⁸ Овчинский С. С. Оперативно-розыскная информация: Теоретические основы информационно-прогностического обеспечения оперативно-розыскной и профилактической деятельности органов внутренних дел по борьбе с организованной преступностью. ИНФРА-М. М., 2000, с. 100.

**ERORILE DE DREPT COMISE DE INSTANȚELE DE APEL
ÎN CAUZELE PENALE -
TEMEIURI PENTRU CASAREA DECIZIILOR**

**ERRORS OF LAW COMMITTED BY THE COURTS OF APPEAL
IN CRIMINAL CASES -
GROUNDS FOR REPEALING DECISIONS**

CALENDARI Dumitru,
drd., Școala Doctorală Științe Politice, Juridice și Sociologice

OSOIANU Tudor,
dr., prof. univ., cercetător științific coordinator ICJPS

Summary

The appeal is one of the remedies that give litigants the opportunity to correct the mistakes committed by the courts. But sometimes the errors of law are committed in the court of appeal. The material below will tell you everything you need to know about opportunity to correct the errors of law committed by the court of appeal. Arising from legal practice errors of law were systematized and distributed by the authors among three groups: verification of compliance of the decision with the requirements of the law, verification of the minutes of the hearing and declare of recourse ordinary.

Deciziile instanțelor de apel sunt definitive și executorii, însă pot fi supuse recursului ordinar. De calitatea lucrului efectuat de către instanțele de apel depinde soarta dosarului, soluționarea justă a cazului, dar și înfăptuirea justiției la general. În multe cazuri erorile de drept, precum și erorile materiale pot fi corectate până la adoptarea hotărârii definitive pe cauză, fapt care poate să satisfacă părțile în proces, să excludă cazuri de rejudecare dispuse de instanța de recurs și, în consecință, să prevină tergiversarea procesului.

În urma examinării apelului, instanța de apel urmează să respecte întocmai cerințele art.338-340, 418 CPP RM, privind pronunțarea deciziei, înmânarea copiilor documentelor judiciare părților ș.a., anexând înscrisurile corespunzătoare. Neîndeplinirea acestor cerințe echivalează cu încălcarea dreptului la apărare al persoanelor implicate în proces. [47, p.391-392]

Astfel, după pronunțarea deciziei de către instanța de apel, considerăm necesar întreprinderea următoarelor acțiuni de către părțile în proces: 1- studierea deciziei

instanței de apel; 2- verificarea corectitudinii întocmirii procesului-verbal al ședinței de judecată; 3- deciderea asupra oportunității declarării recursului ordinar.

Studierea deciziei instanței de apel presupune **verificarea corespunderii deciziei cu cerințele legii** după conținutul prevăzut în art.417 CPP în coroborare cu art.394 CPP RM, precum și respectarea practicii judiciare cu privire la această chestiune. [43]

În speță, *în cuprinsul sentinței și în decizia instanței de apel inculpatul este indicat sub numele „XXX Nicolai XXX” (f.d.127-133, 236-258, vol.III), însă, la materialele cauzei este anexată copia buletinului de identitate a inculpatului eliberat la 10.01.1997 (f.d.192, vol.I), unde este indicat numele inculpatului - XXX Nicolae XXX, prin urmare în cuprinsul deciziei urmează se fie indicat numele corect a inculpatului - XXX Nicolae XXX, conform copiei actului de identitate a acestuia.* [2]

Astfel, participanții la proces urmau să depună un demers privind corectarea erorii materiale respective, în conformitate cu cerințele art.248-250 CPP RM. [43, pct.10]

Curtea de Apel Cahul a examinat cauza penală nr.05-1a-1264-15112018, în privința lui *B.R.Grigorie*. Potrivit părții introductive a deciziei din 27.11.2018 pronunțate de Curtea de Apel Cahul, patronimicul inculpatului a fost indicat greșit – *Grigore*. La fel, în decizia instanței de apel greșit a fost indicat IDNP al inculpatului. Iar, potrivit fabulei infracțiunii din decizia instanței de apel, fiind indicat greșit locul comiterii infracțiunii, denumirea străzii a fost tradusă *mot-a-mot* din limba rusă în limba de stat. Luând în considerație toate erorile comise de instanța de apel, procurorul a înaintat demersul cu privire la corectarea acestora din decizie, care a fost admis cu emiterea la data de 21.01.2019 a unei încheieri în acest sens. [46]

După partea introductivă a deciziei, instanța de apel trebuie să descrie fapta constatată de prima instanță conform căreia inculpatul a fost declarat vinovat. [3]

Instanța de apel este obligată în **partea descriptivă** a hotărârii de condamnare să descrie fapta criminală, ca fiind dovedită. [4]

Într-o cauza penală, pronunțând o nouă hotărâre, instanța de apel în partea descriptivă a deciziei nu a expus fapta de săvârșirea căreia inculpatul a fost declarat vinovat, ceea ce a servit ca temei de casare a deciziei de instanța de recurs. [5]

De asemenea, *în partea descriptivă se expune fondul apelului, conținutul solicitărilor părților participante în ședința judiciară, argumentele suplimentare. În continuare în decizie se expune concluzia generală a instanței pe marginea apelului și temeiurile de fapt și de drept, motivele adoptării soluției respective. Instanța*

de apel este obligată să se pronunțe asupra tuturor motivelor indicate în apel. În partea descriptivă decizia trebuie să corespundă tuturor cerințelor art.394 CPP RM, adică prevăzute pentru partea descriptivă a sentinței. Nerespectarea acestor cerințe echivalează cu nerezolvarea fondului apelului. [43, pct.14], [6]

Decizia instanței de apel trebuie să cuprindă temeiurile de fapt și de drept care au condus, după caz, la respingerea sau admiterea apelului, precum și motivele adoptării soluției respective. [44, p.14], [7].

Scopul motivării este de a demonstra părților că au fost ascultate, contribuind astfel la o mai bună acceptare de către acestea a deciziei. Judecătorul este obligat să-și întemeieze motivarea pe argumente obiective și să prezerve drepturile apărării. Cu toate acestea, întinderea obligației de motivare poate varia în funcție de natura hotărârii și trebuie analizată în lumina circumstanțelor speței (*hot. CtEDO Ruiz Torija c. Spania din 09.12.1994, nr.18390/91, §29*).

Totodată, instanța nu este obligată să furnizeze un răspuns detaliat fiecărui argument invocat (*hot. CtEDO Van de Hurk c. Țările de Jos din 19.04.1994, nr.16034/90, §61*), însă, din hotărâre trebuie să reiasă cu claritate că problemele invocate în speță au fost abordate (*hot. CtEDO Boldea c. România din 15.02.2007, nr.19997/02, §30*).

Instanțele naționale trebuie să indice suficient de clar motivele pe care se întemeiază, astfel încât justițiabilul să-și poată exercita în mod util dreptul de recurs de care dispune (*hot. CtEDO Hadjianastassiou c. Grecia, din 16.12.1992, nr.12945/87, §34-35, și Boldea c. România din 15.02.2007, nr.19997/02, §29-30*).

În cazul când instanța de apel, la cererea părților, a administrat probe noi, ea urmează să le descrie în textul deciziei, cu aprecierea lor. Dacă instanța de apel admite apelul cu rejudecarea cauzei, decizia trebuie să cuprindă analiza probelor pe care s-a bazat instanța pronunțând hotărârea, să indice din ce motive ele urmează a fi reapreciate ori respinse ca probe. [43, p.10]

În speță, instanța de apel a pus la baza deciziei de condamnare o probă care nu a fost cercetată de instanța de fond și nici nu a fost verificată la judecarea cauzei în ordine de apel, motiv pentru care Colegiul penal lărgit al CSJ a casat hotărârea contestată și a dispus rejudecarea cauzei de către instanța de apel. [8]

Dacă instanța de apel nu apreciază, din punct de vedere al pertinentei, concluziei, utilității și veridicității probele prezentate în sprijinul învinuirii, această constituie temei de casare a deciziei. [9]

În cazul în care instanța de apel nu este de acord cu aprecierea probelor de către procuror și ajunge la concluzia de a pronunța o hotărâre de achitare, urmează să dezvăluie această concluzie, expunându-și punctul său de vedere

asupra fiecărei probe indicate de apelant. [10]

În situația când instanța de apel stabilește numai valoarea unora din probele administrate în instanța de fond, fără a motiva o altă parte a acestora, decizia este susceptibilă recursului. [11]

Curtea Constituțională a RM a menționat următoarele. *Totodată, articolul 101 alin.(1) din Codul de procedură penală îi impune judecătorului să aprecieze fiecare probă din punctul de vedere al pertinentei, al concludentei, al utilității și al veridicității ei, precum și toate probele în ansamblu, prin coroborarea lor. Alin. (4) al aceluiași articol stabilește **obligăția judecătorului de a motiva în hotărâre admisibilitatea sau inadmisibilitatea probelor administrate. De altfel, articolul 314 alin.(1) din Codul de procedură penală obligă instanța de judecată să cerceteze nemijlocit, sub toate aspectele, probele prezentate de către părți sau administrate la cererea acestora, inclusiv să audieze inculpații, părțile vătămate, martorii, să cerceteze corpurile delictive, să dea citire rapoartelor de expertiză judiciară, proceselor-verbale și altor documente, precum și să examineze alte probe prevăzute de Cod.** [40, pct.28]*

*În același context, articolele 414 alin.(1) și alin.(4) din Cod stabilesc că instanța de apel verifică legalitatea și caracterul fundamentat al hotărârii atacate în baza probelor examinate de prima instanță și în baza oricăror probe noi prezentate instanței de apel, **având competența de a da o nouă apreciere probelor.*** [40, pct.29]

Una din chestiunile importante de drept pe care trebuie să le soluționeze instanța de apel sunt individualizarea și aplicarea justă a pedepsei. [12] În acest caz, analiza aplicării corecte a legii penale este una din sarcinile ale procurorului în procesul penal, fapt care, însă, nu nihilează importanța altei părți în proces în solicitarea aplicării juste de către instanțele de judecată a prevederilor respective, dar și sesizarea pentru verificarea acestei chestiuni de către o instanță ierarhic superioară.

Instanța de apel la judecarea apelurilor urmează să pronunțe asupra tuturor motivelor invocate în cererea de apel. Decizia trebuie să cuprindă motivele pe care se întemeiază soluția adoptată, iar nerespectarea acestor cerințe se apreciază ca nerezolvare a fondului cauzei în apel. [13], [14], [15]

Garanțiile consacrate în art.6 §1 din CEDO includ obligația instanțelor judecătorești naționale de a motiva cu suficientă claritate deciziile sale (H. c. Belgiei din 30.11.1987, plângerea nr.8950/80, §53). [16]

Curtea Constituțională a RM a menționat că, ... *Motivarea se exprimă prin faptul că la admiterea unor probe și la respingerea altora judecătorul este obli-*

gat să indice motivele unei asemenea soluții. Prin urmare, deciziile eronate pot fi corectate prin intermediul căilor de atac prevăzute de lege. Mai mult decât atât, Curtea Europeană a reținut în jurisprudența sa decât atunci când o instanță de control judiciar este competentă să analizeze atât situația de fapt, cât și chestiunile de drept și să studieze în ansamblu problema vinovăției, ea nu poate, din motive ce țin de echitatea procedurii, să tranșeze asupra chestiunilor respective fără o apreciere nemijlocită a declarațiilor persoanei care susține că nu a comis actul considerat ca infracțiune (hotărârea *Ekbatani c. Suedia* din 26.05.1988; hotărârea *Constantinescu c. România* din 27.06.2000). [41, pct.70, 75,76]

Nu este acceptabilă întemeierea soluției pe aprecieri contradictorii. Or, Curtea Europeană statuează că, dreptul la un proces echitabil include obligația tribunalelor de a-și motiva deciziile lor, deoarece absența motivării unei decizii judiciare poate împieta asupra acestui drept. Judecătorii trebuie să indice cu suficientă claritate motivele pe care-și întemeiază deciziile, căci numai astfel, un acuzat poate exercita căile de atac prevăzute de legislația națională.

Motivarea unei decizii judiciare este strâns legată de preocupările privitoare la asigurarea desfășurării unui proces echitabil, aceasta permițând respectarea dreptului la apărare. Motivarea este indispensabilă însăși calității actului de justiție și constituie o pavăză împotriva arbitrarului. (Suominen c. Finlandei din 01.07.2003, plângerea nr.37801/97, §37), Kuznetsov și alții c. Rusiei, din 11.01.2007, plângerea nr.184/02, §85).

Susținerea a două poziții care sunt total contradictorii, duce la încălcarea dreptului la un proces echitabil al inculpaților. Or, motivarea instanței trebuie să fie clară și să ofere inculpaților siguranța că au fost auziți (*Fomin c. Moldova* din 11.10.2011, nr.36755/06, §31). [42]

În afară de aceasta, motivarea hotărârilor este un instrument important în asigurarea transparenței justiției și existența unui control social asupra acesteia. (*Hirvisaari c. Finlandei, din 27.09.2001, nr.49684/99, §30*). [17]

În cazul în care instanța de apel nu s-a pronunțat asupra argumentelor expuse în cererea de apel, instanța de recurs nu este abilitată cu dreptul de a soluționa argumentele expuse în cererea de apel. Cauza urmează a fi dispusă rejudecării. [18]

În cazurile nominalizate sunt temeuri de declarare a recursului ordinar.

Potrivit jurisprudenței naționale, sentința trebuie să corespundă atât după formă, cât și după conținut cerințelor art.384-397 CPP RM. Sentința se expune în mod consecvent, astfel ca noua situație să decurgă din cea anterioară și să aibă legătură logică cu aceasta, excluzându-se folosirea formulărilor inexacte (Hotărârea Plenului CSJ nr.22 din 12.12.2005 privind sentința judecătorească,

pct.3.). În speță, instanța de apel, rejudecând cauza potrivit regulilor generale, adoptând soluția de condamnare a inculpaților în baza art.217 alin.(4) lit.b) CP RM, nu a constatat și descris în fapta criminală, considerată ca fiind dovedită, scopul comiterii infracțiunii respective, acesta constituind un element calificativ esențial și decisiv în încadrarea juridică a faptei comise; nu a apreciat fiecare probă separat, din punct de vedere al pertinentei, concludenței, utilității și veridicității ei, iar toate probele în ansamblu – din punct de vedere al coroborării lor, și nu a indicat motivele pentru care instanța a respins probele aduse în sprijinul acuzării pe episodul privind săvârșirea infracțiunii prevăzute de art.217¹ alin.(4) lit.d) CP RM; în dispozitivul deciziei, a dispus confuz și divergent că casează doar: „...parțial sentința...”, nefiind clar în care parte sentința a fost casată și în care parte a fost menținută. Mai mult, dispozitivul separat conține mai multe corectări neconfirmate în modul prevăzut de lege, iar în materialele cauzei lipsește cu desăvârșire procesul-verbal din 15.10.2018 – una din datele când ar fi fost pronunțat acest dispozitiv, devenind imposibilă verificarea legalității adoptării acestui act procedural (f.d. 99-120); și-a întemeiat concluziile pe probe neverificate în ședința de judecată a instanței de apel și neconsemnate în procesul-verbal, cum ar fi declarațiile date în instanța de fond de către inculpatul B.V. (vol.III. f.d.55-57) și ordonanța privind recunoașterea mijlocului de transport de model „XXX”, n.î. XXX, ce aparține lui B.V., drept corp delict și anexare la cauza penală (vol. II. f.d.82). [19]

Dispozitivul deciziei instanței de apel trebuie să corespundă concluziilor făcute de instanță în partea descriptivă. [43, p.10]

Este important corespunderea dispozitivului deciziei instanței de apel cu cerințele normelor procesual-penale.

Pe o cauza penală, dispozitivul hotărârii a fost expus neclar, fără a fi specificate și concretizate care anume cerințe ale apelanților se admit și care se resping, deoarece după cum rezultă din motivarea soluției, apelurile n-au fost admise integral. [20] O asemenea decizie este susceptibilă recursului ordinar.

În speță, instanța de apel în partea descriptivă a invocat încadrarea juridică a acțiunilor inculpatului în baza art.264 alin. (1) CP RM, iar în dispozitivul deciziei inculpatul a fost recunoscut vinovat de comiterea infracțiunii prevăzute de art.261 alin.(2) CP RM. Astfel, motivarea soluției contrazice dispozitivul hotărârii, ceea ce constituie o eroare judiciară, care nu poate fi corectată de instanța de recurs. [21]

În altă speță, s-au constatat următoarele: prin sentința Judecătoria Cahul din 23.12.2016, R.V. a fost condamnat în baza art.264 alin.(3) lit.b) CP RM la 4

ani închisoare, cu privarea de dreptul de a conduce mijloace de transport pe un termen de 2 ani, cu executare în penitenciar de tip deschis, de la definitivarea sentinței. Sentința a fost atacată de către inculpat, solicitând casarea sentinței și pronunțarea unei noi hotărâri, prin care să fie achitat. Conform deciziei Curții de Apel Cahul din 07.06.2018, apelul a fost admis, casată sentința parțial și pronunțată o nouă hotărâre. Lui R.V., recunoscut vinovat în baza art.264 alin.(3) lit.a) CP RM, i-a fost stabilită pedeapsa de 3 ani și 6 luni închisoare. Potrivit art. 90 CP RM, executarea pedepsei a fost suspendată condiționat pe o perioadă de probațiune de 3 ani. Prin încheierea din 11.09.2018, la demersul procurorului, Curtea de Apel Cahul a corectat erorile materiale, admise în dispozitivul deciziei Curții de Apel Cahul din 07.06.2018, și anume: s-a adăugat sintagma „*cu privarea de dreptul de a conduce mijloace de transport pe termen de 2 ani*”. Însă, reieșind din practica judiciară prezentată mai sus pe o altă cauză, procurorul a declarat recurs, invocând mai multe temeiuri, inclusiv și problema modificării respective a dispozitivului deciziei. În rezultat, instanța de recurs a casat decizia din 07.06.2018 și încheierea din 11.09.2018, și a dispus rejudecarea cauzei, concluzionând imposibilitatea modificării, în temeiul art.249 CPP RM, prin încheiere a dispozitivului deciziei în partea pedepsei penale. [22]

O importanță deosebită pentru activitatea părți în procesul penal la faza apelului reprezintă **verificarea procesului-verbal al ședinței de judecată** în instanța de apel. Or, în temeiul art.413 alin.(8) CPP RM, în ședința de judecată a instanței de apel se întocmește un proces-verbal în corespundere cu art.336 CPP RM.

Considerăm că, orice parte în proces trebuie să verifice dacă conținutul procesului-verbal corespunde cu cele desfășurate în ședințele de judecată, adică: numărul de ședințe și data acestora; cererile și demersurile înaintate; dacă sunt fixate toate probele verificate și cercetate; dacă sunt anexate la procesul-verbal al ședinței de judecată toate actele procesuale - procese-verbale de audiere, documentele prezentate de către părțile. Dacă se depistează lipsa a careva date și informații din procesul-verbal al ședinței, este necesar de a înainta obiecțiile asupra acestuia.

Termenii prevăzuți în art.336 CPP RM sunt de recomandare și nu pot avea drept consecință o nulitate. Totuși nerespectarea acestor termeni poate determina anumite sancțiuni disciplinare aplicate funcționarului responsabil. În cazul unor divergențe între greșier și președintele ședinței de judecată, se va proceda în conformitate cu art.319 CPP RM. [45. p.766]

De multe ori, anume din cauza procesului-verbal incomplet sau greșit, depinde dacă decizia va fi menținută sau nu de instanța de recurs.

Într-un șir de cauze, instanța de recurs a constatat că, instanța de apel nu era în drept să-și întemeieze concluziile sale pe probele care nu au fost verificate în ședința de judecată a instanței de apel și nu au fost reflectate în procesul verbal al ședinței de judecată. [23], [24], [25], [26], [27]

Într-o speță, în instanța de apel, conform procesului verbal al ședinței de judecată nu s-a reprodus și cercetat imaginea de pe disc CD - video, care a fost anexat la dosar cu statut de probă. Prin urmare, instanța nici nu a avut posibilitatea legală să verifice și estimeze această dovadă în coroborare cu celelalte probe în ansamblul lor. [28]

În altă speță, recalificarea ilegală a acțiunilor inculpatului din art.145 alin.(2) lit.b), e), g), i), j), k) în art.151 alin.(4) CP RM a fost realizată doar în baza unei afirmații selective conținute în depozițiile părții vătămate. Instanța de apel nu a consemnat în procesul-verbal al ședinței de judecată nici o probă din cele la care se referă în partea descriptivă a deciziei sale. [29]

Ca rezultat deciziile în cauză au fost casate cu dispunerea rejudecării cauzelor.

Una din atribuțiile importante a părții în proces la examinarea cauzei penale în instanța de judecată este **declararea recursului ordinar** privind latura penală și latura civilă a cauzei.

Hotărârile instanței de apel pot fi atacate cu recurs în scopul examinării problemelor ridicate și reparării erorilor de drept comise de instanțele de fond și de apel, și în conformitate cu temeiurile indicate în art.427 CPP RM.

În conformitate cu art.420 alin.(4) CPP RM, nu pot fi atacate cu recurs sentințele în privința cărora persoanele indicate în art.401 CPP RM nu au folosit calea apelului ori au retras apelul, dacă legea prevede această cale de atac. [30], [31], [32], [33], [34], [35]

Recursul ordinar se declară în termenul de 30 zile de la data pronunțării deciziei integrale a instanței de apel, și nu de la data recepționării ei. [36]

În recurs trebuie să fie descrisă fapta constatată de instanță, motivele invocate în apel de către apelant și argumentele admiterii ori, la caz, respingerii apelului. [37]

Procurorul trebuie să ia în considerație și faptul că, instanța de recurs, conform legislației în vigoare, nu este abilitată cu dreptul de a soluționa argumentele expuse în cererea de apel, în cazul în care instanța de apel nu s-a pronunțat asupra lor. [38] În asemenea situații soluția instanței de apel urmează să fie supusă recursului.

Într-o cauza penală, decizia motivată a instanței de apel și decizia interlocutorie au fost date din 15.02.2006, pe când dispozitivul deciziei a fost datat din 08.02.2006, greșeală care, din oficiu, de către instanța de recurs nu poate fi corectată. [39]

Concluzii și recomandări

În concluzii putem menționa că, orice parte în procesul penal este obligată să mențină un rol activ în situații când depistează erori de drept sau erori materiale, inclusiv și după pronunțarea deciziei în instanța de apel. Este importantă studierea și verificarea deciziei pronunțate și a procesului-verbal al ședinței de judecată în scopul corespunderii acestora cu cerințele legii. În cazurile depistării erorilor este necesar de a înainta demersuri în sensul corectării actelor procesuale respective. Dacă decizia instanței de apel nu este motivată și întemeiată aceasta este supusă recursului în vederea reparării erorilor de drept. Acțiunile oricărui participant în proces, inclusiv după pronunțarea deciziei de către instanța de apel, asigură instanța la îndeplinirea justiției, în scopul protejării persoanei și statului de actele ilegale în activitatea instanțelor de judecată.

Am constatat menționat că începutul termenului de declarare a recursului ordinar în legea nu este stipulat cu precizie. Or, în art.422 CPP RM, termenul de atac cu recurs al deciziei instanței de apel este de 30 de zile de la data pronunțării deciziei, însă nu se precizează integrală sau doar dispozitivului. Mai mult ca atât, sunt prevederile art.402 și 439 CPP RM care indică expres termenul de declarare a căilor de atac respective curge din ziua pronunțării hotărârii judecătorești integrale. Totodată, legea nu reglementează posibilitatea declarării unui recurs preventiv, precum și a unui recurs suplimentar. Astfel, suntem justificați a opta pentru completarea prevederilor art.422 CPP la sfârșitul textului cu termenul „integrale”.

Referințe bibliografice:

1. Codul de procedură penală nr.122-XV din 14.03.2003. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.248-251/699 din 05.11.2013.
2. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 18.07.2017. Dosarul nr.Ira-872/2017, pct.8.* [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=9250
3. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 26.02.2008.* Dosarul nr.Ira-44/2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.10, 2008, p.15.
4. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 03.02.2015. Dosarul nr.Ira-86/2015.* În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.2-3, 2015, p.44.

5. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 30.01.2001. Dosarul nr.1r/a-7/2001*, p.2. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
6. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 31.01.2012. Dosarul nr.1ra-102/2012*. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
7. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 07.05.1998. Dosarul nr.1r/e-66/98*, p.2. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php
8. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 21.10.2014. Dosarul nr.1ra-1546/2014*. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.12, 2014, p.24.
9. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 21.02.2012. Dosarul nr.1ra-3/2012*.
10. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 05.06.2007. Dosarul nr.1ra-486/2007*. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.2007, p.18.
11. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 17.07.2012. Dosarul nr.1ra-596/2012*. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.12, 2012, p.11.
12. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 13.03.2012. Dosarul nr.1ra-98/2012*.
13. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 01.12.2009. Dosarul nr.1ra-1062/2009*;
14. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 12.03.2002. Dosarul nr.1c/a-60/2002*;
15. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 05.03.2002. Dosarul nr.1ca-50/2002*. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.10, 2002, p.9.
16. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 12.03.2019. Dosarul nr.1ra-199/2019*, p.4. [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=13269
17. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 26.02.2019. Dosarul nr.1ra-122/2019*, p.8. [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=13206

18. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 20.07.2010. Dosarul nr.Ira-820/2010.*
19. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 19.02.2019. Dosarul nr.Ira-402/2019, pct.6. [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=13157*
20. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 28.02.2012. Dosarul nr.Ira-18/2012. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php*
21. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 28.12.2004. Dosarul nr.Ira-818/2004. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.11, 2005, p.13.*
22. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 20.11.2018. Dosarul nr.Ira-1793/2018, pct.6 lit.c). [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12366*
23. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 07.02.2012. Dosarul nr.Ira-24/2012. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.6, 2012, p.16;*
24. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 12.04.2011. Dosarul nr.Ira-235/2011;*
25. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 18.01.2011. Dosarul nr.Ira-6/2011;*
26. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 23.11.2010. Dosarul nr.Ira-915/2010;*
27. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 23.02.2010. Dosarul nr.Ira-30/2010. Arhiva Curții Supreme de Justiție a RM [Accesat 23.03.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/index2.php*
28. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 30.09.2008. Dosarul nr.Ira-1015/2008.*
29. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 19.03.2013. Dosarul nr.Ira-169/2013. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.7-8, 2013, p.35.*
30. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 20.03.2012. Dosarul nr.Ira-75/2012;*
31. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 09.03.2011. Dosarul nr.Ira-245/2011;*
32. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 25.05.2010. Dosarul nr.Ira-533/2010. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.10, 2010, p.18;*

33. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 18.02.2009. Dosarul nr.Ira-233/2009.* În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.7-8, 2010, p.24;
34. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 06.02.2008. Dosarul nr.Ira-246/2008;*
35. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 07.09.2004. Dosarul nr.Ira-470/2004.*
36. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 31.10.2018. Dosarul nr.Ira-1616/2018, pct.7.* În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.1, 2019, p.10.
37. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 06.07.2005. Dosarul nr.Ira-488/2005.*
38. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 12.10.2004. Dosarul nr.Ira-654/2004.*
39. *Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 12.09.2006. Dosarul nr.Ira-799/2006, p.3.*
40. *Decizia Curții Constituționale a RM de inadmisibilitate a sesizării nr.90g/2018 orivind excepția de neconstituționalitate a articolelor 90 și 95 din Codul de procedură penală, nr.78 din 09.07.2018, pct.28-29.* În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.424-429/161 din 16.11.2018.
41. *Hotărârea Curții Constituționale a RM privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din Codul de procedură penală (intima convingere a judecătorului) (sesizarea nr.27g/2017), nr.18 din 22.05.2017, pct.70, 75-76.* În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.190-200/69 din 16.06.2017.
42. *Hotărârea CiEDO în cauza Fomin c. Moldova, nr.36755/06, din 11.10.2011, §31.* [Accesat 23.03.2020] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-124104>
43. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica judecării cauzelor penale în ordine de apel, nr.22 din 12.12.2005, pct.22.1.* În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, №7, 2006, p.10.
44. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție din 07.05.2001. Dosarul nr.4-Ir/a-5/2001.* În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr.3, 2002, p.14;
45. Dolea I., *Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Comentariu aplicativ.* Chișinău: Cartea juridică, 2016, 1172 p.
46. *Dosarul nr.1-97/2018.* Arhiva Judecătoriei Cahul, sediul Taraclia.
47. Popovici T. Dolea I. *Apelul.* În: Manualul judecătorului pentru cauze penale. Chișinău: Î.S.F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2013, p.391-392.

REMEDIUL COMPENSATOR APLICAT CONDIȚIILOR
DE DETENȚIE CARE AFECTEAZĂ
DREPTURILE CONDAMNATULUI SAU ALE PREVENITULUI -
EXPERIENȚA REPUBLICII MOLDOVA

COMPENSATORY REMEDY APPLIED TO THE CONDITIONS
OF DETENTION AFFECTING THE RIGHTS
OF THE CONVICTED OR OF THE DEFENDANT -
THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CERNOMOREȚ Sergiu,
dr., conf. univ., cercetător științific superior ICJPS

MAZUREȚ Roman,
judcător, Judecătoria Chișinău, sediul Ciocana

Summary

This article is intended to analyze the premises of appearance and interpretation, application of the legal mechanism on compensatory remedy for detention conditions affecting the rights of the convict or detainee, established by the Parliament of the Republic of Moldova, which adopted Law no. 163 of July 20, 2017 (in force since January 1, 2019) and Law no. 272 of 29.11.2018 for the amendment of the Code of Criminal Procedure.

Condițiile precare de detenție în Penitenciarele din RM și izolatoarele de detenție preventivă deja de mulți ani constituie obiectul plângerilor condamnaților, inclusiv la Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare - CtEDO). Republica Moldova a fost de mai multe ori condamnată de Înalta Curte, fiind obligată la plata despăgubirilor, astfel problema dată rămîne a fi una actuală la ordinea de zi a Guvernului RM, cît și a instanțelor de judecată autohtone.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a menționat, în nenumărate rânduri, în practica sa, inclusiv instituită în cauzele contra Moldovei că, articolul 3 Convenției Europene a Drepturilor Omului (în continuare – Convenția) consfințește una din cele mai fundamentale valori ale unei societăți democratice. Acesta interzice, în termeni absoluți, tortura și tratamentele sau pedepsele inumane ori degradante, indiferent de circumstanțe și de comportamentul victimei (*cauza Mozer c. Republicii Moldova și Rusiei, 23 februarie 2016, §117; [2] cauza Rotaru c. Moldovei, 15 februarie 2011, §30; [5] cauza Ciorap c. Moldovei, 19 iunie 2007, § 62*).[6]

Pe parcursul ultimilor ani, în penitenciarele din RM au fost efectuate numeroase vizite a observatorilor naționali și internaționali, în vederea analizei condițiilor de detenție. Raportul privind vizita preventivă efectuată în Penitenciarul nr. 13, mun. Chișinău din 04 ianuarie 2018, a subliniat că, în Penitenciarul nr. 13 – Chișinău, în continuare persistă faptul că în multe celule condițiile materiale și igienice sunt deplorabile, acestea fiind ventilate insuficient și totodată fiind suprapopulate. Totodată, accesul la lumină naturală este limitat, în majoritatea celulelor din cauza ferestrelor de dimensiuni mici, la fel Consiliul și-a manifestat îngrijorarea privind accesul deținuților la îngrijiri medicale, totodată fiind stabilite deficiențe de organizare a consultării medicului în afara instituției, fapt care ține de consultațiile medicale specializate. Ca rezultat, membrii consiliului au recomandat autorităților din Republica Moldova să-și mărească eforturile în sensul îmbunătățirii condițiilor de detenție curente în penitenciarul respectiv, ținând cont de constatările făcute din raportul actual și cel al vizitei din 21.05.2017, inclusiv întreprinderea măsurilor de asigurare a deținuților cu apă potabilă, dezinfectarea periodică a celulelor, punerea la dispoziția deținuților a spațiilor de uscare a hainelor, asigurarea ca persoanele deținute să aibă acces la personal medical la scurt timp de la expunerea solicitării, implementarea procedurii de realizare a dreptului deținuților la consultație medicală independentă (privată), complementar garanțiilor de examinare medicală obligatorie asigurată de serviciul medical din penitenciar, asigurarea deținuților cu medicamente în cantitate suficientă conform spectrului maladiilor constatate și evitarea procurărilor din cont propriu a medicamentelor. [20]

Ținând cont cele menționate, de către legiuitorul autohton, a fost introdus un remediu compensator pe plan intern pentru condițiile inadecvate de detenție, în vederea evitării numeroaselor condamnări ale Republicii Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Parlamentul Republicii Moldova a adoptat cadru legal adecvat situației create, în special ne referim la Legea nr. 163 din 20 iulie 2017 [16] (*în vigoare din 01 ianuarie 2019*) și Legea nr. 272 din 29.11.2018 pentru modificarea Codului de Procedură Penală, [17] prin care au fost introduse mecanisme juridice de constatare a condițiilor de detenție care afectează drepturile deținuților și mecanismul compensării timpului aflat de către condamnați sau preveniți în condiții precare de detenție

Anume din acestea considerente, în mai multe cauze examinate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului vs. Moldova, avînd ca obiect de examinare încălcarea articolului 3 din Convenție pentru apărarea Drepturilor Omului și a libertății fundamentale, se înscriu deciziile în cauzele *Baban și alții c. Moldovei*, [3] *Bulgacovși alții c. Moldovei*, [12] *Cobilceanuși alții c. Moldovei*, [13] *Filat și alții c. Moldovei*, [10] *Condreanuși alții c. Moldovei*, [8] *Grigorașși alții c. Moldovei* [11], *Talambuțași alții c. Moldovei* [7], pronunțate la 28 februarie

2019, deși reclamanții s-au plâns în fața Curții, invocând condițiile materiale inadecvate de detenție și, în unele cereri, lipsa asistenței medicale corespunzătoare, precum și lipsa unui remediu efectiv pentru realizarea drepturilor lor, Înalta Curte a declarat cererile inadmisibile din cauza neepuizării remediului național în acest sens.

Rațiunea regulii epuizării este de a acorda oportunitatea de a preveni sau de a repara pretinse violări ale Convenției autorităților naționale, prioritar instanțelor judiciare. Regula este bazată pe supoziția, reflectată în articolul 13 Convenției Europene a Drepturilor Omului, că ordinea legală domestică va asigura un remediu efectiv pentru violarea drepturilor declarate în Convenție. Acesta este un aspect important a naturii subsidiare a mecanismului Convenției. [18, p. 160]

Cu referire la efectele mecanismelor juridice pe plan intern al RM, având în vedere noul remediu compensator pentru condițiile inadecvate de detenție instituit în baza Legii nr. 163 din 20 iulie 2017 și Legii nr. 272 pentru modificarea Codului de procedură penală, CtEDO a considerat că, în principiu, acesta ar putea remedia în mod adecvat încălcările Convenției provocate de anumite condiții precare de detenție. Spre exemplu, în cauza *Șișanov c. Moldovei* Înalta Curte a menționat, citat –”... în aplicarea acestor noi prevederi interne, orice persoană deținută, fie ea condamnată ori plasată în arest preventiv, poate depune la judecătorul de instrucție o plângere pentru a denunța condițiile detenției sale. Noul remediu instituit în Republica Moldova prezintă, în principiu, perspective de redresare adecvată a încălcărilor Convenției provocate de către condițiile precare de detenție. Cu toate acestea, Curtea subliniază că această concluzie nu va prejudicia în niciun mod o eventuală reexaminare a chestiunii eficienței remediului respectiv în lumina deciziilor pronunțate de către instanțele naționale și a executării efective a acestora. Ea păstrează competența sa de ultim control pentru orice plângere formulată de către reclamanții care, potrivit principiului subsidiarității, au epuizat căile interne de recurs disponibile”. [4]

Existența mecanismului juridic care vine să asigure remediu compensator pentru condițiile de deținere inumane nu a soluționat pe deplin problemele asigurării medicale, materiale etc. a instituțiilor penitenciare sau a izolatoarelor de detenție preventivă din Republica Moldova. Potrivit datelor oficiale, statul impus de obligația pozitivă, întreprinde un șir de măsuri, printre care pot fi menționate, cele realizate de către Administrația Națională a Penitenciarelor. Astfel, potrivit datelor acestei autorități publice, în vederea îmbunătățirii condițiilor de detenție, anual sunt planificate acțiuni de reparație, amenajare și dotare cu obiecte de inventar a spațiilor de locuit. În Penitenciarul nr. 13-Chișinău sunt demarate lucrările de reabilitare a spațiilor de detenție a blocurilor de regim nr.2 și nr.3, exprimate prin substituirea geamurilor, tehnicii sanitare, fiinddesfășurate

lucrări de reparare și consolidare a acoperișurilor blocurilor de regim cât și a altor edificii. Astfel, în toate instituțiile penitenciare sunt în proces lucrări curente de reparații și reabilitări a spațiilor de detenție. [19, p. 32-33]

Procedura aplicării remediei compensator aplicat pe plan național, implementat în practică începând cu 01.01.2019, se rezumă în principal, dar nu și exhaustiv, la prevederile art. 473² din Codul de Procedură Penală: „plângerea împotriva administrației instituției penitenciare referitoare la condițiile de detenție care, conform jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, afectează drepturile condamnatului sau ale prevenitului, garantate de art. 3 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, poate fi înaintată de către condamnat sau prevenit, personal sau prin intermediul unui avocat, la instanța de judecată în a cărei rază teritorială se află instituția penitenciară în care se deține condamnatul sau prevenitul ori, după caz, din care a fost eliberat. Plângerea referitoare la condițiile de detenție trebuie să conțină datele privind perioada și locul detenției, precum și descrierea detaliată a condițiilor materiale care afectează grav drepturile condamnatului sau ale prevenitului, cu solicitarea de a obliga administrația instituției penitenciare să înlăture condițiile materiale contestate.

La plângere pot fi anexate explicațiile altor condamnați sau preveniți, copiile plîngerilor anterioare, adresate administrației instituției penitenciare sau autorităților de supraveghere, și răspunsurile lor, alte probe relevante. Concomitent cu depunerea plîngerii, se expediază o copie a acesteia, cu anexarea materialelor respective, către organul care pune în executare sentința sau încheierea. Însăși Administrația Națională a Penitenciarelor a aprobat Ordinul nr.3 din 04.01.2019 cu privire la evidența plîngerilor depuse de către condamnați sau preveniți împotriva condițiilor de detenție, care la fel pot fi prezentate ca și probă a exprimării dezacordului în ceea ce privește condițiile de deținere inadecvate de către petiționar în mediu penitenciar.[19]

În esență mecanismul compensator național face miza pe două aspecte, care în esență sunt proprii și altor state:

- a) reducerea termenului pedepsei rămas neexecutat;
- b) despăgubirea materială.

Potrivit alin. (3) și (4) al art.473² Cod de Procedură Penală RM, condamnații care au fost deținuți cel puțin 10 zile în condiții contrare prevederilor art.3 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, drepturi care reies din obligația pozitivă a statului de a asigura condițiile de detenție, pot solicita, cu titlu de despăgubiri, reducerea pedepsei. În cazul în care, partea neexecutată din pedeapsă nu permite deducerea integrală a reducerii pedepsei sau perioada încălcării condițiilor de detenție este mai mică de 10 zile, în privința perioadei rămase condamnatul poate solicita despăgubire în valoare bănească.

Cu referire la funcționarea mecanismului compensator pentru detenția în condiții precare, în perioada de 9 luni ale anului 2019, s-au înregistrat 2751 plângeri depuse pe art. 473/2 CPP și 192 plângeri depuse pe art. 385 alin. (5) CPP, fiind examinate 1804 plângeri. Conform soluției instanței de judecată, au fost admise – 834 plângeri; admise parțial – 40 plângeri; respinse – 185 plângeri; încetate – 46 plângeri; declarate inadmisibile – 5 plângeri și declinate – 190 plângeri. Drept urmare, au fost eliberați 79 deținuți și la 927 deținuți li s-a redus din termenul neexecutat de pedeapsă, iar cuantumul despăgubirii bănești adjuocate de către instanțe de judecată constituie 1 231 940 lei MD. [19,p.5]

Pentru comparație aceiași instituție raportează că parcursul a 12 luni ale anului 2019, în baza acestui mecanism la 1410 deținuți li s-a redus din termenul neexecutat de pedeapsă, dintre care 137 deținuți au fost eliberați. [21, p. 3]

La nivel doctrinar, s-a menționat că de eficiența noului mecanism compensator depinde numărul condamnărilor ulterioare ale Republicii Moldova la CtEDO privind încălcarea art. 3 a Convenției pentru detenția în condiții precare. Deși acest mecanism conține viduri de ordin legislativ, acestea pot fi soluționate prin dezvoltarea practicii coerente și uniforme de aplicare *mens legis* a acestuia. [1, p.29]

Analizând practica examinării unor astfel de plângeri, ținem să menționăm că, condamnații de cele mai dese ori, invocă următoarele probleme cu care se confruntă:

- 1) refuzul administrației în acordarea tratamentului medical necesar, fiind nevoiți să procure din surse proprii și ale rudelor medicamente pentru tratament;
- 2) detenție în condiții de aprovizionare proprie cu haine, lenjerie de pat, obiecte de uz casnic, veselă de bucătărie, dotarea cu saltele cu un grad de uzură avansat, procurarea de materiale de construcții din cont propriu pentru reparația celulelor;
- 3) lipsă de apă caldă în celule;
- 4) supraaglomerarea celulelor, lipsa de spațiu minim prevăzut de lege;
- 5) accesul limitat la lumina zilei;
- 6) refuzul de plasare a deținuților în celule pentru nefumători, precum și condițiile anti-sanitare în care se dețin;

Una din problemele primordiale invocate de către deținuți constituie supraaglomerarea celulelor, fapt reflectat și în numeroase Hotărâri CtEDO, astfel Hotărârea Guvernului nr. 583 din 26 mai 2006, cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați[15], în punctul 464, stipulează că - fiecare deținut se asigură cu spațiu de cazare în mărime nu mai mică de 4 metri pătrați, care trebuie să fie iluminat natural și artificial, încălzit și ventilat conform normativelor de construcții.

Este necesar de precizat că, în mai multe cauze, Ct.EDO a notat cu îngrijorare repetarea problemelor în privința condițiilor precare de detenție în Penitenciarul nr. 13 – Chișinău. Aceasta notează că, în repetate rânduri, a constatat încălcarea articolului 3 din Convenție în privința acestui penitenciar (*cauza Shishanov c. Moldovei*, 15 decembrie 2015, § 127), însă această problemă sistemică continuă să persiste în cauza *Ostrovar c. Moldovei* [9]. Curtea a constatat că, supraaglomerarea deja ridică în sine o chestiune în temeiul articolului 3 al Convenției, în special când ea durează perioade lungi de timp, prin urmare, în cazurile în care reclamantii au avut la dispoziție mai puțin de 3 m² de spațiu vital.

Din aceste considerente, este de menționat faptul că, statul trebuie să asigure condiții astfel încât persoana să fie deținută în condiții care sunt compatibile cu respectarea demnității sale umane, ca modul și metoda de executare a pedepsei să nu cauzeze persoanei suferințe sau dureri de o intensitate care să depășească nivelul de suferință inerent detenției, iar sănătatea și integritatea persoanei să fie în mod adecvat asigurate, inclusiv, prin acordarea asistenței medicale necesare (*cauza Kudla c. Poloniei*, 26 octombrie 2000, § 94).[14] Atunci când sunt evaluate condițiile de detenție, trebuie luate în considerație efectele cumulative ale acestor condiții, precum și durata detenției (*Ostrovar c. Moldovei*, 13 septembrie 2005, § 80).

Cu toate că, normele legale naționale prevăd obligația condamnaților de a descrie detaliat condițiilor materiale care afectează grav drepturile sale, anexarea explicațiilor altor condamnați sau preveniți, copiile plîngerilor anterioare, adresate administrației instituției penitenciare sau autorităților de supraveghere, și răspunsurile lor, alte probe relevante, este de menționat totuși că, la examinarea unor asemenea plângeri, sarcina probațiunii îi revine autorității în custodia căruia se află sau s-a aflat petiționarul. Ori, statul este unicul care deține informații susceptibile de a confirma sau respinge alegațiile reclamantului. Prin urmare, la examinarea unor astfel de plângeri reprezentantul administrației instituției penitenciare urmează să probeze lipsa de încălcări ale condițiilor de detenție, invocate de condamnat sau prevenit și lipsa suportării unui prejudiciu moral, fiind obligat, în acest sens, să prezinte instanței de judecată în scris, în termen de 10 zile, un raport în care răspunde la toate pretențiile invocate de condamnat sau prevenit în plîngere, cu menționarea măsurilor întreprinse pentru înlăturarea condițiilor de detenție contestate, dacă asemenea măsuri au fost luate.

În altă ordine de idei, ținem să menționăm că legiutorul a prevăzut și un termen de prescripție în interiorul căruia deținuții sunt în drept de a înainta astfel de gen de plângeri, astfel potrivit art. 473²alin. (5) Cod de Procedură Penală RM, plîngerea referitoare la condițiile de detenție care afectează grav drepturile condamnatului sau ale prevenitului se depune pe parcursul detenției în condiții contrare prevederilor art.3 din Convenția pentru apărarea dreptu-

rilor omului și a libertăților fundamentale sau în termen de 6 luni de la data când nu mai sînt deținuți în astfel de condiții, dar nu mai tîrziu de 4 luni de la eliberare din locul de detenție.

La examinarea plîngerilor respective au apărut divergențe privind plîngerile condamnaților pentru constatarea condițiilor inumane de detenție și reducerea termenelor de pedeapsă drept recompensă pentru perioadele anterioare intrării în vigoare a legii nominalizate (adică pînă la 01.01.2019). Ori, administrațiile instituțiilor penitenciare solicitau în proces respingerea plîngerilor date ca tardive, însă instanțele de judecată bazându-se pe practica CtEDO au aplicat o practică uniformă. Astfel, ținînd cont de faptul că, prevederile art. art. 473², 473³ și art. 473⁴ din Codul de Procedură Penală RM, au fost introduse prin legea nr. 272 din 29.11.2018, în vigoare din 01.01.2019 și avînd un efect mai favorabil condamnaților, s-a ajuns la concluzia că normele legale sus-nominalizate urmează a fi aplicate situațiilor anterioare de pînă la adoptarea acestei legi. Prin urmare, a fost stabilită o practică potrivit căreia termenul de prescripție prevăzut de art. 473² alin. (5) CPP, în aceste cazuri, curge din momentul intrării în vigoare a legii sus-menționate.

Într-o altă ordine de idei, avînd în vedere că la soluționarea acestui tip de plîngeri legiuitorul a prevăzut nu numai necesitatea constatării încălcărilor privind condițiile de detenție care au afectat grav drepturile condamnatului, ci și stabilirea unei reduceri a pedepsei drept recompensă, în dependență de gradul și intensitatea suferințelor, la examinarea acestor plîngeri au apărut iarăși diverse poziții referitor la procedura calculării zilelor care urmează a fi reduse din termenul pedepsei stabilit deținuților.

Potrivit art. 473⁴ alin. (3) – (5) Codul de Procedură Penală a RM, în urma constatării faptului că condamnatul sau prevenitul a fost deținut în condiții contrare prevederilor art. 3 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, instanța de judecată obligă administrația instituției penitenciare să înlătore condițiile precare de detenție, stabilindu-i un termen concret, care nu va depăși 15 zile, după expirarea căruia instituția penitenciară informează instanța de judecată despre executarea încheierii.

În cazul constatării circumstanțelor prevăzute la art. 473² alin. (3), instanța de judecată dispune reducerea pedepsei condamnatului, calculându-se de la 1 la 3 zile de reduceri pentru 10 zile de detenție în condiții precare calculate cumulative. În cazul constatării circumstanțelor prevăzute la art. 473² alin. (3), instanța de judecată dispune reducerea pedepsei în condițiile alin. (4) din prezentul articol, iar în privința perioadei rămase, dispune, cu titlu de despăgubire, încasarea în favoarea condamnatului a sumei bănești în mărime de pînă la 2 unități con-

venționale pentru fiecare zi, în care condamnatul a suferit încălcarea condițiilor de detenție, precum și a costurilor și cheltuielilor aferente.

Totodată, în conformitate cu prevederile art. 473⁴ alin. (6) CPP RM, în cazul constatării circumstanțelor prevăzute la art.473² alin.(3) CPP RM, preveniții sunt despăgubiți în conformitate cu art. 385 alin.(5) și (6) CPP RM sau, după caz, aceștia pot înainta o acțiune civilă, iar prin prisma prevederilor art. 385 alin. (5) CPP RM, în cazul constatării încălcării drepturilor privind condițiile de detenție, garantate de art.3 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, conform jurisprudenței Ct.EDO, reducerea pedepsei se va calcula în felul următor: două zile de închisoare pentru o zi de arest preventiv.

Analizând normele legale, deducem că, reducerea termenului pedepsei urmează a fi efectuată ținând cont de calitatea deținutului în perioada aflării în instituțiile penitenciare, astfel fiind examinate un număr impunător de plângeri s-a stabilit o practică judiciară potrivit căreia, în cazul constatării condițiilor precare de detenție:

- a) preveniților urmează a fi redusă drept recompensă - două zile de închisoare pentru o zi de arest preventiv,
- b) persoanelor care au statut de condamnat urmează a fi redusă pedeapsa, calculându-se de la 1 la 3 zile de reduceri pentru 10 zile de detenție în condiții precare calculate cumulativ.

La acest capitol este de menționat că în practica judiciară națională au apărut divergențe, în privința determinării și delimitării statutului persoanei care s-a aflat în detenție - de prevenit și momentul în care ultima, căpăta statutul de condamnat, în vederea corectitudinii calculării zilelor care urmează a fi reduse din termenul pedepsei.

Cu toate că, preveniții sunt considerate persoanele față de care este aplicată, în condițiile Codului de procedură penală, măsura arestului preventiv, care de obicei se aplică pe parcursul urmăririi penale, la examinarea cauzei în instanța de fond, precum și în instanța de Apel, în acest sens s-a format iarăși o practică uniformă, potrivit căreia la calcularea reducerii termenului de pedeapsă drept recompensă se reține drept perioadă de aflare a condamnaților în instituțiile penitenciare, în calitate de preveniți din momentul aplicării măsurii preventive – arest preventiv și plasării acestora în detenție și până la data pronunțării sentinței de condamnare în privința acestora cu pedeapsa sub formă de închisoare, or arestarea preventivă, ca măsură preventivă, poate fi aplicată și prelungită doar în cadrul urmăririi penale și a judecării fondului cauzei penale, și doar până la pronunțarea unei sentințe (sau decizii) de condamnare a persoanei la pedeapsa reală cu închisoarea, adică cu executare în Penitenciare, astfel în cazul constatării condițiilor inumane de detenție, s-a ajuns la concluzia că reducerea terme-

nului pedepsei pentru perioada aflării în detenție în această perioadă se va face conform prevederilor art. 385 alin.(5) Cod procedură penală.

În aceeași ordine de idei, deținerea persoanelor sub arest după pronunțarea sentinței de condamnare la pedeapsa închisorii cu executare în penitenciar de un anumit tip, nu **constituie măsură preventivă, de arest preventiv**, în sensul art. 185 Cod procedură penală și art. 5 alin.(1), lit. c) Convenția, **ci reprezintă situație executării pedepsei închisorii dispuse de un tribunal competent**, în sensul art. 5 alin.(1), lit. a) Convenției. Astfel, în cazul, constatării încălcării drepturilor privind condițiile de detenție, garantate de art.3 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, pentru această din urmă persoană, urmează a fi aplicate prevederile art. 473⁴ alin.(4) și (5) Cod procedură penală.

Tratamentul juridic diferențiat față de condamnați și preveniți, în opinia autorului Crudu A. poate ridica probleme de constituționalitate, deoarece atât preveniții, cât și condamnați se află în situații comparabile, iar aplicarea unor formule diferite de reducere a pedepsei constituie o diferență de tratament.[1,p.29] Raționamentul unei astfel de diferențieri realizată de legiuitor, în opinia noastră, este determinat de "*răsturnarea prezumției de nevinovăție*" de către un tribunal în cazul persoanei condamnate, în raport cu persoana față de care se aplică măsura preventivă. În situația ultimei, afectarea drepturilor este una mai mare, cea ce și determină și tratamentul juridic compensator diferențiat.

Ținând cont de faptul că, există situații în care este imposibilă reducerea termenului pedepsei, drept recompensă, legiuitorul a prevăzut posibilitatea acordării deținuților unei compensații bănești sau posibilitatea înaintării unei acțiuni civile, astfel în privința perioadei rămase care nu poate fi redusă din partea pedepsei neexecutate, se dispune, cu titlu de despăgubire, încasarea în favoarea condamnatului a sumei bănești în mărime de pînă la 2 unități convenționale pentru fiecare zi în, care condamnatul a suferit încălcarea condițiilor de detenție, precum și a costurilor și cheltuielilor aferente.

În concluzie ținem să menționăm că, pe plan intern remediu compensator aplicat condițiilor de detenție care afectează drepturile condamnatului sau ale prevenitului, a apărut ca rezultat al numeroaselor condamnări a Republicii Moldova de către CtEDO. Asemenea experiență este proprie și altor state, însă cu regret problema condițiilor precare de detenție în Republica Moldova rămâne a fi la ordinea de zi, din care cauză, pe rolul instanțelor naționale de judecată există un număr mare de asemenea cauze. Iar calitatea actului de justiție vine să contribuie la realizarea efectivă a remediei menționat, prin aplicarea corectă și uniformă a cadrului normativ și depășirea lacunelor legislative.

Referințe bibliografice:

1. Crudu A. Analiza juridică a mecanismului preventiv și compensator pentru detenția în condiții contrare art. 3 CEDO, Revista Legea și Viața, nr. 8/1 (august 2019), p. 29
2. <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Mozer-impotriva-Republicii-Moldova-si-Rusiei.pdf>
3. <http://agent.gov.md/baban-si-altii-v-republica-moldova-bulgacov-si-altii-v-republica-moldova-cobilceanu-si-altii-v-republica-moldova-filat-si-altii-v-republica-moldova-codreanu-si-altii-v-republica-moldova-grig/>
4. <http://agent.gov.md/sisanov-c-republicii-moldova/>
5. <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2015/03/ROTARU-RO.pdf>
6. <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2015/04/CIORAP-3-RO.pdf>
7. <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2019/04/TALAMBUTA-si-altii-v.-MDA-ROM-def-AG.pdf>
8. <http://agent.gov.md/wp-content/uploads/2019/09/CODREANU-SI-ALTII-v.-MDA-ROM.pdf>
9. [http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/OSTROVAR%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/OSTROVAR%20(ro).pdf)
10. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2211657/16%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-192329%22%5D%7D>
11. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2225435/18%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-192225%22%5D%7D>
12. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2254187/15%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-192328%22%5D%7D>
13. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2272239/16%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-192331%22%5D%7D>
14. <https://jurisprudencedo.com/Kudla-contra-Polonia-Durata-procedurii-Obligatiile-statului.html>
15. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=85411&lang=ro
16. Legea nr. 163 din 20.07.2017, privind modificarea și completarea unor acte legislative, MO nr. 364-370 din 20.10.2017 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=101608&lang=ro
17. Legea nr. 272 din 29.11.2018 privind modificarea unor acte legislative, MO nr 462-466 din 12.12.2018 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109830&lang=ro
18. Melnic V. "Dreptul la un remediu efectiv în Convenția Europeană a Drepturilor Omului" Revistă științifico-practică "Relații Internaționale Plus" nr. 1/2016, p. 157-176 <http://irim.md/wp-content/uploads/2018/02/14-Melnic.pdf>
19. Raport de bilanț al activității sistemului administrației penitenciare pentru perioada 9 luni ale anului 2019, Chișinău, 2019, <https://date.gov.md/ro/system/files/resources/2020-01/nota%20bilant%209%20luni-modificat1.pdf>
20. Raport privind vizita preventivă efectuată la Penitenciarul nr. 13 mun. Chișinău pe data de 04.01.2018, http://old.ombudsman.md/sites/default/files/raport_p1304012018.pdf
21. Raportul privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2019, Chișinău, 2020, <https://drive.google.com/file/d/1VwhMq9G4iILqyrXcYLQHyKBa0YlKxZZO/view>

REFLECȚII PRIVIND RĂSPUNDEREA PENALĂ
PENTRU FAPTELE DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE
(alin.(1), Art.2011 Cod Penal al Republicii Moldova)

REFLECTIONS ON CRIMINAL LIABILITY
FOR DOMESTIC VIOLENCE
(paragraph (1), Art. 201/1 Criminal Code of the Republic of Moldova)

CORCEA Nicolae, *dr.*,

NASTAS Andrei,
dr., conf. univ., Cercetător științific ICJPS

Summary

This scientific article is dedicated to some problems of penal origin as synthesis and profound analysis in the realm of scientific results obtained during research for criminal offence of domestic violence in the light of paragraph (1) article 2011 Criminal code of the Republic of Moldova. Taking into account the recent conceptual modifications introduced inside the article of domestic violence, the author has performed several new interpretations of some legal categories which ought to be analyzed. The scientific research has been effectuated on the base of the proper and authentic empirical data obtained from the analysis of the judicial practice in the matter of domestic violence, as well as being based on the most recent scientific issues in the field of the Substantive Criminal Law and other branches of science (criminology, psychology, sociology, pedagogy). As a result of the study performed there have been formulated conclusions and interpretations able to be used in the science of the Substantive Criminal law, as well as in the practice of application of the legal norm in the matter of domestic violence (paragraph (1) article 2011 Criminal code of the Republic of Moldova)

Obiectul juridic generic al infracțiunilor de violență în familie îl constituie relațiile sociale cu privire la conviețuirea în cadrul familiei și la dezvoltarea minorului. Conviețuirea în cadrul familiei se bazează pe toleranța familială.

Suntem de părere că definiția familiei, în sens juridico-penal, nu poate fi identică cu cea întâlnită în *dreptul civil*. Prin urmare, ca una relevantă propunem următoarea definiție a familiei: **familia**, în sens juridico-penal, reprezintă un grup social de persoane unite prin relații de consangvinitate, căsnicie comună și legături afective, fundamentate pe obligațiuni reciproce de ordin moral și

legal ce decurg din căsătorie, concubinaj, rudenie sau adopție. În opinia noastră, nu contează structura sau forma de organizare a familiei, ci „calitatea” acestei familii, materializată în relații afective și adecvate, inclusiv cele de comunicare între membrii familiei, în stilurile educaționale ale părinților, în strategiile de control parental, în practicile cotidiene parentale și în comportamentul moral¹. Pe cale empirică am demonstrat că actele de violență în familie se produc în *familii secundare* (căsătorie, concubinaj) – 152 de cazuri, ce constituie 74,5% din numărul total de cazuri; iar în *famiile de origine* (unde făptuitorii locuiesc împreună cu părinții sau alți membri ai familiei) doar în 52 de cazuri, ce constituie 25,5% din numărul total de cazuri. Actele de violență în familie împotriva părinților sunt săvârșite în proporții egale în localitatea rurală și în localitatea urbană².

Într-un alt registru vom specifica că *dezvoltarea minorului în familie* se fundamentează pe *idealul educațional al familiei*³. Reieșind din prevederile unor coduri penale străine, am stabilit că *inviolabilitatea persoanei în familie* constituie obiectul juridic special, însă în unele state se observă o tendință clară de a promova concepte feministe în cadrul procesului de prevenire și combatere a violenței în familie⁴. *Inviolabilitatea persoanei în familie* nu poate constitui obiectul juridic special al violenței în familie. Inviolabilitatea persoanei la general constituie un concept destul de larg și ar fi absolut eronat să-l recunoaștem în calitate de obiect juridic special distinct.

Considerăm că nu doar *solidaritatea familială*, ci și *securitatea familială* constituie *obiectul juridic principal* al faptelor infracționale de violență în familie încorporate în art.201¹ CP RM. *Solidaritatea familială* constituie o anumită ideologie familială bazată pe un ansamblu de valori și aptitudini familiale⁵. Relațiile de familie funcționează nu doar ca rapoarte juridice, deoarece există

¹ CORCEAN., FORTUNA GH. *Obiectul juridic generic și obiectul juridic special al violenței în familie (art.201¹ CP RM)*. În: Revista științifică a Universității de Stat din Moldova „Studia Universitatis Moldaviae”. Seria „Științe Sociale”, 2017, nr.3(103), p.98-112. ISSN 1814-3199, p.106.

² CORCEAN N. *Violența în familie: Monografie*. Chișinău: CEP USM, 2015. 353 p. ISBN: 978-9975-71-716-8, p.237-253; CORCEAN N. *Analiza practicii judiciare în materia infracțiunii de violență în familie (art.201¹ CP RM): concluzii și recomandări*. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr.8, p.61-70. ISSN 1811-0770, p.68-69.

³ CORCEAN N., FORTUNA GH. *Obiectul juridic generic și obiectul juridic special al violenței în familie (art.201¹ CP RM)*. În: Revista științifică a Universității de Stat din Moldova „Studia Universitatis Moldaviae”. Seria „Științe Sociale”, 2017, nr.3(103), p.98-112. ISSN 1814-3199, p.104.

⁴ CORCEAN N. *Violența în familie: Monografie*. Chișinău: CEP USM, 2015. 353 p., p.73.

⁵ CORCEAN N. *Violența în familie: Monografie*. Chișinău: CEP USM, 2015. 353 p., p.119-120.

multe interese familiale care *a priori* nu pot fi reglementate juridic, cum ar fi unicitatea spirituală a membrilor de familie; obligațiuni morale reciproce; sentimente de rudenie etc., însă necesită unele garanții juridice de securitate, inclusiv asigurarea juridică a inviolabilității lor⁶. Astfel, prin **securitate familială** trebuie de înțeles *bunătatea socială, fizică, psihică (sprituală, intelectuală, emoțională), educațională și financiar-materială a fiecărui membru de familie, care are dreptul de a fi liber de la pericole de tip extra- și intrafamilial*⁷. Vom specifica că *interesele de securitate familială* trebuie luate în considerare la construirea componentelor infracționale din cadrul Părții Speciale a Codului penal, precum și la formularea prevederilor normative din cadrul Părții Generale. De subliniat că securitatea familială nu poate fi realizată fără solidaritatea acesteia, bazată pe sentimente și legături de afectivitate, intimitate și obligații morale reciproce.

În opinia noastră, **conceptul violență în familie desemnează un fenomen criminologic și nu poate fi definit într-o accepțiune pur juridico-penală**. Astfel, *violența în familie* constituie o amenințare, făcută în prezent sau în trecut, cu cauzarea unui prejudiciu fizic, moral sau material sau provocarea acestuia, ce se caracterizează prin tendința constantă de escaladare și printr-o probabilitate majoră de repetitivitate, în cadrul relației dintre partenerii sociali, indiferent de statutul lor legal sau de domiciliu. Prin urmare, denumirea articolului 201¹ CP RM nu este corectă din punctul de vedere al tehnicii legislative, analogic cum nu ar fi corect să utilizăm noțiunile de „*terorism*”, „*corupție*” etc. la definirea actului terorist sau a unui act de corupere în sens juridico-penal. Legea penală pedepsește nu fenomene în întregime, ci fapte concrete. Considerăm că denumirea actuală a art.201¹ CP RM „*Violență în familie*” urmează a fi concretizată având următoarea redacție „*Acte de violență în familie*”⁸.

Într-un alt context, urmează să elucidăm și însemnătatea juridico-penală a *vătămirilor neînsemnate* ca urmare a violenței în familie care au fost deja dezincriminate. Deși violența în familie care a provocat vătămări neînsemnate a fost

⁶ CORCEA N., FORTUNA GH. *Obiectul juridic generic și obiectul juridic special al violenței în familie (art.201¹ CP RM)*. În: Revista științifică a Universității de Stat din Moldova „Studia Universitatis Moldaviae”. Seria „Științe Sociale”, 2017, nr.3(103), p.98-112. ISSN 1814-3199, p.109.

⁷ CORCEA N. *Violența în familie*: Monografie. Chișinău: CEP USM, 2015. 353 p.122.

⁸ CORCEA N., FORTUNA GH. *Sinteza științifică a unor aspecte discutabile în materia răspunderii penale pentru actele de violență în familie*. În: Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Integrare prin Cercetare și Inovare”. – Institutul de Cercetare și Inovare al Universității de Stat din Moldova, Facultățile Universității de Stat din Moldova, Școlile Doctorale ale Universității de Stat din Moldova, perioada 9-10 noiembrie 2017, p.28-31. ISBN 978-9975-71-812-7, p.29-30.

incriminată în legea penală, această faptă a devenit sancționabilă pe cale contravențională (art.78¹ din Codul contravențional). Ca rezultat al amendamentelor legislative de ultima oră, observăm că legiuitorul autohton prevede sancționarea violenței în familie pe cale juridico-penală și sancționarea violenței în familie pe cale contravențională. Din dispoziția de la art.78¹ din Codul contravențional se desprinde că, în ipoteza faptei specificate, nu se poate produce o dereglare a sănătății nici măcar de scurtă durată.

Analizând *latura obiectivă* a faptelor infracționale prevăzute la art.201¹ CP RM am observat că violența sexuală ca forma violenței de familie în sensul Legii Republicii Moldova nr.45 din 01.03.2007, nu este acoperită de componența infracțională a violenței în familie prevăzută la alin.(1) art.201¹ CP RM, cea din urmă incriminând doar violența fizică și psihică⁹. Din conținutul dispoziției art.201¹ CP RM devine evident că forma violenței în familie, cum ar fi violența sexuală, nu este cuprinsă de norma juridico-penală actuală, depășind limitele componenței analizate, și urmează a fi calificată în conformitate cu prevederile Capitolului IV al Părții Speciale a Codului penal „*Infracțiuni privind viața sexuală*”.

Actele violente cu caracter sexual în familie sunt atât de pluriaspectuale, încât am considerat de cuviință să oferim spațiu separat de cercetare anume acestui subiect sensibil al discuțiilor noastre. Astfel, agresorul (un membru al familiei) se folosește de încrederea, dependența sau imposibilitatea de a acționa în mod liber a unui copil/adolescent/adult (un alt membru al familiei), urmărind scopul de a efectua acțiuni cu caracter sexual împotriva voinței liber exprimate prin consimțământ a victimei.

Raportul sexual cu o persoană de sex diferit, care este rudă pe linie dreaptă sau frate ori soră, prin constrângerea acesteia ori profitând de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-și exprima voința, constituie atât infracțiunea de viol calificat (asupra unui membru de familie), cât și infracțiunea de incest, în concurs ideal¹⁰. În sensul prevederii de la lit.b²) alin.(2) art.171 CP RM, la momentul săvârșirii infracțiunii, făptuitorul trebuie să știe sau să admită că este membru al familiei victimei și să urmărească săvârșirea violului nu asupra oricui, ci asupra persoanei având și ea o asemenea calitate specială. Dacă făptuitorul consideră,

⁹ CORCEA N. *Violența sexuală – ca modalitate a violenței în familie: implicații juridico-penale*. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr.2, p.44-47. ISSN 1811-0770, p.47.

¹⁰ CORCEA N. *Calificarea juridico-penală a violenței sexuale asupra femeilor ca formă distinctă a violenței în familie*. În: Revista științifică a Universității de Stat din Moldova „Studia Universitatis Moldaviae”. Seria „Științe Sociale”, 2015, nr.11, p.30-38. ISSN 1814-3199, p.30-31.

în mod întemeiat, că victima nu are calitatea de membru de familie, nu-i poate fi imputată circumstanța agravantă prevăzută la lit.b²) alin.(2) art.171 CP RM.

O neclaritate în acest sens provoacă ultimele modificări operate prin Legea Republicii Moldova nr.196 din 28.07.2016, ce a extins cercul persoanelor care sunt recunoscute membri de familie. Astfel, se primește că această agravantă se va aplica chiar și atunci când căsătoria a încetat (persoanele aflate în divorț, indiferent de împrejurarea dacă ele se află în condiția de conlocuire sau locuire separată). Chiar și în aceste cazuri, în lumina ultimelor modificări, calitatea membrului de familie se păstrează. Dacă făptuitorul consideră eronat că victima are calitatea de membru de familie (deși în realitate victima nu are această calitate), urmărind săvârșirea violului tocmai asupra persoanei având o asemenea calitate specială, cele săvârșite urmează a fi calificate ca tentativă la infracțiunea prevăzută la lit.b²) alin.(2) art.171 CP RM. Totodată, este posibilă încadrarea prin concursul real al violului și al violenței în familie. Întru confirmarea celor expuse vom aduce un exemplu relevant din practica judiciară a Republicii Moldova: *T.C., locuind împreună cu șase copii minori ai săi, începând cu anul 2016 până în vara anului 2017, nu-i permitea fiicei minore să frecventeze orele la liceul din sat, nu-i permitea fiicei să discute cu mama ei care se afla la muncă în străinătate de mai bine de cinci ani, astfel victima fiind izolată de prieteni și comunitate. Acțiunile inculptului au fost încadrate în prevederile lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM. Tot el, în perioada lunilor ianuarie-martie 2017, aflându-se la domiciliu, a agresat-o sexual pe o altă fiică minoră, provocând o stare de dependență materială și familială a victimei, a întreținut rapoarte sexuale în formă naturală cu fiica sa minoră care s-a aflat în grija și sub ocrotirea inculptului, iar în urma abuzurilor sexuale repetate minora a rămas însărcinată. Cele săvârșite au fost încadrate în prevederile lit.a), f) alin.(3) art.171 CP RM și alin.(1) art.201¹ CP RM ¹¹.*

Uneori în practica judiciară este greu de stabilit concret data și ziua, organul de urmărire penală limitându-se doar la indicarea perioadei aproximative. Așadar, *N.I. în una din zilele lunii mai a anului 2013 (data precisă nu este stabilită), aproximativ la ora 15:00, la domiciliu, în privința fiicei care nu atins 16 ani, a săvârșit acțiuni perverse, propunându-i să întrețină cu el relații sexuale. Tot el, N.I., în una din zilele lunii iulie a anului 2013 (data precisă nu este stabilită), aproximativ la ora 07:30, aflându-se în domiciliu, forțat a dezbrăcat-o de haine, și împotriva voinței ei a încercat să întrețină cu ea raport sexual, însă nu a dus*

¹¹ Arhiva CSJ RM. Dosarul nr.1ra-1907/2018. Decizia din 06 noiembrie 2018. [citat: 21.03.2019] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/db_col_penal.php

intențiile sale până la capăt din motive independente de voința lui, deoarece în domiciliul indicat a intrat prietena părții vătămate M.M.¹²

Într-un alt caz, în perioada de timp 2014 și până în luna ianuarie 2015, la domiciliul său, F.D. știind cu certitudine că fiica vitregă nu a atins vârsta de 14 ani, de mai multe ori, a săvârșit în privința ei acțiuni violente cu caracter sexual. Tot el, la domiciliu, pe data de 28.06.2016, în jurul orei 20:30, în rezultatul unui conflict apărut cu soția F.O., intenționat a lovit-o de mai multe ori cu pumnul în regiunea umărului stâng, brațului stâng și capului, după care a lovit-o de mai multe ori cu capul de mobilierul bucătăriei, cauzându-i prin aceasta vătămări corporale ușoare. Tot el, în perioada de timp 2014 și până în luna ianuarie 2015, la domiciliu, și-a satisfăcut pofta sexuală în formă perversă cu fiicele vitrege¹³.

Spre regret, am stabilit că nu sunt rare cazuri când atentat sexual în cadrul violenței de familie cele comise sunt calificate doar în baza prevederilor prevăzute la art.201¹ CP RM¹⁴. Totuși, în opinia noastră, calificarea oricărui atentat cu caracter sexual asupra victimei adulte sau asupra copilului depășește limitele art.201¹ CP RM și urmează a fi calificat în funcție de împrejurările cauzei în baza art.171-175 CP RM, cu indicarea tuturor semnelor calificative. În calitate de argument vom specifica că art.201¹ CP RM, în comparație cu prevederile unuia dintre articolele din Capitolul IV al Părții Speciale a Codului penal „*Infrafracțiuni privind viața sexuală*”, constituie o normă generală, iar cele cuprinse în art.171-175¹ CP RM sunt norme speciale. În cazul concurenței acestor norme, se va aplica norma specială. Pentru a confirma cele expuse, vom aduce două cazuri din practica judiciară a Republicii Moldova: *la 18.07.2011, ora 09.30, Z.A., aflându-se, în stare de ebrietate alcoolică, la domiciliu, cu scopul satisfacerii poftelor sexuale în formă perversă, profitând de starea de neputință și de vârsta minoră a fiicei sale Z.N. (născută la 17.07.1998), prin amenințare psihică și fizică, exprimată prin întinderi de braț, a trântit-o în pat și a încercat s-o dezbrace de șorți. Inculpatul a strâns-o cu brațele de corp, prin ce i-a cauzat minorei dureri fizice. Deoarece fiica a opus rezistență, acesta și-a încetat acțiunile cu caracter sexual. După care Z.A. a strâns-o la perete și a amenințat-o cu un*

¹² Arhiva CSJ RM. Dosarul nr.1ra-1526/2018. Decizia din 03 octombrie 2018. [citat: 21.03.2019] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/db_col_penal.php

¹³ Arhiva CSJ RM. Dosarul nr.1ra-1757/2018. Decizia din 18 decembrie 2018. [citat: 21.03.2019] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/db_col_penal.php

¹⁴ Arhiva Jud.sec.Râșcani mun.Chișinău. Dosarul nr.1-1898/2012. Sentința din 05.04.2013.

*cuțit de bucătărie, cerându-i să tacă, altfel o va tăia*¹⁵. Instanța de judecată a calificat cele săvârșite prin concurs al infracțiunilor prevăzute la art.175 CP RM și la alin.(1) art.201¹ CP RM, ceea ce, în opinia noastră, este greșit. Considerăm că cele săvârșite întrunesc toate semnele tentativei de acțiuni violente cu caracter sexual, săvârșite cu bună știință asupra unui minor care nu a atins vârsta de 14 ani (lit.a) alin.(3) art.172 CP RM) și asupra unui membru de familie (lit.b²) alin. (2) art.172 CP RM) cu aplicarea art.27 CP RM, iar calificarea suplimentară în baza alin.(1) art.201¹ CP RM nu este necesară. Mai mult, considerăm că art.175 CP RM (Acțiuni perverse) nu poate fi aplicat în cazul dat, deoarece atingerile indecente la care a fost supusă victima erau săvârșite în cadrul laturii obiective a acțiunilor violente cu caracter sexual, fiind complet cuprinse de sintagma „*violență fizică*”, fiind săvârșite în scopul de a anihila rezistența victimei și de a-și satisface pofta sexuală în forme perverse. Doar rezistența opusă de către victima minoră l-a împiedicat pe infractor să-și realizeze intenția. Putem conchide că fapta prejudiciabilă de acțiuni violente cu caracter sexual a fost întreruptă din cauze obiective, care nu depind de voința făptuitorului, la o etapă incipientă, în cazul concret este vorba despre aplicarea violenței fizice care, de fapt, constituie o acțiune adiacentă ce urma să faciliteze realizarea raportului sexual pervers.

Din prevederile textului inserat în art.201 CP RM (Incest) rezultă că, în cazul în care violul a fost săvârșit asupra unui membru al familiei, care este rudă pe linie dreaptă cu autorul sau frate ori soră cu acesta, fapta este susceptibilă de a fi încadrată și în infracțiunea de incest. Sub acest aspect, este de observat că există concurs de infracțiuni (ideal), când o acțiune sau inacțiune, săvârșită de aceeași persoană, datorită împrejurărilor în care a avut loc și urmărilor pe care le-a produs, întrunește elementele mai multor infracțiuni. Așadar, raportul sexual cu o persoană de sex diferit, care este rudă pe linie dreaptă sau frate ori soră, prin constrângerea acesteia ori profitând de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-și exprima voința, constituie atât infracțiunea de viol calificat (lit.b²) alin.(2) art.172 CP RM), cât și infracțiunea de incest (art.201 CP RM), în concurs ideal.

Într-o altă ordine de idei, am constatat că noțiunea de *izolare*, utilizată la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, este una estimativă. Ea nu este definită în cadrul unui act normativ. Drept urmare, există pericolul de evaluare cu aproximația limitelor care marchează sfera de incidență a noțiunii de izolare. Într-adevăr, abuzatorii folosesc adesea izolarea ca strategie. Izolarea poate fi *fizică* – victimei nu-i este permis să-și viziteze familia și prietenii, precum și *ideologică* –

¹⁵ Arhiva Jud. Sângerei. Dosarul nr.1-36/2012. Sentința din 28 februarie 2012.

îi este permisă numai aderarea la viziunile abuzatorului¹⁶. *Izolarea* se exprimă în controlul asupra acțiunilor victimei. O formă de sine stătătoare de izolare o constituie împiedicarea neîntemeiată a unuia dintre părinți (a ambilor părinți) să comunice cu copilul ori să ia parte la educarea lui, precum și împiedicarea copilului să comunice cu bunicii, frații și surorile, care atrage răspundere contravențională conform art.64 din Codul contravențional.

Provoacă anumite rezerve împrejurarea că izolarea constituie o infracțiune în sensul legii penale. Aceasta din următoarele considerente: *în primul rând*, este o categorie estimativă și diferă de la caz la caz, prin urmare, această interpretare poate să conducă la interpretarea defavorabilă a legii penale ce vine în contradicție cu prevederile alin.(2) art.3 CP RM, în conformitate cu care *interpretarea extensivă defavorabilă și aplicarea prin analogie a legii penale sunt interzise*; *în al doilea rând*, fapta de izolare neurmată de careva consecințe prejudiciabile nu atinge pragul prejudiciabilității cerut de legea penală și, potrivit prevederilor alin.(2) art.14 CP RM, „*nu constituie infracțiune acțiunea sau inacțiunea care, deși, formal, conține semnele unei fapte prevăzute de prezentul cod, dar, fiind lipsită de importanță, nu prezintă gradul prejudiciabil al unei infracțiuni*”; *în al treilea rând*, nu ar fi rezonabil să existe norme speciale ce prevăd răspunderea contravențională pentru unele forme de izolare, cum ar fi art.64, art.78² din Codul contravențional, iar norma generală să fie prevăzută în Partea Specială a Codului penal. Reieșind din cele expuse, ajungem la concluzia că incriminarea faptei de izolare în formularea existentă nu rezistă realității juridice și urmează a fi înlăturată.

Într-o altă ordine de idei, *intimidarea* cuprinde frica intenționat provocată la o altă persoană prin: amenințarea cu abuzul victimei sau al unei terțe persoane; amenințarea cu deteriorarea, distrugerea sau dispunerea bunurilor pentru care victima sau o terță persoană are interes material; demonstrarea armei în fața acestei persoane. Totuși, în opinia noastră, noțiunea „*intimidare*” nu este cea mai relevantă și oportună pentru a fi inserată în textul legii penale ca o acțiune sau o inacțiune prin care se manifestă violența în familie. Vom aduce anumite argumente în acest sens: 1) atât izolarea, cât și intimidarea fac parte din abuzul emoțional sau violența psihologică definită prin Legea RM nr.45 din 01.03.2007, în accepțiunea noastră, sunt categorii indentice; totodată, precedând și acompaniind celelalte forme de violență sau abuz, ***abuzul emoțional*** constă

¹⁶ CORCEAN N. „*Dreptul la corecție*” versus violența în familie asupra copiilor: studii de caz. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr.9, p.51-61. ISSN 1811-0770, p.69.

în expunerea repetată a persoanei la situații al căror impact emoțional depășește capacitatea sa de integrare psihologică; 2) legiuitorul incorect a perceput și a expus sensul termenului de „*intimidare*” – din textul dispoziției observăm că este vorba despre o faptă de intimidare. În opinia noastră, intimidarea este, de fapt, consecința unor fapte infracționale. Insistăm că noțiunea de intimidare este una estimativă, deoarece are importanță dacă victima este intimidată sau nu. În prim-plan se pune că victima percepe o astfel de situație ca una înfricoșătoare.

Arătăm că fapta infracțională de *izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM* se aseamănă mult cu fapta contravențională prevăzută la art.78² din Codul contravențional al Republicii Moldova (*Acte de persecuție*) introdusă prin Legea Republicii Moldova nr.196 din 28.07.2016. Reieșind din construcția dispoziției art.78² din Codul contravențional, în calitate de *victimă* poate fi orice persoană care este supusă atacurilor psihologice din partea făptuitorului. Subliniem că o astfel de normă este îndreptată în exclusivitate spre protecția victimelor violenței în familie sau spre protecția femeilor împotriva violenței, această normă având un caracter universal și asigurând protecția juridică a oricărei persoane care se confruntă cu persecuții în adresa sa. Această contravenție nu necesită stabilirea unei legături specifice dintre victimă și subiect (relații de familie etc.). Această normă contravențională are doar un caracter conex normelor din legislația în vigoare a Republicii Moldova care sunt menite să asigure protecția victimelor violenței în familie.

Actele de persecuție nu presupun o influențare nemijlocită asupra corpului persoanei. În consecință, în cazul acestei fapte lipsește *obiectul material*. Structura laturii obiective a faptei contravenționale analizate este: 1) *fapta prejudiciabilă* exprimată în acțiunea de persecutare în mod repetat a unei persoane; 2) *urmările prejudiciabile*, și anume: a) starea de anxietate, frica pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate; b) modificarea conduitei de viață; 3) *legătura de cauzalitate* dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile; 4) *metodele de săvârșire a faptei*: a) urmărirea persoanei *sau* b) contactarea persoanei sau încercarea de a o contacta prin orice mijloc ori prin intermediul altei persoane.

Urmărirea persoanei, în sensul legii contravenționale, presupune persecutarea fizică a acesteia la locul de trai, de studii sau de muncă, un comportament obsesiv și deranjant pentru victimă. Urmărirea persoanei pe rețele de socializare din motive de curiozitate, studierea și urmărirea profile-urilor publice cu acces liber, când pretinsa victimă nu-și asigură spațiul privat online, nu va constitui fapta de urmărire în sensul art. 78² din Codul contravențional.

Într-un alt context, *contactarea persoanei sau încercarea de a o contacta prin orice mijloc ori prin intermediul altei persoane* constituie persecutarea psihologică. Cea de-a doua metodă nu presupune un contact vizual. În cazul acesteia, contactarea victimei sau încercarea de a o contacta se face prin efectuarea de apeluri telefonice, prin poșta electronică, prin mesaje scrise transmise prin intermediul telefonului mobil, prin alte comunicări sau prin intermediul altei persoane. Din această sintagmă legislativă desprindem următoarele modalități ale faptei contravenționale: *contactarea prin orice mijloc; contactarea prin intermediul altei persoane; încercarea de a o contacta prin orice mijloc; încercarea de a o contacta prin intermediul altei persoane*. Sintagma „*contactarea prin orice mijloc*” cuprinde scrisori trimise prin intermediul oficiilor poștale, alte metode, inclusiv pe rețelele de socializare sau/și e-mail; vizite nedorite etc., care au rezultat în inițierea contactului fizic sau verbal cu victima. Fiind o formă de hărțuire psihologică sistematică a victimei atacate, se pune în pericol starea emoțională a acesteia. Pentru calificare, nu are importanță modalitatea în care a fost contactată victima, principalul este că ea a fost deranjată prin acest mijloc. Sintagma „*contactarea prin intermediul altei persoane*” presupune că victima este contactată indirect când subiectul își amintește de ea intenționat prin intermediul unor persoane (cunoscute sau necunoscute), spre exemplu: se transmit declarații de dragoste, „*semne de atenție*” nedorite (flori, cadouri etc.) sau, dimpotrivă, amenințări, insulte, critici etc. Nu are importanță dacă subiectul a acționat direct și deschis sau prin anonim. Sintagma „*încercarea de a contacta*” presupune că făptuitorul a intenționat să efectueze un contact cu victima, însă din motive obiective contactul nu a avut loc. În orice caz, trebuie de stabilit că victima cunoștea despre astfel de încercări și era deranjată de ele, deoarece urmează a fi stabilită legătura de cauzalitate dintre comportamentul făptuitorului și urmările survenite și manifestate în suferințe psihice prevăzute de legea contravențională. Se impune a fi corectă și întemeiată răspunderea contravențională pentru acte de persecuție săvârșite *repetat*, ceea ce conduce la creșterea neliniștii și tensiunii interne a victimei violenței în familie. „*Repetat*” presupune că victima anterior a fost contactată de către făptuitor prin acțiuni similare sau identice. Actele de persecuție trebuie să fie suficient de grave prin natura sau prin caracterul lor repetat pentru a constitui o încălcare gravă a drepturilor fundamentale ale omului.

Actele de persecuție constituie *o componentă materială*. Pentru survenirea răspunderii contravenționale trebuie de stabilit legătura de cauzalitate dintre actele de persecuție și urmările prejudiciabile sub forma prevăzută de lege. Tre-

buie de stabilit că astfel de contacte au fost necesare și suficiente pentru *cauza-rea stării de anxietate la victimă, frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, ceea ce a condus în final la faptul că victima a fost constrânsă prin astfel de împrejurări să-și modifice conduita de viață.*

Prin „*stare de anxietate*” se are în vedere starea de frământare, de grijă, de îngrijorare, de neliniște, de așteptare încordată, însoțită de palpitații, de sufo- care, de jenă în respirație sau de alte asemenea tulburări fiziologice. Prin „*frică*” se înțelege starea de adâncă neliniște și de tulburare, provocată de un pericol real sau imaginar. Atât starea de anxietate, cât și frica, indusă victimei, trebuie să aibă ca obiect fie siguranța proprie a acesteia, fie siguranța rudelor apropiate ale victimei. De importanță decisivă este stabilirea împrejurării că un astfel de comportament este unul *nedorit* pentru victimă. Dacă o persoană încurajează comportamentul obsesiv și abuziv manifestat față de ea, considerându-l accept- abil (spre exemplu, pentru a menține o relație amoroasă între parteneri intimi), atunci răspunderea contravențională se exclude.

Latura subiectivă a actelor de persecuție se caracterizează prin intenție di- rectă. Scopul acestei fapte este de a cunoaște actele și faptele victimei. Motivele faptei prevăzute la art.78² din Codul contravențional constau în curiozitate, gelozie, interesul material (care presupune executarea comenzii de săvârșire a actelor de persecuție în schimbul unei remunerații materiale) etc. Cum rezultă din art.16 din Codul contravențional, subiectul faptei în cauză este persoana fizică cu capacitate de exercițiu care, în momentul săvârșirii contravenției, are împlinită vârsta de 18 ani.

Analizând cu o deosebită atenție fapta infracțională de violență în familie sub forma de *izolare, intimidare în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei (lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM*) și fapta contravențio- nală de acte de persecuție (art.78² din Codul contravențional) sesizăm o problemă: în ambele cazuri victima este supusă abuzului psihologic (emoțional) aproape identic după formă și conținut, însă efectele juridice ale acestui comportament sunt diferite – într-un caz survine răspunderea penală, într-un alt caz – răspun- derea contravențională. Mai mult, observăm o confuzie legislativă în acest sens. Astfel, se primește că intimidarea și izolarea constituie componente formale în baza cărora survine răspunderea penală, iar construcția normei contravențio- nale mărturisește cert despre intenția legiuitorului de a stabili prezența urmărilor prejudiciabile sub forma de „*o stare de anxietate, frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, fiind constrânsă să-și modifice conduita de viață*” (com- ponență materială). Legea contravențională corect definește natura abuzului psi-

hologic (emoțional), arătând că acest abuz are o influență deosebită asupra conduitei victimei și această conduită se exteriorizează în luarea anumitor măsuri de securitate și protecție. În opinia noastră, răspunderea contravențională este suficientă, iar modalitatea prevăzută la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM ar trebui să fie exclusă din legea penală.

Într-o altă ordine de idei, am sintetizat anumite concluzii consacrate neglijării ca forme de sine stătătoare a faptei prejudiciabile de violență în familie. În acest segment de cercetare ne punem întrebarea: *poate fi oare calificată neglijența parentală, indiferent de forma ei de manifestare, drept violență în familie în sensul art.201¹ CP RM?* Pentru a răspunde la această întrebare, vom sublinia că, în primul rând, orice deviere de comportament familial, fiind *a priori* abuzivă, având un impact negativ asupra dezvoltării fizice, psihice și spirituale a copilului, constituie o formă de violență în familie. Însă, nu toate formele de violență intrafamilială cu implicarea copiilor minori se încadrează în sensul art.201¹ CP RM, ci doar cu respectarea a câtorva condiții obligatorii: *cerință obiectivă* – prezența prejudiciului sănătății victimei; *cerință subiectivă* – prezența intenției care cuprinde atât conștientizarea caracterului prejudiciabil al acțiunilor (inacțiunii) sale, capacitatea de prevedere a inevitabilității sau a posibilității reale de survenire a urmărilor prejudiciabile, precum și dorința rezultatului sau admiterea lui în mod conștient ori atitudinea indiferentă față de survenirea acestuia.

Luând în considerare gradul prejudiciabil avansat al neglijării medicale a minorilor (în special, a celor care se află în vârstă fragedă), am arătat că neglijarea medicală constituie temei pentru survenirea răspunderii penale doar în cazul în care a provocat victimei vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății. Latura subiectivă a acestei infracțiuni se caracterizează prin vinovăție sub formă de intenție indirectă, iar motivele infracțiunii pot fi diverse: egoism, lașitate, indiferență etc. Vom aduce un caz relevant din practica judiciară: *Inculpata B.E. a fost pusă sub învinuire în baza lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM, deoarece, fiind bolnavă de tuberculoză (invalid de gr.I), pe parcursul lunii iunie 2013 și până în prezent categoric refuza tratamentul copiilor B.A. (născut la 18.06.2007) și B.D. (născut la 07.09.2009), ambii bolnavi de tuberculoză. La cerințele administrației IMSP „Spitalul Clinic Municipal de Ftiziopneumologie” și ale Direcției pentru protecția drepturilor copilului din sec.Râșcani, mun. Chișinău, B.E. refuză să prezinte copiii minori la tratament, prin ce pune în pericol viața și sănătatea acestora. Examinând situația copiilor B.D. (2009) și B.A. (2007) Comisia pentru protecția copilului aflat în dificultate a considerat ca fiind necesară și oportună luarea forțată a acestor minori din familie pentru*

a le asigura și realiza drepturile lor la sănătate și la îngrijire medicală. Astfel, B.E. este învinuită de faptul că prin inacțiunea sa intenționată a săvârșit fapta de violență în familie, manifestată în refuz categoric de la tratamentul obligatoriu contra tuberculozei de care suferă cei doi copii minori aflați la îngrijirea ei. Prin acest refuz inculpata B.E. a pus în pericol grav viața și sănătatea minorilor. Cele săvârșite au fost calificate în baza lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM. Totodată, potrivit Certificatului de deces nr.3558 din 09.09.2014, eliberat de OSC mun.Chișinău, cet.B.E. a decedat la 08.09.2014, cauza decesului – tuberculoză pulmonară. Procesul penal în acuzarea lui B.E., pornit în baza lit.a) alin.(2) art.201¹ CP RM, a fost încetat din cauza survenirii decesului¹⁷. Luând ca ipoteză faptul că mama copiilor a fost bolnavă de tuberculoză în fază activă, adică prezenta pericol real de contaminare pentru cei din jur, în special pentru copiii săi minori care se aflau în contact direct cu ea, aceasta era obligată să-și prezinte copiii în instituție medicală specializată pentru tratamentul obligatoriu al copiilor care se aflau în contact cu făptuitoarea, însă nu a îndeplinit această obligație părintească¹⁸.

În cadrul acestei cercetări științifice ne formulăm și o altă întrebare: *neglijarea în forma sa educațională constituie temei pentru survenirea răspunderii penale?* În opinia noastră, neglijarea educațională constituie temei pentru survenirea răspunderii contravenționale în baza art.63 din Codul contravențional al Republicii Moldova¹⁹. De reținut că orice formă de privare de mijloace economice, inclusiv prin lipsirea de mijloace de existență primară, sau neglijare nu constituie temei pentru survenirea răspunderii penale atât timp cât nu va provoca urmări prejudiciabile prevăzute expres de legea penală, și anume: vătămarea ușoară a integrității corporale. Nu intră sub incidența alin.(1) art.201¹ CP RM fapta de neîndeplinire sau îndeplinire necorespunzătoare de către părinți sau de către persoanele care îi înlocuiesc a obligațiilor de întreținere, de educare și de instruire a copilului, chiar dacă această faptă a avut ca urmare lipsa de supraveghere a copilului, vagabondajul, cerșitul ori săvârșirea de către acesta a unei fapte socialmente periculoase. Într-o asemenea ipoteză, răspunderea se va aplica în conformitate cu alin.(1) sau (2) art.63 din Codul contravențional.

¹⁷ Arhiva Jud. sec. Râșcani mun.Chișinău. Dosarul nr.1-1341/2014. Sentința din 09.12.2014.

¹⁸ CORCEA N. *Latura subiectivă a violenței în familie prevăzute la alin.(1) art.201¹ CP RM*. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr.7, p.53-57. ISSN 1811-0770, 56-57.

¹⁹ Codul contravențional al Republicii Moldova, nr.218 din 24.10.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr.78-84

În cadrul tuturor modalităților infracționale ale violenței în familie legiuitorul operează cu **prezumția cunoașterii legăturii de familie existente între făptuitor și victimă**. Această prezumpție are un efect juridic deosebit: gradul de probabilitate al acestei „cunoașteri” crește substanțial în așa o măsură, încât această prezumpție devine incontestabilă.

Scopul special reflectat în prevederile legislative de la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM – *în scop de impunere a voinței sau a controlului personal asupra victimei* – poartă un caracter special, adică în fiecare caz de izolare sau intimidare a victimei violenței în familie organelor de drept le revine stabilirea și demonstrarea scopului special al pretensei intimidări sau izolări. Violența în familie, oricare ar fi forma acesteia, are ca finalitate impunerea voinței și menținerea controlului în relație. Una dintre consecințele comportamentului violent este frica constantă a victimei de repetarea violenței, prin urmare, pe viitor făptuitorul nu mai are nevoie de a comite acte de violență fizică: amenințările și amintirea violenței sunt suficiente ca victima să accepte autoritatea agresorului.

Din punct de vedere juridico-penal și criminologic, izolarea și intimidarea sunt doar niște exemple ale unor tactici de menținere a acestui control, lista căroră, de fapt, este cu mult mai largă și nu poate fi redusă doar la acestea. Formularea actuală a scopului ca atare se referă nu doar la fapta prevăzută la lit.b) alin.(1) art.201¹ CP RM, ci la toate modalitățile infracționale ale faptei de violență în familie. Totodată, ținând cont de propunerea noastră expusă pentru a exclude din textul legii penale modalitatea infracțională prevăzută la lit.(b) alin.(1) art.201¹ CP RM, optăm pentru *eliminarea oricăror referiri la scopul special*. Manifestări violente în familie au loc nu doar în cazuri în care făptuitorul exercită controlul asupra relației, dar și în alte cazuri, inclusiv când făptuitorul intenționează să părăsească această relație.

Violența este rezultatul utilizării sau amenințării intenționate cu forța fizică. Manifestarea imprudenței față de aceste prejudicii nu este compatibilă cu esența juridică a violenței. Prin urmare, dacă se va stabili vinovăție sub formă de imprudență (fie sineîncredere exagerată, fie neglijență), norma cu privire la violența în familie (art.201¹ CP RM) nu poate fi aplicată. În celelalte cazuri, fapta infracțională comisă în familie urmează a fi calificată în conformitate cu norme juridico-penale din Capitolul II al Părții Speciale a Codului penal, sau, după caz, în funcție de împrejurări, ca o contravenție. În particular, se vor aplica norme juridico-penale cu caracter comun în funcție de obiectul juridic prejudiciat, spre exemplu, lăsarea în primejdie (art.163 CP RM). Însă, amintim că ignorarea intenționată a necesităților vitale ale membrului de familie care a condus la urmări

prejudiciabile prevăzute de legea penală va constitui fapta de neglijare prevăzută la lit.c) alin.(1) art.201¹ CP RM.

Motivele faptelor infracționale de violență în familie pot fi diverse: răz-bunare; gelozie; invidie; interes material; motive huliganice; ură, inclusiv ură socială, națională, rasială sau religioasă etc. Nu sunt rare motive neînsemnate, cum ar fi disciplinarea copilului (plânsul copilului, nereușite la școală etc.). Spre exemplu, într-un caz *făptuitorul fiind supărat că minora N.N. plângea, prof- itând de faptul că ultima grație vârstei fragede (sub un an) este în imposibilitate evidentă de a se apăra, i-a aplicat mai multe lovituri cu pumnul în regiunea capului și a corpului, în urma cărora fetița a decedat*²⁰. Totodată, infracțiunilor de violență în familie le sunt caracteristice unele motive specifice, cum ar fi: rolul soțului sau rolul părintesc înțeles eronat, tendința de a domina și a controla situația, tendința de a „*păstra familia*”, de a „*reeduca*” membrul familiei²¹: gelozie – „*partea vătămată se afla oficial în căsătorie cu un alt bărbat, iar cu făptuitorul concubina*”²²; interes profit – „*mama nu voia să-i dea 700 de lei*”²³; într-un al caz – „*lipsa de bani*”²⁴.

Am argumentat pe cale empirică că motivele femeilor și a bărbaților în ca- zurile de violență în familie se deosebesc substanțial. Femeia purcede la actul de violență în familie în stare de disperare, fiind convinsă că prin această metodă îl va pedepsi pe agresor și se va izbăvi de la teroare pe viitor. Prin contrast, actele de violență în familie săvârșite de bărbați constituie un model de comporta- ment care face parte din „*strategia re-educării*” și impunerii de control asupra altor membri de familie, susținut de tradiții patriarhale. Totodată, motivele ce determină săvârșirea violenței sexuale în familie pot fi diferite, în special când victimă devine un copil minor: nedorința de a educa copilul-victimă; nedorința de a-i acorda ajutor financiar sau de altă natură; ura față de copil din cauza infir- mităților lui fizice sau psihice. Am demonstrat că motivul suprem, comun tuturor atentatelor sexuale în familie, îl constituie *subordonarea și umilirea victimei, demonstrarea că făptuitorul este stăpân pe situație etc.*

²⁰ Arhiva CSJ RM. Dosarul nr.1ra-83/2018. Decizia din 24 ianuarie 2018. [citat: 21.03.2019] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/db_col_penal.php

²¹ Arhiva Jud.sec.Ciocana mun.Chișinău. Dosarul nr.1-256/2014. Sentința din 21.02.2014; Arhiva Jud. Sângerei. Dosarul nr.1-117/2013. Sentința din 04 iunie 2013; Arhiva Jud. Sângerei. Dosarul nr.1-197/2012. Sentința din 25 octombrie 2012.

²² Arhiva Jud.sec.Ciocana mun.Chișinău. Dosarul nr.1-256/2014. Sentința din 21.02.2014;

²³ Arhiva Jud. Sângerei. Dosarul nr.1-117/2013. Sentința din 04 iunie 2013.

²⁴ Arhiva Jud. Sângerei. Dosarul nr.1-197/2012. Sentința din 25 octombrie 2012.

Este argumentat că *comportamentul violent în familie se învață, are caracterul repetitiv și tendința spre escaladare*. Nu contează structura sau forma de organizare a familiei, ci „*calitatea*” acestei familii, materializată în relații afective și adecvate, inclusiv cele de comunicare între membrii familiei, în stilurile educaționale ale părinților, în strategiile de control parental, practicile cotidiene parentale și în comportamentul moral. Am demonstrat că copii care vin din familii violente, vor reproduce violența în familie. Felul în care este tratat un individ în copilăria timpurie poate fi definitoriu pentru destinul său, măbind probabilitatea apariției comportamentelor deviante.

Majoritatea formelor violenței în familie poartă un *caracter combinat (mixt)*. Totodată, reieșind din cele expuse sesizăm o problemă: dacă maltratarea este permanent fizică, atunci alte acțiuni violente pot avea și un caracter non-fizic sau chiar mixt, lista cărora e cu mult mai largă, inclusiv restricționarea ori privațiunea ei de libertate sau privarea unei alte persoane de acces la hrană adecvată, apă, îmbrăcăminte, locuință sau odihnă. Privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară, executată într-o intensitate încât este pasibilă de a provoca vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății, este de fapt parte componentă a altor acțiuni violente, despre care expres ne mărturisește legea în lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM. Mai mult, urmările prejudiciabile prevăzute de lege sunt identice. Pe cale de consecință, propunem excluderea lit.c) din alin.(1) art.201¹ CP RM după cum urmează: sintagma „*privarea de mijloace economice, inclusiv lipsirea de mijloace de existență primară*” se exclude, iar cuvântul „*neglijare*” se transferă în conținutul agravantei de la lit.a) alin.(1) art.201¹ CP RM, astfel încât aceasta să aibă următorul conținut: „*Maltratarea, alte acte violente, precum și neglijarea, soldate cu vătămare ușoară a integrității corporale sau a sănătății*”.

APRECIEREA PROBELOR DE CĂTRE JUDECĂTORUL DE INSTRUCȚIE ÎN CONTEXTUL REALIZĂRII MĂSURILOR SPECIALE DE INVESTIGAȚIE

ASSESSMENT OF THE EVIDENCE BY THE INVESTIGATING JUDGE IN THE CONTEXT OF SPECIAL INVESTIGATIVE MEASURES

CARAJELEASCOV Cristina,
drdă., Școala Doctorală Științe Juridice Politice și Sociologice

Summary

At present, a prerogative of development of the Republic of Moldova is extensive practical implementation of the principles of the rule of law, which is reflected by its capacity to ensure respect for human rights measured at the standards of the European Community. The criminal procedure implies performance of the procedural actions that inevitably affect the rights of the person involved in the judicial proceedings. The procedural status of investigating judge implies a multilateral approach to the circumstances of a concrete case in order to rationalize the limitation of individual's rights, being at the same time a guarantor of legality.

Assessing the opportunity to authorize special investigative measures during a criminal investigation is a basic task of the investigating judge, which is externalized in assessing the simultaneous compliance with the legal conditions externalized in the provisions of national law and the reasoning of the triple test set out in the ECtHR case law. By a fair assessment of the evidence constituting grounds for authorization of special investigative measures, the court provides protection against arbitrariness and ensures the proportionality between interference and common purpose of society.

Procesul penal reprezintă în sine un amalgam al acțiunilor procesuale reglementate expres de Codul de procedură penală efectuate de subiecții abilitați în vederea realizării scopului propriu-zis al acestuia. În vederea realizării scopului procesului penal și contracarării infrafracționalității deseori în cadrul urmăririi penale se impune necesitatea efectuării măsurilor speciale de investigație pentru obținerea informației ce reflectă realitatea obiectivă.

Probele în cadrul procesului penal reprezintă elementele de fapt, dobândite în modul prevăzut de Codul de procedură penală, ce servesc la constatarea împrejurărilor care au importanță pentru justa soluționare a cauzei penale, obținerea cărora este condiționată de rigorile Codului de procedură penală.

Măsurile speciale de investigație au un statut distinct în cadrul urmăririi penale, ori de către legiuitor a fost condiționată aplicabilitatea acestora de gravitatea infracțiunii și complexitatea subiecților antrenați în procesul de înfăptuire, aici reliefăm rolul judecătorului de instrucție și a procurorului din perspectiva procedurală a realizării acțiunilor complexe puse în sarcina organului de urmărire penală întrunite sub denumirea de măsuri speciale de investigație.

Analiza și aprecierea probelor puse pe masa judecătorului constituie substratul factologic de care depinde soluția dată, adică admiterea sau respingerea solicitării procurorului privind efectuarea măsurii speciale de investigație.

Obiectul cercetării judecătorești îl reprezintă anumite circumstanțe care permit cunoașterea adevărului și restabilirea tabloului infracțiunii cu demascarea persoanelor care se fac vinovate de comiterea acesteia. Prin urmare, unica sursă de informare despre faptă și infractor o constituie probele. Iată de ce analiza și aprecierea probelor reprezintă partea centrală și principală a cunoașterii realității prin care se face posibilă aprecierea proporționalității măsurii speciale de investigație. Anume prin analiza și aprecierea probelor instanța se convinge de temeinicia demersului înaintat.[6, pag.327] Cercetarea judecătorească a demersului procurorului, presupune o analiză complexă a probelor anexate la dosar cu explicațiile de rigoare a procurorului, fiind un proces complex de stabilire a adevărului.

La depunerea ordonanței și demersului motivat, care de altfel reprezintă temeiul începerii procedurii de autorizare a efectuării măsurii speciale de investigație în mod obligatoriu va fi urmat de un set de acte procedurale autentificate care demonstrează întrunirea condițiilor legale pentru efectuarea măsurii, necesitatea acesteia, precum și importanța rezultatului obținut după efectuarea acesteia. Un aspect primordial îi revine judecătorului de instrucție în procesul de apreciere a probelor anexate la demers de către procuror în vederea determinării echilibrului dintre restrângerea drepturilor persoanei în privința căreia se dispune măsura specială de investigație, în coraport cu atingerea scopului procesului penal transpus prin interesul general al societății. În orice caz realizarea măsurii speciale de investigație și aici avem în vedere ansamblul acțiunilor format din acumularea probelor, depunerea demersului, autorizarea acțiunii, efectuarea propriu-zisă a acesteia, aprecierea pertinentei și emiterii încheierii care încununează tot procesul ce îmbracă denumirea de realizarea măsurii speciale de investigație, comportă un risc inevitabil, prin esența sa măsurile speciale de investigație sunt imprevizibile sub aspectul obținerii rezultatului și relevanței acestuia pentru cauza penală investigată, ori la etapa de autorizare nu poate fi cunoscută conținutul

informației precum și subiecții care vor fi stabiliți în procesul realizării măsurii speciale de investigații, deseori rezultatul fiind unul decisiv în vederea adoptării unei soluții în cadrul urmăririi penale.

Aprecierea echilibrului măsurilor speciale de investigație prin instituția judecătorului de instrucție analizată prin prisma jurisprudenței CtEDO se regăsește în hotărârile expuse cu ocazia examinării încălcării art.8 al Convenției. Ori, întrunirea triplului test și anume ca ingerința să fie prevăzută de lege, ingerința să urmărească un scop legitim, ingerința să fie necesară într-o societate democratică și toate în ansamblu să fie proporționale cu scopul urmărit, respectarea acestor criterii minimalizează ingerința adusă drepturilor persoanelor implicate.

În pofida Convenției garantarea respectării drepturilor omului revine autorităților statului prin asumarea obligațiilor negative de natură de a nu admite ingerințe în drepturile persoanelor aflate în jurisdicția sa antrenate în procesul penal, fără demonstrarea strictei necesități și întrunirea criteriilor de admisibilitate.

Comisia de la Veneția a recunoscut că „întotdeauna va exista un anumit element de discreție la interpretarea legilor, stabilirea faptelor și aprecierea probelor. Aceasta este esența funcției judiciare și reprezintă un element de bază al independenței judecătorului”. [4, pct.59]

Astfel, judecătorul de instrucție la aprecierea probelor anexate la demersul procurorului în vederea demonstrării necesității admiterii demersului și autorizării efectuării măsurilor speciale de investigație se va efectua din punct de vedere al pertinentei, concludenței, utilității și veridicității acestora care obligatoriu vor corobora între ele prin transpunerea filtrului triplului test al CtEDO. În contextul în care se va obține o bifă pozitivă în dreptul fiecărui criteriu expus supra, instanța va admite demersul procurorului și concomitent va asigura respectarea dreptului persoanei garantat de lege în privința căreia se efectuează acțiunea.

Dealtfel, legislația națională a suferit modificări considerabile la capitolul activității speciale de investigație, un aport în restricționarea ingerinței asupra drepturilor omului l-a adus CtEDO, care prin cauza Iordachi și alții c. Moldovei din 10.02.2009,[2] a constatat că legislația cu privire la interceptarea convorbirilor nu conținea garanții suficiente și că numărul de autorizări ale interceptărilor convorbirilor telefonice era foarte înalt, [§ 51] ceea ce a condiționat modificată legislația prin înăsprirea condițiilor pentru efectuarea interceptărilor. Curtea consideră că legislația Republicii Moldova nu acordă o protecție adecvată împotriva abuzului de putere din partea statului în domeniul interceptării convorbirilor telefonice. Prin urmare, ingerința în drepturile reclamanților garantate de art. 8 nu a fost „prevăzută de lege”. [§ 53]

Petru prima dată CtEDO a apreciat legalitatea interceptării convorbirilor telefonice în anul 1978, expunându-și criteriile de apreciere în speța *Klass et auters c. Alemange*, prin care a constatat de altfel că reclamantului nu i-a fost încălcat dreptul la viața privată.

Importanța rezultatelor obținute în baza măsurilor speciale de investigație pentru descoperirea infracțiunilor se reliefează în număr demersurilor procurorilor adresate judecătorilor de instrucție, 4218 pentru anul 2016, 4367 pentru anul 2017, 5578 pentru anul 2018, 4261 pentru anul 2019, dintre cel mai frecvent este solicitată autorizarea interceptării și înregistrării comunicării și imaginilor, 2898 pentru anul 2016, care constituie cu aproximație 68% din numărul total de măsuri speciale de investigație solicitate, 3142 pentru anul 2017, care constituie cu aproximație 71% din numărul total, 3928 pentru anul 2018, care constituie cu aproximație 70% din numărul total, 2812 pentru anul 2019, care constituie cu aproximație 65% din numărul total.[8]

Autoritatea care eliberează autorizările pentru interceptarea convorbirilor telefonice trebuie să fie independentă și în privința activității acesteia trebuie să existe fie un control judiciar, fie un control din partea unei autorități independente. Interceptarea convorbirilor telefonice constituie o ingerință foarte gravă în drepturile unei persoane. Autorizarea acesteia trebuie să aibă la bază doar motive foarte serioase bazate pe o bănuială rezonabilă că persoana este implicată într-o activitate criminală gravă. În acest sens, judecătorii de instrucție trebuie să justifice, în mod obligatoriu, autorizarea măsurilor de supraveghere secretă.[7, pag.194]

Posibilitatea interceptării convorbirilor telefonice de către autoritățile statale este prevăzută practic în toate statele semnatare ale Convenției. Ea este legată, în general, de lupta împotriva criminalității, fie că este vorba despre cea obișnuită, fie că privește acte de terorism. După cum a observat Curtea, societățile democratice sunt amenințate, în zilele noastre, de forme complexe de terorism, astfel că statele trebuie să fie capabile spre a combate în mod eficace asemenea amenințări, să supravegheze anumite elemente subversive ce acționează pe teritoriul lor. Curtea a admis că existența unor dispoziții legislative ce acordă competența interceptării corespondenței, trimiterilor poștale și a telecomunicațiilor este, în fața unei situații excepționale, necesară într-o societate democratică, asigurării securității naționale, apărării ordinii publice și prevenirii săvârșirii de infracțiuni. Statele contractante nu dispun, însă de latitudinea nelimitată în a supune unor măsuri de supraveghere secretă persoanele aflate sub jurisdicția lor, sub

pretextul apărării democrației. Oricare ar fi sistemul de interceptare și supraveghere instaurat, prin examinarea lui, Curtea Europeană trebuie să se convingă de instituirea unor garanții adecvate și suficiente contra posibilelor abuzuri în materie, o asemenea apreciere are un caracter relativ.[1, pag.653-654]

În încheierea judecătorească privind efectuarea măsurii speciale de investigație, urmează să se menționeze unele aspecte ce vizează excepțiile admise de art.8 al Convenției, justificând astfel, legalitatea ingerinței, prin indicarea circumstanțelor speței se va confirma scopul legitim al ingerinței. La fel se va indica probele care au fost administrate deja în cadrul urmăririi penale obținute prin alte acțiuni procesuale ce nu solicitau ingerințe în viața privată. Judecătorul urmând a motiva imposibilitatea desfășurării normale a procesului penal fără efectuarea măsurii care se solicită, în acest mod se justifică necesitatea acțiunii într-o societate democratică și proporționalitatea ingerinței.[3, pag.860]

Așadar, judecătorul de instrucție la examinarea demersului privind solicitarea efectuării măsurii speciale de investigație va supune probele în mod obligatoriu unui test de proporționalitate. Potrivit opiniei unor autori autohtoni, scopul de proporționalitate constă în primul rând în a vedea dacă limitarea dreptului fundamental al justițiabilului este justificată, iar în al doilea rând de a pune în balanță limitarea cu beneficiul adus interesului legitim general sau cu beneficiul pe care l-ar avea alți particulari.[5, pag.160]

Potrivit prevederilor procedurale conform cărora Hotărârile definitive ale Curții Europene a Drepturilor Omului sunt obligatorii atât pentru organul de urmărire penală cât și pentru instanțele de judecată, în sarcina judecătorului de instrucție intră aprecierea proporționalității ingerinței, trecând în revistă consecutiv fiecare criteriu de apreciere al triplului test abordat prin prisma probelor anexate la demersul prin care se solicită acțiunea procesuală.

Testul de proporționalitate este precedat de un test al legalității, acesta presupune verificarea calității legii, dacă limitarea a fost prevăzută într-o lege accesibilă și previzibilă. Testul de proporționalitate verifică întâi dacă limitarea a urmărit un scop legitim. Scopurile urmează a fi abordate doar prin prisma enumerării exhaustive a limitărilor admise, în cazul inexistenței limitării specifice, limitarea dreptului va fi considerată disproporționată, fără a se trece la examinarea următorului criteriu. Necesitatea într-o societate democratică presupune că impactul negativ al limitării urmează să fie mai mic decât beneficiul obținut în legătură cu realizarea scopului legitim. Trebuie să se stabilească dacă limitarea dreptului la respectarea vieții private poate să atingă scopul

urmărit, fără să existe o alternativă mai puțin restrictivă. Adjectivul necesar implică existența unei necesități sociale stringente și nu trebuie echivalat cu alte calificative, precum rezonabil, admisibil, folositor sau dezirabil. Acest criteriu nu este unul formal. Trebuie să se motiveze necesitatea beneficiului urmărit prin limitarea dreptului, ca fiind opus valorilor protejate. Beneficiul urmărit trebuie să fie unul stringent. Criteriile utilizate pentru determinarea unei limitări admisi-bile depind de circumstanțele speței, însă orice limitare trebuie să fie bazată pe motive rezonabile și suficiente. [5,pag.160-161]

Deja a devenit o axiomă că măsurile speciale de investigație limitează inviolabilitatea vieții private a persoanei. Exigențele dreptului la un proces echitabil impun ca aprecierea probelor să nu fie arbitrară sau nerezonabilă în mod evident. Dreptul la un proces echitabil reliefând și obligația instanței spre a analiza și aprecia just circumstanțele speței, ori prin încheiere judecătorală de instrucție motivează proporționalitatea și admiterea ingerinței prevăzute de lege.

Un aspect nu mai puțin important, chiar unul decisiv în cadrul urmăririi penale este conferit judecătorului de instrucție la etapa aprecierii pertinentei rezultatelor obținute în urma efectuării măsurilor speciale de investigație pentru cauza penală în cadrul căreia au fost autorizate. Procedul cognitiv privind proporționalitatea respectării drepturilor persoanei și ingerința admisă de către agenții statului în vederea atingerii scopului procesului penal se reliefează în încheierea judecătorală de instrucție prin care ultimul fie declară pertinente și legale rezultatele obținute fie constată încălcarea disproporționalității, în consecință rezultatele obținute nu pot fi utilizate în cadrul urmăririi penale, deși în ipoteză au relevanță pentru circumstanțele examinate în cadrul cauzei penale, dar nu vor putea fi utilizate ca probe dat fiind faptul că au fost obținute cu încălcarea normelor legale, constatate prin actul judecătoresc.

În concluzie evidențiem puterea actului judecătoresc și importanța aprecierii la justa valoare a probelor obținute în cadrul urmăririi penale ce justifică necesitatea efectuării măsurilor speciale de investigație. Mecanismul național de asigurarea respectării drepturilor omului în cadrul procesului penal transpus prin instituția judecătorală de instrucție are menirea de a conforma standardele europene în domeniul respectării drepturilor omului prin limitarea cazurilor admiterii ingerințelor în viața privată. Într-un final în procesul de autorizare a efectuării măsurilor speciale de investigație este implicată o instanță în sensul expus de CtEDO care verifică întrunirea condițiilor legale privind admisibilitatea ingerinței, prin aprecierea suportului factologic existent.

Referințe bibliografice:

1. Bîrsan Corneliu, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole, Vol. I Drepturi și libertăți*, Ed. All Beck, București, 2005, 1925 pagini;
2. Cauza Iordachi și alții c. Moldovei, hotărâre din 10.02.2009, în baza de date HUDOC <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112676>
3. Dolea Igor, *Codul de procedură penală al Republicii Moldova: (comentariu aplicativ)*, Editura Cartea Juridică, Chișinău, 2020, total 1408 pag (text preluat 860 pag)
4. Hotărârea Curții Constituționale nr.2 din 23.01.2020 privind excepția de neconstituționalitate a unor dispoziții din art.6 pct.11¹⁾ din Codul de procedură penală. pct.59
5. Poalelungi Mihai, Sârcu Diana, Dorul Olga, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului: Comentariu asupra hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului versus Republica Moldova: Concluzii și recomandări*, Editura Inst. Naț. al Justiției, Chișinău, 2018, pag.576 în text pag.160
6. Poalelungi Mihai și alții *Manualul judecătorului pentru cauze penale*, Î.S.F.E.P. „Tipografia Centrală”, Chișinău 2013, 1192 pagini;
7. Poalelungi Mihai, Sârcu Diana, Grimalschi Lilia, *Convenția Europeană a drepturilor omului: Comentariu asupra hotărârilor Curții Europene a drepturilor omului versus Republica Moldova: Concluzii și recomandări*, Tipografia Centrală Chișinău: S. n., 2017 (ÎS FEP “Tipografia Centrală”). – 576 p.: tab.
8. Rapoartele publice privind activitatea Procuraturii pentru anii 2016-2019

CAPITOLUL VI. DREPT PENAL ȘI DREPT PROCESUAL PENAL

PERSPECTIVELE CONSOLIDARII SECURITAȚII NAȚIONALE ȘI ASIGURAREA DREPTULUI PERSOANEI LA SIGURANȚA PRIN PRISMA IMPLEMENTARII ACORDULUI DE ASOCIERE REPUBLICA MOLDOVA-UNIUNEA EUROPEAN

PERSPECTIVES FOR STRENGTHENING NATIONAL SECURITY AND ENSURING THE PERSON'S RIGHT TO SECURITY THROUGH THE IMPLEMENTATION OF THE ASSOCIATION AGREEMENT REPUBLIC OF MOLDOVA-EUROPEAN UNION

BENCHECI Marcel,
dr., cercetător științific coordonator ICJPS

Summary

During the last years, the European integration process of the Republic of Moldova has registered a substantial qualitative evolution. The intensification of political dialogue, the continuation of negotiations on visa liberalization, the dialogue on free and deep trade with the European Union and the intensification of cooperation in sectoral areas have been important successes in the complex process of European integration. Supported by the political will to accelerate the implementation of internal reforms and to extend the area of introduction of European standards, this process meets the basic conditions to be successful.

At the same time, the complexity of the European integration process and the need to ensure its coherence requires the extension of cooperation between the Republic of Moldova and the European Union in the field of security. The importance of the security policy approach in the dialogue with the EU intensifies in direct proportion to the progress in the negotiation process and is determined by the role of security as an indispensable condition for sustainable economic development and the success of the European integration process of the Republic of Moldova.

Securitatea Republicii Moldova este parte componentă a securității mondiale. În contextul politicii de integrare a Republicii Moldova în structurile Uniunii Europene, instituțiile naționale abilitate în domeniul asigurării securității statu-

lui își propun ca imperativ aderarea la platformele de profil regionale, stabilirea și promovarea relațiilor bilaterale și multilaterale cu instituțiile specializate de pe arena internațională. Scopul urmărit în această interacțiune este orientat spre realizarea intereselor fundamentale de securitate națională în contextul creării unui climat adecvat de securitate regională și europeană, având ca finalitate promovarea imaginii Republicii Moldova nu doar în calitate de consumator, dar și generator de securitate [1].

Pe parcursul ultimilor ani procesul de integrare europeană a Republicii Moldova a înregistrat o evoluție calitativă substanțială. Intensificarea dialogului politic, continuarea negocierilor privind liberalizarea regimului de vize, a dialogului privind comerțul liber și aprofundat cu Uniunea Europeană și intensificarea cooperării în domenii sectoriale au constituit succese importante în procesul complex de integrare europeană [2]. Susținut de voința politică de a accelera implementarea reformelor interne și de a extinde aria de introducere a standardelor europene acest proces îndeplinește condițiile de bază pentru a fi unul de succes.

În același timp, complexitatea procesului de integrare europeană și necesitatea asigurării unei coerențe a acestuia impune extinderea cooperării dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în domeniul securității. Importanța abordării politicii de securitate în cadrul dialogului cu UE se intensifică direct proporțional imediat cu avansarea în procesul de negocieri și este determinată de rolul securității ca condiție indispensabilă pentru o dezvoltare economică durabilă și succesul procesului de integrare europeană a Republicii Moldova.

Prin urmare, autoritățile naționale urmează să consolideze o poziție distinctă cu privire la Politica de Securitate și Apărare Comună (PSAP) care constituie un element distinct al Politicii Externe și de Securitate Comune a Uniunii Europene și reflectă aspirațiile Uniunii Europene de a asigura securitatea comună prin cooperare multilaterală în cadrul Uniunii Europene și cu participarea partenerilor din exterior [3].

Această politică se bazează pe recunoașterea multitudinii de pericole la adresa securității europene și pornește de la ideea că „nici un stat nu este capabil să facă față pe cont propriu problemelor complexe actuale” [4]. Fiind un element distinct în cadrul de politici UE, Politica de Securitate și Apărare Comună totodată oferă un cadru și posibilități specifice de cooperare pentru statele care nu sunt membre ale UE.

Pe de altă parte, Politica de Securitate și Apărare a Republicii Moldova până la momentul actual nu dispune de un cadru conceptual și instituțional integru, care are ar conjuga valorile, principiile, interesele, obiectivele și capacitățile naționale cu strategiile și obiectivele politicii de securitate și apărare europene.

Politica de securitate și apărare comună reprezintă un element central de reconfigurare a rolului Uniunii Europene în politica internațională. Prin numărul și amploarea misiunilor operaționale din cadrul politicii de securitate, Uniunea Europeană promovează un liderism responsabil în politica internațională, devenind un veritabil „pacificator global” [5], după ce intervențiile sale au stabilizat state și regiuni. Perspectiva participării Republicii Moldova la politica externă și de securitate comună a Uniunii Europene, reprezintă o contribuție la asigurarea securității internaționale.

Dar, o cooperare cu Uniunea Europeană în domeniul politicii de securitate și apărare nu trebuie să se limiteze doar la participarea la misiunile de gestionare a crizelor în toată lumea. O cooperare complexă și de durată în domeniu presupune creșterea rolului Uniunii Europene în soluționarea conflictului transnistrean, implicit participarea la o nouă misiune internațională în Zona de Securitate. Altfel, o politică de securitate și apărare comună cu zeci de misiuni în toată lumea dar incapabilă de a gestiona un conflict de la frontiera Uniunii Europene nu va fi sustenabilă, în timp ce participarea Republicii Moldova la diferite misiuni de pacificare fără perspectiva de a soluționa un conflict din cadrul propriilor granițe va fi ușor nefirească.

Astfel, perspectivele cooperării dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună în primul rând depind de capacitatea autorităților Republicii Moldova de a dezvolta o politică de securitate și apărare integră și de a crea capacitățile necesare ale instituțiilor din sectorul de securitate și apărare din Republica Moldova pentru a face față perspectivelor de colaborare și angajamentelor eventuale în acest domeniu [6].

Securitatea națională a Republicii Moldova nu poate fi concepută în afara contextului securității europene. Luînd în considerare faptul că Uniunea Europeană este un factor stabilizator, important pentru sistemul de securitate națională, Republica Moldova va depune eforturi pentru a avansa în procesul de integrare europeană. Aderarea în perspectivă la Uniunea Europeană va consolida securitatea țării, Republica Moldova devenind beneficiar și sursă de stabilitate și securitate. Negocierea unui cadru de cooperare care să reflecte fără echivoc perspectiva de aderare rămîne un obiectiv strategic pentru Republica Moldova.

O atenție deosebită în cadrul eforturilor de integrare se acordă acordată intensificării cooperării cu UE pe linia Politicii Externe și de Securitate Comună și Politicii de Securitate și Apărare Comună a UE orientată spre consolidarea securității naționale și a celei regionale. Republica Moldova cooperează cu UE în domeniile prevenirii și soluționării conflictelor, gestionării crizelor, neproliferării armelor de distrugere în masă.

Importanța abordării politicii de securitate și apărare în cadrul dialogului cu UE se intensifică direct proporțional odată cu avansarea în procesul de implementare a Acordului de Asociere și urmează să răspundă la așteptările UE care percepe securitatea ca o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea economică durabilă și siguranța investițiilor și presupune asumarea unor angajamente de participare la politici și eforturi comune în domeniul securității și apărării [7].

Politica de Securitate și Apărare Comună (PSAC) este un element distinct al Politicii Externe și de Securitate Comune a Uniunii Europene care se referă la aspectele de securitate și apărare. Această politică reflectă aspirațiile Uniunii Europene de a asigura securitatea comună prin cooperare multilaterală în cadrul Uniunii Europene și cu participarea partenerilor din exterior. Strategia Europeană de Securitate, documentul cadru al PSAC aprobat în a. 2003 recunoaște multitudinea pericolelor la adresa securității europene și pornește de la ideea că „nici un stat nu este capabil să facă față pe cont propriu problemelor complexe actuale” [8]. În acest context, Politica de Securitate și Apărare Comună oferă un cadru și posibilități de participare pentru statele care nu sunt membre ale UE sau NATO.

Participarea Republicii Moldova la PSAC și la operațiunile UE cu contingente, experți civili și militari și punerea la dispoziție a potențialului existent și expertizei acumulate urmează să contribuie substanțial la creșterea autorității Republicii Moldova pe plan european și să stimuleze o susținere mai mare a eforturilor sale de integrare europeană.

Perspectivile cooperării dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună în cea mai mare parte depind de capacitatea Republicii Moldova de a corela politica de securitate și apărare națională la Politica de Securitate și Apărare a Uniunii Europene și de a crea capacitățile necesare ale instituțiilor din sectorul de securitate și apărare din Republica Moldova pentru a face față perspectivelor de colaborare și angajamentelor eventuale în acest domeniu.

În acest context, impedimentele principale pentru participarea Republicii Moldova la PSAC rămân a fi inconsecvența dirijării politice, ineficiența managementului PSAC la nivel superior și resursele bugetare limitate care, luate împreună, pe de o parte pun sub îndoială credibilitatea declarațiilor politice privind dorința Republicii Moldova de a participa la PSAC, iar pe de altă parte, nu permit pregătirea adecvată a eventualei participări [9].

În scopul depășirii acestor impedimente se recomandă efectuarea unor acțiuni complexe pe plan intern care ar concretiza implementarea obiectivului de participare la PSAC și ar include determinarea instrumentelor de participare la nivel politic și executiv, aprobarea unor obiective țintă privind capacitățile na-

ționale de participare la operațiunile militare și civile ale UE și inițierea unui proces de pregătire a forțelor sub conducerea generală a Președintelui statului.

Politica națională de securitate este un element indispensabil în cadrul național de politici, o expresie și un indicator al identității politice și culturale a unei țări. Sfera de acoperire a acesteia poate varia iar politica poate fi definită și exprimată în diferite moduri – într-un document cuprinzător sau în mai multe documente sectoriale. În cazul în care acest document reflectă și mijloacele de realizare a principalelor obiective de securitate ale statului, ceea ce deseori este definit ca interesele securității naționale se utilizează termenul de Strategia Securității Naționale (SSN) [10].

O strategie fără o politică, la fel ca și o politică fără o strategie nu pot fi de succes. Din punct de vedere al consecutivității procesului este logic să presupunem că elaborarea unei strategii naționale de securitate urmează după definirea unui concept general al politicii de securitate. Totuși, o asemenea abordare conține unele deficiențe, dat fiind faptul că nu este corect de a elabora obiective pentru politica de securitate care depășesc considerabil resursele umane, economice, tehnologice și militare de care țara ar putea dispune.

O politică de securitate națională (PSN) rareori enunță explicit anumite decizii sau acțiuni în diverse circumstanțe. Pe de o parte este mult prea complicat, sau chiar imposibil, de a oferi din timp soluții pentru situații imprevizibile în viitor. Pe de altă parte, nu întotdeauna este înțelept sau oportun ca reacția la o anumită acțiune sau situație eventuală să fi e enunțată din timp unui potențial adversar. Politica națională de securitate nu poate fi statică. Revizuirea regulată și adaptarea acesteia la circumstanțele unei lumi în permanentă schimbare este un imperativ. Schimbările strategice sau geopolitice pe plan extern, în special discontinuitățile profunde pe plan internațional cauzate de războaie, apariția sau dispariția statelor sau alianțelor, deseori vor duce la reformularea substanțială a politicii de securitate.

De asemenea, o reformulare sau reorientare substanțială a politicii de securitate poate fi cauzată și de schimbări interne, atunci când guvernarea este preluată de noi forțe politice, este adoptată o nouă Constituție, sau ca reacție de răspuns la provocările majore din exterior.

Republica Moldova nu a fost niciodată un actor activ din punct de vedere al participării la asigurarea securității regionale sau internaționale. Rezultatele modeste au fost dictate de mai mulți factori, printre care: orientarea politicii externe și mediul de securitate intern, mentalitatea elitei politice și importanța acordată reformei sectorului de securitate, dar și de impedimentele de ordin extern în democratizarea și europenizarea țării. Republica Moldova nu a participat la misiunile și operațiunile UE pentru asigurarea securității în lume, chiar dacă

are experiența participării în operațiuni internaționale mandatate de Organizația Națiunilor Unite sub egida OSCE și ONU.

Incertitudinile participării au fost și ca rezultat al lipsei unui cadru legal bine definit la nivel european, politica europeană de securitate fiind un proces slab coordonat și puțin orientat spre vecinătate. Strategia Europeană de Securitate (2003) este singurul document strategic care menționează importanța construirii securității în țările din vecinătatea UE, și prin care comunitatea europeană și-a propus să ofere asistență în reformarea sectorului de securitate statelor și regiunilor din vecinătatea europeană, în scopul întăririi capacităților de asigurare a securității. Acest suport era prevăzut inclusiv și pentru Republica Moldova. Uniunea Europeană a propus Republicii Moldova să integreze reforma sectorului de securitate în documentele sale strategice; să supravegheze coordonarea planificării reformei; elaborarea instrumentelor de planificare și implementare; organizarea acțiunilor de formare specifi ce reformei și întărirea cooperării cu partenerii internaționali. UE își propunea să contribuie la pregătirea Republicii Moldova și a statelor din regiune ca acestea să poată participa la dezvoltarea și implementarea mecanismelor Europene de asigurare a securității continentale și globale, bazate pe prevenirea conflictelor, creșterea rolului modalităților diplomatice și a capacităților civile de management al crizelor la nivel subregional.

Cu toate că Planul de Acțiuni UE-RM prevedea și cooperarea cu Uniunea Europeană în domeniul justiției, libertății și securității, nu au existat acorduri formalizate pe marginea subiectelor de securitate și apărare. Singura inițiativă PSAC la care participă reprezentanții Republicii Moldova este EUBAM, Misiunea Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina, care a fost lansată în noiembrie 2005 la solicitarea comună a Președinților Republicii Moldova și Ucrainei. Misiunea este fi nanțată în întregime de Uniunea Europeană în contextul Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat. Într-un context mai larg, prin intermediul EUBAM UE tinde să încurajeze comerțul și călătoriile legitime, dar și să garanteze securitatea cetățenilor săi prin combaterea criminalității [11]. Uniunea Europeană a lansat și alte discuții cu autoritățile Republicii Moldova pentru o eventuală participare pe dimensiunea de politică externă, securitate și apărare a UE, însă o poziție fermă s-a lăsat mult așteptată.

Odată cu intensificarea relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană și trasarea obiectivului integrării europene drept prioritate națională, a devenit evident faptul ca interesele și obiectivele de securitate ale Republicii Moldova pot fi realizate doar prin cooperarea cu UE, NATO și alte structuri internaționale care împărtășesc interese și valori comune cu cele enunțate de guvernarea de la Chișinău[12].

Cooperarea cu NATO este în acest sens esențială pentru reforma sectorului de securitate. Planul Individual al Parteneriatului RM-NATO (IPAP) stipulează că implementarea IPAP nu urmărește obiectivul aderării la Alianța Nord-Atlantică, dar va încuraja și susține procesul de reformare a sectoarelor apărării și securității naționale. În acest scop, Republica Moldova va utiliza baza politico-juridică necesară și va conlucra cu UE și alte organizații internaționale pentru a asigura complementaritatea și a evita dublările între IPAP, Acordul de Parteneriat și Cooperare Moldova - UE și Strategia națională de dezvoltare. Cu alte cuvinte, RM se orientează la o relație productivă cu NATO și cu UE, pentru a putea beneficia de toate instrumentele puse la dispoziție de acestea [13].

Cu suportul NATO, Republica Moldova ar putea înregistra progrese vizibile pe dimensiunea atât politică cât și militară a sectorului securității și apărării. Din perspectivă militară, NATO oferă un șir de instrumente pe care RM le-ar putea aplica dacă există voința politică. Aici, ne referim la mecanismele de luptă împotriva terorismului, asigurarea securității informaționale, contracararea crimelor cibernetice, asigurarea interoperabilității, instruirea militară, securizarea armamentelor, planificarea situațiilor de urgență etc.

Din perspectivă politică, NATO poate susține Republica Moldova în reformarea Consiliului Suprem de Securitate (pentru a-i spori rolul în calitate de autoritate națională de coordonare în sectorul de securitate și apărare), în implementarea Strategiei Securității Naționale, în elaborarea Strategiei Militare Naționale și Analiza Strategică a Apărării, dar și în vederea sporirii controlului democratic al Forțelor Armate.

Pe de altă parte, Uniunea Europeană nu pune la dispoziție această diversitate de instrumente, fiind mai mult o „soft power” și oferind partenerilor beneficii politice și economice mai mult decât beneficii de securitate și apărare. Cu toate acestea, UE are o experiență bună în managementul crizelor civile și este orientată spre lupta cu sursele insecurității: corupția, managementul frontierei, asigurarea securității societale etc. Aceste practici pot fi împărtășite cu partenerii, doar că cei interesați trebuie să-și acopere unilateral un șir de cheltuieli [14].

Experiența existentă relevă că Republica Moldova este destul de receptivă la propunerile care vin din partea comunității europene și a celei euro-atlantice. Concepția Securității Naționale și Strategia Securității Naționale, documente fundamentale în ghidarea reformei sectorului de securitate au fost elaborate reieșind din obiectivele și planurile de acțiuni pe care RM le are cu aceste structuri internaționale. Însă, analizând textul acestor documente, dar și progresele modeste ulterioare în reforma sectorului de securitate și apărare, nu este clar pe cât de dorite sunt aceste reforme de autoritățile Republicii Moldova.

Este esențial ca în eforturile sale de reformare a sectorului de securitate și apărare, Republica Moldova să treacă de la etapa declarațiilor politice la transpunerea în practică a obiectivelor trasate. În acest sens, autoritățile ar trebui să valorifice la maximum oportunitățile oferite de IPAP, prin intermediul căruia poate fi susținută material și logistic reforma sectorului de securitate. În același timp, cunoscând așteptările UE pentru rezultate concrete și reforme durabile, este prioritar ca viziunea de dezvoltare a sectorului de securitate și apărare să fi formulată de autoritățile naționale, și obiectivele de reformă să reiasă din capacitățile reale ale statului pentru asigurarea implementării acestora.

Unul dintre capitolele Acordului de Asociere RM-UE se referă la Politica de Securitate. Disponibilitatea Republicii Moldova de a fi implicată în aranjamentele Politicii de Securitate și Apărare Comună a UE este dată de Programul de Activitate al Guvernului „Integrare Europeană, Libertate, Democrație, Bunăstare” pentru anii 2011-2014. Guvernul RM își propune „Transformarea RM într-un stat care contribuie la securitatea regională și internațională prin participarea activă la Politica Europeană de Securitate și Apărare a UE și la operațiunile internaționale de stabilizare și de menținere a păcii” [15].

O asemenea intenție ar trebui să fie urmată de un Plan de Acțiuni în acest sens cu implicarea tuturor instituțiilor responsabile de sfera de securitate. Problema viabilității acestei opțiuni este acutizată de lipsa în textul Strategiei Securității Naționale a unor mecanisme clare vis-a-vis de participarea în PSAC. Astfel, nu este clar cum poate fi atins acest obiectiv ambițios, subiectul participării independent de capacitățile financiare ale RM, care în prezent sunt extrem de reduse la capitolul securitate și apărare. Conform Dispoziției Guvernului RM nr. 80d din 11 octombrie 2010, a fost creat Grupul de lucru pentru coordonarea procesului de colaborare cu Uniunea Europeană în domeniul Politicii de Securitate și Apărare Comune a Uniunii Europene. Acest grup având ca obiectiv să asigure o bună participare a Republicii Moldova în cadrul PSAC, inclusiv planificarea și coordonarea capacităților naționale pentru participarea Republicii Moldova în cadrul misiunilor PSAC. La moment nu există informații publice despre activitatea acestui grup [16].

Inițiativele lansate de Guvern confirmă faptul că Republica Moldova se raportează la Politica de Securitate și Apărare Comună pornind de la premisa că aceasta reprezintă o etapă importantă în procesul de apropiere de Uniunea Europeană. Participarea la PSAC poate constitui o oportunitate importantă de pregătire a țării pentru aderarea la UE. În același timp, Republica Moldova își dorește ca Uniunea Europeană să devină un actor puternic pe arena internațio-

nală, deoarece o UE puternică va contribui la întărirea poziției statelor membre și a celor partenere vecine, în special a celor mici. Logica este simplă, oferind susținere și suport UE, Republica Moldova ar putea să mizeze pe ajutor reciproc din partea statelor membre.

Există mai multe motive care încurajează Republica Moldova să participe în PSAC. Printre acestea evidențiem: – PSAC este un instrument de asigurare a securității și stabilității în interiorul și în afara frontierelor UE. Tratatul de la Lisabona oferă posibilități pentru statele partenere să se implice, servind astfel și drept impuls pentru reformarea sectorului de securitate și apărare a RM. – More for more. Participarea cu contingente, experți civili și militari în programele UE va contribui la consolidarea imaginii Republicii Moldova pe plan european și reconfirmarea statutului de „model de succes” în Parteneriatul Estic al UE [17]. Urmare a participării ar putea fi o susținere mai mare a RM în calea sa de integrare europeană. Participarea oferă oportunități pentru influențarea deciziilor .

Perspectivile cooperării Republicii Moldova în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună ar putea reprezenta o oportunitate de a atrage UE în soluționarea provocărilor de securitate din vecinătatea estică a UE, printre care și conflictul transnistrean. Din punct de vedere militar, Ministerul Apărării al RM are nevoie de o motivare pentru sporirea gradului de pregătire de luptă a Forțelor Armate și menținerea acestui nivel. Participarea în misiuni ale Uniunii Europene ar permite punerea în practică a potențialului militar și al expertizei RM acumulată pe parcursul ultimilor 26 ani.

Cooperarea dintre UE și țările partenere pe marginea PSAC s-a dorit a fi orientată spre participarea în misiunile și operațiunile din cadrul acesteia. În timp ce anumite succese au fost atinse în cooperarea cu statele ce au un nivel de interoperabilitate satisfăcător cu cel al statelor membre, această cooperare nu a fost caracteristică pentru un șir de alte state, printre care și Republica Moldova. Interesul statelor din Parteneriatul Estic în domeniul securității și apărării nu era focusat pe participarea în misiunile PSAC, ci mai mult spre stabilirea unui dialog structurat cu UE pe subiecte de securitate foarte complexe, incluzând democratizarea și securitatea economică [18]. Luând în considerare provocările la adresa securității regionale, dar și interesul din partea Chișinăului, devine evidentă necesitatea și probabilitatea lansării unei cooperări consolidate între RM și UE, care ar aprofunda dialogul pe subiecte de securitate și apărare.

Cadrul propice pentru cooperare este dat și de schimbările instituționale aduse de Tratatul de la Lisabona, care prin intermediul Serviciului de Acțiune Europeană Externă oferă posibilitatea unui dialog comprehensiv pe subiecte de

securitate dar și posibilitatea corelării acestora cu dezvoltarea economică, comerț, securitatea mediului etc. [19]. Mai mult decât atât, Delegația UE în RM are acum dreptul de a se implica în subiecte de țin de securitate și politică externă.

Aceste evoluții pot duce la catalizarea procesului de dezvoltare a programelor bilaterale ajustate la necesitățile Republicii Moldova, dar și la focusarea pe domeniile în care RM cu adevărat poate avea o valoare adăugată. Prin intermediul acestui instrument RM ar putea împărtăși experiența sa în domeniul securității frontierei, combaterea traficului de ființe umane, migrație, reforma poliției, sectorului de securitate etc. În schimb RM ar avea de câștigat din familiarizarea cu cadrul instituțional și operațional al PSAC; creșterea interoperabilității în sectorul de securitate civilă și a forțelor armate; și cu acestea, pregătirea pentru participare în misiunile PSAC.

De obicei statele mici, ne-membre, valorifică oportunitatea oferită de PSAC pentru a fi parte a strategiilor de politică externă a actorilor globali și regionali dar și pentru a-și găsi un rol în sistemul internațional. O primă contribuție a statelor mici membre și parteneri UE în PSAC este investiția în misiuni civile și polițienești, dar și în EU BattleGroups, ca ulterior să participe în operațiunile internaționale conduse de UE [20].

Republica Moldova ar putea participa în toate domeniile PSAC în cazul unui consens pe marginea politicii de securitate în cadrul Guvernului și al Parlamentului. Prioritar este ca RM să evalueze care este potențialul pe care l-ar putea mobiliza la început, și să dezvolte planuri de selectare, instruire și pregătire a acestora. Pentru început s-ar putea pregăti capacități mici dar care să acopere atât misiunile civile cât și militare. În așa fel se va putea evalua disponibilitatea structurilor civile și militare de a se angaja în asigurarea securității europene. În paralel, o primă participare va oferi o imagine clară ce presupune participarea în PSAC în termeni reali și se va putea determina calea de parcurs pentru eficientizarea participării.

Nu este exclus că pe viitor RM se va specializa mai mult pe instrumentele de management civil al crizelor, domeniu în care UE are un potențial extraordinar, dar care totdeauna a avut dificultăți în recrutarea personalului. Ținând cont de această situație, RM ar putea utiliza misiunile civile drept o primă fe-reastră de oportunitate. Pentru pregătirea în această direcție Republica Moldova poate beneficia de instrumentele puse la dispoziție de Parteneriatul pentru Pace al NATO. Sau, RM ar trebui să-și identifice alți parteneri serioși care să ajute și ghideze Republica Moldova în pregătirea pentru participare dar și în timpul participării. O experiență asemănătoare este caracteristică statelor baltice, care au fost susținute intens de Suedia. Un asemenea stat interesat ar putea antrena,

instrui și achita parțial costurile participării Republicii Moldova în careva misiuni ale UE. Misiunile civile includ misiuni polițienești, de asistență în reforma sectorului de securitate, misiuni de monitorizare, de control la frontieră, de protejare a drepturilor omului, de instruire, etc.

Pe de altă parte, Republica Moldova ar putea participa în misiuni militare sub egida UE. Un șir de alte state partenere ale Uniunii Europene dispun de o asemenea experiență, care poate aduce dividende politice importante. Nivelul de implicare depinde de pozițiile deschise de UE pentru participare în misiuni, anunțate de Serviciul Acțiune Externă al UE, dar și de decizia luată de Președinte sau autoritățile de resort (ministere), care trebuie să fi e apoi aprobată de Parlament.

Legea Nr. 1156 din 26.06.2000, cu privire la participarea Republicii Moldova la operațiunile internaționale de menținere a păcii, impune un șir de restricții care pot limita eventuala participare. Spre exemplu, Legea prevede că Republica Moldova exclude participarea directă la operațiunile internaționale de impunere a păcii. De asemenea, sunt date reperele esențiale pentru adoptarea de către Republica Moldova a oricărei decizii în acest domeniu, și acestea includ: consimțământulpărților aflate în conflict de a primi contingentul multinațional de pacificare; încheierea și intrarea în vigoare a unui acord de încetare a focului între părțile beligerante; finalizarea pregătirii multilaterale a Forțelor de menținere a păcii ale Republicii Moldova pentru misiunea de menținere a păcii, în conformitate cu caracterul acesteia. Probabil anumite amendamente vor fi oportune acestei legi, dat fiind faptul că tipurile de misiuni ale UE diferă de la caz la caz și nu poate fi vorba întotdeauna de existența unui acord de încetare a focului sau o solicitare oficială pentru implicarea UE [21].

Din punct de vedere logistic și tehnic, Republica Moldova trebuie să demonstreze capacitatea de planificare, subzistență, interoperabilitate și flexibilitate a forțelor armate pentru a fi compatibili cu participarea în PSAC. În mare parte reformele pe care Republica Moldova s-a angajat să le implementeze în cadrul Parteneriatului pentru Pace al NATO ar trebui să determine gradul de pregătire a țării de a transpune în practică politica de securitatea europeană. Dar, cunoscând progresele modeste în implementarea IPAP, rămîne prioritară reforma întregului sistem de securitate și apărare. Republica Moldova este pusă în situația de a-și transforma Forțele Armate pentru a răspunde eficient noilor provocări. În acest mod, considerăm că Forțele Armate trebuie să fie orientate spre participare internațională mai mult decât spre apărarea teritorială caracteristică secolului trecut. Importanța restructurării și eficientizării forțelor armate trebuie recunoscută drept prioritate pentru sectorul de apărare. Republica Moldova are nevoie de o

armată mică, dar bine echipată și pregătită. În acest sens este necesară reducerea personalului angajat în Forțele Armate, adaptarea acestora la participare internațională, re-instruirea și re-echiparea trupelor.

În **concluzie**, menționăm deschiderea RM pentru a fi parte a Politicii de Securitate și Apărare Comună a UE. Acest fapt este dat de vectorul integrării europene care dictează direcția reformelor interne, dar și conturează tendințele și atitudinile față de UE și programele acesteia. În același timp, Tratatul de la Lisabona reiterează interesul UE de a dezvolta relații cu țările terțe pentru a promova soluții multilaterale la problemele comune. Pornind de la interesele naționale ale RM, precum și de la angajamentele pe care le impune procesul de integrare europeană, considerăm că participarea RM în cadrul programelor comunitare devine un lucru firesc.

Din punct de vedere al valorilor și principiilor democratice, alinierea Republicii Moldova la politicile europene este teoretic posibilă. Legislația RM dar și activitatea actorilor politici este orientată spre asigurarea păcii, securității și a drepturilor omului – principii fundamentale ale UE.

Anumite dificultăți pot fi întâlnite în pregătirea resurselor umane pentru operațiuni multinaționale internaționale. Chiar dacă practica pe care RM a acumulat-o în cadrul operațiunilor sub egida ONU și OSCE este valoroasă și pentru UE, resursele financiare disponibile pentru pregătirea și întreținerea militarilor moldoveni reprezintă o problemă. Odată cu asumarea angajamentului politic de participare în misiuni EU dar și NATO (eventual), Republica Moldova va trebuie să-și definească foarte clar prioritățile din cauza capacităților și resurselor militare/ civile limitate. Din practica altor state, este extrem de dificil să contribuie cu același tip de forțe la câteva misiuni internaționale în același timp.

Participarea la PSAC oferă Republicii Moldova posibilitatea de a participa la eforturile comune ale statelor europene pentru asigurarea securității europene și celei internaționale. Această participare oferă inclusiv posibilitatea de a înainta inițiative și propuneri pentru agenda PSAC la nivelul Consiliului European (la nivel de șefi de stat sau șefi de guverne), Consiliului de Afaceri Generale și Afaceri Externe (la nivel de miniștri ai afacerilor externe), Consiliului miniștrilor de apărare sau Consiliului miniștrilor afacerilor interne. În acest mod participarea Republicii Moldova la PSAC oferă și o perspectivă mult mai largă pentru implicarea Uniunii Europene în soluționarea conflictului Transnistrean, pentru utilizarea instrumentelor disponibile sau în curs de dezvoltare, cum ar fi Serviciul European de Acțiuni Externe sau strategiile și politicile de management al crizelor.

Participarea Republicii Moldova la PSAC și la operațiunile UE cu contingente, experți civili și militari și punerea la dispoziție a potențialului existent și expertizei acumulate urmează să contribuie substanțial la creșterea autorității Republicii Moldova pe plan european și să stimuleze o susținere mai mare a eforturilor sale de integrare europeană.

Din punct de vedere militar, participarea la PSAC și la misiunile UE oferă posibilitatea consolidării capabilităților Forțelor Armate, modernizării, profesionalizării și menținerii unei capacități militare adecvate necesităților naționale. Totodată, participarea la misiunile UE va argumenta și justifica eforturile întreprinse pînă în prezent de creare, instruire și înzestrare a batalionului de menținere a păcii, care deocamdată, ca un organism integru, nu a participat la misiuni de menținere a păcii.

Referințe bibliografice:

1. Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova nr.153 din 15.07.2011 pentru aprobarea Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova//Monitorul Oficial nr.170-175
2. <http://www.mfa.gov.md/liberalizarea-regimului-vize//>accesat la 26 octombrie 2020
3. Constanta Matusescu, *Constructia Europeana, Eolutia ideei de unitate europeana*, Editura Bibliotheca, Targoviste, 2007, p. 225
4. Europa în mișcare, material realizat de Comisia Europeana, Directia Generala Comunicare, pe <http://www.europa.eu.int//>accesat la 20 octombrie 2020
5. Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe, Article III-193, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2003, 183-184 p.
6. Moldova și UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate; Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova (februarie 2005 - ianuarie 2008)/Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT; EXPERT-GRUP, Chișinău, Arc, 2008. (F.E.P. „Tipogr. Centrală”), 67-74 p.
7. Acord de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte din 27.06.2014 Monitorul Oficial nr.185-199/442 din 18.07.2014
8. Strategia Europeana de Securitate. O Europă sigură într-o lume mai buna// Secretariatul General al Consiliului// Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2009 ISBN 978-92-824-2437-7
9. Delegația UE în Republica Moldova împreună cu Statele Membre au prezentat Guvernului Republicii Moldova Raportul Comun de Analiză// https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/11922/delegatia-ue-republica-moldova-impreuna-cu-statele-membre-au-prezentat-guvernului-republicii_ro//accesat la 10 noiembrie 2020

10. Hotărîrea Parlamentului RM nr. 153 din 15.07.2011 pentru aprobarea Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova//Monitorul Oficial din 14.10.2011, nr. 170-175
11. Rosian Vasiloî, Misiunea EUBAM - de la asistența la frontieră la cea de reintegrare a țării, Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”, iunie, 2017, 25-32 p.
12. Cu privire la aprobarea proiectului de hotărîre a Parlamentului pentru aprobarea Strategiei naționale de apărare și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia în anii 2017-2021//http://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr18_109.pdf//accesat la 17 octombrie 2020
13. Cu privire la aprobarea Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova - NATO pentru a. 2014-2016//Hotărîrea Guvernului nr. 641 din 30.07.2014//Monitorul Oficial nr. 249-255 din 22.08.2014
14. Javier Solana, A secure Europe in a better world, Thessaloniki European Council, June 20, 2003, <http://www.eu.int./oressdata/EN/reports/76255.pdf>//accesat la 17 octombrie 2020
15. Hotărîrea Guvernului RM nr. 736 din 13 septembrie 2017//Planul individual de acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2017-2019// http://www.mfa.gov.md/img/docs/2017-2019_ipap_ro.pdf//accesat la 17 octombrie 2020
16. Dispoziția Guvernului RM nr. 80-d din 11 octombrie 2010 privind crearea Grupului de lucru pentru coordonarea procesului de colaborare cu Uniunea Europeană în domeniul Politicii de Securitate și Apărare Comune a Uniunii Europene//Monitorul Oficial nr. 202-205 din 15 octombrie 2020
17. Vadim Vasiliu, Republica Moldova nu mai este „elevul model”. Ce așteptări are Chișinăul de la Summitul Parteneriatului Estic//moldnova.eu/ro/republica-moldova-nu-mai-este-elevul-model-ce-asteptari-chisinaul-de-la-summitul-parteneriatului-estic-25105.html//accesat la 27 octombrie 2020
18. Declarație comună a Summitului Parteneriatului Estic Bruxelles, 24 noiembrie 2017//eeas.europa.eu/delegations/moldova/36183/declara%C8%9Bie-comun%C4%83-summitului-parteneriatului-estic-bruxelles-24-noiembrie-2017_ro///accesat la 28 octombrie 2020
19. Gh. Ciascai, Impactul apariției Serviciului European de Acțiune Externă asupra rolului UE în gestionarea crizelor internaționale//Revista Sfera Politicii, nr.170, 2016, București, 34-41 p.
20. V. Popa, Al. Sarcinschi Perspective în evoluția organizațiilor internaționale de securitate, Editura Universității Naționale de Apărare „carol I”, 2007, București, 65-71 p.
21. Legea nr. 1156 din 26.06.2000 Cu privire la participarea Republicii Moldova la operațiunile internaționale de menținere a păcii//Monitorul Oficial nr.149-151 din 30.11.2000

CADRUL POLITICO-JURIDIC PRIVIND IMPLIMENTAREA AGENDEI FEMEILE, PACEA ȘI SECURITATEA ÎN REPUBLICA MOLDOVA

LEGAL AND POLITICAL FRAMEWORK ON IMPLEMENTATION OF THE WOMEN, PEACE AND SECURITY AGENDA IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ALBU Natalia,
dr., conf. univ., cercetător științific coordonator ICJPS

Summary

The UN Security Council adopted ten resolutions meant to develop and apply meaningful mechanisms to implement and oversee the Women, Peace and Security Agenda. The Resolution 1325 on Women, Peace and Security represents the first time that gender has been mainstreamed in the armed conflict and security side of the UN. The issue on women participation in peace and security processes en appears to be highly topical not only internationally, at the level of NATO, EU, and other organizations, but also in the institutions of the security sector at the national level. In general, the international framework have determined Republic of Moldova to integrate aspects of the Women, Pease and Security Agenda into policies of the security sector. Respectively, in this article is presented the international and national framework that ensures the implementation of the Women, Pease and Security Agenda in the Republic of Moldova.

La 21 martie 2018, Guvernul Republicii Moldova a aprobat „Programul național de implementare a Rezoluției 1325 a Consiliului de Securitate al ONU privind Femeile, Pacea și Securitatea pentru anii 2018-2021 (în continuare Program) și Planul de acțiuni cu privire la punerea în aplicare a acestuia” [10]. Programul respectiv este instrumentul prin care se stabilesc acțiunile de implementare, rezultatele așteptate și indicatorii de implementare a Rezoluției 1325 a Consiliului de Securitate al ONU privind *Femeile, Pacea și Securitatea* (RC-SONU 1325) la nivel național. Rezoluția are caracter obligatoriu pentru toate statele membre ale ONU, fără necesitatea de a fi ratificată suplimentar.

Actualmente, la nivel global, 85 de state au elaborat un Plan național de acțiuni privind implementarea RCSONU 1325, recunoscând că aceasta asigură promovarea egalității de gen și abilitarea femeilor într-un cadru de pace și securitate relevante pentru toate domeniile sectorului de securitate. De la deminare la dezarmare, demobilizare și reintegrare (DDR), de la alegeri la schimbările con-

stituționale, de la reforma sectorului de securitate (RSS) la măsurile tranzistorii ale justiției, de la programe de recuperare economică la inițiative de prevenire a conflictelor pe termen lung, de la negocierea acordurilor de pace la reglementarea problemelor ce țin de refugiați și persoane strămutate, RCSONU 1325 evidențiază că participarea femeilor este un imperativ. Guvernul Republicii Moldova a luat decizia de a elabora și aproba un astfel de program reieșind din faptul că, pe de o parte, și-a asumat angajamentul de implementare a RCSONU 1325 în cadrul Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului (IPAP) Republica Moldova – NATO pentru anii 2014-2016, pe de altă parte, au fost identificate la nivel național anumite limite / bariere în asigurarea unui sector de securitate incluziv.

Cadrul de politici a Agendei Femeile, Pacea și Securitatea. În pofida Programului adoptat și discuțiilor inițiate privind implicațiile pandemiei COVID-19 din perspectiva nevoilor diferite de securitate, încă există anumite limite privind conștientizarea necesității de a implementa Agenda Femeile, Pacea și Securitatea (Agenda FPS). Valoarea RCSONU 1325 pentru Agenda FPS este determinată de faptul că acest document a reafirmat importanța rolului femeii în prevenirea și soluționarea conflictelor și în procesul de construire a păcii, s-a subliniat importanța creșterii rolului femeilor în procesul de luare a deciziei cu privire la prevenirea și soluționarea conflictelor și în procesul de pace etc. Statele, având la bază angajamente internaționale de implementare a Agendei Femeile, Pacea și Securitatea, încearcă să sporească rolul femeii în structurile civile și militare la nivel național. Caracterul schimbător al conflictelor și războaielor contemporane, precum și impactul acestora asupra populației civile, în special, asupra femeilor a determinat Consiliul de Securitate să recunoască la nivel internațional că drepturile femeilor sunt încălcate excesiv în timpul conflictelor; femeile devin victime ale diferitor forme de violență, iar condițiile lor economice se schimbă radical indiferent de diferențele de nivel cultural și de mentalitate.

Astfel, în 2000, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat Rezoluția 1325 privind Femeile, Pacea și Securitatea, care este considerată o piatră de hotar în acest domeniu. Aceasta deoarece este prima rezoluție aprobată de Consiliul de Securitate care adresează în mod direct impactul războiului asupra femeilor și contribuția femeilor la rezolvarea conflictelor și realizarea unei păci stabile. Realmente, „Declarația de la Beijing” și „Platforma de acțiune de la Beijing” adoptate în 1995 constituie punctul de plecare pentru o strategie pe termen lung pentru împuternicirea și abilitarea femeilor și identifică femeile și conflictele armate ca fiind unul dintre cele 12 domenii prioritare de acțiune. Acestea solicită o participare sporită a femeilor la prevenirea conflictelor, la soluționarea conflictelor, la consolidarea păcii și la guvernare, precum și la protecția femeilor în timpul conflictului armat.

Pentru prima dată într-un acord internațional, platforma subliniază importanța abordării siguranței și contribuției femeilor în ceea ce privește pacea, securitatea și dezvoltarea. RCSONU 1325 (punctul 4) îndeamnă Secretarul General să extindă rolul și contribuția femeilor la operațiunile de teren ale ONU, în special în rândul observatorilor militari, al poliției civile și al personalului pentru drepturile omului și personalul umanitar. Respectiv, una din prioritățile Armatei Naționale a Republicii Moldova se referă la participarea militarilor moldoveni în misiunile de pacificare, reprezentând o dovadă a aspirațiilor statului de a promova ideile păcii, stabilității și securității atât în interiorul țării, cât și peste hotarele ei, devenind astfel un stat care contribuie la fortificarea păcii, iar din numărul total de participanți la astfel de misiuni numai 1,8 % sunt femei. Realmente, începând cu 1997, Republica Moldova a contribuit activ la misiunile internaționale sub egida OSCE în Republica Cecenă, Kosovo, Macedonia, Georgia, Tadjikistan, Ucraina; sub egida NATO în Bosnia și Herțegovina; misiunile ONU în Liberia, Coasta de Fildeș, Sudan, Sudanul de Sud, Republica Central Africană și Georgia, precum și în cadrul forțelor multinaționale din Irak și Departamentului ONU pentru operațiuni de menținere a păcii (DPKO) din New York, SUA. Începând cu anul 2014, Republica Moldova a detașat contingente de militari ai Armatei Naționale în misiunea KFOR din Kosovo, în componența Forței Multinaționale de Menținere a Păcii.

Pentru a facilita realizarea obiectivelor propuse în cadrul RCSONU 1325, fiecare dintre mandatele rezoluției sunt relaționate cu unul dintre cei patru piloni de bază: *participarea, protecția, prevenirea, recuperarea* (Anexa 1). În implementarea celor patru piloni, de regulă, organizațiile și statele adoptă un *Plan de Acțiuni* cu referire la RCSONU 1325 precum și la alte rezoluții conexe. În recomandările prelabile făcute de ONU cu privire la elaborarea planurilor naționale de acțiuni se subliniază faptul că acestea trebuie să respecte alte cadre legislative și politici naționale pentru ulterioara lor punere în aplicare. Deoarece statele diferă una de alta, respectiv și problema de gen este abordată diferit (fie că este vorba de situații de conflict sau trebuie luat în considerare specificul culturii și religiei), nu există niciun set omogen de instrumente de politici pentru implementarea Agendei *FPS*.

Începând cu anul 2008, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat un șir de rezoluții care vin să completeze prevederile RCSONU 1325 și să dezvolte mecanisme de implementare a obiectivelor generale ale păcii, securității și egalității de gen (Anexa 2). Aceste rezoluții consolidează angajamentele globale, tratatele și convențiile existente privind drepturile femeilor în procesele de pace și conflict și formează Agenda *FPS*, care recunoaște nevoia urgentă de a integra o perspectivă gender în operațiile de menținere a păcii, fapt ce va contribui la

menținerea și promovarea păcii și securității internaționale. Alături de rezoluțiile ONU, „Recomandarea generală nr. 30” (RG30) a „Convenției asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei” (CDAW) oferă statelor orientări competente privind măsurile legislative, de politici și alte acțiuni corespunzătoare pentru asigurarea deplină a obligațiilor de a proteja, respecta și aplica drepturile femeilor în situații de prevenire a conflictelor, conflict și postconflict. CDAW este un tratat internațional comprehensiv care are drept scop realizarea egalității de gen, asigurarea drepturilor femeilor în toate sferele vieții și, în general, îmbunătățirea condițiilor pentru femei. Prin urmare, toate aspectele ce țin de protecția femeilor aflate în zone de conflict, consolidarea rolului femeii în soluționarea conflictelor sau instaurarea păcii sunt abordate în acest document. Republica Moldova a ratificat CEDAW în 1994 [7].

RG30 și rezoluțiile privind Agenda *FPS* se menționează reciproc și oferă modalități prin care implementarea fiecărui cadru poate fi fortificată. Planurile naționale de acțiuni privind Agenda *FPS* au fost adoptate ca mijloace care asigură implementarea în practică a sinergiile care există între documentele menționate. Recomandările specifice din RG30 privind *Femeile, Pacea și Securitatea* pot fi incluse și adaptate în contextul planificării naționale la nivel de stat [1, pp. 49-50].

Perspectiva de implementare a Agendei *Femeile, Pacea și Securitatea* în cadrul Alianței Nord Atlantice (NATO) și Uniunii Europene (UE). Asigurarea oportunităților și tratamentului egal, între bărbați și femei, în situație de pace și conflict, se dovedește a fi o tematică foarte actuală la nivel internațional și regional și în cadrul organizațiilor precum NATO și UE. Politicile de promovare a perspectivei de gen ale acestor organizații contribuie la aprofundarea eforturilor în asigurarea egalității de gen în sectorul de securitate și apărare. Statele, având la bază angajamente internaționale de implementare a Agendei *FPS*, încearcă să sporească rolul femeii în structurile civile și militare la nivel național. Conștientizând importanța implementării Agendei *FPS*, NATO a emis „Directiva Bi-SC 40-1” la 8 august 2012, menită să consolideze rezoluțiile adoptate de CS al ONU, să integreze perspectiva de gen în organizațiile și forțele militare ale NATO și ale țărilor membre NATO.

„Directiva Bi-SC 40-1” își propune să asigure includerea Rezoluției 1325 a CS al ONU și a dimensiunii de gen în structurile de comandament NATO, inclusiv a măsurilor privind protecția în timpul conflictelor armate [2]. Realizarea obiectivelor propuse din această directivă (a se vedea: Anexa 3) sunt asigurate de Oficiul Consilierului de Gen (IMS Office of the Gender Advisor) și Comitetul NATO privind Perspectiva de Gen (NATO Committee on Gender Perspectives). Plus, NATO a numit un reprezentant special privind femeile, pacea și securitatea, care va consolida și promova implementarea Rezoluției 1325 a CS al ONU

și va sensibiliza opinia publică în privința politicilor și activităților NATO din acest domeniu. Reprezentantul special asigură coordonarea și cooperarea adecvată cu ONU și cu alte organizații relevante [6, p. 40].

În același timp, Alianța Nord Atlantică a adoptat un Plan de Acțiuni pentru implementarea Rezoluției 1325 a Consiliului de Securitate al ONU încă în anul 2010, integrând RCSONU 1325 în operațiunile și misiunile conduse de NATO („NATO Action Plan on Mainstreaming UNSCR 1325 into NATO-led operations and missions”). În acest plan au fost incluse acțiuni clare care urmează să fie întreprinse de comandanții operațiunilor conduse de NATO în Afghanistan (ISAF) și în Kosovo (KFOR).

În iunie 2014, NATO a adoptat Planul de acțiuni pentru implementarea Rezoluției 1325 a CS al ONU și a rezoluțiilor conexe. Planul de acțiuni cuprinde 14 rezultate și mai multe activități, de implementarea cărora se face responsabil serviciul internațional al NATO, organizațiile militare ale NATO și guvernele statelor membre. Pentru a asigura implementarea cu succes a planului, a fost înființat un grup operativ privind femeile, pacea și securitatea, căruia i s-a încredințat misiunea de a implementa Planul de acțiuni al NATO. La moment, NATO are aprobat Planul de acțiuni pentru anii 2016-2018 privind implementarea versiunii revizuite a Rezoluției 1325 a CS al ONU și a rezoluțiilor conexe. Scopul Planului este de a integra Rezoluția 1325 în activitatea zilnică a NATO și a statelor membre, atât în sistemul civil, cât și în cel militar. Sunt definite pe larg atât obligațiile organizației, cât și cele ale țărilor membre și ale celor partenere referitor la implementarea rezoluțiilor Agendei *FPS*.

În acest cadru, merită de menționat că NATO a introdus o arhitectură de politici și îndrumări privind Agenda *Femeile, Pacea și Securitatea*, inclusiv a fost actualizată politica NATO în cadrul Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic (EAPC) din perspectiva RCSONU 1325. Principiile generale aprobate de țările membre NATO și partenerii săi privind implementarea Agendei *FPS* [13]: (1) **Integrare** - asigurându-se că egalitatea de gen este considerată o parte integrantă a politicilor NATO, ghidată de o integrare efectivă a perspectivei de gen (*gender mainstreaming*); (2) **Inclusivitate** - promovarea unei reprezentări sporite a femeilor în cadrul NATO și armatelor naționale; (3) **Integritate** - sporirea responsabilității pentru Agenda *Femeile, Pacea și Securitatea* în conformitate cu prevederile internaționale.

În același timp, nu putem neglija faptul că egalitatea între femei și bărbați este una dintre valorile fundamentale ale Uniunii Europene. Încă în 1957 principiul egalității de remunerare pentru muncă cu valoare egală a devenit parte a Tratatului de la Roma. Cadrul general al UE privind dimensiunea de gen are la bază și (-) Tratatul de la Amsterdam (1997), (-) Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Eu-

ropene (articolul 23: Egalitatea între femei și bărbați), (-) Tratatul privind Uniunea Europeană (2009) și (-) Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (2010).

Iar în ultimele decenii, politicile de gen ale UE se referă în special la: (-) legislație privind tratamentul egal; (-) abordarea integratoare a perspectivei de gen (integrarea perspectivei de gen în toate politicile); (-) măsuri specifice pentru avansarea femeilor. Mai mult ca atât, în 2016 a fost adoptat „Angajamentul strategic pentru egalitatea de gen pentru anii 2016-2019” care a stabilit programul de lucru al Comisiei Europene în ceea ce privește egalitatea de gen pentru perioada respectivă, definind următoarele domenii prioritare de acțiune: (-) Independență economică egală pentru femei și bărbați; (-) Salariu egal pentru muncă cu valoare egală; (-) Egalitate în luarea deciziilor; (-) Demnitate, integritate și violență bazată pe sex; și (-) Promovarea egalității de gen dincolo de UE [4].

Angajamentul strategic a evidențiat contribuția egalității de gen la creșterea economică și la dezvoltarea durabilă și a coroborat „Pactul european 2011-2020 pentru egalitatea de gen” (Pact). Acest Pact a fost elaborat în strânsă legătură cu Strategia „Europa 2020 și Strategia Uniunii Europene pentru locuri de muncă, o creștere inteligentă, durabilă și creșterea favorabilă a incluziunii”. La baza Pactului se află prioritățile și experiențele „Strategiei pentru egalitatea între femei și bărbați 2010-2015”.

Implementarea RCSONU 1325 la nivelul UE, este obiectul unor preocupări deosebite și a unor politici ferme de aplicare [1, p. 45]. În septembrie 2005 a fost adoptat un document operațional privind implementarea Rezoluției 1325 a CS ONU în contextul Politicii Europene de Securitate și Apărare (PESA). Documentul conținea recomandări cu privire la integrarea perspectivei de gen la toate etapele misiunilor/operațiunilor PESA, de la planificare până la raportare și lecții identificate. Bazându-se pe acest document, Consiliul european a elaborat o „listă de verificare” care a fost adoptată în iulie 2006. Pe lângă aceasta, în noiembrie, Consiliul a adoptat concluzii privind „integrarea egalității de gen în PESA”. Mai mult ca atât, în același an, Parlamentul European a emis Rezoluția referitoare la situația femeilor în conflictele armate și rolul lor în reconstrucție și procesul democratic în țările aflate în perioadă postconflictuală [1, p. 21].

În anul 2008, UE a adoptat *abordarea globală* pentru punerea în aplicare a Rezoluțiilor 1325 și 1820 ale CS al ONU, iar în anul 2010 – un set de indicatori pentru monitorizarea progresului de implementare. UE a întreprins deja acțiuni pentru a promova participarea egală și deplină a femeilor în prevenirea și soluționarea conflictelor, în negocierile de pace, în operațiunile de menținere și instaurare a păcii, în intervențiile umanitare și în operațiunile de reconstrucție de după conflict. UE sprijină și implicarea experților în domeniul egalității de gen în eforturile de mediere.

Odată cu reînnoirea instituțiilor UE în urma alegerilor europene din 2019, problema egalității de gen a revenit pe agenda politică, cu sprijin puternic din partea președintei Comisiei Europene, Ursula von der Leyen. La 5 martie 2020, Comisia Europeană a publicat „O Uniune a Egalității: Strategia Egalității de Gen pentru anii 2020-2025”, ca una dintre o serie de inițiative și strategii ale UE privind egalitatea, diversitatea și incluziunea pe care Comisia le va adopta ca parte a proiectelor sale ambițioase „O Europă mai puternică în lume” și „O nouă apăsare pentru democrația europeană”. Conform acestei Strategii, Comisia Europeană se angajează să promoveze egalitatea de gen în domeniul cercetării și inovării.

Totodată, nu putem neglija angajamentul Comisiei de promova egalitatea de gen dincolo de UE. Acest angajament se regăsește și în contextul de implementare a celor 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă (ODD) ale Agendei 2030. Având o experiență valoroasă în implementarea ODD 5 „Egalitatea de Gen” și ODD 16 „Pacea, Justiția și Instituții Puternice”, Uniunea Europeană susține țările partenere, „precum Republica Moldova, în implementarea Agendei 2030 privind „Realizarea egalității de gen și capacitatea tuturor femeilor și fetelor precum și Promovarea unor societăți pașnice și favorabile incluziunii pentru o dezvoltare durabilă, asigurarea accesului la justiție pentru toți și crearea unor instituții eficiente, responsabile și favorabile incluziunii, la toate nivelurile”.

Cadrul național de implementare a Rezoluției 1325 a Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite. În Republica Moldova, domeniul de asigurare a egalității între femei și bărbați a fost substanțial îmbunătățit în ultimele decenii prin adoptarea:

- Legii nr. 5-XVI din 9 februarie 2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați și a legislației aferente domeniului, ce vizează prevenirea și combaterea traficului de ființe umane, violența în familie, asigurarea egalității;
- Legii Nr. 71 din 14.04.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (la formarea Guvernului, în listele electorale să se respecte o cotă minimă de reprezentare de 40 % pentru ambele sexe, publicitatea sexistă, grup coordonator în domeniul gender) reglementează întrebările privitor la neacceptarea oricăror forme de discriminare, inclusiv asigurarea egalității de gen;
- Planurilor de acțiuni și a documentului de politici – „Programul național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015 și a Strategiei pentru asigurarea egalității între femei și bărbați în Republica Moldova pe anii 2017-2021 și Planul de acțiuni privind implementarea acesteia”;

- „Programului național de implementare a Rezoluției 1325 a CS al ONU privind Femeile, Pacea și Securitatea pentru anii 2018-2021 și Planul de acțiuni cu privire la punerea în aplicare a acestuia” (Program).
- Prevederi relevante cu privire la egalitate din alte acte legislative și acorduri. Diferite acte legislative ale Republicii Moldova conțin prevederi care direct sau indirect se referă la principiile nediscriminării și egalității. Aceste prevederi sunt reglementate atât în legislația codificată (Codul Penal, Procesual Penal, Civil, Procesual Civil, Contravențional, Codul Muncii, Educației ș.a.) cât și în legile organice și ordinare ale Republicii Moldova. O analiză succintă a respectivelor prevederi și a compatibilității acestora cu standardele internaționale le găsim în Raportul legislativ „Analiza standardelor internaționale și cadrului legislativ național în domeniul egalității de gen în sectorul de securitate și apărare” efectuat cu suportul UN Women din Moldova [12, pp. 53-57].

Referindu-ne la „Strategia pentru asigurarea egalității între femei și bărbați în Republica Moldova pe anii 2017- 2021”, aceasta are drept scop abilitarea femeilor și realizarea de facto a egalității între femei și bărbați în Republica Moldova. Obiectivele principale ale strategiei sunt asigurarea abordării complexe a egalității între femei și bărbați prin participarea femeilor la luarea deciziilor, fortificarea mecanismului instituțional de asigurare a egalității de gen, combaterea stereotipurilor în societate și promovarea comunicării non-violente și asigurarea egalității de gen în sectorul de securitate și apărare [11]. Cu privire la sectorul de securitate și apărare, în cadrul Strategiei este stipulat un obiectiv separat: Obiectiv general 4. Promovarea egalității de gen în sectorul de securitate și apărare (Obiectiv specific 4.1: Asigurarea accesului femeilor la funcții de conducere cât și execuție în domeniul de securitate și apărare; Obiectiv specific 4.2: Integrarea dimensiunii de gen în politicile sectoriale de securitate și apărare).

„Programului național de implementare a Rezoluției 1325 a CS al ONU privind Femeile, Pacea și Securitatea pentru anii 2018-2021” este instrumentul prin care se stabilesc acțiunile de implementare, rezultatele așteptate și indicatorii de implementare a Rezoluției 1325 a CS al ONU *Femeile, Pacea și Securitatea* la nivelul Guvernului Republicii Moldova, respectiv la nivel național. Scopul Programului este „exprimarea voinței organizaționale a instituțiilor din sectorul de securitate și apărare privind implementarea și aplicarea prevederilor Rezoluției 1325 a CS al ONU și a rezoluțiilor conexe și altor instrumente complementare în asigurarea integrării perspectivei de gen în cadrul instituțiilor vizate (a se vedea Capitolul III – cadrul instituțional) pentru realizarea misiunilor stabilite”. Pentru realizarea copului propus au fost tratate

două obiective de bază: (1) sporirea reprezentării femeilor în sectoarele de securitate și (2) asigurarea unui sector de securitate incluziv.

Obiectivele sus menționate au fost stabilite ca urmare a activității grupului de lucru privind elaborarea Programului. Iar necesitatea de a elabora un Program la nivel național a fost determinat de existența vădită a lacunelor atât din perspectiva sectorului, cât și a societății. În urma analizelor efectuate aceste lacune/ probleme au fost structurate în opt bariere de bază: (1) În cadrul sistemului (dar și în afara acestuia) persistă stereotipuri de gen despre participarea femeilor în sectorul de securitate. (2) Sistemul de securitate nu permite bărbaților și femeilor să combine viața profesională cu cea de familie. (3) Sistemul de securitate nu are capacitatea deplină de a preveni și combate discriminarea, hărțuirea și violența bazată pe gen. (4) Sistemul de securitate nu dispune de un sistem incluziv și pro activ de management al resurselor umane. (5) Sistemul de securitate nu aplică ajustarea rezonabilă și măsurile temporare speciale pentru a permite o reprezentare mai largă a femeilor. (6) Sistemul de securitate este netransparent și opac față de participarea societății civile, organizațiilor de femei și a cetățenilor. (7) Politicile sectorului de securitate sunt insensibile la dimensiunea egalității de gen. (8) Politici limitate privind asigurarea participării egale în procesul de consolidare a păcii și în misiunile de menținere a păcii.

Fiecare barieră identificată merită o analiză aprofundată, deoarece instituțiile din sectorul de securitate au misiuni conexe, dar totuși diferite, statutul angajaților poate fi diferit sau programul de lucru este special. În acest sens, de exemplu, problema participării femeilor în cadrul misiunilor de menținere a păcii este specifică Ministerului Apărării a Republicii Moldova și poate în viitor va fi o temă de discuții pentru Ministerul Afacerilor Interne. Iar absența femeilor din cadrul negocierilor de pace și procesul de consolidare a păcii este un fenomen deja dovedit, respectiv se manifestă necesitatea de elaborare a unor politici privind implicarea femeilor în procesele de negociere și mediere. Abordările și strategiile coerente și cuprinzătoare pentru punerea în aplicare a RCSONU 1325 devin și mai importante atunci când se analizează realitățile pe teren. La nivel internațional, precum și național încă nu există o „masă critică” a femeilor negociatoare și mediatore implicate în procesele formale de pace. Numărul negociatoarelor, al mediatorilor și semnatarilor acordurilor de pace rămâne în continuare foarte scăzut [5]. În mare parte, accesul limitat al femeilor la procesele de pace și negocieri, precum și la procesul decizional, este determinat și de faptul că nu există o abordare care ar asigura conexiunea dintre prezență și influență. Participarea femeilor, fără a asigura influența lor nu garantează existența unor acorduri de pace sensibile la gen. Femeile au acces redus la instituții formale, structuri de putere, mecanisme de monitorizare și fonduri și rămân în mare parte excluse din

implementarea acordurilor de pace. Plus la toate, problemele legate de gen sunt abordate ca „probleme ale femeilor”, dar nu ca chestiuni structurale ale justiției sociale cu care se confruntă societatea în general. Acestea ar trebui discutate în contextul problemelor juridice, sociale și economice specifice ale negocierilor - de exemplu, accesul femeilor la drepturile funciare ar trebui discutat atunci când se negociază drepturile funciare și nu doar în ceea ce privește drepturile femeilor în general. În fine, abordarea prin prisma celor opt bariere și două probleme de bază a facilitat elaborarea Planului de Acțiuni cu privire la punerea în aplicare a Programului și a planurilor de acțiuni ministeriale în funcție de necesitățile și capacitățile instituționale privind asigurarea integrării dimensiunii de gen, atât din perspectiva internă a sectorului – sporirea reprezentării femeilor în sectorul de securitate, cât și externă – asigurarea unui sector de securitate incluziv.

Realizarea obiectivelor Programului va contribui și la creșterea cooperării interministeriale, cu organizații neguvernamentale și societatea civilă, asigurându-se, astfel, vizibilitatea acțiunilor realizate de instituțiile respective privind implementarea RCSONU 1325. Dintr-o perspectivă academică, dacă analizăm Programul respectiv, putem evidenția că în conținutul acestuia există o sinergie dintre necesitățile Republicii Moldova în implementarea RCSONU 1325 și cei patru piloni menționați. Deși pilonii RCSONU 1325 sunt deseori folosiți pentru a organiza intervenții și acțiuni prioritare în planurile de acțiune naționale sau sectoriale privind Agenda Femeile, Pacea și Securitate, totuși, nu există niciun set omogen de instrumente de politici pentru implementarea RCSONU 1325. Astfel, în recomandările prealabile făcute de ONU cu privire la elaborarea planurilor naționale de acțiuni se subliniază faptul că aceste planuri trebuie să respecte alte cadre legislative și politici naționale pentru ulterioara lor punere în aplicare. De regulă, actorii se ajustează acestor piloni în dependență de problemele identificate și ariile prioritare stabilite.

Programul național urmează a fi implementat de autoritățile administrației publice centrale și instituțiile din cadrul sectorului de securitate și apărare al Republicii Moldova menționate în tabelul de mai jos. Acestea sunt responsabile să integreze prevederile Planului de acțiuni în planurile de acțiuni anuale, să monitorizeze și să raporteze periodic cu privire la progresul și dificultățile implementării și să desemneze o persoană responsabilă de coordonarea acestui proces. Pentru instituțiile care nu se află în subordonarea Guvernului, prezentul Program este oferit în calitate de recomandare, iar implementarea acestuia va fi realizată în coordonare cu instituțiile vizate.

Concluzii. Implementarea eficientă a Rezoluției 1325 a Consiliului de Securitate al ONU privind Femeile, Pacea și Securitatea și respectiv a Agendei FPS presupune în primul rând elaborarea unui plan de acțiuni. Multe țări ex-

perimentează primul lor plan, iar altele - cea de-a treia generație de plan. Perspectiva Republicii Moldova de elaborare și implementare a unui PNA privind RCSONU 1325 este încă relativ nouă. Precum în cazul oricărei politici publice trans-sectoriale sau naționale există provocări de implementare. Unele planuri nu au resurse adecvate (doar 22% din planuri adoptate includ un buget alocat pentru punerea în aplicare a PNA după aprobarea acestuia), nu au sprijin politic, nu evidențiază prioritățile naționale sau nu sunt personalizate în contextul local. Altele sunt 12 „mari pe hârtie”, dar nu dispun de mecanisme eficiente de coordonare sau de responsabilizare. În același timp, în pofida faptului că multe state au o istorie recentă de conflict sau intervenție militară și probleme privind comerțul cu arme se constată o analiză insuficientă a legăturii dintre dezarmare, egalitate de gen și violență.

Astfel, prin dezvoltarea unui cadru politico-juridic de implementare a Agendei FPS prin elaborarea unui Program național de implementare a RCSONU 1325, Republica Moldova își asumă angajamentul de: (-) a intensifica orientarea strategică a eforturilor sale în implementarea Rezoluției 1325; (-) a dezvolta și oferi acțiunilor/măsurilor sale un cadru uniform de referință. În acest proces, de regulă, instituțiile din sectorul de securitate speră să obțină efecte suplimentare de sinergie și mobilizare și să-și comunice activitățile mai eficient atât publicului interesat, cât și partenerilor internaționali. Pe de altă parte, conturarea unui cadru de politici privind asigurarea unei abordări integratoare a perspectivei de gen în sectorul de securitate și apărare oferă guvernelor: (-) șansa de a trece prin toate politicile Agendei *FPC* implementate de diferite organe guvernamentale, asigurându-se că prevederile Agendei sunt luate în considerare și nu este omis niciun domeniu esențial, asigurând **supravegherea și comprehensivitatea**; (-) oportunitatea de a avea un **proces coordonat prin evitarea dublării eforturilor**, atunci când expertiza și cunoștințele sunt împărtășite în loc să fie colectate de fiecare instituție pe cont propriu; (-) cadrul de informare a actorilor guvernamentali relevanți, precum și a societății civile privind Agenda *FPS*, astfel contribuind la **creșterea gradului de conștientizare**; (-) șansa de a dezvolta un sentiment mai larg de asumare a responsabilității față de Agenda *FPS* - **guvernare/stăpânire**; (-) instrumente de monitorizare a acțiunilor relevante **care** au fost identificate și de **cine** sunt implementate, altfel spus, dezvoltă **responsabilitatea**.

În fine, elaborarea unui Plan de Acțiuni de implementare a Rezoluției 1325 a CS al ONU rezidă în perspectiva sa de a consolida și fortifica obligațiile dreptului internațional și, în special, rolul de *lege soft* în promovarea drepturilor omului în rândul femeilor și fetelor în situație de pace și conflict. Termenul „lege soft” este adesea folosit pentru a descrie diverse tipuri de instrumente cvasi-juridice ale Uniunii Europene: „coduri de conduită”, „orientări”, „comunicări” etc.

În același timp, planurile naționale de acțiuni de implementare a Agendei FPS sunt instrumente eficiente pentru o mai bună sistematizare a activităților necesare pentru a implementa cei patru piloni ai Rezoluției 1325 a CS al ONU.

Referințe bibliografice:

1. Albu N. *Dimensiunea de gen în sectorul de securitate și apărare*. Manual. Modulul II: *Politici și direcții de promovare a perspectivei de gen în domeniul păcii și securității*. Chișinău: S.n. (Tipogr. Centrală), 2017, 76 p.
2. BI-Strategic Command Directive (BI-SCD) 40-111. Integrating UNSCR 1325 and Gender Perspective into the NATO Command Structure. http://www.cimic-coe.org/wp-content/uploads/2014/06/20120808_NU_Bi-SCD_40-111.pdf (accesat la 14.03.2020).
3. Bodrug-Lungu V., Triboi I., Ganea E. Raport de evaluare a implementării Programului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015, Chișinău: Misiunea OSCE în Moldova, Gender-Centru, 2016, 82 p.
4. Egalitatea de gen. Comisia Europeană. <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality>. (accesat la 21.03.2020).
5. Facts and figures: Peace and security. <http://www.unwomen.org/en/what-we-do/peaceand-security/facts-and-figures> (accesat la 02.04.2020).
6. Groothedde S. Gender Makes Sense: A Way to Improve Your Mission. Civil-Military Cooperation Centre of Excellence, 2013. <https://www.cimic-coe.org/wp-content/uploads/2014/06/Gender-Makes-Sense.pdf> (accesat la 12.03.2020).
7. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 87-XIII din 28.04.1994 privind aderarea Republicii Moldova la Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=309701> (accesat la 12.03.2020).
8. Hudson Florea N. National and Regional Implementation of Security Council Resolution on Women, Peace and Security. UN Women Background Paper for Global Review Meeting. New York, UN Women, 5-7 November, 2013. http://www.peacewomen.org/assets/file/final_report_global_review_meeting_.pdf (accesat la 02.04.2020).
9. Implementing Resolution 1325: the role of National Action Plans. <https://www.opendemocracy.net/5050/aisling-swaine/implementing-resolution-1325-role-of-national-action-plans> (accesat la 03.04.2020).
10. Programului național de implementare a Rezoluției 1325 a Consiliului de Securitate al ONU privind femeile, pacea și securitatea pentru anii 2018-2021 și a Planului de acțiuni cu privire la punerea în aplicare a acestuia. <http://lex.justice.md/md/374810/> (accesat la 12.03.2020).
11. Strategia pentru asigurarea egalității între femei și bărbați în Republica Moldova pe anii 2017-2021 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia. Hotărârea Guvernului nr. 259 din 28.04.2017.
12. Vieru V. Analiza standardelor internaționale și cadrului legislativ național în domeniul egalității de gen în sectorul de securitate și apărare, Chișinău: UN Women, 96 p.
13. Women, Peace and Security. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_91091.htm?selectedLocale=en (accesat la 21.03.2020).

ANEXE

Anexa 1. Pilonii Rezoluției 1325 privind *Femeile, Pacea și Securitatea*

PARTICIPAREA	Solicită participarea sporită a femeilor (•) la toate nivelurile de luare a deciziilor, inclusiv în cadrul instituțiilor naționale, regionale și internaționale; (•) în cadrul mecanismelor de prevenire, gestionare și soluționare a conflictelor; (•) în negocierile de pace; (•) în operațiuni de pace, ca soldați, polițiști și civili; și (•) ca reprezentanți speciali ai Secretarului General al ONU.
PROTECȚIA	Solicită în mod special protejarea femeilor și a fetelor de violența sexuală și de gen, inclusiv în situații de urgență și umanitare, cum ar fi în taberele de refugiați.
PREVENIREA	Solicită îmbunătățirea strategiilor de intervenție în (•) prevenirea violenței împotriva femeilor, inclusiv prin urmărirea penală a persoanelor responsabile pentru încălcarea dreptului internațional; (•) consolidarea drepturilor femeilor în temeiul legislației naționale; și (•) sprijinirea inițiativelor locale de menținere a păcii și a proceselor de soluționare a conflictelor.
RECUPERAREA	Solicită promovarea măsurilor de salvare și recuperare pentru a aborda crizele internaționale printr-o lentilă/dimensiune de gen, inclusiv prin respectarea naturii civile și umanitare a taberelor de refugiați, luând în considerare nevoile femeilor și fetelor în proiectarea taberelor și așezărilor de refugiați.

Anexa 2. Rezoluțiile CS al ONU privind *Femeile, Pacea și Securitatea***Rezoluția 1325 (2000)**

a fost prima care a abordat impactul diferit și uneori unic al conflictului armat asupra femeilor

Rezoluția 1820 (2008)

recunoaște violența sexuală ca tactică de război și menționează că violul și alte forme de violență sexuală pot constitui crimă de război, crimă împotriva umanității sau element constitutiv al unui genocid.

Rezoluția 1888 (2009)

pune accentul, de asemenea, pe problema violenței sexuale în conflictele armate; prevede noi mecanisme în cadrul sistemului ONU; reiterează că unul dintre obiectivele importante este de a promova participarea femeilor în negocieri și de a mări numărul acestora în misiunile ONU.

Rezoluția 1889 (2009)

face apel către statele membre să promoveze participarea femeilor în procesele de reconstruire și luare a deciziilor de ordin politico-economic.

Rezoluția 1960 (2010)

evidențiază importanța datelor de referință dezagregate pe gen cu privire la impactul conflictelor; stabilește instrumente instituționale de combatere a impunității, prezintă etape specifice necesare pentru prevenirea și protecția împotriva violenței sexuale în situații de conflict și stabilește consecințele violenței sexuale.

Rezoluția 2106 (2013)

pune accent pe importanța garantării urmării penale a faptelor de violență sexuală, cu scopul de a combate impunitatea larg răspândită pentru această infracțiune.

Rezoluția 2122 (2013)

introduce măsuri pentru asigurarea participării și rolul conducător al femeilor la prevenirea conflictelor, la procesele de pace și toate măsurile de redresare postconflict.

Rezoluția 2242 (2015)

îndeamnă statele membre să asigure fortificarea Rezoluției 1325 și subliniază în mod repetat importanța implicării femeilor în prevenirea și soluționarea conflictelor și în instaurarea păcii.

Rezoluția 2272 (2016)

îndeamnă statele membre să asigure eradicarea exploatării și a violenței sexuale comise de persoanele implicate în misiunile de menținere a păcii și pedepsirea corespunzătoare a vinovaților.

Rezoluția 2282 (2016)

exprimând îngrijorarea cu privire la costurile și creșterea suferințelor umane cauzate de conflictele armate, subliniază că o abordare comprehensivă a justiției tranzitorii și a unui sector de securitate responsabil au fost esențiale pentru consolidarea păcii, reducerea sărăciei și împiedicarea statelor să recidiveze conflictele.

Rezoluția 2331 (2016)

prima rezoluție privind traficul de ființe umane care a condamnat fenomenul și a evidențiat cum traficul de persoane poate agrava conflictele și favoriza insecuritatea.

Rezoluția 2467 (2019)

se referă la violența sexuală în conflict și a fost votată cu 13 voturi „pro” și două abțineri (China și Rusia).

Rezoluția 2493 (2019)

a solicitat informații suplimentare cu privire la progresele și dezavantajele din agenda WPS, precum și recomandări pentru abordarea provocărilor noi și emergente.

ROLUL SERVICIILOR DE INFORMAȚII ÎN PREVENIREA ȘI COMBATerea TERORISMULUI INTERNAȚIONAL

THE ROLE OF INFORMATION SERVICES IN PREVENTING AND COMBATING INTERNATIONAL TERRORISM

BENCHECI Marcel,
dr., cercetător științific coordonator, ICJPS

HÎRBU Diana,
dr., conf. univ., USM

Summary

A major imperative in strengthening the current security and counterterrorism environment is the cooperation of national intelligence services. Given that the new threats to international security have led to a strengthening of the efforts of all democratic states to prevent and counteract them, it is increasingly necessary to establish effective mechanisms for the collective management and evaluation of information. Knowing, preventing and counteracting all dangers that threaten national security are based on information on the evolution of political, economic, military global and regional developments. They are placed on the capacity of intelligence services to track the evolution of factors that compete in the implementation of national security policy.

Keywords: *Republic of Moldova, the state's security institutions, fighting terrorism, the system of international security, terrorism, international environment, international security organizations, securing borders.*

Un imperativ major în consolidarea mediului actual de securitate și de combatere a terorismului îl constituie cooperarea serviciilor naționale de informații. În condițiile în care noile amenințări la adresa securității internaționale au determinat o consolidare a eforturilor tuturor statelor democratice în direcția prevenirii și contracarării acestora, tot mai necesară se dovedește a fi stabilirea unor mecanisme eficiente de gestionare și evaluare colectivă a informațiilor. Cunoașterea, prevenirea și contracararea tuturor pericolelor ce amenință securitatea națională au la bază informațiile privind evoluția fenomenelor politice, economice, militare în plan global și regional. Accente aparte sunt plasate pe capacitatea serviciilor de informații de a urmări evoluția factorilor care concurează la realizarea politicii de securitate națională [1].

Datorită complexității și interdependenței fenomenelor economice, sociale, politice și militare, care modelează mediul de securitate, activitatea serviciilor

de informații în ce privește asigurarea securității și apărării se extinde dincolo de domeniul militar, oferind produse analitice interdisciplinare și multidisciplinare [2]. Consolidarea măsurilor de încredere și stabilirea unui control internațional eficient asupra activității statelor în domeniul militar reprezintă asigurarea juridică internațională a păcii și securității internaționale [3]. Prin cunoașterea detaliată a acestor forme de conflict asimetric, care tind să se extindă la nivel global, serviciile de informații și cele pentru apărare pot elabora o Strategie de contracarare eficientă a premiselor care generează disensiunile în societate. În acest sens este necesară cunoașterea nu doar a formelor de conflict asimetric, dar și studierea creării și compoziției rețelelor sociale de comunicare a teroriștilor. Rețelele sunt importante pentru specialiști, deoarece ele constituie morfologia care stă la baza organizațiilor teroriste, crimei organizate, a războiului din spațiul cibernetic și a altor amenințări la adresa securității.

Combaterea terorismului doar prin mijloace militare nu este suficientă. Războiul nu va duce la nimicirea completă a terorismului, ci poate să ducă la diminuarea numai pe o perioadă anumită de timp a numărului de acte teroriste pentru ca mai apoi ele să izbucnească cu intensitate sporită, deoarece terorismul nu este o problemă militară, ci una politică, socială și economică. Spre exemplu, câștigarea războiului clasic împotriva talibanilor din Afganistan și instalarea unui guvern sub protectoratul ONU nu a însemnat și înlăturarea teroriștilor sau revenirea țării la normalitate. O situație similară a avut loc în Irak după încheierea războiului clasic în anul 2003. Aceste exemple denotă elocvent insuficienta adaptare a Strategiei elaborate de forțele multinaționale la cerințele de luptă împotriva insurgențelor și teroriștilor și determină scepticismul unor experți, care consideră că războiul ar putea dura și o sută de ani [4]. Din acest motiv, accentul coaliției antiteroriste trebuie plasat pe cooperarea pronunțată a unor servicii de informații profesionale, în paralel cu concentrarea resurselor comunității mondiale pentru realizarea și implementarea unor programe viabile de eradicare a sărăciei, a analfabetismului și a subdezvoltării, deoarece discrepanțele existente între statele bogate și cele sărace ale lumii se vor acutiza și democrația nu poate prinde rădăcini, dacă nu există un standard minim de instituții [5].

Serviciile de informații au fost întotdeauna impuse de circumstanțe să-și modifice activitatea în funcție de transformările survenite cu privire la obiectivele, mediile operaționale și în funcție de solicitările cu privire la supravegherea exercitată de ele și la controlul extern. Reprezentanții componentei informative susțin că nu se pot obține succese deosebite în combaterea terorismului, dacă nu se va reuși o bună colaborare cu serviciile de informații și de securitate din principalele țări partenere. Prin urmare, serviciile de informații occidentale au

început să se implice activ în activități complexe de consultanță în management, reformă, instruire și dezvoltare instituțională destinate serviciilor de informații ale statelor democratice în dezvoltare.

Considerăm că în activitatea de asigurare a securității serviciile de informații trebuie să plaseze accentele atât pe serviciul de spionaj, cât și pe cel de contraspionaj, ceea ce va contribui inevitabil la extinderea activității forțelor de securitate, care utilizează mijloacele contemporane de spionaj pentru descoperirea conspirării teroriștilor și neutralizarea acestora. Pentru a conferi eficacitate politicilor de luptă împotriva terorismului este necesar să cunoaștem în detaliu informațiile despre grupările și persoanele care tind să-și realizeze conceptele prin acțiuni teroriste, să acumulăm date relevante despre scopurile și planurile exacte ale motivației lor politice (ale conducătorilor și membrilor), să identificăm mijloacele material-tehnice aflate în posesie, să precizăm sursele de finanțare, să stabilim caracterul legăturilor acestora cu alte grupări teroriste, cu statele teroriste și cu criminalitatea internațională organizată. Acest lucru îl pot efectua doar reprezentanții instituțiilor abilitate cu realizarea activităților de spionaj și cotraspionaj. Modalitățile de prevenire și contracarare a amenințărilor teroriste se bazează pe calitatea informațiilor parvenite de la populația locală.

Pe lângă, activitatea specială cu populația și prelucrarea informațiilor parvenite, un rol important îl are dezvoltarea metodologiilor noi de contraspionaj întru detectarea pericolelor terorismului, așa ca: interceptarea convorbirilor telefonice, introducerea tehnicii speciale, interceptarea rețelelor IT, interpunerea agenturii, penetrarea informativă a grupărilor de tip mafiot sau teroriste, protecția martorilor, perfecționarea instruirii angajaților subunităților antiteroriste. Aceste metode sunt pe larg utilizate, spre exemplu, în Turcia, Israel etc. În Federația Rusă ele sunt incluse în Programul de activitate antiteroristă al Serviciului Federal de Securitate (FSB) și al Serviciului Principal de Informații din cadrul Ministerului Apărării (GRU). La rândul lor, SUA utilizează măsuri mult mai radicale, gen descurajarea nucleară, război psihologic la nivel strategic, operațiuni informaționale, acțiuni preventive etc. [6].

Majoritatea activităților antiteroriste sunt corelate cu legislația națională; acestea vizează coordonarea și alocarea de fonduri; securitatea internă; controlul deplasărilor de persoane și controlul de frontieră; cooperarea internațională în caz de amenințare nucleară, biologică și chimică. Această listă poate fi considerată un catalog al posibilelor măsuri împotriva terorismului [7].

În procesul elaborării măsurilor de profilaxie întru preîntâmpinarea și combaterea terorismului trebuie să se ia în considerare tipurile terorismului contemporan, cauzele acestuia, motivul social, subiecții care îl susțin, specificul și for-

ma de pregătire și desfășurare a operațiunilor teroriste. Totuși, statele și forțele de securitate trebuie permanent să acționeze în limitele legii. În caz de insucces, ele vor submina legalitatea democratică, încrederea socială și respectul față de sistemul judiciar și de drept. Menționăm că acest obiectiv contraterorist intervine datorită cazurilor de atitudine agresivă din partea unor militari față de captivii lor talibani. Asigurarea unui sistem de măsuri orientat spre contracararea propagandei ideologiei teroriste și extremiste, a violenței și cruzimii în societate, în special în mijloacele de informare în masă, constituie un obiectiv important de combatere a terorismului.

În contextul prevenirii și combaterii terorismului un alt act normativ important la nivel internațional este „Strategia pentru combaterea terorismului” [8], aprobată în cadrul Summit-ului Uniunii Europene din 15-16 decembrie 2005. Potrivit prevederilor acesteia, obiectivul strategic îl constituie combaterea terorismului global, prin prevenirea acestuia; protecția populației și a infrastructurii critice; el cuprinde și măsurile antiteroriste, riposta contrateroristă, astfel încât Europa să devină un loc sigur, în care cetățenii ei să poată locui în libertate, securitate și să se bucure de dreptate.

Combaterea cu succes a terorismului la nivel internațional este în dependență directă de activitatea structurilor politice și sociale ale statelor, care trebuie să creeze condiții pentru soluționarea problemelor sociale, naționale, spirituale pentru toate grupurile sociale și național-etnice ale populației în scopul diminuării bazei sociale a terorismului. Anume problemele sociale existente, inclusiv naționale și religioase, legate de posibilitățile reduse ale cetățenilor unui stat, de a se autorealiza, de a-și promova în societate tradițiile și obiceiurile sunt una din cauzele intensificării extremismului și separatismului în lume.

Actorii sistemului de securitate internațională trebuie să analizeze în mod continuu și temeinic amenințările și riscurile, precum și configurarea spațiilor periculoase, vulnerabilitățile și punctele forte ale structurilor sale, acțiunile care preced și condiționează stările de crize interne și internaționale, iar coaliția antiteroristă trebuie să lupte cu radicalismul [9] și să-și lase la o parte ambițiile geopolitice.

Responsabilitatea principală pentru lupta împotriva terorismului aparține fiecărui stat în parte. Astfel, în pofida faptului că încheierea acordurilor bilaterale este un proces anevoios, statele trebuie să tindă spre angajamente în ce privește lupta împotriva terorismului și a crimelor contra păcii și securității omenirii ca infracțiuni internaționale [10]. Pe parcursul luptei antiteroriste observăm tendința multor state de a articula eforturile de combatere a terorismului în exteriorul țării, întrucât prin implicarea în zone instabile, precum sunt cele din Asia Cen-

trală, Afganistan sau Orientul Mijlociu, un stat poate reduce substanțial riscul unui atac terorist în propriul stat. Printre măsurile de ultimă oră întreprinse la nivel internațional întru combaterea terorismului promovată de liderii grupărilor Statului Islamic se înscrie crearea coaliției antiteroriste (60 de țări), acțiunile căreia sunt coordonate de Statele Unite ale Americii.

Specialiștii în domeniu identifică patru linii de apărare pentru a contracara noile amenințări teroriste. Culegerea și schimbul de informații este prima linie de apărare și cel mai sensibil element pe palierul combaterii terorismului. Dacă războiul asimetric implică capacitatea unui inamic invizibil, care își modifică în permanență localizarea și modul de acțiune, bazându-se pe experiența obținută în cadrul operațiunilor anterioare, atunci serviciile speciale trebuie să detecteze la timp aceste noi forme operaționale.

Cea de-a doua linie de intervenție în confruntarea cu noile amenințări teroriste este reprezentată de atitudinea populației, caracterizată prin calm și stăpânire de sine, în scopul inducerii unor frustări în rândul grupărilor teroriste, care să provoace disensiuni în structurile ce le guvernează. În acest caz guvernele au responsabilitatea de a identifica răspunsuri echilibrate, care să contracareze dezinformările, manipulările și acțiunile teroriste pentru a nu alimenta insecuritatea populației.

Cea de-a treia linie de contracarare poartă prioritar un caracter ofensiv, constituit dintr-un complex interoperabil între măsurile de implementare a legii și operațiunile militare, susținut și facilitat de reprezentanții diplomației. În acest context, se impune necesitatea stabilirii clare a faptului dacă terorismul ar trebui să fie considerat crimă de război (așa cum este stipulat în legislația multor state occidentale) sau o acțiune legală și, prin urmare, dacă acest act ar trebui să fie realizat de o forță militară sau de una stipulată prin lege.

A patra linie de apărare este cea a cărei eficiență acționează numai pe termen lung. Eforturile și investițiile trebuie să fie direcționate spre ruperea legăturilor și separarea grupărilor teroriste, în sensul restrângerii mediului de susținere, începând de la stoparea afluxului de noi luptători, restrângerea finanțării, limitarea accesului la arme de distrugere în masă, lichidarea condițiilor ce facilitează pregătirea actelor teroriste, precum și subminarea ideologiei și a legitimității politice [11].

Finalizând abordarea celor expuse în acest paragraf, considerăm că în cadrul actualului sistem de securitate internațională se observă două tendințe distincte – globalizarea și fragmentarea acestuia. Obiectivele de combatere a terorismului trebuie să îmbine eforturile comune ale tuturor actorilor internaționali și, în special, ale statelor. Condiție obligatorie pentru obținerea succesului în lupta împo-

triva terorismului internațional, reprezintă și eforturile diplomatice de realizare a cooperării multinaționale extinse.

În calitate de soluții viabile privind combaterea terorismului se prezintă a fi controlul tranzacțiilor teroristilor, presiunile economice, politice sau chiar militare exercitate asupra statelor care susțin terorismul [12]. La elaborarea acestor soluții trebuie să se pornească de la faptul că terorismul este un conflict asimetric, dinamic și complex. Iar politica promovată de marile puteritrebue să fie axată în principal pe măsurile de prevenire a crizelor și a amenințărilor.

Este necesară inițierea și coordonarea adecvată a unor activități de cercetare științifică, care să abordeze problematica vulnerabilității și securității, accentele fiind plasate pe combaterea terorismului și pe managementul consecințelor. În acest sens actorii de pe scena mondială sunt conștienți de importanța instaurării și asigurării unui climat internațional de securitate stabil. Modul de a realiza, restabili și menține stabilitatea pe mapamond trebuie să constituie preocuparea primordială a sistemului de securitate internațională [13].

Combaterea terorismului contemporan se desfășoară în condițiile sporii complexității acestui fenomen, datorat extinderii intereselor geostrategice ale diferitelor state, ceea ce duce la globalizarea riscurilor și amenințărilor la adresa stabilității globale. Analiza aspectului instituțional-funcțional al procesului de consolidare a sistemului de securitate internațională a scos în evidență necesitatea intensificării activității comune a statelor și organizațiilor internaționale de securitate, concomitent cu afirmarea unui potențial grad de pericolozitate a amenințărilor și provocărilor expuse la adresa securității, unde utilizarea puterii militare nu mai poate garanta combaterea acestora, soluționarea conflictelor sau managementul consecințelor.

Aspectul funcțional al consolidării sistemului de securitate internațională relevă necesitatea implementării unor tactici și strategii de combatere a terorismului bazate pe rețea, prin luarea în considerare a tuturor dimensiunilor organizațiilor teroriste actuale. Accente importante necesită a fi plasate pe combaterea indirectă a terorismului prin prevenirea conflictelor și gestionarea crizelor, pe controlul armamentelor și dezarmare, pe sporirea încrederii populației în organisme naționale și internaționale ce asigură securitatea, pe cooperarea în plan economic, cultural, umanitar, ecologic etc, în mod special în contextul modificării și extinderii metodelor și formelor terorismului, a activității organizațiilor teroriste [14].

Analiza organizațiilor teroriste actuale a scos în evidență tendințele de unificare a acestora atât la nivelul operațional prin suport logistic reciproc, cât mai ales la nivelul conducerii strategice, prin elaborarea de strategii coordonate.

O altă tendință periculoasă o reprezintă restructurarea „organigramei”: trecerea de la grupări bine localizate, organizate în jurul unei anumite baze teritoriale sau regionale, susținute uneori de state-sponsor, la rețele internaționale, delocalizate de teroriști . Acestea apelează tot mai frecvent la surse alternative de finanțare, inclusiv la sponsorizare privată, trafic de droguri și armament, crime transfrontaliere și comerț ilegal [15]. Datorită disponibilității de a forma alianțe practice conjuncturale, a sporit și caracterul imprevizibil al acțiunilor pe care le coordonează, precum și capacitatea acestora de a comite acte de violență extremă. Acțiunile violente ale Statului Islamic în Siria sunt o confirmare elocventă a celor enunțate.

Terorismul contemporan afectează grav sistemul securității internaționale, din care cauză actorii acestui sistem trebuie să-și asume responsabilitatea implementării tacticilor și strategiilor invocate. În acest sens importanță deosebită are renunțarea la aprecierea terorismului conform dublelor standarde. Terorismul nu trebuie privit ca o formă de luptă pentru eliberarea națională sau ca o politică internă a statului. Evaluând sub aspect politic, juridic și operativ fenomenul terorism, trebuie să se excludă dublul standard, distincția axându-se pe faptul că terorismul constituie infracțiune și nu modalitate de acțiuni militare; deci teroriștii trebuie considerați infractori, indiferent de faptul cum se autoproclamă [16].

Criteriul clasificării statelor în state sponsor și state teroriste în funcție de gradul de implicare în terorismul internațional este unul relativ și problematic, deoarece se poate transforma în armă politică utilizată de către state pentru a-și descrie astfel adversarii sau de către organizațiile teroriste pentru a-și motiva acțiunile teroriste la adresa statelor rivale [16]. Confruntările cu statele implicate în promovarea terorismului internațional ar putea reflecta conflictele de interese pe arena internațională dintre state și superputeri, alianțe și ligi de state, grupuri și organizații diverse.

Aspectul instituțional al consolidării sistemului de securitate internațională este caracterizat de necesitatea intensificării eforturilor de cooperare a tuturor elementelor componente ale acestui sistem, în special a statelor și organizațiilor internaționale de securitate, eforturile fiind direcționate spre prevenirea, cunoașterea, identificarea și contracararea acțiunilor care ar putea genera pericole la adresa sistemului. În acest sens, statele naționale au recurs la crearea unor organizații internaționale de securitate care pe baza unor principii, norme și instrumente specifice să poată realiza cooperarea și înțelegerea dintre actorii internaționali.

Referințe bibliografice:

1. Petrescu S. Apărarea și securitatea europeană. București: Editura Militară, 2006. 186 p.
2. Варфоломеев А. и др. Терроризм и контртерроризм в современном мире: аналитические материалы, документы, глоссарий: Научно-справочное издание. Москва: Эксилит, 2003. 480 с.
3. Richicinski Iu. Terorismul – pericolul destabilizării securității internaționale. În: Revista de Drept a Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, 2005, p.44-50
4. Friedman G. Următorii 100 de ani. Previziuni pentru secolul XXI. București: Litera, 2012. 271 p.
5. Wright R. în The Gap Between Haves and Have-Nots Is Growing. 21st Century Earth. Opposing Viewpoints, 1996. 355 p.
6. Controlul parlamentar al sectorului de securitate: principii, mecanisme și practici. Ghid practic pentru parlamentari. București: Ziua, 2003. 200 p.
7. Ibidem
8. Lungu P. Terorismul postmodern. În: Psihosociologia & Mass media, 2001, nr.4, p.116-120.
9. Бирштейн Б. Партнёрство ради жизни. Кишинев: Универсул, 2002. 127 с.
10. Bicherschi T. Unele aspecte privind cooperarea internațională în combaterea terorismului. În: Revista Națională de Drept. (Chișinău), 2004, nr.11, p.50-58
11. Winkler H.T. ș.a. Combating terrorism and its implications for the security sector. Vallingby, 2005. 248 p.
12. Waever O. ș.a. Filosofia europeană. Perspectivele de dincolo de confruntarea Est-Vest. Basingstoke: Maximillan, 1989. 303 p.
13. Centrul de studii strategice de securitate. Terorismul - dimensiune geopolitică și geostrategică. Războiul terorist. Războiul împotriva terorismului. București, 2002. 77 p.
14. Sportel E., Faltas S. Reforma sectorului de securitate în Republica Moldova: consolidarea controlului asupra sectorului de securitate. Chișinău: CESS, 2009. 116 p.
15. Winkler H.T. ș.a. Combating terrorism and its implications for the security sector. Vallingby, 2005. 248 p.
16. Popa V., Sarcinschi Al. Perspective în evoluția organizațiilor internaționale de securitate. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2007. 48 p.

Bun de tipar 29.06.2021 Formatul 16,5 ×24,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 14. Coli de autor 15,5

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46